

VOLUM 19

GENER 2004

CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS

Notes

MONOGRÀFIC:

*Empreses emblemàtiques
de la industrialització de Mollet del Vallès*

Notes

VOLUM 19
2004

AQUEST LLIBRE HA ESTAT EDITAT AMB EL SUPORT DE L'EMPRESA

Kao Corporation S.A.

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics.

Les lletres **Notes** de la portada han estat dibuixades per Joan Abelló

© TEXT: Els autors

© EDICIÓ: Centre d'Estudis Molletans-Ajuntament de Mollet del Vallès
(La Marineta, plaça de l'Església, 7)

DISSENY GRÀFIC: Laia Bosch (Servei Municipal d'Arts Gràfiques)

TIRATGE: 900 exemplars

IMPRESSA: IG Santa Eulàlia de Ronçana

ISSN: 1578-6009

DL: B-37-059-1987

SUMARI

EDITORIAL.....	7
----------------	---

PRESENTACIÓ.....	9
------------------	---

MISCEL·LÀNIA

<i>10 anys del CEM</i>	11
------------------------------	----

Oriol Fort i Marrugat

<i>L'obra i la figura de Francesc Bas i Orodea</i>	25
--	----

Aroa Garcia i Monserrate

<i>Els orígens de Parets (904). El primer document i els seus protagonistes</i>	49
---	----

Jaume Vilaginès i Segura

<i>La industrialització perpetua del segle XX. Sta. Perpètua de Mogoda, els pobles veïns i l'Humet Hidràulica</i>	67
---	----

Ernesto Vilàs Galindo

<i>Curiositats de Mollet, del 1880 al 1893, de la llibreta d'en Joan Tura i Pedragosa</i>	91
---	----

Joan Planellas i Tura i Marcel Planellas i Aran

<i>L'Ateneu de Mollet: influències en un poble</i>	99
--	----

Albert Francolí Manils

<i>Els primers temps de la repressió franquista a Catalunya. "Sumaríssims d'urgència"</i>	107
---	-----

Joan Corbalán i Gil

<i>Les barreres arquitectòniques de Mollet del Vallès</i>	133
---	-----

Sergio Pascual Rodriguez

MONOGRÀFIC

<i>Presentació</i>	143
--------------------------	-----

Ramon Boter de Palau i Gallifa

<i>De poble agrícola a ciutat industrial: els inicis de la industrialització a Mollet del Vallès</i>	145
--	-----

Jordi Planas i Maresma

<i>La Farinera Moretó</i>	163
---------------------------------	-----

Joan Moretó i Raventós

<i>La Pelleria</i>	185
--------------------------	-----

Jordi Guíu i Mesa

<i>DERBI: vuitanta anys d'història</i>	199
--	-----

Andreu Rabasa i Palet

<i>Les Indústries Químiques del Vallès</i>	209
--	-----

Pau Relat i Vidal

<i>De Can Fàbregas a Sedunion</i>	213
M. Àngels Suárez i González	
<i>Records (Per no perdre la memòria)</i>	231
Glòria Arimon i Ventura	
<i>Passeig fotogràfic</i>	243
Ferran Mateo i Jerónimo	
RESSENYA BIBLIOGRÀFICA . Josep M ^a . Bernis i Pueyo	254
FITXA ARTÍSTICA . Josep Fèlix Bentz i Oliver	256
PUBLICACIONS DEL CEM	259

editorial

El 22 de gener de 1994 naixia el Centre d'Estudis Molletans, fruit de les voluntats de la Parròquia de Sant Vicenç i l'Ajuntament de Mollet del Vallès. El CEM era l'hereu de l'esforç i el treball d'un reduït grup d'estudiosos sorgits a redós de la Sala Fiveller. El llegat material d'aquesta herència consistia, sobretot, en els set volums de la revista *Notes* (1987-1993) i el llibre *Moledo-Mollet 993-1993*, el qual es va presentar en el mateix acte de constitució del CEM.

Des de 1987, la revista *Notes* havia esdevingut el pal de paller que centrava l'afany de recerca i divulgació del grup d'estudiosos que va gestar el CEM. El nouat CEM, a més a més d'aquest llegat material, va heretar també el compromís de continuar amb la publicació de la revista *Notes*. Fidel a aquest compromís, any rere any, puntual a la cita de la Diada de Sant Vicenç, el CEM ha arribat al volum 19.

Enguany el CEM compleix 10 anys i, com no podia ser d'altra manera, la revista *Notes* obre les seves pàgines amb un article que recorda i celebra aquest esdeveniment. L'autor de l'article, Oriol Fort, ha viscut de primera mà aquests deu anys, d'una banda com a regidor de Cultura de l'Ajuntament i, de l'altra, com a col·laborador entusiasta i impulsor del CEM. La miscel·lània del *Notes 19*, a més a més d'aquest article inaugural, ens parla de la figura i l'obra de Cesc Bas, de l'acta de consagració de l'església de Parets del Vallès, del procés d'industrialització de Santa Perpètua de Mogoda, de la troballa d'una llibreta de Joan Tura i Pedragosa (1865-1930) amb escrits autobiogràfics i aspectes curiosos del Mollet de l'època, de l'Ateneu, dels presos polítics molletans que van estar a la Model i de les barreres arquitectòniques de la nostra ciutat. Val a dir que els articles sobre l'Ateneu i les barreres arquitectòniques són fruit del IV Premi Juvenil Vicenç Plantada i, per tant, corresponen als resums dels treballs guanyadors, fets durant el curs 2002-2003, quan els autors cursaven segon de batxillerat.

La monografia del *Notes 19* ha estat coordinada per Ramon Boter de Palau i Gallifa i recull les Jornades del CEM 2003. Amb el títol "Empreses emblemàtiques de la industrialització de Mollet del Vallès", la monografia aplega un total de 10 articles. Després d'un escrit de presenta-

ció de la monografia, Jordi Planas ens parla del pas de vila rural a ciutat industrial i, tot seguit, trobem cinc articles monogràfics sobre la Farinera Moretó, la Pelleria, la fàbrica DERBI, les Indústries Químiques del Vallès i Can Fàbregas. El punt final de la monografia el posen dos articles que ens permeten conèixer les vivències d'alguns treballadors i el llegat visual d'aquestes fàbriques.

Les darreres pàgines del **Notes 19** estan dedicades a la Ressenya bibliogràfica i la Fitxa artística. La primera, descriu el llibre de Joan Carles Ortiz *Santa Maria de Gallecs, estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació*, i la segona, ens parla de la curiosa història del gouache sobre paper de Salvador Dalí, que porta per títol *Rocibaquinante*.

Per acabar, agraïm la feina de tots els que han participat i fet possible aquest volum de **Notes**: als autors dels articles, a Laia Bosch pel disseny de la portada i, molt especialment, a Marcel i Lluís Galobart que, en darrera instància i any rere any, han fet possible que la revista **Notes** sigui una realitat.

Consell de Redacció
desembre 2003

Presentació

Va ser a principis de 1988 quan la Sala Fiveller va presentar el primer volum de *Notes*, aleshores amb el títol sencer de *Mollet del Vallès, Notes històriques*. Un volum ben senzill, amb 58 pàgines i 7 articles de Joan Galtés, Josep Gordi, Jaume Vilaginés, Pere Castaño i Maria Àngels Massaguer, presentats per Vicenç Vilà.

És el nucli fundador de *Notes*, però també —de ben segur sense saber-ho— la sement necessària perquè més tard naixés el que ara és l'entitat editora de *Notes*, el Centre d'Estudis Molletans, fruit —cal no oblidar-ho— de la voluntat de la Parròquia de Sant Vicenç (a través de la Sala Fiveller) i de l'Ajuntament de la Ciutat (a través de la Regidoria de Cultura) de deixar una empremta inesborrable després de la celebració del Mil·lenari de la Ciutat, l'any 1993.

Efectivament, el 1994, el dia de Sant Vicenç, a la Sala Fiveller presentàvem el Centre d'Estudis Molletans.

Enguany, deu anys després, presentem el dinovè volum de *Notes* i commemorarem el desè aniversari del Centre. Un bon bagatge que, en bona part, devem a aquells pioners que posaren el seu treball i el seu nom al primer exemplar de *Notes*.

Serveixin aquestes paraules de reconeixement i de gratitud.

El Consell de Redacció, en la seva editorial, ens fa una ressenya del contingut d'aquest exemplar; és per això que en la presentació que em plau fer com a alcaldessa i presidenta del CEM, donaré compte de les activitats que el Centre d'Estudis ha realitzat en el decurs del darrer any.

Com és habitual, coincidint amb la Festa Major de Sant Vicenç, el 22 de gener, i coincidint amb la data de presentació del Centre d'Estudis Molletans, es va fer la presentació de la revista *Notes* número 18.

El 30 de maig es va presentar el volum número 8 de la Col·lecció Vicenç Plantada, un dels fruits més encoratjadors del CEM. Aquesta vegada, l'edició es corresponia a la publicació del treball guanyador de la IV edició de la Beca Vicenç Plantada, una altra activitat ben reconeguda del nostre Centre.

El volum número 8 tractava de *Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació*, de Joan Carles Ortíz i Chacon.

El mateix dia, el Centre lliurava el IV Premi Juvenil Vicenç Plantada a Sergio Pascual Rodríguez pel seu treball "Les barreres arquitectòniques de Mollet del Vallès" i un accèssit a Albert Francolí i Manils sobre "L'Ateneu de Mollet: influències en un poble".

Per cloure les activitats de 2003 les accions del Centre van adreçar-se, un any més, a les Jornades del CEM, enguany dedicades a les empreses emblemàtiques de la industrialització de Mollet. Un tema molt important, que va permetre no només la visió dels propietaris o gestors d'aquestes empreses tan molletanes sinó, també, el treball d'historiadors sobre el procés d'industrialització molletana, i especialment va permetre la visita de tots els inscrits a les empreses més importants que encara subsisteixen. Tota una lliçó d'història de Mollet a través de la seva industrialització. És a dir, a través de la història que ha marcat especialment les nostres generacions.

El treball del CEM continua sent imprescindible. Aquests deu anys de vida ens han permès conèixer molt més de Mollet que tot el que havíem conegut durant els segles anteriors. Tota una clara expressió del valor dels homes i les dones que conformen els col·laboradors del Centre. A tots ells, també, l'agraïment de la ciutat. Aquest any, especialment, a Jordi Bertran i Duarte, director del CEM de 2001 a 2003, i a Consol Garcia-Moreno i Marchan, secretària, que finalitzen ara el seu mandat i que han demostrat amb el seu treball la dedicació imprescindible i sacrificada que exigeix ser les locomotores d'una entitat que per les seves característiques és de dedicació voluntària i altruista.

Rebem amb el braços oberts les persones que l'assemblea de col·laboradors ha escollit per dirigir el centre: la Maria Àngels Suárez i González com a directora, la Maria Carme Macià i Gràcia com a secretària i tot el nou Consell Directiu.

Molta sort, molt bon treball, i que el nou equip porti ben lluny i ben alt el treball de coneixement de la nostra història, de la nostra gent, de la nostra ciutat.

Per molts anys!

Montserrat Tura i Camafreita
Alcaldessa, desembre 2003

10 anys del CEM

Oriol Fort i Marrugat ¹

El número 18 de la revista *Notes*, presentat el 22 de gener de 2003, omplia bona part de les seves pàgines d'opinió amb tres articles de Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, Joan Ventura i Maynou, i jo mateix, relacionats amb els orígens del Centre d'Estudis Molletans. Tots tres vam tenir el privilegi –conjuntament amb en Josep Gordi i Serrat i en Jaume Vilaginés i Segura– de viure ben directament la gènesi del CEM, a redós de la commemoració del Mil·lenari de la ciutat, el 1993, i com a germinació de la sement que va ser la revista *Notes*, des del seu naixement a la Sala Fiveller de la parròquia de Sant Vicenç, el 1987.

Darrera, des de la breu distància de Barcelona, ens observava atent Mn. Joan Galtés i Pujol, la persona que quan exercia el seu mestratge a Mollet va iniciar els passos d'aquest camí de recerca i de coneixement que ara conflueix en el Centre d'Estudis Molletans, fill de les voluntats de la Parròquia de Sant Vicenç, de l'Ajuntament de la Ciutat i d'un selecte grup d'estudiosos que varen unir les seves inquietuds i forces per portar a Mollet el passat que fa present i el present que fa futur.

La voluntat de constituir el CEM és expressada i signada públicament per la Parròquia de Sant Vicenç, a través de Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, i per l'Ajuntament de Mollet del Vallès, a través de l'alcaldeessa Montserrat Tura i Camafreita, el dia 22 de gener de 1994, dia del Patró Sant Vicenç, en l'acte de presentació de la revista *Notes*, número 7. El setze de març de 1994, el Ple de l'Ajuntament va aprovar el Reglament del Centre d'Estudis Molletans, adscriuint-lo, com a servei municipal, a la Regidoria de Cultura ², però amb un reglament que permet un funcionament autònom de l'Ajuntament sota la direcció dels col·laboradors, és a dir, d'aquelles persones que en el decurs dels anys anteriors (1987-1994) havien col·laborat amb la revista *Notes* i en el llibre *Moledo-Mollet 993-1993*, introducció a la història de la ciutat, editat amb motiu del Mil·lenari ³. Es creava un Consell Directiu amb presència de set col·laboradors com a membres del Consell i assumint les funcions de direcció i secretaria, i amb la presència de representants de l'Ajuntament amb funcions de presidència, vicepresidència, de la Parròquia de Sant Vicenç i de la Sala Fiveller com a vocals nats, i dos tècnics municipals.

Així ha estat durant deu anys amb un funcionament suficientment bo com per no necessitar cap modificació de l'esmentat reglament.

Però no és la meva intenció tornar als orígens que, com deia abans, els podeu trobar en la revista *Notes* de l'any passat, sinó fer un breu balanç d'una trajectòria ja ben llarga, malgrat que deu anys pugui semblar un període curt.

Per a un centre d'estudis, deu anys –en el món que vivim tan poc propens a afavorir el coneixement– són molts i meritoris. I això és gràcies a un grup de col·laboradors i de col·laboradores que han anat seguint la trajectòria vital del CEM, amb deu anys de dedicació, de treball, d'hores més enllà de les hores obligades –que sempre són moltes. Un mèrit remarcable que cal agrair càlidament i profunda.

Però cal no oblidar ni a la Parròquia –en les persones de Mn. Joaquim Brus-tenga i Miquel i de Mn. Joan Miranda i Pérez–, ni a la Sala Fiveller –en les persones de Joan Ventura i Maynou, Josep Maria Blanch i Jaume Boix i Pujol– ni a l'Ajuntament que sempre han estat vetllant per un preuat fruit d'una trobada generosa i històrica.⁴

El CEM no és una entitat que es dediqui, exclusivament, a retrobar el passat, a conèixer la nostra antigor, a saber d'on venim, a estudiar perquè som com som nosaltres i el nostre entorn. El CEM ha volgut conèixer el moment

22 de gener de 1993. Presentació del *Notes 6* i inici dels actes de celebració del mil·lenari de la ciutat.

que vivim, allò que ens dóna felicitat o tristesa, benestar o misèria, solidaritat o guerra, destrucció o gènesi, humanitat o egoisme, espiritualitat o matèria, allò que ens condiciona com a molletans, com a baixvallesans, com a ciutadans i ciutadanes del món.

El CEM ha volgut estar i ha estat en el present; ha volgut ser, durant deu anys, una eina de creació i no només una eina de retrobament. Això el permet ser un centre que s'ofereix, en cada acció que presenta al públic, no pas com una entitat arqueològica, sinó com una associació sociològica –si se'm permet una simplificació en l'ús dels mots, probablement, inadequada. És a dir, no pas només una eina d'enaltiment del passat, sinó també una eina de creació del present.

El CEM és imprescindible. Mollet no es pot permetre la temeritat mortal –des d'un punt de vista cultural i social– de no donar un permanent suport al CEM.

La revista *Notes*, més el conjunt de publicacions del CEM en el decurs d'aquests deu anys, no fa passar la set, l'obre; per això el Centre, amb aquests deu anys, no ha acabat la feina, perquè la feina no acabarà mai.

El coneixement sempre crea necessitat de coneixement; els coneixements sempre et porten a descobrir la manca de coneixements, les limitacions, les necessitats, les ganes de saber. El coneixements no omplen l'espai del coneixement; els coneixements obren i amplien, permanentment, els espais del coneixement; per això un savi és sempre una persona assedegada.

Qui ja ho sap tot que no vingi a escoltar-me, diu Raimon. El CEM és un espai per a savis humils, que no pas menors; exactament el que necessita la ciutat.

Les relacions que venen a continuació són una expressió rotunda del magnífic treball dels homes i les dones que han gestionat o col·laborat amb el CEM. Val la pena assenyalar-los com a expressió de gratitud, de reconeixement i d'estímul per tal que noves fornades d'estudiosos s'enrolin en una de les entitats més necessàries per no perdre personalitat, per ser, per existir més enllà del mapa, per esdevenir ciutat, espai de civilitat i de coneixement, de trobada, de relació, de solidaritat, de cultura.

• *Revista Notes:*

- Exemplars de la revista Notes publicats des de gener de 1994 fins gener de 2004: 13
- Nombre de col·laboradors en aquests tretze exemplars: 146⁵
- Nombre d'articles publicats en aquests tretze exemplars: 246⁶
- Nombre de pàgines editades en aquests tretze números: 2.522

• *Any de publicació:*

o Notes 7	Datada el 1993	Publicada el 1994
o Notes 8	Datada el 1994	Publicada el 1995
o Notes 9	Datada el 1995	Publicada el 1996
o Notes 10	Datada el 1996	Publicada el 1997
o Notes 11	Datada el 1997	Publicada el 1998
o Notes 12	Datada el 1998	Publicada el 1999
o Notes 13	Datada i publicada el 1999	
o Notes 14	Datada i publicada el 2000	
o Notes 15	Datada i publicada el 2000	
o Notes 16	Datada i publicada el 2001	
o Notes 17	Datada i publicada el 2002	
o Notes 18	Datada i publicada el 2003	
o Notes 19	Datada i publicada el 2004	

• *Àmbits dels temes tractats* ⁷:

Agricultura	Història del Baix Vallès
Arqueologia	Història del Vallès
Art	Indústria
Associacionisme	Informàtica
Bibliografia	Legislació
Comerç	Literatura, contes i poesia
Comunicació	Paisatge
Cuina	Patrimoni arquitectònic
Democràcia	Pedagogia
Ecologia i medi ambient	Personatges
Ensenyament	Política
Esport	Religió
Excursionisme	Sociologia
Fauna	Solidaritat
Flora	Toponímia
Geografia	Toponomàstica
Geologia	Tradicions i folklore
Història contemporània	Zoologia
Història de Mollet	

• *Relació dels col·laboradors de la revista Notes des del primer exemplar:* ⁸

Antoni Alarcón	Joan M. del Pozo	Maria Àngela
Albert Albertí	Àngel Duarte	Massaguer *
Olga Alcaide	Antoni Durà	Joan Mata
Francesc Alemany	Rosa Escala	Ferran Mateo
Joan Aliguer	Oriol Escura	Juli Mauri
Glòria Arimon	Josep Maria Esquerda	Trini Milán
Esteve Baqué	Lluís Estopiñán	Maria José Moreno
Oriol Barberà	Maite Fandos	Àngel Moreno
Jaume Barberà *	Maria Rosa Font	Agustí Morera
Esther Barrachina	Antonio Font	Joan Moretó
Francesc Bas	Oriol Fort	Oriol Nel·lo
Antoni Bassolas *	Albert Francolí	Jaume Noró
Núria Bastardas	Moisés Gallego	Josep Ortiz
José Félix Basterrechea	Marcel Galobart *	Samuel Palacín
Josep Fèlix Bentz	Joan Galtés	Sergio Pascual
Maria Dolors Bernal	Ariadna Gamallo	Carmen Pérez
Josep Maria Bernís	Jordi Garcés	Xavier Pérez
Prim Bertran	Isidre Garcia *	Ferran Pérez
Jordi Bertran	Aroa Garcia	Carme Pi *
Josep Maria Blanch	Enric Garcia-Pey	Josep Pintó
Domingo Blasco	Jordi Xavier Gómez	Manel Pirla
Martí Boada	Raül David González	Jordi Planas
Jaume Boix	Josep Gordi	Marcel Planellas
Maria Àngels Bonet	Pere Gordí	Joan Planellas
Anna Bosch *	Diego Granado	Joaquim M. Puigvert
Joan Bosch	Jordi Guiu	Alexandra Pujol
Ramon Boter de Palau	Josep Gurri	Andreu Rabasa
Maria Mercè Bruguera	Francesc Xavier	Pau Relat
Joaquim Brustenga	Hernández	Ramon Renedo
Manuel Carreira	Manuel Isnard	Mercè Rodoreda *
Inés Carrillo	Antoni Lardín	Maria Àngels Rodríguez
Antonio Carrillo	Manel Larrosa	Frederic Ros
Jordi Cartagena	Antonio Lista	Mercè Rossell *
Pere Castaño *	Josep Lloret *	Joan Rosselló
Joaquim Clusa	Xavier Ludevid	Núria Rovira
Joan Corbalán	Maria Carme Macià	Amadeu Rovira
Malena Cruells	Josep Maria Mallarach	Juan Alberto Sáez
Santiago Cucurella	Judit Mas	Joan Carles Sallas
Marcel Cunill	Josep Masats	Pep Salsetes

Albert San José	Maria Àngels Suárez	Vicenç Vilà
Amèlia Santalices	Mercè Tarragó	Lourdes Vilà
Marc Santos	Francesc Tarrés	Marta Vila
Jesús Sanz *	Mireia Trujillo	Jaume Vilaginés
Jordi Sardà	Montserrat Tura	Ernest Vilàs
David Saurí	Joan Vallès	Eva Villalobos
Enric Serra	Oriol Valls	Santiago Villanueva
Joan Serrallonga	Joaquim Ventura	Lluís Vives
Ramon Serrasolsas	Joan Ventura	Judith Vizcarra
Jordi Solé	Pere Vidal	Jaume Xicola

Però la feina del CEM no es redueix a la revista *Notes*, tot i ser-ne el fruit més important i al que es dediquen més esforços. La Beca de Recerca Vicenç Plantada, un gran estímul per a la recerca dels estudiosos; el Premi Juvenil Vicenç Plantada, la introducció a la recerca per als joves i una porta oberta a la col·laboració amb el CEM; la col·lecció de llibres Vicenç Plantada, línia editorial del CEM on es publiquen els treballs de les beques i d'altres treballs monogràfics; les jornades, conferències, col·loquis, xerrades i taules rodones, omplen de bat a bat la finestra molletana al passat, al present i al futur per a totes les persones que amb llibertat, amb mentalitat oberta volen veure la universalitat de la ciutat, és a dir, tota la seva magnitud humana, social i històrica.

Val la pena, doncs, relacionar els productes de les esmentades línies de treball.

• *Beca de Recerca Vicenç Plantada:*

- I 1994 ⁹ *Obres completes de Vicenç Plantada*. Ferran Pérez i Gómez
- II 1996 *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Maria Àngels Suárez i González
- III 1998 *Els noms de lloc i de persona de Mollet del Vallès*. Enric Garcia-Pey
- IV 2000 *Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació*. Joan Carles Ortiz i Chacón
- V 2002 *Arbres d'interès local. La Norma Granada: exemples d'aplicació a Mollet del Vallès*. Olga Alcaide i Ardanaz

• *Premi Juvenil Vicenç Plantada:*

- I 2000 ¹⁰ *El Mollet de la Guerra Civil*. Carmen Pérez Gómez

22 de gener de 1994 Els autors del llibre *Moledo Mollet 993 1993* van rebre el reconeixement de l'Ajuntament en l'acte de cloenda del Mil·lenari de la ciutat

- II 2001 *Estudi comparatiu de tres paràmetres climatològics en dues àrees del municipi de La Llagosta* Ariadna Gamallo i Maria José Moreno
- III 2002 *La situació de la dona a Mollet durant un segle (Quin paper ha representat la dona com a propietària dels seus béns?)* Mireia Trujillo i Eva Villalobos
- IV 2003 *Les barreres arquitectòniques de Mollet del Vallès* Sergio Pascual Rodríguez
- Accèssit *L'Ateneu de Mollet influències en un poble* Albert Francolí i Manils

• *Col·lecció Vicenç Plantada:*

- 1 *Obres completes de Vicenç Plantada*, Volum I Cròniques i articles en La Renaixença Edició a cura de Ferran Pérez i Gómez 1997¹¹
- 2. *Obres completes de Vicenç Plantada*, Volum II Monografies i altres escrits Edició a cura de Ferran Pérez i Gómez 1998
- 3 *Gallecs, espai obert* Jordi Bertran i Duarte, Jordi Cañas i Sala, Raquel Gallego i Calderón, Mireia Grau i Creus, Eliseu Guillamon i Villalba,

Àngel Moreno i Duran, Oriol Nel·lo i Colom i Josep Ribas i Falomir.
Edició a cura de Oriol Nel·lo i Colom. 1996

4. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Maria Àngels Suárez i González. 2001
5. *Josep Fortuny i Torrens. Una biografia política*. Joan Corbalán i Gil, i Antoni Lardín. 2001
6. *Els noms de lloc i de persona de Mollet del Vallès*. Enric Garcia-Pey. 2001
7. *Joan Ambrós i Lloreda. Per Catalunya i la Llibertat*. Joan Corbalán i Gil, i Consol Garcia-Moreno i Marchan. 2002
8. *Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació*. Joan Carles Ortiz i Chacón. 2003

• **Jornades i cursos:**

– *Gallecs (1995¹²)*

Gallecs, els seus valors naturals. Jordi Bertran i Duarte i Josep Ribas
El patrimoni agrícola, arquitectònic i cultural de Gallecs. Àngel Moreno i Duran, i Eliseu Guillamón i Villalba
El cas de Gallecs: evolució en l'espai social, polític i institucional. Joaquim Brugué
Gallecs, territori dins l'àmbit metropolità. Oriol Nel·lo i Colom
Experiències per protegir i planificar el patrimoni natural. Jordi Cañas i Sala

– *Ciutat i riu dins l'àmbit metropolità. La conca del Besòs (1998)*

Els rius i l'organització de l'espai urbà. David Saurí
La recuperació urbanística del riu Sec al seu pas per Cerdanyola. Conxita Balcells i Josep Pintó
La recuperació del riu Ripoll. Pere Vidal
La recuperació del riu Besòs a la desembocadura. Barcelona regional
La recuperació del riu Besòs al Vallès Oriental. Josep Arráez

– *Història local de Mollet (1999)*. Coordinació de Jaume Vilaginés i Segura

– *Astronomia (1999)*

La nostra galàxia. Jordi Torra i Roca
Observació astronòmica a l'Observatori d'Alella

– *Recuperem la memòria popular (2000)*

Els cicles de la vida: festes, tradicions i costums. Taula rodona
Els noms tradicionals del Vallès. Enric Garcia-Pey

Els usos populars de les herbes del Vallès. Maria Àngels Bonet
La cuina tradicional al Vallès. Josep Sabater "Pep Salsetes"

– *I Jornades de Tardor: Progrés i modernitat a la Segona República* (2001)

La dona i la República. Maite Fandos

L'associacionisme durant la República. Joan Serrallonga i Consol Garcia-Moreno i Marchan

L'ensenyament a la Segona República. Francesc Xavier Hernández i Cardona, i Joan Corbalán i Gil

– *II Jornades de Tardor: Projectes arquitectònics singulars que han marcat la transformació urbanística de Mollet del Vallès. Coordinades per Xavier Ludevid i Massana* (2002)

El patrimoni arquitectònic de Mollet del Vallès. Rosa Escalas i Moyés i Jordi Sardà i Ferran

El complex esportiu de Ca n'Arimon. Moisés Gallego Olmos

El Museu Abelló. José Félix Basterrechea Ayuso

La nova Casa Consistorial. Enric Serra i Riera, i Jordi Cartagena i Miret

Els 200 habitatges i el parc de Can Borrell. Jordi Garcés

El parc dels Colors. Benedetta Tagliabue

– *III Jornades de Tardor: Empreses emblemàtiques de la industrialització a Mollet. Coordinades per Ramon Boter de Palau i Gallifa* (2003)

De vila rural a ciutat industrial. Jordi Planas i Maresma

La Farinera Moretó. Joan Moretó i Reventós

La Pelleria. Jordi Guiu i Mesa

La fàbrica DERBI. Andreu Rabasa i Palet

Les Indústries Químiques del Vallès. Pau Relat i Vidal

Col·loqui moderat per Ramon Boter de Palau i Gallifa

• *Conferències, col·loquis, taules rodones i xerrades:*

– Incendis forestals (1994 ¹³)

– Els arxius de Salamanca (1995)

– Els Balcans: un mosaic trencat. Francesc Bonamusa i Gaspà (1995)

– Amb motiu de la presentació de Notes 9. L'art als carrers de Mollet. Josep Maria Blanch (1996)

– Presentació dels treballs de la I Beca de Recerca Vicenç Plantada. Ferran Pérez i Gómez (1996)

– Amb motiu de la presentació de Notes 10. Els Centres d'Estudis de Parla Catalana. Santi Ponce (1997)

– Els espais naturals, ADENC (1997)

- Amb motiu de la presentació de Notes 11. Els bombardeigs a Mollet durant la Guerra Civil. Maria Àngels Suárez i González i Lourdes Vilà (1998)
- El Vallès Oriental: entendre el present, projectar el futur. Mollet del Vallès: El model de creixement d'una ciutat mitjana. Xavier Ludevid i Massana (1998)
- Abelló. L'home, l'artista i el museu. Josep Maria Blanch, Josep Fèlix Bentz i Oliver, i Josep Masats (1998)
- La conservació del bosc en els darrers 100 anys. Maria Peri i Ventosa, del DARP (1998)
- Amb motiu de la presentació de Notes 12. Toponomàstica de Mollet del Vallès, Enric Garcia-Pey (1999)
- Amb motiu de la presentació de Notes 13. Joan Garriga (1999)
- Natura i literatura. Josep Gordi i Serrat, i Maria-Mercè Bruguera i Barbany (1999)
- Amb motiu de la presentació de Notes 14. Oriol Nel·lo i Colom (1999)
- Euskadi, el difícil camí cap a la Pau, Antoni Batista i Viladrich (2000)
- Amb motiu de la presentació de Notes 15. Mn. Joan Galtés i Pujol (2000)
- Amb motiu de la presentació de Notes 16. Pilar Riera (2001)
- Amb motiu de la presentació de Notes 17. El preu de conviure amb la natura: els riscos naturals amb exemples aplicats al municipi de Mollet del Vallès. Jordi Bertran i Duarte (2002)
- Lingüística i fonts orals. Lídia Pons i Joan Veny (2002) ¹⁴
- Amb motiu de la presentació de Notes 18. Audiovisual amb imatges de Mollet. Ferran Mateo, amb l'acompanyament musical d'Aroa Garcia i Mariona Cot.

• *Visites i excursions:*

- Gallecs: els verds de la primavera (1998 ¹⁵)
- La Casa de l'Ardiaca (1999)
- El tram final de la llera del Besòs (1999)
- El Museu Municipal Joan Abelló (2000)
- El Complex Esportiu de Ca n'Arimon (2002)
- El Museu Municipal Joan Abelló (2002)
- Els habitatges i el parc de Can Borrell (2002)
- El parc dels Colors (2002)
- La Farinera Moretó (2003)
- La Pelleria (2003)
- Les Indústries Químiques del Vallès (2003)

• *Altres activitats:*

- Adhesió a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, CCE-PC (1994 1^a)
- Aprovació del Reglament de Règim intern (1994)
- Creació del butlletí intern Moledo (1995)
- Conveni d'intercanvi de publicacions amb el Centre d'Estudis Santfostencs (1996)
- Reunió a Mollet de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (2002)
- Nomenament de Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, Membre d'Honor del CEM (2002)
- Col·laboració en el Consell Assessor i en l'edició del llibre *L'Abans* Recull gràfic de Mollet del Vallès 1870-1965 (2003-2003)

• *Indústries col·laboradores:*

- Kao Corporation, SA, amb una contínua col·laboració en l'edició de *Notes* i en la Beca de Recerca Vicenç Plantada
- Indústria Gràfica Santa Eulàlia i, singularment, Marcel i Lluís Galobart, sense la professionalitat, dedicació, sensibilitat i paciència dels quals no hauria estat possible presentar cada any la revista *Notes*

22 de gener de 2003 Presentació del Notes 18 i commemoració del desè aniversari del Mil·lenari de la ciutat

No és per l'atzar que he deixat per al final la cita de les persones que han estat elegides i han exercit la feina de direcció i de secretaria del Centre d'Estudis Molletans.

• *Directors i secretaris:*

- Directors i directores: Josep Gordi i Serrat (1994-1997), Consol Garcia-Moreno i Marchan (1997-1999), Joan Corbalán i Gil (1999-2001), Jordi Bertran i Duarte (2001-2003) i Maria Àngels Suárez i González (2003)
- Secretaris i secretàries: Jaume Vilaginés i Segura (1994-1997), Jordi Bertran i Duarte (1997-1999), Josep Maria Bernis i Pueyo (1999-2001) Consol Garcia-Moreno i Marchan (2001-2003) i Maria Carme Macià i Gràcia (2003)

Encara que no sigui políticament correcte, l'experiència em diu que cap projecte avança si no hi ha alguna persona que faci de locomotora, que tiri del carro, que doni la cara, que es responsabilitzi públicament d'un projecte, d'un servei, d'una entitat.

De ben segur que aquestes persones no ho poden fer soles, que cal que creïn equip per a un millor treball, però és ben cert que la seva feina ha estat determinant per a la continuïtat del CEM: per això com a cloenda d'aquest article, n'he volgut fer esment.

He compartit amb ells i elles –i amb tots els col·laboradors, però especialment amb aquells que han format part del Consell Directiu– els primers deu anys del Centre d'Estudis Molletans, la qual cosa m'ha generat grans beneficis humans en forma de coneixences personals i de coneixements intel·lectuals que, sobretot, m'han apropat a un poble, Mollet, que he pogut aprendre a estimar i m'han fet renovar el delit per una disciplina, la història, apassionant i imprescindible, precisament per poder estimar amb la màxima plenitud un poble, un país, una gent, un món.

Oriol Fort i Marrugat
Mollet del Vallès, novembre de 2003

Notes

1. Vull esmentar i agrair especialment, la col·laboració de Jordi Bertran i Duarte en la recerca de la documentació que ha fet possible aquest article.
2. En la legislatura que va començar el 14 de juny de 2003, el CEM passa a dependre de la Regidoria de Comunicació i Recerca que dirigeix Eva Maria Pazos Jiménez, dins l'Àrea de Institució, Drets Civils i Seguretat.
3. El treball conjunt de l'Ajuntament i de col·laboradors de *Notes* coordinats per Josep Gordi i Serrat i Jaume Vilaginés i Segura per editar el llibre *Moledo-Mollet 993-1993* va afavorir el naixement del CEM. Aquell treball en el marc del Mil·lenari va demostrar les possibilitats i la necessitat del Centre.
4. En citar l'Ajuntament, no vull oblidar-me de les persones que des de la Institució municipal han col·laborat en fer possible i en fer avançar el CEM: Oriol Valls, Mercè Custodio, Noemí Fernández, Francisco Fuentes, Antonio Martínez, Maria Rosa Boada, Glòria Arimon i Pilar Peire.
5. S'hi inclouen 12 col·laboradors dels números anteriors de *Notes*, com a expressió de reconeixement per a la seva feina, que és la terra fèrtil on neix el Centre d'Estudis Molletans.
6. Articles, ressenyes, comentaris, presentacions, etc.
7. Aquesta relació no es correspon a cap sistema de classificació reconegut.
8. Amb un asterisc en el cognom, els col·laboradors de *Notes* anteriors a la creació del CEM, i que no han publicat en els exemplars de *Notes* editats pel Centre.
9. En tots els casos es refereix a l'any d'atorgament de la Beca.
10. En tots els casos es refereix a l'any d'atorgament del Premi Juvenil.
11. En tots els casos es refereix a l'any de presentació de la publicació.
12. En tots els casos es refereix a l'any de realització de les jornades o cursos.
13. En tots els casos es refereix a l'any de realització de les conferències, col·loquis, taules rodones i xerrades.
14. Dins el cicle de conferències sobre memòria oral. Diputació de Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana, Museu Municipal Joan Abelló i CEM.
15. En tots els casos es refereix a l'any de realització de les visites o excursions.
16. En tots els casos es refereix a l'any de realització de les activitats.

L'obra i la figura de Francesc Bas i Orodea

Aroa Garcia i Monserrate

Nosaltres, molletans, tenim la sort de viure en una ciutat on, passejant pels carrers, ens podem trobar tot un seguit d'obres d'art: des d'edificis fins a escultures, murals o projectes urbanístics. Malauradament, aquestes magnífiques obres es queden en l'anonimat en la major part dels casos.

Un dels artistes que va ajudar a donar a Mollet aquesta "riquesa" artística va ser Francesc Bas i Orodea, un artista molletà en certa manera oblidat, però al mateix temps recordat gràcies a les obres que tots nosaltres podem veure dia a dia. Parlo d'obres com el Mil·lenari de Catalunya (situat a la plaça de Prat de la Riba), el monument a Rafael de Casanova, el del Mil·lenari de Mollet o el Monument a tots els vells del món (situat a la rambla de Balmes i que és l'obra pòstuma), entre d'altres.

Molta obra seva ens acompanya, encara ara, en el nostre dia a dia, però molta ens és més desconeguda perquè necessita ser exposada per poder ser vista. Tot i això, no per aquest motiu es tracta d'obra menys important dins la seva trajectòria artística. Cal dir, però, que la meva tasca d'intentar donar unes nocions de qui va ser Cesc Bas no deixa de ser difícil ja que es tracta d'un camp que encara no s'ha treballat i hi ha un gran buit al respecte. És per això que intentaré fer unes pinzellades del seu recorregut biogràfic, de manera que pugui servir com a punt de partida per a possibles estudis del futur més aprofundits.

ELS PRIMERS ANYS DE LA SEVA VIDA

Francesc Bas i Orodea va néixer en el si d'una família humil el 31 d'agost de 1950, a Barcelona, fill d'un comerciant, Ramon Bas, i de Montserrat Orodea, mestressa de casa. Era el segon de quatre germans, la Pepi, la germana gran, i l'Albert i l'Alfredo, més petits que ell. Tot i que en un principi va viure a la Llagosta, als dos anys ja va anar a viure a Mollet del Vallès, on viuria fins a la seva mort. Estem parlant, doncs, d'un artista molletà.

Ja de molt petit li agradava pintar i dibuixar. Per exemple, ell mateix recordava en un article que va aparèixer el 1985¹, que quan tenia tan sols tres anys era feliç amb un paper i un llapis de color a les mans. De la mateixa manera, ell

Francesc Bas al taller estudi de Martorelles

també recordava que de molt petit també fabricava joguines. Igualment, quan anava a escola als Col·legis Nous, la senyoreta Trini, una de les seves mestres, també li deia que ell valia per a la pintura. Així doncs, ja de ben petit es començava a notar la seva inclinació pel món de l'art.

Després de fer el batxillerat a l'Acadèmia Mollet va marxar a estudiar, gràcies a diverses beques, a universitats laborals, primer a Tarragona i després a Còrdova. Ell estudià per enginyer, però la seva passió per l'art va ser més forta. D'aquesta manera, l'últim any de carrera ho deixà perquè volia dedicar-se al món de l'art.

Va ser precisament a Còrdova, abans de prendre aquesta decisió, on un frare el va impulsar a participar en un concurs de pintura. I és que, tot i que estudiés a la universitat, no havia arribat a deixar mai el seu vessant artístic.

LA SEVA FORMACIÓ COM A "ARTISTA"

És en aquest moment que torna a Mollet i entra a treballar a la Derbi, una fàbrica de motocicletes, on compaginava ambdós treballs: el que li agradava i el que li proporcionava amb què viure en aquests inicis.

Cesc començà a pintar ja de molt jovenet. Amb tretze o catorze anys ja pintava. Però tot i que comença dins el món de la pintura, potser instintivament és escultor des de sempre. Això no obstant, destacà en ambdues arts, així com en el disseny, i sempre el trobarem investigant en noves tècniques i modalitats amb què crear el seu art.

Com és normal, al seu pare li costà entendre que deixés d'estudiar una carrera de profit, com era enginyeria, per dedicar-se al món de l'art però, tot i així, ho acceptà. Sobretot, tenien por, por dels infiltrats del règim franquista que controlaven dins de les escoles d'art, on hi havia gent que es comprometia políticament, com el mateix Cesc.

El 1967 ingressà a l'Escola Masana, una de les escoles d'art més reconegudes de Barcelona, on va fer primer disseny i després pintura. Va ser aquí on també estudià gravat i altres tècniques artístiques. A la Masana hi passarà deu anys. Aquí tingué de professor de disseny a Gerard Sala, que li exercí una gran influència, i aquí també rebé en escultura la influència de Gargallo, que serà ben present en les seves obres.

L'estudi a Masana l'havia de compaginar amb el treball que li permetia tenir una font d'ingressos fixos amb què viure. En un principi treballava als matins, i als vespres era quan podia fer allò que realment li agradava, anar a la Masana.

Mentre treballava a la Derbi, el 1971 va conèixer la Justí Simón, amb qui es casaria quatre anys més tard, el 1975, i també el va ajudar en el treball artístic i amb qui tindrien el seu únic fill el 1979, el Roger.

EN CESC COMENÇA A EXPOSAR

Faltava poc per a la seva primera exposició d'art conceptual, a l'escola Masana, del 23 de maig al 10 de juny de l'any 1971, conjuntament amb dos alumnes més, Fàbregas i Pifarré. En Cesc es començava ja a obrir pas dins del món de l'art. Durant aquell any, a més, participà en diversos salons i premis, com el Saló de Maig de Manresa, el premi de dibuix Joan Miró i el premi de pintura de la Ciutat de Granollers.

Però això no és tot. El 1972, any en què clarament Cesc s'està començant a donar a conèixer dins del món de l'art, participa en la fundació de l'Aula Oberta de l'Escola Masana, dirigida per Gerard Sala, un taller de recerques en el qual Cesc se sentí molt a gust. L'Aula Oberta suposava una manera diferent de portar la classe, més oberta, com el seu nom indica. Ell, com els altres alumnes, aportaven projectes i idees amb la supervisió del professor, però de manera força lliure.

L'entorn informalista del moment, els anys setanta, va ser el que, segons ell mateix deia, li propicià un buit intel·lectual i professional, que intentà superar passada aquesta etapa. És per aquest mateix motiu que el concepte de professional no entrà dins els seus esquemes fins als primers anys vuitanta. A més, ell mai considerà que es pogués autoanomenar artista; era una paraula que no li agradava utilitzar.

"LA GUERRA ON EM VAN MUTILAR"

Continuem, però, amb la seva vida. Aquesta forta activitat artística que tenia en aquell període quedà una mica interrompuda pel servei militar, que començà el 1972. Tot el temps que estigué fent el servei militar, primer a Sant Climent de Sescebes i després a Berga, fou un període de força inactivitat. El mateix Cesc ho va anomenar: "La guerra on em van mutilar"². Tot i això, disposava d'un altell on encara podia anar pintant alguna cosa.

Just després, però, passà un parell d'anys de baixa creativitat, i és en aquell període on es plantejà la necessitat d'expressar quelcom que fos més entenedor i de bases figuratives. El resultat fou una pintura de sensacions, molt íntima, on cada obra passà a ser el fruit d'una experiència personal, d'una cosa viscuda o intuïda. És per això que en aquest període destaca, dins de la seva obra, el color blanc, pel seu caràcter lumínic, i el negre com a oposat seu.

De nou a Mollet, durant el període 1974 i 1978, la seva producció se centrà, bàsicament, en la pintura i el cartellisme, sobretot per a estaments municipals, afavorit per la seva amistat amb les dues alcaldesses del PSUC que estigueren al poder fins a l'arribada socialista. Cesc procurà que els cartells

fossin anecdòtics, que es basessin en el que veia cada dia pel carrer. D'aquesta manera intentava que, quan una persona els mirés, s'identifiqués i identifiqués també el seu poble i els seus covilatans; així ho trobava més divertit. I és que, per a ell, el cartell tenia una finalitat particular, i aquesta pròpia finalitat era la que el feia que no pogués tenir un punt de partida tan anàrquic com podia tenir un quadre. La seva vinculació amb el món del cartellisme continuà al llarg de tota la seva vida.

Els encàrrecs, però, van anar més enllà i els anys següents, mentre continuà el govern del PSUC, trobem igualment encàrrecs d'escultures, projectes urbanístics i altres, relacionats amb l'Ajuntament d'aquell moment, amb qui mantenia una bona relació.

Després d'aquest període del PSUC, no tornem a trobar més encàrrecs oficials per part de l'Ajuntament fins l'encàrrec del Monument del Mil·lenari, del qual parlarem més endavant. Durant aquests anys treballava a Celaya, una empresa de decoració i d'interiorisme on feia maquetes i projectes. Va ser fins al 1978, any en què marxà per treballar per compte propi, a casa seva. Treballava sobretot per encàrrecs com a il·lustrador gràfic, però alternava aquesta feina amb la creació més artística, on realment exprimia les seves necessitats expressives.

Primer s'instal·là a l'estudi de casa seva, on ja vivia amb Justí Simón des del 1975. Tot i això, l'estudi de casa, amb el temps, se li acabà fent petit i fou en aquest moment quan agafà un petit local al carrer de Francesc Macià, sempre de Mollet. Allà hi instal·là, a la part de dins, el taller pròpiament dit i, a la part del davant, l'estudi. Més endavant marxà a un nou local al carrer de Jaume I, on s'hi va estar fins al 1989, que marxà de nou, aquest cop a Martorelles, a un taller més gran.

CESC BAS, UN ARTISTA MOLLETÀ

Tornem però al 1979, any en què fa la seva primera exposició a Mollet del Vallès. És una exposició de setze peces feta amb la col·laboració de la ceramista i amiga Rosa Garcia Marchant, a la Sala de La Caixa. En aquesta exposició, Cesc era l'encarregat de posar la pintura mentre que Rosa Garcia Marchant hi posà la ceràmica, cadascú amb el seu estil propi.

Aquest any 1979 hi ha un gran esdeveniment dins la seva vida personal: neix el Roger, el seu únic fill. Aquest fet el trobem reflectit en diferents obres d'aquest any, on apareix una referència contínua al número tres, ja que havien passat a ser tres a la família.

L'ESCUPTURA PÚBLICA A MOLLET: EL MONUMENT A RAFAEL DE CASANOVA

L'any 1979 va realitzar l'estudi en tamany natural del monument de Rafael de Casanova per encàrrec de l'Associació de Veïns de la Zona Centre. Concretament, aquest any realitzà una maqueta en *pórex* de tamany natural. Tot i això, la fundició en ferro no es fa fins dos anys després, el 1981. La maqueta de *pórex* es va presentar en públic l'11 de setembre de 1979 a la plaça de Prat de la Riba. Aquesta obra va ser una peça que va fer en estreta col·laboració amb Josep Pi, conegut modelista de la vila i és, segurament, una de les seves obres més conegudes, perquè es tracta d'una obra pública i per la importància de Casanova dins el catalanisme. Al davant del monument es celebra cada any l'homenatge floral de l'Onze de setembre, diada nacional de Catalunya, motiu pel qual centenars de molletans s'apleguen al seu voltant.

A part d'això, aquesta és la primera de tot un seguit d'escultures públiques que Cesc Bas va realitzar a Mollet i que seran molt importants dins de la seva trajectòria artística. Cal destacar, a més, que durant aquest any tingué també un temps de realització de terracotes, sempre amb la col·laboració de Rosa Garcia Marchant, que ja hem dit que era ceramista i amiga seva. Aquestes activitats dins del camp de la ceràmica duraran alguns anys.

Monument a Rafael Casanova

UN PROJECTE QUE NO ES REALITZÀ: LA PLAÇA DE PAU CASALS*

El 1981, encara durant el govern d'Iniciativa per Catalunya a l'Ajuntament, concretament de Carme Coll, va rebre el primer premi d'Urbanisme pel disseny de la plaça de Pau Casals. Aquest, però, va ser un projecte desafortunat que no va arribar a veure la llum.

Es tractava d'una plaça que hauria compaginat zones verdes amb zones de lleure, tenint en compte la funcionalitat que havia de tenir. Dins de la plaça hi hauria hagut un monument, del qual el 1987 va presentar un estudi a l'Ajuntament, que simbolitzava Pau Casals. De la mateixa manera, també hi havia d'haver un espai destinat a rebre la flama que arriba a Mollet cada any per Sant Joan des del Canigó, segurament per la seva vinculació personal al Club Muntanyenc de Mollet. Aquesta flama, a més, estava dissenyada de manera que pogués ser encesa també en dies assenyalats com a commemoració, gràcies a un conducte de gas domèstic.

El monument havia d'haver estat format per la silueta del mestre, lligada a la figura del violoncel, instrument en el qual destacà. Les quatre cordes del violoncel haurien sorgit de manera que simbolitzessin, al mateix temps, el símbol gràfic de la nació catalana i, a més, posades de forma que haguessin projectat la seva ombra a terra durant totes les hores de llum solar. Les cordes havien d'estar tocades per una mà, relacionada amb la pròpia mà de Pau Casals. A la part superior hi havia d'haver un colom, símbol de la pau, però alhora relacionat amb l'obra "El Cant del Ocells", amb la qual Casals es va fer més conegut. De la mateixa manera, també estaven previstos uns possibles sortidors d'aigua, seguint el perímetre de la base, amb la finalitat de donar vida a l'escultura.

BAS EN LA VIDA POPULAR MOLLETANA

No podem deixar de parlar d'una obra que ha estat molt significativa dins de la vida molletana. Parlo de la seva col·laboració, juntament amb Josep Nogué, en la construcció, durant l'any 1981, dels gegants de Mollet, del Vicenç i de la Marinette, tan coneguts encara avui.

Dins de la mateixa línia, l'any següent va fer una altra obra que a cap de nosaltres ens ha pogut passar tampoc per alt: el disseny de les diferents màscares del Carnestoltes, moltes d'elles usades encara avui.

Màscares de diables.

L'ESCULTURA VISTA DES D'UN ALTRE PUNT DE VISTA

L'ÉPOCA DE LES MÀSCARES

El 1982 la seva activitat artística se centra, sobretot, en la realització de màscares, que continuà essent important durant els anys 1983 i 1984. D'aquesta manera el trobem, primer, en un taller de màscares a l'Institut del Teatre sota la direcció de Joan Guillén, cosa que li permetrà exposar-les posteriorment. També el trobem aquells anys realitzant les màscares per a l'espectacle *Pinotxo* de la Companyia de teatre "La Farinera", que tenia com a director Frederic Roda.

Això no obstant, cal també mencionar tota la col·lecció de màscares que realitzà per a la ciutat de Rívoli, agermanada amb Mollet. Es tractava d'unes rèpliques de les mateixes que havia fet pel Carnestoltes de Mollet, que van ser obsequiades a la ciutat italiana.

Veiem, doncs, que ens trobem davant d'una artista polifacètic que va intentar abraçar els diferents camps que se li posaven al davant i que no es va voler enquadrar en una única tècnica ni en un únic estil.

Aquesta important activitat dins del món de les màscares es va mostrar a Mollet l'any següent, el 1983, en una exposició al Centre Cultural La Marinetta, on es podien veure obres com *Les quatre estacions*, *El vent*, diversos mussols i diables. A part, també podíem trobar una màscara de Reagan i una de Gorbatxov, relacionades de forma irònica amb el seu propi autoretrat o bé, també fent parella, *La Tragèdia* i *La Comèdia*.

Les quatre estacions.

Per altra banda, es podia veure una obra dedicada als quatre elements de la natura: aigua, terra, foc i aire. Era un conjunt format per un quadre al qual hi havia incorporada una màscara, que formava una única peça.

Destaquem aquesta exposició, però no va ser pas l'única. Durant aquest any 1983 i també al llarg de l'any següent, se'n van fer d'altres a diferents llocs de renom com als Quatre Gats de Barcelona, a Granollers, a Caldes de Montbui i a Berga, sempre relacionades amb el món de les màscares, tan destacables durant aquests anys.

Totes les màscares tenen un gran valor artístic. Cesc, igual que tot l'art de la segona meitat del segle XX, intenta buscar noves vies i nous suports amb els quals expressar-se, així com acostar-se al públic. Les seves màscares foren qualificades per la crítica de gran valor artístic. Tal com es va dir amb motiu de l'exposició de Berga, es troben properes a l'abstracció, però també a l'impressionisme.

Per altra banda també hi trobem un gran valor, tant històric com costumista. Des del punt de vista històric perquè l'ús de la màscara ve determinat i donat per les primeres cultures humanes. Costumista, en canvi, perquè la màscara és un element que trobem en moltes representacions teatrals o folklòriques.

En el programa de l'exposició podíem llegir: "Tota màscara és com la cristal·lització d'un estat de l'ànima; tant hi podem veure reflectida la maldat com la bondat, la ironia, l'alegria o la tristesa." Aquest gest expressiu de les figures de Cesc el trobarem centrat, sobretot, en la boca.

En les seves màscares tenia un bon domini dels acabats i els retocs finals; així, cap màscara era igual a l'anterior, però també buscava la incorporació de nous materials. En podem trobar amb els dimonis amb banyes naturals o bé un mussol fet a base de plomes d'aus.

LA MOTOCICLETA VISTA COM A ESCULTURA

Segurament derivat de la seva passió pel motociclisme i de la seva experiència professional dins del sector, tenia l'afició de dissenyar motocicletes. Ell mateix, en una entrevista el 1992³, deia que dissenyar motocicletes també era una manera de fer art. Per a ell eren com escultures, tot i que en aquestes hi primava el disseny pràctic.

De la mateixa manera, i lligat a això que acabem de dir, aquest mateix any 1983 va guanyar el segon premi del concurs "Solo Moto" amb el disseny industrial d'una motocicleta. A més, també treballà fent dissenys per a "Mecatecno", una firma de motocicletes, mostra del seu estret lligam cap a aquest món més tècnic i industrial.

LA PINTURA LLIGADA AL MÓN DEL TEATRE

L'any 1985 deixa ja una mica de banda les màscares però el continuem trobant molt relacionat amb el món del teatre. És aquest any 1985 quan fa "ENCESCNARI", una exposició de pintura, on torna a un suport més tradicional, però en relació amb el teatre. En aquesta exposició, a més, també podíem trobar un escenari de maqueta, en el qual ell s'hi trobava enmig en forma de figureta, segurament com a mostra de la seva participació dins de l'espectacle teatral. L'exposició es va mostrar primer a La Marieta, de Mollet del Vallès, però també a Can Carrancà, a Martorelles.

ELS NOUS SUPORTS DE L'ART: LA PERFORMANCE

Ja hem anat dient que Cesc Bas no es va limitar a fer un sol tipus d'art sinó que la seva feina es basa, precisament, en la recerca contínua. Durant el mes d'agost de 1985 la ciutat de Mollet del Vallès es va llevar amb la seva plaça principal, la de Prat de la Riba, empaperada de dalt a baix amb diaris del periòdic *Avui*. L'acte el van fer tot un seguit de joves, amb la coordinació del Cesc, com a sorpresa per celebrar l'inici de la Festa Major.

Les reaccions de la gent van ser variades, tal com recull el mateix diari *Avui*⁴ però, en general, ho van trobar divertit. Tanmateix, molts lamentaven que no fossin bitllets de mil.

Empaperada de la plaça de Prat de la Riba (agost de 1985).

HOMENATGE A JOAN ABELLÓ

L'any 1986 es va fer un homenatge a Joan Abelló. Ja feia uns anys que Cesc mantenia una bona amistat professional amb ell; xerraven molt i es valoraven mútuament. Així, ja el 1983, Cesc havia anat a visitar la seva casa, on Abelló guardava la gran col·lecció d'art català. D'aquesta manera, amb motiu de la mostra en homenatge a Joan Abelló, Cesc Bas va fer el cartell i altres obres que posteriorment va regalar al mateix Abelló.

PROFESSOR DE LLOTJA

Amés, aquest és també un any important dins de la trajectòria professional de Cesc Bas. És precisament en aquest any 1986 quan és nomenat professor de disseny industrial de l'Escola d'Arts Plàstiques de la Llotja, una de les escoles d'art més importants i amb més història de la ciutat comtal.

ELS PAISATGES DE MENORCA

Per altra banda, dins de l'àmbit més pròpiament pictòric, durant aquest any destaca la creació de tota una sèrie de paisatges que va fer a la tornada d'unes vacances a Menorca, aquest mateix any 1986. A més de trobar obres que feien referència a l'illa, també en trobem altres com la Font de la Mercè de Martorelles o bé les muntanyes de Montserrat.

Són quadres molt més lligats a la pintura tradicional i que ell fa clarament perquè la gent li demana. Es tracta, doncs, d'obres que creativament no es troben dins la seva línia; el que ell volia era expressar el seu neguit i les seves ganes de fer art d'una altra manera.

D'aquesta manera, no els podem considerar com a obres típiques i característiques de la seva pintura sinó més aviat com a un fet aïllat en la seva trajectòria artística.

ELS ENCORBATATS

També en aquests anys fa una sèrie d'obres, que anomenà "Els Encorbatats", per a una exposició que s'hauria d'haver fet al Centre cultural de Barcelona de La Casa Elizalde. Per a aquesta exposició realitzà tot un seguit d'obres de personatges amb corbates, en algunes d'elles fent ús del collage. Pretenia mostrar la despersonificació de les persones d'aquest moment, totes seguint un mateix model, en aquest cas regit per la corbata. És per aquest motiu que la corbata era l'element que més destacava en tots els quadres.

AMICAL MAUTHAUSEN

També cal destacar d'aquests anys la seva relació amb Amical Mauthausen de Mollet. Es tracta d'una associació formada per supervivents, exdeportats i familiars de les víctimes que van morir en els camps de concentració. El 1986 havia fet una escultura per als deportats dels camps nazis per a aquesta entitat, a Lyon (França). De la mateixa manera, dos anys més tard, el 1988, realitzà una altra peça per encàrrec d'aquesta entitat, la qual s'obsequià a la Generalitat de Catalunya.

Més endavant, el 1991, en va fer una altra per a la mateixa associació, per ser entregada a l'aleshores president del govern Felipe González, però d'aquesta en parlarem més endavant.

L'ESCUPTURA PÚBLICA A MOLLET: EL MIL·LENARI DE CATALUNYA

L'any 1988 fou el Mil·lenari de la Independència de Catalunya i es van fer homenatges arreu per celebrar aquest esdeveniment. Llavors rep l'encàrrec de l'Associació de Veïns de la Zona Centre i del Casal Cultural per fer una escultura que s'hauria de situar a la plaça de Prat de la Riba de Mollet.

Es tracta d'una escultura feta en ferro, en forma de colom i amb la inscripció, a la part davantera, de "Mil·lenari de Catalunya". És gairebé un exercici gràfic. Va simplificar al màxim el missatge per poder ser comprensible i fer-lo assequible a tothom. D'aquesta manera, podem veure senzillament un colom fet en dos plans, com doblegat. A la part davantera hi trobem, doncs, el cap, i just darrera, les plomes, en una forma que ens podria recordar la senyera catalana.

El Mil·lenari de Catalunya.

També aquest any se celebra el centenari de la Fira de Mostres de Barcelona. En honor a aquesta celebració, la companyia d'Aigües de Barcelona li encarregà, per situar en el seu estand, tres figures a tamany natural, que van ser realitzades amb polièster.

ELS MURALS EN BAIX RELLEU

Cal dir, a més, que per aquestes dates comença la realització dels murals. En va fer diversos a partir d'aquest any, per ser situats en establiments privats. Es tracta de murals que Bas realitza en baix relleu i ens donen de nou la prova de què ens trobem davant d'un artista polifacètic.

Un dels primers el va fer el 1988, en DM, per al bar Castells situat al carrer de Jaume I, davant de Can Gomà. Es tracta d'un mural en el qual ens mostra un bar, amb la seva gent i taules, i on, a més, inclou un autoretrat d'ell mateix.

També en va fer un, que va finalitzar l'any 1990, per a la Fleca Corbalan de Mollet, molt semblant a l'anterior però aquest en format vertical en el qual mostra el cicle del blat. Es tractava d'un treball en talla sobre DM, com també ho era el del bar Castells, on tractava de forma al·legòrica el treball del camp.

D'altra banda, també podem trobar altres murals fets amb altres materials. En trobem de ceràmica, com per exemple un que va fer per a una fleca de Martorelles, o de metàl·lics, com és el cas d'un mural que va fer el 1989, en ferro forjat, i que era de grans dimensions, concretament de 12 m², per a una indústria de la zona.

D'aquesta manera, relacionable amb aquests últims murals, trobem un nou mural que realitzà el 1991 per a una empresa privada de selecció de personal. Es tractava d'una taula d'escacs on els personatges es situaven sobre el taulell i un gran ull els mirava des de la part superior.

LA GALERIA SALAMBO DE PARÍS

Per altra banda, el més significatiu d'aquest any 1989 fou segurament la seva col·laboració amb la Galeria Salambo de París, ciutat molt important pel seu ambient artístic. Els quadres que va fer a partir d'aquesta estada parisiense tenen un enfocament molt baix dels peus, per una banda, o bé relacionats amb les cançons de Sabina, com "Eva tomando el sol", "Hotel (dulce hotel)" o "El hombre del traje gris".

Aquest enfocament baix i anecdòtic és el que trobarem en el quadre que l'any 1989 va fer per a l'Escola Pública Montseny, a la qual, aleshores, encara assistia el seu fill i amb la que mantenia bones relacions, tant amb l'AMPA com amb la direcció. Es tracta d'un mural pintat, a diferència dels que hem estat parlant abans, però també de grans dimensions (400 x 100 cm).

L'ESTUDI SOBRE "LES MENINES": 1989-1991

En aquest mateix any 1989 hem de parlar, a més, de l'inici d'un projecte que per a ell serà molt important i que ens mostra el seu interès tant per la tradició com, sobretot, per la investigació, la recerca i l'estudi. Es tracta del projecte de "Les Menines" que començà aquest any, però que va durar fins al 1991.

El projecte de les Menines, com el mateix Cesc ens explica en la seva descripció, va néixer a conseqüència de l'observació del quadre homònim de Velázquez a les primeries de 1988.

El que més el va apassionar d'aquest quadre va ser la sensació de volum que tenia i és per això que el primer pas del seu projecte va ser reproduir-lo en tres dimensions, fent-ne una maqueta⁵. Tenia la intenció d'estudiar a fons tot el quadre, primerament la qüestió volumètrica i, de la mateixa manera, els personatges de forma individual.

Va fer tot un seguit d'estudis sobre el quadre, investigant al mateix temps sobre les diferents tècniques artístiques, fet que li donava, com ell mateix deia, una àmplia lectura de les seves possibilitats com a professional i tècnic aplicat al món de la creació. D'aquesta manera trobem pintures, escultures amb diferents materials, dibuixos, serigrafies, una maqueta sobre cartró, una altra sobre filferro, etc.

Cesc deia que, per a ell, es tractava d'un íntim afany de superació de les velles carències de la seva formació, que atribuïa a l'ambient informalista que havia viscut durant els anys setanta. Ell mateix era conscient que devia ser un

dels temes més versionats en tota la pintura universal. Però, tot i això, volgué fer un estudi seriós de l'obra, plantejant-s'ho com un repte i com un risc.

És també per aquestes dates que es canvia altra vegada de taller i passa a instal·lar-se en una casa de Martorelles on s'estarà fins a la seva mort. En aquest nou indret, a la part superior hi tenia l'estudi mentre que la part inferior li servia de taller pròpiament dit.

Francesc Bas al taller-estudi de Martorelles.

FRANCESC BAS A LA MONCLOA

Durant l'any 1991 retrobem de nou la seva relació amb Amical Mauthausen de Mollet per a qui va fer una escultura destinada a la Presidència del Govern al Palau de la Moncloa on, en aquells moments, el va rebre Felipe González, concretament el dia 6 de març.

Es tractava d'una escultura molt al·legòrica, plena de simbolismes evidents, sobretot per a la gent que coneixia el tema. La base estava feta de fusta de cedre i la resta de pedra artificial, amb alguna peça de ferro. A més, també va incloure una pedra portada des del mateix Mauthausen com a símbol d'homenatge.

Aquesta obra representa una home famèlic, imatge de les condicions en les quals es vivia als camps de concentració. Aquest home estava com sortint d'un roc amb el puny enlaire, símbol de la seva lluita contra aquest fet, però també de la lluita posterior que exercia Amical Mauthausen.

LA INFLUÈNCIA DE PAU GARGALLO

Cal destacar, a més, durant aquell any 1991, una escultura en homenatge a Pau Gargallo, escultor espanyol de gran renom, l'obra del qual va exercir una forta influència en Cesc Bas, sobretot pel seu treball del buit. Es tracta d'un homenatge que fa per iniciativa privada i que amidava 45x 15x 15 cm.

Hem de recordar que aquesta influència de Gargallo l'agafà quan encara anava a l'Escola Masana i ja no la va arribar a perdre. Gargallo és considerat com el gran renovador de l'escultura. Es tracta d'un artista que estigué en relació amb tota l'avantguarda catalana, però també la parisina. La seva escultura fou coneguda sobretot pel treball del buit en substitució del relleu per donar la sensació de diferència de plans. I això és precisament el que influeix a Bas. Si tenim ocasió de comparar les seves obres podrem observar la clara influència, que no vol dir còpia, que aquest va exercir en la seva obra escultòrica.

A més, també d'aquest mateix any són la reedició d'una sèrie d'escultures fetes per a l'Exposició Universal de Barcelona el 1888 i que estaven situades davant de l'Arc de Triomf, també realitzat per a aquesta mateixa exposició. En total, Bas va fondre quatre escultures per substituir les anteriors.

EL COL·LECTIU BENS

El 1992 es creà el col·lectiu BENS format per Bas, Estopiñán, Nogué i Solà, tots ells artistes de Mollet i rodalies. Fou amb Nogué amb qui Bas més va participar al llarg de la seva carrera artística.

Tots ells van fer una exposició anomenada "QUIHICA, una altra visió del 5è centenari", com a resposta als actes que hi havia amb motiu del cinc-cents aniversari de la descoberta d'Amèrica. Aquesta exposició crítica la van presentar durant aquest any 1992 en diverses localitats de la zona: Santa Perpètua de la Mogoda, Mollet, Martorelles i Granollers.

S'hi mostrava l'arribada dels espanyols a Amèrica des del punt de vista dels nadius de la zona. Es tractava, doncs, d'una exposició reivindicativa feta des d'un punt de vista molt diferent al que estaven donant els organismes oficials. S'hi podia veure, doncs, la ràbia, la impotència, la lluita, la tragèdia i les cadenes imposades després d'aquella arribada invasora.

Amb aquesta exposició els artistes pretenien recuperar la funció educativa de l'art, que té com a primer objectiu l'espectador, apropant-se a ell. Era la tendència típica del moment com a reacció a l'art precedent.

L'HOMENATGE ALS TRES PAUS: PICASSO, NERUDA I CASALS (PROJECTE)

És interessant destacar també un estudi que va fer per a un monument públic a Martorelles, on recordem que tenia l'estudi en aquells moments. Es tractava d'una obra en homenatge als tres Paus: Picasso, Neruda i Casals. Aquest últim li agradava particularment, tant per la seva música com per la seva personalitat.

L'ESCULTURA PÚBLICA A MOLLET: MONUMENT ALS VELS DEL MÓN

També d'aquest any 1992 és el monument en honor a la Tercera Edat, el *Monument als Vells del Món*, que es va situar a la rambla de Balmes, davant del Casal Cultural (també conegut com Casal dels Avis). Es tracta d'una obra que va ser executada, un cop Cesc Bas ja era mort, per Josep Nogué (de qui ja hem parlat diverses vegades com a col·laborador seu). Això no obstant, Bas ja tenia tot el projecte fet i n'havia deixat també la maqueta. Tot i que l'execució final no va ser realitzada pel mateix Cesc Bas, sí que l'hem de considerar com a obra pòstuma de l'artista.

Hi podem observar una escala de cargol en la qual hi ha situades quatre figures: dues a la part superior i dues més a la part inferior. Es tracta d'una al·legoria de l'escala de la vida, el nostre recorregut vital. Els dos personatges de la part superior, d'edat avançada⁶, estan començant a baixar per l'escala per poder deixar lloc a les altres dues que pugen. Aquestes dues figures simbolitzen una nova generació, que comença ara a ascendir dins de la seva escala de la vida. Estan fets d'acer inoxidable, incorruptibles encara per la vida, i contrasten amb els avis, fets d'acer cortén i ja oxidats, que l'estan baixant.

L'ESCULTURA EN FERRO: 1992-1994

També aquest any 1992 inicia els seus treballs en ferro (que seran molt importants dins de la seva producció fins al 1994, any de la seva mort). Són d'aquest any els retrats de Joan Abelló, que actualment es pot visitar a la Casa Museu del Pintor Abelló, i el retrat de J. L. Borges, ambdós realitzats ja en ferro.

Són diverses les escultures en ferro que podem trobar d'aquells anys, per exemple: *Cavall rampant* (1992), *La mandra o el badall* (1992), *Els ulls de l'avi Pau*, *La mirada del colom*, *Homenatge a Pau Picasso* (1992), *L'esfinx* (1992), *Èol*, *Déu dels vents* (1992), *Pell de seda* (1993), *Brigitte* (1993), *La timba avorrida* (1993), *Carajillo i faria* (1993) i *Eros i Thànatos* (1994).

També és de l'any 1992, de nou lligada amb la seva relació amb l'Escola Montseny, una exposició didàctica al pati de l'escola on es mostren escultures de diferents èpoques i materials.

No podem oblidar, però, un projecte que el lliga més a l'enginyeria i al món més tècnic que no pas a l'artístic, tot i que es quedà sols en això, un projecte. Es tracta de la seva col·laboració en el projecte "sura" que estava destinat a pobles amb inundacions freqüents, i constava d'unes superfícies que suraven i per les quals la gent podia passar.

Cavall rampant

UN NOU ENCÀRREC DE L'AJUNTAMENT: EL MONUMENT DEL MIL·LENARI DE MOLLET

Va ser precisament aquest any 1993 quan Bas va rebre un nou encàrrec de l'Ajuntament de Mollet. Concretament Cesc es proclamà vencedor d'un concurs restringit, en el qual participaren cinc artistes, dos d'ells de Mollet, per a la construcció d'una escultura en commemoració del Mil·lenari de Mollet.

Primerament en va fer una maqueta i aquell mateix any es feu ja la fosa. S'inaugurà el dia 7 de novembre de 1993. Es tractava de dos blocs centrals, fets d'alumini fos de manera que, units, formessin la silueta d'una M, en relació al Mil·lenari però també a Mollet. També en relació amb Mollet trobem clarament l'escut de la ciutat i, igualment, la paraula Mil·lenari, com a referència més explícita.

Això no obstant, com a referència històrica, trobem una pedra amb la inscripció 993, la suposada data en què es va fundar Mollet o, com a mínim, la primera referència escrita que en tenim. Es tracta d'una pedra granítica de Santa Maria de Martorelles que ens dona la sensació del temps, d'una cosa antiga i primitiva. A més, de la pedra en surten quatre barres d'acer cortén oxidat que contribueixen a donar la imatge d'antiguitat.

Per altra banda, en una segona cara, trobem un pagès, vestit de manera tradicional i amb la falç a la cintura. Aquest pagès està acompanyat d'una torre, relacionable amb el campanar de l'església, una de les parts més antigues de l'actual ciutat de Mollet. Es tracta, doncs, d'una clara al·lusió a un origen eminentment rural de la vil·la així com d'una referència clara al paper de l'església en aquell moment.

Contràriament, i en contraposició als elements abans esmentats, en una tercera cara, ens trobem dues figures amb vestits moderns. Una d'elles és una nena, que simbolitzaria la projecció de la ciutat cap al futur. La nena la trobaríem, doncs, sobresortint del conjunt, a la cantonada, entre el present i el futur. Aquestes figures, en contraposició a la torre que trobàvem abans, estan acompanyades per la font modernista de la plaça Prat de la Riba. Per últim, en una quarta cara, trobem una planxa d'acer cortén oxidat i, a sobre, cobrint la part superior, una altra d'acer inoxidable, símbol de la modernitat i del futur.

Com recull un article de *El 9 Estiu*⁷, l'obra reflecteix tres moments de la vida de Mollet: present, passat i futur, amb la voluntat de projecció cap al futur per part de la figura de la nena. Aquests tres moments, doncs, es relacionen amb la utilització de tres materials: la pedra, l'acer cortén i l'acer inoxidable, a part de l'alumini que actua com a element bàsic i intemporal.

Mil·lenari de Mollet

L'ESCULTURA PÚBLICA FORA DE MOLLET: HOMENATGE A JOAN MIRÓ

També hem de parlar d'un altre projecte de l'any 1993 per a una obra pública de gran envergadura: l'estudi que va fer aquest any per al monument en homenatge a Joan Miró per a l'Ajuntament de Santa Perpètua.

Es tractava de l'any del centenari del naixement de Joan Miró i per això, a nivell internacional, se li van retre diferents homenatges. Entre ells, Santa Perpètua li va encarregar la construcció d'aquesta escultura per a una nova plaça de la seva vila. Aquest monument es denominà: *L'arc d'una ferida de lluna* i es va situar a la plaça de Joan Miró de la mateixa ciutat.

Un cop aprovat el projecte, Cesc es posà a treballar amb la col·laboració de Lluís Solà, també artista reconegut de la zona, i d'un grup de joves artistes de Santa Perpètua o amb relació amb la ciutat. L'obra, que fou inaugurada el 6 de març de 1994, estava formada per un bloc central de formigó que travessava un arc metàl·lic amb una mitja lluna i una esfera, dos dels símbols més importants i recurrents de l'univers mironià.

A set metres d'altura, en una aresta, es trobava un bust de Joan Miró d'uns 2,5 metres, de ferro forjat, material molt usual, com ja hem vist, en la producció de Bas d'aquest últim període. A la resta de les arestes, contràriament, utilitzava la superfície blanca que el formigó proporcionava, amb diverses referències a les formes mironianes.

Homenatge a Joan Miró

Contràriament, a la part inferior i en relació amb la urbanització de la plaça sencera, hi trobem un banc que novament al·ludeix a aquest univers mironià. A més, usa els seus colors bàsics: el negre per a l'estructura i el dibuix, el blanc, com a contraposició del negre, i els colors primaris (blau, groc, vermell) i secundaris (sobretot el verd), tan típics de la producció mironiana.

MOLLET ART '93

Fou aquest mateix any 1993, amb motiu de l'any Miró, però per iniciativa de diferents artistes de la ciutat, entre ells Cesc Bas, que es va fer per primera vegada MolletArt. L'èxit d'aquesta primera convocatòria de 1993, on s'aplegaren diversos artistes locals, va fer que s'establís com a una biennial estable fins avui.

Cal destacar que, a partir de la següent convocatòria, la de 1995, aquesta biennial la trobem com a homenatge a Cesc Bas, un dels seus impulsors.

PUJADA A BASTIMENTS

Amb motiu sempre del Mil·lenari de Mollet, el Club Muntanyenc de Mollet (CMM), amb qui, recordem, ell tenia relació, li encarregà una placa commemorativa per situar al cim de Bastiments, als Pirineus catalans, a 2.874 metres d'alçada, on pujaren unes cent cinquanta persones.

D'EROS A THANATOS

Es tracta d'una sèrie que ell realitza l'últim any de la seva vida, 1994. Veu ja a prop la mort i ens ho mostra amb aquesta lluita, tan recurrent durant tota la història, d'Eros, que en mitologia era el representant de l'amor i de la creació, contra Thanatos, la mort que ell ja veu que està venint.

Es tracta d'escultures en ferro, que com ja hem vist era tan usual en aquest període, algunes d'elles inacabades. D'aquesta manera, Bas ens mostra també la seva passió per la mitologia clàssica i la seva inquietud per un estudi constant de la tradició. En totes aquestes obres podem veure una constant lluita entre Eros i Thanatos, l'amor i la mort, en la qual, en el seu cas, acabarà guanyant finalment Thanatos com les seves obres ja n'eren premonitòries.

Francesc Bas va morir el 17 d'octubre de 1994, un any després que li diagnosticuessin una malaltia irreversible, a l'edat de 44 anys, a Mollet del Vallès. Les seves cendres van ser pujades, el dia 30 del mateix mes, al cim de Bastiments, al costat de la placa commemorativa que hi havia estat dipositada l'any anterior i en plena natura.

UN CAVALL COM NO N'HI HA

El 14 de maig de 1995 es presentava a la Sala Fiveller de Mollet un llibre de Josep Massats que contenia les il·lustracions de Cesc Bas, en una edició de bibliòfil que constava de dos-cents llibres numerats i dos exemplars d'autor. Tots dos eren amics i, com diu el mateix Massats⁸, compartien algunes dèries, alguns amics i uns paisatges.

Es tractà d'una obra en què tots dos van estar treballant conjuntament. Massats ens narra tot un seguit de contes per a adults, als quals Bas anava posant les il·lustracions, un seguit d'il·lustracions que va fer el 1994, just abans de morir.

És curiós destacar alguns lligams dels dibuixos que hi apareixen amb algunes escultures seves. Per exemple, la il·lustració que acompanya el conte de "Un cavall com no n'hi ha"⁹ es relaciona clarament amb l'escultura *Cavall rampant* que el mateix artista realitzà el 1992.

Però, en relació als durs moments pels quals estava passant l'artista, potser hauríem de destacar la il·lustració que trobem acompanyant el conte de "Verd i Vermell"¹⁰, situada a la pàgina 26. Es tracta d'una il·lustració que té una clara relació amb la sèrie d'"Eros i Thanatos" que estava realitzant en aquell moment. Trobem dos personatges a la part superior que lluiten, de la mateixa manera que lluitaven Eros i Thanatos. Igual que a la sèrie escultòrica, apareix també la serp, la portadora del pecat a la humanitat i, en relació amb aquesta, les cartes que hi ha per terra. A més, hem de fixar-nos també en la inscripció superior: "Tempus fugit" (el temps fuig) i just a sota, una altra al·lusió al pas del temps amb el rellotge de sorra, tal com trobàvem també a les *vanitas*, tan típiques del barroc, que fan al·lusió, de nou, a aquest temps que marxa i ens encamina cap a la mort. Es tracta, doncs, d'una altra obra pòstuma, juntament amb la del *Monument a la Vellesa*.

HOMENATGES POSTERIORIS

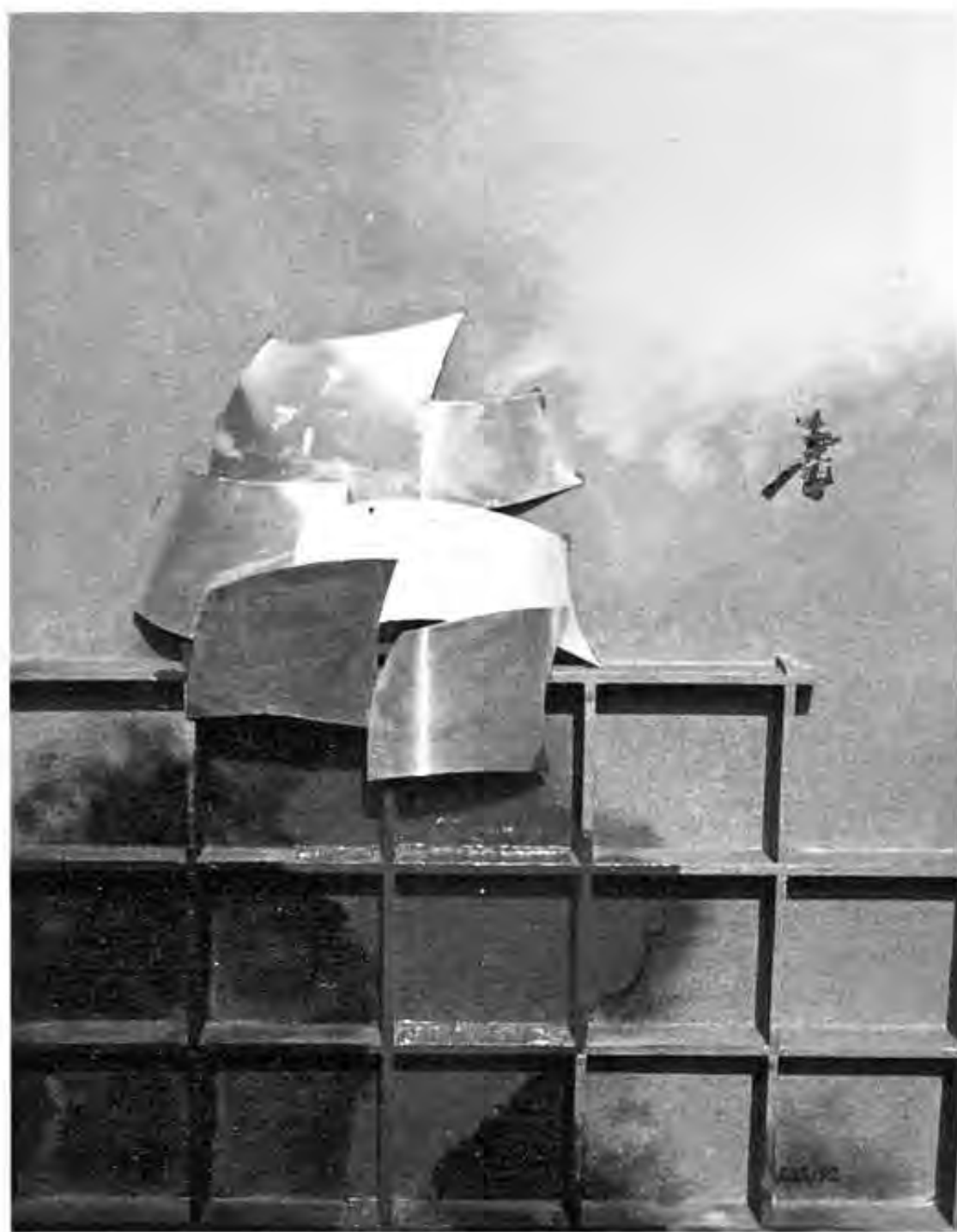
Al llarg d'aquest anys posteriors a la seva mort, a la ciutat de Mollet se li han anat fent tot un seguit d'homenatges per part de l'Ajuntament. És el cas, per exemple, de l'exposició antològica, titulada *Història d'una lluita*, al Centre Cultural Can Mulà, el 1995, o del passeig al qual s'ha posat el seu nom i on trobem una escultura de Josep Nogué també en homenatge a l'artista. Per altra banda, altres entitats de Mollet li han fet també homenatges en diverses ocasions, com és el cas de la colla del Ball de Diables de Mollet. De la mateixa manera, posteriorment, l'onze de juliol de 1995, se li lliurà una distinció cívica al Teatre Municipal Can Gomà.

NOTES FINALS

Francesc Bas fou una persona preocupada i en constant lluita contra les injustícies. Feia les coses de cara als seus ideals i a les seves necessitats expressives, cosa per la qual no es deixava vendre. A més, s'interessava per l'aprenentatge, la recerca i la investigació contínues. Va mantenir sempre fermes els seus ideals. Sempre va voler ser ell, tot depenia de les seves pròpies idees. Aquests ideals i aquesta preocupació social són també el que trobem reflectit en la seva obra.

Lligat a tot això, entenem perquè Bas va intentar viure molt al marge de galeries, crítics i marxants d'art. Ja hem pogut veure que, tot i que li comportava sovint més problemes, va treballar en molts casos per a organismes públics, per encàrrecs privats o bé per iniciativa pròpia.

Per altra banda, com recull Lluís Solà¹¹, amic seu i també artista, ell deia que no podia autodefinir-se com a artista. No suportava creure's que era un ésser místic envoltat d'una nebulosa d'idees intel·lectuals i sofisticades.

Una de les obres de Francesc Bas,
de l'exposició «QUIHICA».

Notes

1. AAVV. Plaça Gran, Crònica del Vallès Oriental, 21 de febrer de 1985.
2. Plaça Gran, 1985.
3. Maribel Herruzo, 1992. p. 24.
4. AAVV. "Una plaça de Mollet del Vallès, empaperada amb l'Avui". AVUI. Dimarts 20 d'agost de 1985.
5. Que podem observar en la fotografia de la introducció.
6. Això ens ho mostra fins i tot en els materials emprats, en aquest cas acer cortén, que dona aquest acabat rovellat, mostra de l'acció del pas del temps.
7. AAVV. "El monument del mil·lenari de Mollet prèn forma en un taller de Martorelles". El 9 Estiu, divendres 30 de juliol de 1993, p. 3.
8. Josep Massats, *Un Cavall com no n'hi ha*. Il·lustracions de Cesc Bas. Edicions l'Infinit. Barcelona, 1995.
9. Op. Cit.
10. Op. Cit.
11. Lluís Solà. "Un record... Cesc Bas "artista" ". L'Esclat núm. 6, novembre de 1994, p.8.

Els orígens de Parets (904)

El primer document i els seus protagonistes

Jaume Vilaginés i Segura

Historiador

BENET, L'ESCRIVÀ

El dia 13 d'octubre de 904, el prevere Benet acabava d'escriure el pergamí que oficialitzava la consagració i la dotalia de l'església de Parets¹. Com era habitual, acabava l'escrit firmant ell en darrer lloc, especificant la seva funció de notari de l'acta. El document explicava com s'havia fundat la parròquia, quins havien estat els protagonistes de l'acte i establí la dotació patrimonial i humana necessària perquè la nova institució pogués funcionar en el futur. L'original del segle X encara es conserva, tot i que es creia perdut². Les condicions del pergamí no permeten una lectura acurada del text, però al segle XVIII se'n va fer una còpia, la qual ens permet conèixer com va anar l'event i tot allò que es va decidir aquell dia³. El document que va escriure Benet és la primera prova documental de l'existència de Parets. I d'això, enguany, fa mil cent anys.

Molt sovint, els escrivans de les actes de consagració feien els documents en el lloc on es feia la cerimònia, poc després d'acabada, o un temps després. Però no sempre era així, a vegades s'aprofitava que el bisbe consagrava diverses parròquies per fer la documentació tota de cop⁴. No sabem quan es va elaborar el document de Parets, ni si se'n va fer més d'una còpia, fet que no era infreqüent⁵. Podríem pensar, per la manera com firma Benet el document, usant el passat i el terme *exarare* (que vol dir marcar), que es podria haver fet un esborrany en una tauleta de cera per, després, en un altre moment, haver-se elaborat en pergamí el document original.⁶ De tota manera, sembla gairebé segur que la data del document és del moment en què es celebrà la cerimònia que el document ens descriu.

Com era normal, al final del text, abans de les signatures, l'escrivà datava el document⁷. En el cas de l'acta de Parets, Benet va preferir usar diversos sistemes de datació⁸. A començaments del segle X, era normal fer servir la datació pels reis francs en tota mena de documents, i també trobem aquest sistema a l'acta de la consagració de l'església de Parets. S'especificava el dia i el mes, fent

servir el sistema romà, de calendes i de mesos, i després es determinava els anys que havien passat des de la coronació del monarca franc regnant. Aquest sistema de datació recordava els vincles polítics que mantenien els comtats catalans amb el regne franc occidental, que era l'hereu de l'Imperi carolingi. Benet va fer servir també un altre sistema de datació que esporàdicament s'utilitzava als comtats catalans i era més freqüent en altres terres de la Península Ibèrica. Es tractava de l'era hispànica, la qual començava 38 o 39 anys abans que l'era cristiana i sembla ser que agafava com a referència la pacificació de la Península per l'emperador August. A més, va utilitzar el còmput de l'era cristiana, el sistema que fem servir actualment, i que es començà a usar als comtats catalans poc abans de l'elaboració del document de 904, i el sistema de les Indiccions, un sistema antic de còmput cronològic, que es basava en comptar els anys en períodes de quinze anys, a partir del naixement de Crist i va ser un sistema potenciat des del s.IV dC per les cancelleries imperial i papal⁹.

La varietat de sistemes de datació fan que el document adquireixi una certa transcendència i solemnitat, perquè era en documents importants quan es feien servir la indicció o el sistema de l'era hispànica. També demostra que Benet era un clergue amb una certa formació¹⁰. Coneixia sistemes de datació usats molt esporàdicament i podem pensar que el seu bagatge cultural, de la mateixa manera, s'ampliava en altres camps. La seva erudició no s'estenia al coneixement de la llengua llatina. Les incorreccions gramaticals del text ens demostren que la seva cultura escrita tendia, com era habitual en la majoria d'escrivans, cap a una gramàtica poc ortodoxa, dominada potser per la parla vulgar, que en aquell moment pràcticament ja era el català¹¹.

EL BISBE TEODORIC, EL FUNDADOR

Devia ser uns dies abans de la data que marca el document que el bisbe Teodoric¹² de la seu barcelonina va anar a Parets, on hi havia l'església, potser remodelada, potser edificada de nou¹³. Hi va anar amb un seguici de canonges del capítol de la Seu, que van actuar com a copatrocinadors de la consagració i testimonis de l'acte. Davant del temple de Sant Esteve els van rebre una munió de clergues i de laics. Entre aquests hi destacaven alguns que són citats pels seus noms en el document i que probablement van tenir un paper important en l'organització de l'acte, també perquè devien ser els personatges més preeminents de la zona.

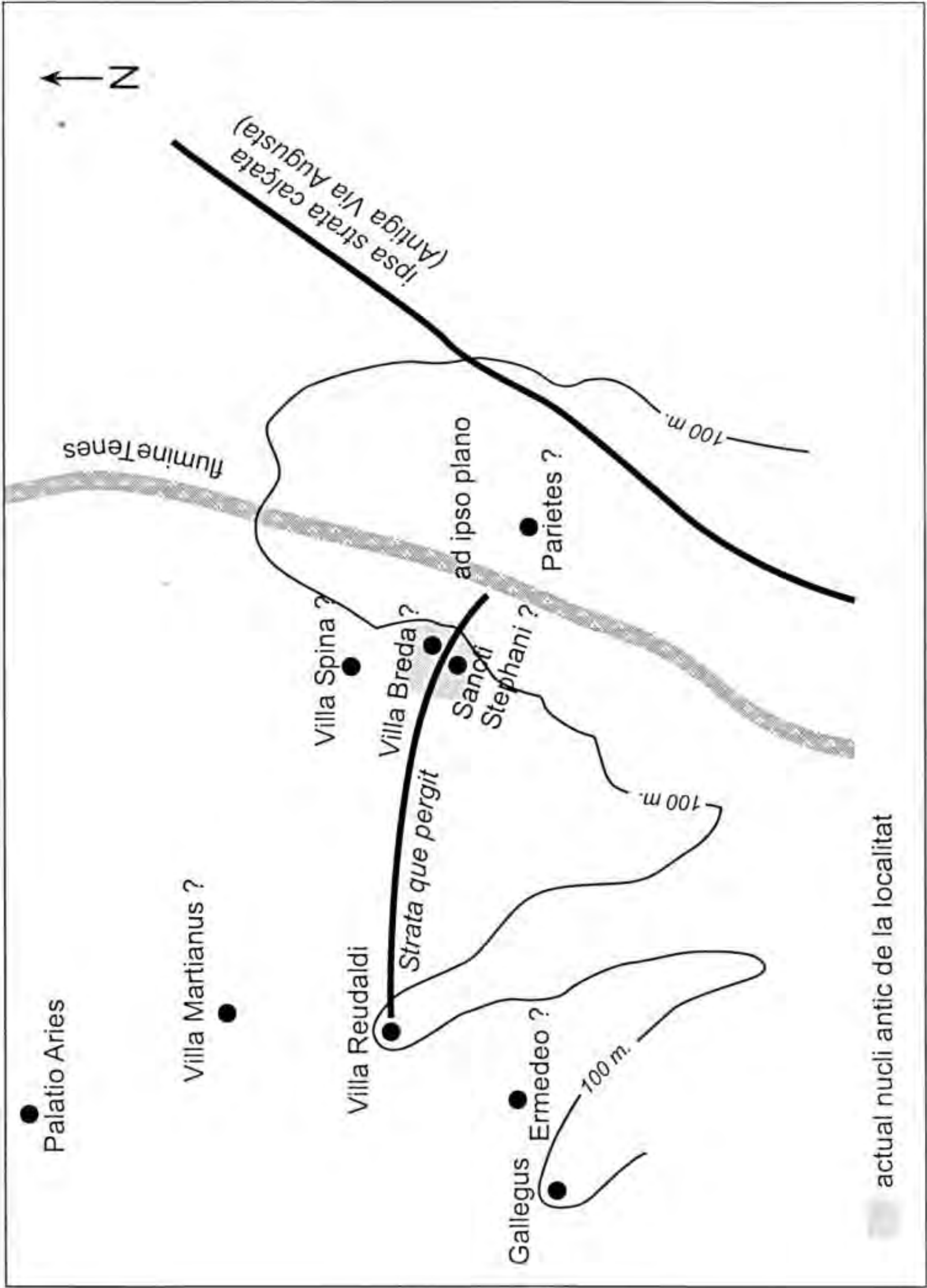
La cerimònia va tenir un caire solemne, com era habitual en aquests casos i exigia la norma canònica¹⁴. El bisbe va establir els nous termes de la parròquia, després d'escoltar els testimonis. Un cop fixat l'àmbit territorial, va consagrar la nova església i la va dedicar a Sant Esteve.

Seguidament, es va fer la dotació material de la nova institució, començant per la part necessària per a la vida litúrgica: una alba, una casulla de lli, una estola, un canelobre i quelcom més que no es pot llegir. Es tracta d'una llista més aviat pobre, pròpia d'una església rural, en una època en què els patrimonis mobles eren tan escadussers, com precària la vida de la gent¹⁵. Tampoc s'esmenten llibres litúrgics. La seva absència es pot explicar per un oblit o podria correspondre a la part il·legible del text. De tota manera, és comprensible que a començaments del segle X manquessin llibres de litúrgia en una església rural. La precarietat de mitjans i les tradicions litúrgiques anteriors poden explicar, en part, l'absència, que seria més difícil d'entendre un segle i mig més tard, en una època de major producció escrita i major prosperitat econòmica¹⁶.

El bisbe finalment va estatuir com a prevere Guadamir i li va encarregar el ministeri, per tant la cura pastoral i litúrgica, de l'església de Sant Esteve. Guadamir, així, esdevenia també el representant de la jerarquia eclesiàstica a la nova parròquia i quedava obligat a la dependència del bisbe. Més endavant, a les actes de consagració s'establirà l'obligació dels preveres (més endavant anomenats rectors) d'acudir al sínode diocesà i pagar les corresponents taxes (el crisma i la taxa sinodal).

BAIÓ I ELS ALTRES DONADORS

Era costum que, per mantenir les seves despeses, les noves esglésies rebessin una sèrie de béns materials, especialment terres, que eren dotades en el mateix dia de la consagració. L'església de Sant Esteve de Parets va rebre un tros de terra, que estava prop de l'església. Probablement, aquesta propietat era ja de la mateixa església perquè no s'hi esmenta cap donador. En canvi, van fer donacions Ferraci, també d'un tros de terra al costat de la cort de l'església, Fredaric, que va cedir un camp, Guanser, que va donar al terme de Marcià, una de les vil·les de la nova parròquia, dues mujades de terra, Daniel, que també va donar una mujada a la vil·la de Marcià, i Baió, que va donar un camp a la vil·la de Sinduir¹⁷. El patrimoni cedit passava a dependre dels clergues que havien d'administrar la nova parròquia: Guadamir i els seus successors. Per donar fermesa a la dotació, els donadors a través del text del document deixen clar que han fet la seva donació amb plena llibertat i hi renuncien perpètuament¹⁸. Per si de cas, s'estableix la penalització que determinava la llei de retornar els béns apropiats amb el quàdruple del seu valor, a més d'incórrer en dures sancions espirituals, com era caure en la ira divina, ser equiparats a Judes traïdor i deixar de gaudir de la remissió dels pecats. L'amenaça, prou clara i contundent, evitava qualsevol retractació per part dels donadors i dels seus parents o qualsevol intent d'espoliació per part d'alguna altra persona.

Situació probable d'alguns topònims que apareixen al document de 904.

El nou patrimoni de l'església no era gaire extens i, per tant, no oferia al seu posseïdor la possibilitat d'una vida còmoda. Més endavant, en altres actes de consagració s'especificava el dret de recaptar el delme, les primícies i les oblacions¹⁹. Aquestes eren les rendes eclesiàstiques que estaven establertes per ajudar al manteniment de les parròquies. El delme representava una desena part de tot el que es recollia o es produïa en el terme parroquial. Les primícies eren els primers béns agraris i ramaders que s'obtenien i que es lliuraven a l'església. Les oblacions eren les donacions que els parroquians feien de forma més o menys voluntària, per ajudar al manteniment de l'església i del seu prevere o per aconseguir algun benefici espiritual²⁰. Ni delmes, ni primícies, ni oblacions no s'esmenten a Parets com a drets de la nova parròquia. Però sabem que es recaptaven, la qual cosa no és d'estranyar perquè tenien un origen molt antic. Concretament, un donador va cedir a la nova parròquia el dret de recaptar el delme que tenia del seu molí²¹. Per tant, no es tracta d'un oblit. A Parets es recaptava el delme però, com va ser habitual més endavant, per a benefici particular. Les actes de l'Ametlla del Vallès i de La Roca, d'uns anys més tard, especifiquen que és un dret parroquial de manera explícita; no sabem què va passar a Parets, però a la llarga es va recuperar la recaptació eclesiàstica del delme de les primícies i de les oblacions, tal com queda explícit a l'acta de consagració de 1207.²²

El nou patrimoni immobiliari de l'església era una font d'ingressos que es considerava suficient perquè en visqués el seu prevere, probablement amb l'ajuda ocasional de les donacions en espècie dels feligresos. Així doncs, Guadamir devia cultivar ell mateix les terres de l'església, com un pagès més; potser amb l'ajuda ocasional d'alguna altra persona, lliure o esclava.

A començaments del segle X la vida dels habitants de les comunitats rurals era força precària²³. L'agricultura que es practicava era molt rudimentària, semblant a la que es realitza actualment encara a molts països del tercer món. Es plantava un temps una extensió de terreny (*campo, modiat, terra culta*), habitualment de mitja hectàrea (una mujada), que solia tenir una forma allargada per permetre la volta de l'arada. Quan el sòl s'empobria es deixava en guaret, probablement diverses temporades (*terra inculta o crema*), i es possava en conreu una altra extensió²⁴. És possible que es practiqués l'artigatge (tala i crema), per posar en cultiu nous camps. Hi ha dades arqueològiques de restes de carbons que podrien indicar aquest ús, com també de la crema per fer pastures²⁵. Es cultivaven cereals, especialment l'ordi, que és més resistent, i el blat, en menor mesura. En alguns indrets apareix el cultiu de llegums (pèsols i faves), com a Vilamajor²⁶. El cultiu de cereals es complementava amb el recurs a l'horticultura (*hortos, trilia*), amb el cultiu dels arbres fruiters i amb la viticultura, normalment camps de vinyes d'un quart d'hectàrea (*semodiat de vinea*). L'economia pagesa es completava

amb la pràctica de la ramaderia. Petits ramats d'ovelles i cabres subministraven aliments i altres productes als habitants de les petites comunitats rurals. Es practicava una trashumància de petit recorregut, que es feia de forma mancomunada; per això els prats i les pastures (*prata sive pasqua*) apareixen amb freqüència. Els boscos i els erms (*garrigas*) eren els espais comunitaris d'on s'obtenia una part dels productes de l'economia d'autosuficiència que es practicava. Eren d'ús col·lectiu, com molts dels prats que abans hem esmentat²⁷.

FERRACI I ELS HABITANTS DE LES VIL·LES

Ferraci (o Ferruci), com Daniel, apareixen en el comitè de benvinguda que va rebre el bisbe, quan aquest es va presentar a dedicar la nova església. També hi devien ser Baió, Guanser i Fredaric, que van donar terres a la nova parròquia i que devien ser alguns d'aquells «altres clergues i laics» que eren esperant el bisbe. Els donadors de Parets devien formar part de la petita aristocràcia local. Eren els pagesos rics o almenys aquells que per consens assumien el lideratge de les vil·les.

El document ens diu que la nova parròquia incloïa l'extensió de diverses vil·les o llogarets. En concret, la vil·la de Sant Esteve, probablement la que corresponia a l'església; la vil·la Espina, que se situa damunt de l'anterior; la vil·la Breda²⁸, que no sabem ubicar, encara que per documents posteriors es podria situar a prop de l'església; la vil·la Parets, que es diu que arribava fins a la calçada, probablement al pla que hi ha a prop del Tenes, per on passaria l'antiga calçada romana; la vil·la Sinduir, que tampoc es pot ubicar; la vil·la Rosal, que correspondria a la masia de Can Vilarosal; el llogaret anomenat Ermedeu, que contenia una part al terme de Gallecs²⁹; la vil·la Sant Martí, que no es pot situar; la vil·la de Palaudàries, que s'esmenta com un lloc de recaptació, probablement d'impostos; i la vil·la Marcià. Alguns dels indrets que s'esmenten es poden situar en el mapa actual, la resta probablement es distribuïrien de forma dispersa pel terme de l'actual municipi³⁰.

Les vil·les eren les unitats territorials de l'època³¹. Els habitants del Vallès i de la gran majoria de Catalunya, vivien dispersos en petites comunitats rurals que tenien el nom de *villa*. Una vil·la acollia unes quantes famílies que vivien disperses dins dels termes ben delimitats de la vil·la. Habitaven en cases (*casa*) construïdes amb una base de pedra i amb parets de tova. El sostre es feia de branques i palla, com sabem que n'hi havia a Palou³². Les cases solien estar a prop dels camps i dels horts. Tenien una sola habitació i al costat hi havia una cort, que sempre s'esmenta (*casa cum curte*). La cort era un tancat on es guardava el bestiar domèstic. L'hort es regava amb aigua de pous o de derivacions de les rieres i rius (*regos*)³³.

Actual masia de Can Vilarosal, construïda molt després del segle X, però segurament en el mateix lloc on hi havia la *Villa Reudaldi*. Encara forma part administrativament de Parets, tot i que està rodejada per altres termes municipals.

Actual conjunt d'edificacions de Palaudàries, aixecades força després del 904. En el mateix indret hi havia, al segle X, un nucli habitat (*villa*), que depenia de la parròquia de Parets.

A vegades els habitants de les vil·les aprofitaven antics edificis per habitar-hi. Probablement, aquest sigui l'origen del topònim Parets (*Parietes*). Quan l'edificació era més sòlida i àmplia s'anomenava *domus*, encara que a vegades el nom es confonia amb el de casa. En una *domus* hi vivia un propietari que devia tenir pagesos o esclaus que li treballaven les terres³⁴. Molt sovint aquests propietaris tenien terres a diferents termes, com Bulgarà, que tenia possessions a Gallecs³⁵.

No sabem si els personatges que van dotar l'església de Parets eren d'aquesta categoria social. Però indubtablement devien ser els més preeminents de les seves petites comunitats, ja fos per prestigi, ja fos per la seva riquesa. Ells també van ser convidats a signar el document. No van escriure el seu propi nom, perquè molt possiblement no sabien escriure, com la majoria dels que formaven la societat de l'època, però devien donar el seu vistiplau i l'escrivà va anotar el seu nom com a testimonis del document³⁶. Alguns d'ells devien ser els prohoms (*boni homines, probi homines*), dels quals parlen documents de dècades posteriors³⁷. Eren líders naturals, triats per consens, que ajudaven a dirimir disputes i coordinar les tasques comunitàries, com organitzar trasllats de bestiar, repartir aigües, bastir molins i distribuir usos dels boscos, dels molins, dels prats, etc.

D'algun d'ells sabem que devien ser importants, com Ferruci que disposava d'un molí propi, quan normalment solien ser compartits, i del seu delme.

GUADAMIR, EL PRIMER RECTOR

Guadamir va ser el primer prevere, nomenat per exercir el *ministerium*; per tant, el seu càrrec era l'equivalent al de rector, encara que aquesta paraula tardarà tres segles a usar-se³⁸. Guadamir s'encarregava de tenir cura de la comunitat de feligresos i de practicar la litúrgia corresponent, segons manaven els cànons eclesiàstics. També era l'encarregat d'administrar els béns de la nova parròquia, a la qual quedaven sotmesos tots els habitants del terme. De tots els ingressos de la parròquia, una part eren per al clergue de l'església, una altra part, manaven les normes canòniques, que fos lliurada al bisbe i una tercera era destinada al manteniment del prevere³⁹. Probablement, en època de Guadamir, encara no se seguia al peu de la lletra aquesta divisió dels beneficis eclesiàstics, que es va imposar a finals del segle XI i principis del XII.

Va ser llavors quan es van generalitzar, a tot arreu, agres i dures disputes pels beneficis de les parròquies, entre aquells que per dret eclesiàstic en disposaven i aquells que ho feien per dret adquirit o per la força. Molts senyors feudals es van apropiat del domini de parròquies, en gran part pels beneficis que s'obtenien d'elles, especialment el delme. Però això passava força

més tard. A principis del segle X els habitants de la parròquia probablement no patien les exigències senyorials de tributs que eren en origen eclesiàstics.

La consagració i dotació de l'església de Parets constituïa la parròquia del lloc. Pròpiament, la parròquia ha estat la unitat bàsica d'administració eclesiàstica. En ella s'exerceix la cura de les ànimes, és a dir l'atenció espiritual i litúrgica dels creients. La parròquia existeix com a institució eclesiàstica des de temps immemorials. A l'edat mitjana, però, va arribar a ser també una institució que va arribar a tenir un caràcter més enllà de l'aspecte religiós. Va esdevenir un marc d'enquadrament territorial i de control de la població⁴⁰. Era molt difícil viure fora de l'àmbit parroquial i això comportava que la por o l'amenaça de l'expulsió (excomunió) fos considerada terrible pels habitants de les localitats rurals. En l'època del feudalisme, en els segles XI i XII, moltes parròquies van caure en mans de grans potentats laics que molt cops les van dominar per molt temps, a vegades amb l'anuença de les autoritats eclesiàstiques⁴¹. Dominar una parròquia era la millor forma de tenir controlada la població i generava unes rendes segures i abundants (delmes i primícies eren les més importants, però no les úniques).

La parròquia va esdevenir la unitat territorial pròpia de l'edat mitjana. Un aspecte essencial de les parròquies era el seu territori. A les actes de consagració sempre s'especifica fins on arriben els límits de la nova parròquia. A Parets ja ho hem vist, es detallen les vil·les, que amb els seus límits s'incorporen a la nova institució.

Efectivament, la parròquia va acabar substituint la vil·la, com a àmbit geogràfic de convivència. L'acta de consagració de Parets mostra les dues formes de convivència comunitària en el camp vallesà; la que desapareixia, la vil·la, i la nova, la parròquia. La vil·la havia estat un tipus de comunitat rural de caràcter espontani, autosuficient en els aspectes econòmic i organitzatiu. L'autonomia de les vil·les arribaven a l'àmbit religiós, perquè tenien també esglésies (*basilicas*, diu el text del document), que amb la nova parròquia havien de «sotmetre's a aquesta església de St. Esteve de Parets».

Es creava un nou marc de convivència que era més ampli territorialment. La nova parròquia abastava els límits de diferents vil·les, amb més habitants, per tant, amb més poder i disponibilitat econòmica. També es canviava la forma d'anomenar la nova institució. Ara ja no es parlarà de Parets o de la vil·la de Parets, sinó de la parròquia de St. Esteve de Parets⁴². Un nom que té resonàncies religioses, però que definirà una nova forma de relació social al camp, en la qual les referències religioses passaran a ser preeminents.

Però Parets va ser un cas molt prematur. La constitució de les parròquies com a institucions de caràcter territorial i religiós va ser general en els segles XI i XII⁴³. En el segle X, a part de Parets, tenim pocs casos al Vallès. No se sap el motiu de perquè va ser així. Sabem que el bisbe tenia possessions a la zona des

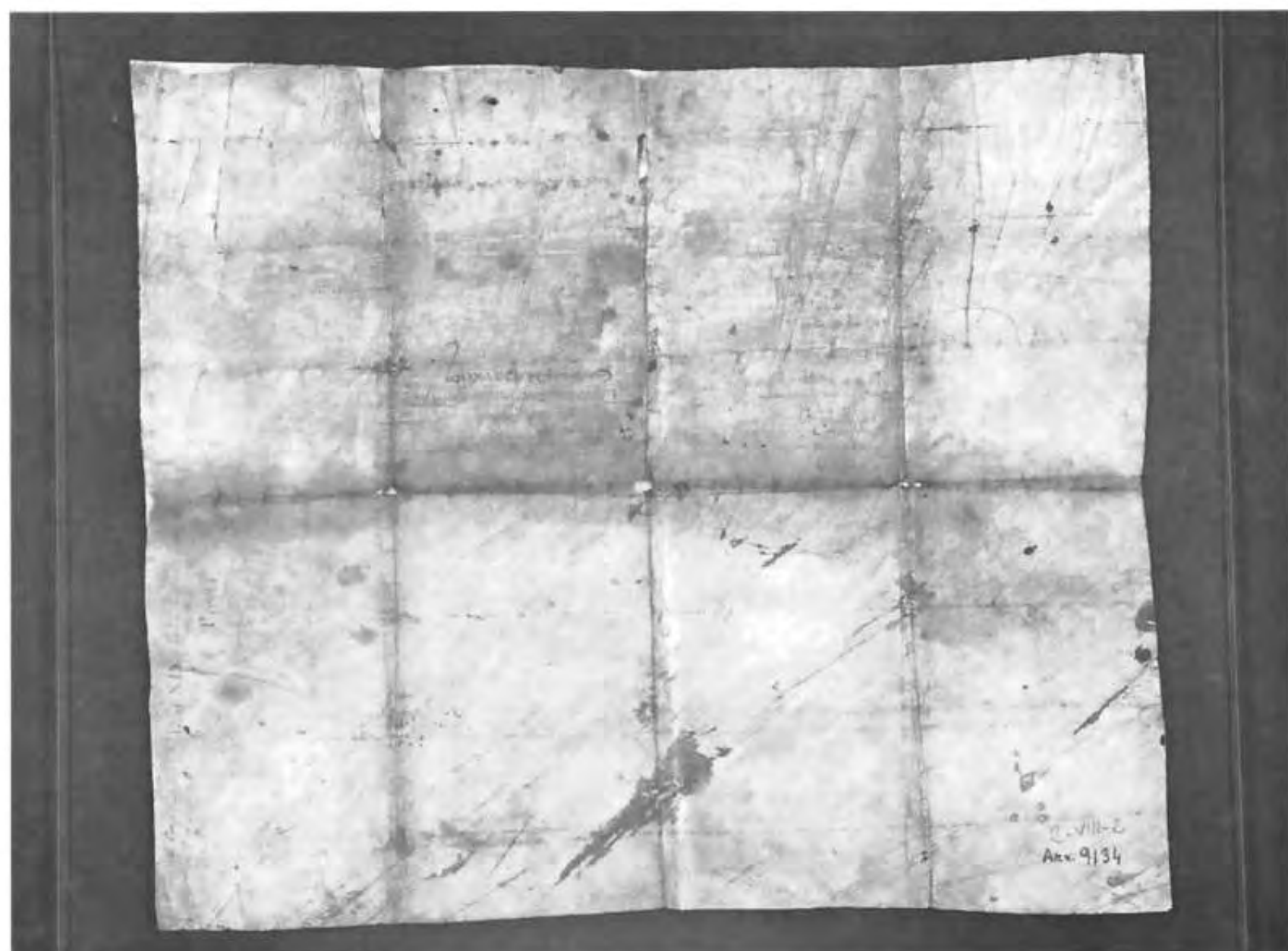
Absis que queda de l'edifici romànic de l'església de Parets, aixecada probablement en el segle XII. Abans, en el mateix lloc, possiblement hi havia l'edifici que es va consagrar el 904.

del segle IX (a Vilarosal) i per tant un interès especial pel lloc⁴⁴. Però aquest tampoc seria un motiu suficient.

Molt sovint, eren els vilatans els que demanaven la constitució de la nova parròquia i el bisbe els donava satisfacció. Però no sembla que aquest va ser el cas; almenys el document no ens dóna evidències sobre si va anar així. Apparentment, es tractaria d'una iniciativa que, essent consensuada, estaria impulsada pel bisbe. El que sí sembla cert és que hi ha el record d'una anterior institució parroquial desapareguda, que el bisbe aprofita per definir territorialment la nova parròquia, a partir del testimoni dels presents.

La nova institució parroquial suposava també imposar un nou model litúrgic i pastoral, que les autoritats episcopals s'aplicaven a difondre, el qual, a part de certes modificacions de la litúrgia, suposava un major control dels creients. Enfront del model anterior, basat en la tradició visigoda i practicat en terres ocupades pels musulmans, el bisbe de Barcelona difonia el model de l'Imperi franc i del Papa⁴⁵. L'enfrontament entre el model mossàrab, d'arrels visigodes, i el model franc va produir tensions importants.

Sigui com sigui, la nova parròquia de Sant Esteve iniciava una nova forma de convivència entre els habitants de Parets. Era un nou model que inicialment no va variar de manera intensa la manera de fer i de conviure dels habitants de la nova parròquia, però que va ser el preludi dels canvis que arribaran en el segle XI i que la nova acta de consagració que es va fer de l'església, l'any 1207, ja recull. Aleshores, en el segle XIII, la societat local havia evolucionat i el signe dels nous temps, no sabem si més durs, era la nova església romànica⁴⁶. El nou edifici romànic probablement servia d'excusa perfecta per redefinir, amb un nou document de constitució que es va fer l'any 1207, les noves característiques de la parròquia; la qual sabem que ja existia des d'ara fa 1100 anys.

Recto i verso del pergami original de l'acte de consagració del 904, que es troba a la Biblioteca de Catalunya (BC, perg 2-VIII 2)

Apèndix

Traducció del document de l'acta de consagració de Parets (904)
Arxiu Diocesà de Barcelona, Register Dotaliorum, vol. 7, fols. 11-12

Quan en nom de Déu va venir Euric (Teodoric), bisbe venerable de la seu de Barcelona, amb els seus canonges de l'església de la Santa Creu, per tal de..... els drets de la seu, que són Elias, Salamir, Pulchresind, Mogaria, Sesemir, Guadamir, Llop, Vitiza, Gundiscle i els fidels laics Dailà, Longobard, Daniel, Ferraci i altres clergues i laics. Va venir l'esmentat bisbe a dedicar l'església de Sant Esteve que està situada al Vallès a prop del riu Tenes i va acudir allà mateix el fundador de l'església i aquells que vivien a la parròquia a la qual aquesta basílica pertanyia. I els fills de l'església van dir allà que les vil·les de Sant Esteve, la vil·la Espina, que és al damunt, la vil·la Breda, la vil·la de Parets fins a la calçada, la vil·la Sinduir, la vil·la Rosal i el llogaret que diuen Ermedeu amb la meitat de l'alou de Gallecs, la vil·la Sant Martí, la vil·la Palaudàries, al lloc de pagaments, la vil·la de Marcià on hi ha Sant Venerand. I aquestes vil·les, abans esmentades amb les seves basíliques i els seus termes, han de passar a l'església de Sant Esteve. I jo, bisbe, segons abans allà estaven subjectes, així les constitueixo, segons la llei canònica mana i que els sants pares van establir. (Teodoric) va dedicar aquesta església en honor de Sant Esteve i de les seves relíquies, les quals allà són recordades. Es va donar per dotació de l'església, per a l'honor i dedicació del temple: (Teodoric) va concedir a Guadamir prevere el ministeri de Sant Esteve.... una alba, una casulla de lli, una estola, un canelobre i un tros de terra prop de l'església que fa d'ample tres destres i de llarg des d'aquest camí que ve a la casa de Sant Esteve fins als casals que són a la riba del riu Tenes, a prop de la terra de Desorruera. I jo Ferraci dono a l'església un tros de terra prop de la cort de Sant Esteve de quatre destres d'ample i de llarg d'aquest camí que va de Vil·la Rosal a Sant Esteve fins als casals abans esmentats i el delme del meu molí que tinc a prop d'aquesta església. I jo Fredaric vaig donar a l'església, del camp que és a prop d'aquest prat, la tercera part que hi tinc; és aquest camp de Teudemunda. I jo Guanser dono allà mateix en el terme de Marcià dues mujades de terra que són veïnes de Camp Bell. I jo Daniel dono allà mateix una mujada de terra en el terme de Marcià que és al costat de les terres d'Ansilas. I jo Baió dono allà mateix a la vil·la de Sindivir un camp que és veí del camp de Ferruci i els seus hereus. Tot això ho donem nosaltres els esmentats donadors a la casa de Sant Esteve en honor de Déu i per a la dedicació d'aquest temple i de la Santa Creu i la mare església, de tal manera que tots els capellans de Sant Esteve ho tinguin en ferm i ho posseeixin, tant aquest Guadamir, com tots els seus successors perquè així ens plagué i ens plau. Cap persona no ens hi ha forçat amb ordres ni amb les seves argúcies, sinó que per la nostre pròpia i espontània voluntat hem decidit

amb l'ajuda de Déu fer ara donació de tot el que s'ha esmentat més amunt a la casa de Sant Esteve com a dotació i ofrena a l'Església, com també hem fet que des del dia i el temps d'avui resti ferma i estable ara i sempre i en tots els temps. I si algú de nosaltres els donadors o alguna persona vingués contra aquesta donació per tal de crebantar-la, o si hi vinguéssim nosaltres mateixos, que en primer lloc incorri en la ira de Déu i que no li siguin perdonats els pecats, sinó que tingui part amb Judes el traïdor, i que en faci esmena segons el que ordena el cànon: que els béns eclesiàstics que hagin estat arrabassats o robats siguin restituïts per quadruplicat i que a més l'autor pagui una lliura d'or com a esmena. I jo, el bisbe, he dedicat l'església i he constituït allà ministre Guadamir prevere en el dia de dedicació d'aquesta església, complint amb les normes eclesiàstiques, amb gran reverència i per la gràcia i la diligència de la Santa Creu.... el dinové de les calendes de novembre de l'any nou-cents quaranta-dos de l'era, any nou-cents quatre de nostre senyor Jesucrist, any quart del regnat del rei Carles després de la mort d'Odó, indicció setena. Signatura de (Teodoric) bisbe, que he fet aquesta dotació. Signatura de Mogaria, prevere. Signatura de Guadamir, prevere. Signatura d'Elies, prevere. Signatura de Selemir, prevere. Signatura de Sesemir, prevere. Signatura d'Ermedeu, prevere. Signatura de Guanser. Signatura de Ferruci. Signatura de Baió. Signatura de Compard. Signatura de Remerà. Signatura d'Andegari. Signatura de Daniel. Signatura de Seniemi. Signatura de Benet prevere.

Apèndix 2

*Transcripció del document de l'acta de consagració de Parets (904)
Arxiu Diocesà de Barcelona, Register Dotaliorum, vol. 7, fols. 11-12*

Cum in Dei nomine veniens Eudricus venerabilis Barchinonensis Sedis Episcopus, cum ipsius Kanonicis Ecclesie Sanctae Crucis se ut voces..., ipsius sedis. Id sunt Elias, Salamirus, Pulcresindus, Mogaria, Sesemiro, Viadamiro, Lupo, Vuitiza, Gundisclo et fideles laicos Deilane, Longobardo, Daniel, Ferrecinius et aliorum clericorum sive laicorum. Veniens supradictus presul ad dedicandam Ecclesiam Sancti Stephani quae est sitam in loco Vallense prope flumine Tenes. Convenit ibidem ipsius fundatoris ecclesie et in qua sunt ad illosque Parochia quae ad ipsa Basilica pertinebat. Et ipsi filii Ecclesiae dixerunt illi quod villas Sancti Stephani et Villa Spina subtus ipso et Villa Breda et Villa Parietes usque in ipsa strata calcata et Villa Sinduiro et Villa Reudaldi et villariunculo quod dicunt Ermedeo cum medietatem de ipso alaude de Gallegus et Villa Sancti Martini et Villa Palatio Aries ad ipsa fredaria et Villa Martianus ubi est sanctus Venerandus. Et istas villas supra nominatas cum illarum Basilicas vel terminos illorum debebant venire ad ipsa Ecclesia Sancti Stephani. Et ego pontifex sicut ab antea ibidem subditas sunt, sic eas ibi constituo sicut lex canonica docet,

quod sancti Patres constituerunt et dedicavit ipsa Ecclesia in honorem sancti Stephani vel cuius reliquia ibi recognita sunt; et donaverunt in dotem ipsius Ecclesiae pro honore et dedicatione eius templi: Vuadamirus presbiter concessit ministerium Sancti Stephani dedit ibidem..... una, et alba una et casulla una linea et stola una, et fallorio uno, et de terra prope ipsa Ecclesia in amplitudine dextros tres et in longitudine de ipsa via qui venit ad domum sancti Stephani usque ad ipsum kasales qui est in ipsa riba prope flumine Tenes vicina de terra Desorruera. Et ego Ferracio dono ad ipsa Ecclesia de terra prope curte sancti Stephani in amplitudine dextros quatuor et in longitudine de ipsa strada qui pergit a Villa Reudaldi ad domum sancti Stephani usque ad ipsos kasales quod superius insertum est et decima de ipso meo molino quod abeo prope ipsa Ecclesia. Et ego Fredaricus dedi ad ipsa Ecclesia de campo qui est prope ipso prato ipsa terra parte quod ego ibidem habeo et est in eiusdem campo de Teudemunda. Et ego Guansarius dono ibidem in termino de Martianus modiatas duas de terra qui est vicina de Campo bello. Et ego Daniel donoque ibidem modiatas una de terra in ipso terminio de Martianus qui est vicina de terras de ansilas. Et ego Baio dono ibidem in termino de Villa Sindiviro campo uno qui est vicinus de campo de Ferrucio vel suos eres. Haec omnia donamus nos suprascripti donatores ad domum sancti Stephani in honorem Dei et pro dedicatione ipsius templi et Sanctae Crucis Mater Ecclesiae ut omnis minister sancti Stephani firmiter teneant et possideant, tam iste Vuadamirus, quam omnes successores sui, quia sic placuit animis nostris et placet. Nullus quoque gentis imperio nec sua ducat ingenio, sed propria expontanea nostra hoc elegit bona volumptas cum Deo de hoc quod superius ressonat donatione fecisse nunc ad domum sancti Stephani pro dote et donatione ad ipsa Ecclesia sicuti et fecimus ab hodierno die et tempore firmis et stabilis perpetue et modo vel omnique tempore. Quod si nos donatores aut ullusque homo qui contra hanc donationem venerit ad inrumpendum aut nos venerimus, sed cum Iudam traditorem participationem abeat; et hoc inde componeat quod Cananus dicit. Res Ecclesiasticas raptas sive furatas reddatur quadruplum et in supra libra auri componat. Et ego pontifex dedicavi ipsa ecclesia et constitui ibi ministrum Vuadamiro presbiter ad diem dedicationis istius ecclesia iuxta Canonica instituta cum tempore transhacta omnia usitata cum magna reverencia vel gratia et diligentia Sanctae Crucis... decima nona Kalendas Novembris Era DCCCCXXXII anno domini nostri Iesu Christi DCCCCIII anno quarto regnante Karolo Rege post obitum Odonis, Indictione Septima. Sig+nat... Episcopus qui hanc dotem fecit. Sig+nat Mogaria presbiter. Sig+nat Vadamirus presbiter. Sig+nat Elias, presbiter. Sig+nat Selemirus, presbiter. Sig+nat Sesemiro, presbiter. Sig+nat Ermedeo. Sig+nat Guansarius. Sig+nat Ferrucius. Sig+nat Bayo. Sig+nat Compardus. Sig+nat Remeranus. Sig+nat Audegarius. Sig+nat Daniel. Sig+nat Seniemirus. Sig+nat Benedictus, presbiter, qui hanc donationem exaravit die et anno quo supra.

Notes

1. El document original es troba a la Biblioteca de Catalunya (BC), perg. 2-VIII-2 (904). Vegeu una reproducció del recto i verso del document a la pàgina 60.
2. En un inventari de documents antics de la parròquia, elaborat per Mossèn Carulla amb el títol de *Parroquia de Sant Esteve de Parets. Noticias de dit lloch, recullidas dels arxius parroquial, del de la Curia bisbal y del de la Corona d'Aragó* (manuscrit), no s'esmenta l'original, sinó la còpia del s.XVIII. Agraïixo a Rosa Martí haver-me facilitat una còpia del manuscrit.
3. Fem servir per a l'article la còpia que se'n va fer al segle XVIII a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB, Register Dotaliorum, volum 7, folis 11-12), ja que l'original pràcticament és il·legible.
4. Sobre l'elaboració dels pergamins de les actes de consagració, vegeu Ordeig, R. «La consagració i la dotació d'Esglésies a Catalunya en els segles IX-X» a *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, vol. 2, Barcelona, 1992, pàgs. 85-101.
5. Hi ha qui pensa que es van fer dues còpies de l'acta de consagració de Parets: Ordeig, R. «Inventari de les Actes de Consagració de les esglésies catalanes: Anys 833-950» a *Revista catalana de Teologia*, 4, 1979, pàgs. 123-165.
6. «*Benedictus presbiter qui hanc donationem exaravit die et anno quod supra*» («Benet prevere que aquesta donació va marcar -o escriure- el dia i l'any abans esmentat»): ADB, Reg. Dot. Vol.7, fol.11-12. Sobre l'ús de tauletes de cera a l'època, vegeu Alturo, J. *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, 2003, pàgs. 40 i 236.
7. La part final del document, on hi ha la datació i les signatures, correspon a la part que s'anomena escatocol. El protocol final o escatocol forma, juntament amb el protocol i el cos del document, una de les tres parts en què es pot dividir l'estructura d'un document. Vegeu, Riesco, Ángel (editor), *Introducción a la paleografía y a la diplomática general*, Madrid, 1999, pàg. 271.
8. «*decima nona kalendas novembris Era DCCCCXXXII*», «*anno domini nostri Iesu christi DCCCCIII*», «*anno quarto regnante Karolo Rege post obitum Odonis*», «*Indictione septima*» (ADB, Reg. Dot. Vol.7, fol.11-12).
9. Sobre els diferents sistemes de datació, vegeu, Riesco, Ángel (editor), *Introducción a la paleografía y a la diplomática general*, Madrid, 1999, pàgs. 285-301.
10. Sobre la cultura dels escriptors: Alturo, J. *Història del llibre manuscrit a Catalunya*, Barcelona, 2003, pàgs. 130-132.
11. Bastardas, J. *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona, 1995, pàgs. 73-103.
12. En el document apareix com a Eudric, però el bisbe de l'època era Teodoríc. Es pot tractar d'una errada del transcriptor.
13. De l'edifici eclesiàstic que es va consagrar el 904 no se'n coneix cap vestigi. L'actual església va ser aixecada en la seva major part després de la Guerra Civil; només queda l'absis central de l'edifici d'estil romànic, que hi havia abans. L'església romànica devia ser construïda el segle XI, per les seves característiques arquitectòniques, pròpies del romànic llombard, i al segle XII es devia reconstruir o remodelar, perquè l'any 1142 Albert de Parets va fer una donació per a la seva obra (Rius, J. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, Barcelona, 1949, doc. 945). Per tant, l'església de l'any 904 no sabem com era. En aquella època ja es començaven a aixecar esglésies de pedra, sempre de petites dimensions (Barral, X. *L'art pre-romànic a Catalunya*, Barcelona, 1981, pàgs. 245-250 i 283-285), encara que el document de 904 no diu com era l'aspecte de l'església, ni tan sols si era de nova construcció.
14. «I jo, el bisbe, he dedicat l'església i he constituït allà ministre Guadamir prevere en el dia de dedicació d'aquesta església, complint amb les normes eclesiàstiques, amb gran reverència...» (ADB, Reg. Dot. Vol.7, fol. 11-12).

15. Sobre el nivell de vida de l'època, vegeu, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*, Barcelona, 2001, pàgs. 43-102. Sobre el nivell cultural i la disponibilitat llibrària de l'època, vegeu, Alturo, J. *Història del llibre català...*, pàgs. 69-142.
16. Vegeu, Alturo, J. *Història del llibre català...*, pàgs. 143-221.
17. Diu el document: «I jo Ferracio dono a l'església un tros de terra prop de la cort de Sant Esteve de quatre destres (un destre equivalia a 2,8 metres aproximadament) d'ample i de llarg d'aquest camí que va de Vilarosal a Sant esteve fins als casals abans esmentats.. I jo Guansarius dono allà mateix en el terme de Marcià dues mujades de terra que són veïnes de Campo Bello. I jo Daniel dono allà mateix una mujada de terra ... I jo Baio dono allà mateix a la vil·la de Sinduiro un camp.»
18. «Tot això ho donem nosaltres els esmentats donadors... Cap persona no ens hi ha forçat amb ordres o amb argücies.. hem decidit fer donació de tot el que s'ha esmentat més amunt».
19. La transcripció de les actes de L'Ametlla i La Roca es poden trobar a Udina, F. *El Archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951, documents números 102 i 103.
20. Sobre les rendes parroquials, podeu veure Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 104-105.
21. « i (dono) el delme del meu molí que tinc a prop d'aquesta església».
22. ADB, Reg. Dot. Vol.7, fol.308
23. Vilaginés, J. «Terres, vinyes, horts i pastures. El paisatge agrari de fa mil anys al Vallès» a *Notes*, 16 (Mollet del Vallès), pàgs.55-68.
24. Per exemple, «un alou amb terra cultivada i inculta de quatre mujades»: Rius, J. *Cartulario de Sant Cugat del Vallès (CSC)*, vol.2, Barcelona, 1946, doc. 392.
25. Un exemple d'estudi d'arqueobotànica que demostra el que diem és a Riera, S. i Palet, J.M. «Transformacions del paisatge entre època romana i altmedieval al Pla de Barcelona (NE Península Ibèrica). Claus per a l'estudi diacrònic del territori» a *Bulletin de l' Association pour l'Antiquité tardive*. núm. 3, 1994, pàgs.71-73.
26. Mundó, A. M. «El políptic dels béns i censos de Sant Pere de Vilamajor» a *Archivo histórico y museo Fidel Fita*, 9, 1961, pàgs. 48-67.
27. Vilaginés, J. «Terres, vinyes, horts i pastures...», pàg. 64.
28. La vil·la Breda, en èpoques posteriors esdevindrà el nom de referència de la parròquia, a vegades alternant o simultanejant amb el nom de Parets. Per exemple, «in sancti Stephani de Breda ad ipso plano que dicunt Parietes» (CSC, II, 638; 1064); «in s. Stephani de Parietes» (CSC, II, 618; 1059); «in via que vadit ad s. Stephani de Breda» (CSC, II, 640; 1064); «s. Stephani de Breda» (CSC II, 727; 1086); «parrochia de Parietes» (CSC, II, 774; 1098).
29. Per tant, també hi ha constància que Gallecs hi era, fa 1100 anys.
30. Vegeu el mapa.
31. Vegeu Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 71-77.
32. «dues cases.. una (amb sostre) de fang, altra de palla»: CSC I, 46; 956, Palou.
33. «i aquest horts amb arbres, fruiters, aigua i recs (regos)»: CSC I, 135; 979, Gallecs.
34. Per exemple, Villa Littoris (Vilatzer, ara Torre de Malla), que era una casa senyorial (*domus* o *mansiones*), l'any 1044 (CSC, II, 572)
35. CSC I, 104; 974
36. Sobre el grau d'alfabetització de l'època, podeu veure Alturo, J. *Història del llibre català...*, pàgs. 74-80. El grau de coneixement de l'escriptura era molt reduït. Estem parlant d'una societat essencialment analfabeta, que ho és perquè no necessita saber llegir ni escriure. Només una minoria, d'estament eclesiàstic, està alfabetitzada. Entre ells, els escriptors. Això es nota a les signatures dels documents, on hi ha molt

poques d'originals. No podem saber si els testimonis de l'acta de Parets van firmar de forma autògrafa, perquè l'original està molt malmès, o si van firmar posant un punt en el *signum* que dibuixava l'escrivà, com solia fer-se.

37. Sobre els *boni homines*, vegeu Bonnassie, P. *Catalunya mil anys enrera*, vol. 1, Barcelona, 1979, pàgs. 270-271.
38. Cap al segle XIII, apareix la figura del rector, que esdevingué el càrrec més important de la parròquia, donat que era freqüent trobar altres eclesiàstics, com clergues beneficiats, domers i preveres. Per exemple, «Gerard de Podio rector de la capella de s. Pere de Belloc» (Arxiu Històric de Cornellà, fons Mercader, 51; 1264).
39. Sobre el tema, vegeu Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàg. 122.
40. Vegeu, Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàgs. 136-149.
41. A finals del segle XI el bisbe de Barcelona va fer un inventari de les parròquies que estaven en mans laïques, usurpades o com a feus. La llista és molt llarga. La parròquia de Parets estava en mans de Berenguer Ramon de Montcada. ACB LA IV, 140, 342; sense data.
42. Aquest és un fenomen general al Vallès: Vilaginés, J. «El fenomen parroquial en la societat del Vallès Oriental a l'alta edat mitjana (segles XI i XII)» a *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 9, Barcelona, 1988, pàgs. 125-142. Ja hem vist a la nota 27 com a Parets, aquest topònim s'alternava o combinava amb el de Breda.
43. Les poblacions que en el segle X eren parròquies eren: L'Ametlla, La Roca, La Garriga, St. Fost i Vilamajor.
44. Hi ha un document anterior al que comentem, concretament de 878, en el qual el bisbe rep privilegis i immunitats de les autoritats carolíngies, entre elles unes possessions a «Villa Reudaldi», probablement localitzable al terme de Parets (Can Vilarosal): Abadal, R. *Catalunya carolíngia. Els diplomes carolingis*, Ginebra, 1952, pàg. 68, núm. 2.
45. Sobre la imposició del model eclesiàstic romà al Vallès, vegeu Vilaginés, J. *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, pàg. 106 i Mundó, A. M. «El bisbat d'Ègara de l'època tardo-romana a la carolíngia» a *Actes del Simposi Internacional sobre les esglésies de Sant Pere de Terrassa*, Terrassa, 1992, pàgs. 41-50".
46. Com hem vist a la nota 12, l'edifici romànic devia ser remodelat a la meitat del segle XII. Actualment, encara es conserva una làpida que recorda la participació de Bernat de Vilatzir en aquesta remodelació.

La industrialització perpetuenca del segle XX*

Sta. Perpètua de Mogoda, els pobles veïns i l'Humet Hidràulica

Ernesto Vilàs Galindo

Historiador

1.- EL PANORAMA ECONÒMIC DEL FRANQUISME

Santa Perpètua de Mogoda ocupa una superfície de 15,7 Km i allotja una població de 20.554 habitants segons dades del 2000. Són, doncs, 1.309 hab/Km² com a mitjana de població. El seu emplaçament geogràfic la situa a l'oest de la Riera de Caldes i dins de la conca hidrogràfica del riu Besòs. Els municipis veïns són Sabadell, Palau-Solità i Plegamans, Mollet del Vallès, la Llagosta, Montcada i Reixac, Polinyà i Barberà del Vallès.

Dins d'aquest context físic, Sta. Perpètua ha estat caracteritzada per una economia agrícola fins ben entrat el s. XX, amb una presència industrial tradicional, encara que feble. És a partir de la dècada del 1960 que hi ha un notable creixement de l'activitat industrial amb els seus corol·laris de creixement de població, expansió urbanística i modificació dels hàbits socials que constituiran la Sta. Perpètua actual. El fenomen va ser general; per això, al nostre estudi, compararem amb xifres aquesta mateixa evolució a la Llagosta i Mollet del Vallès. El primer, per ser un nucli de nova industrialització, partia gairebé de zero. A Mollet, al contrari, el procés fabril aparegué abans i, als anys seixanta, estava més desenvolupat que a Santa Perpètua.

L'esclat de desenvolupament a Santa Perpètua, com a tot l'estat, va necessitar el canvi de l'opció econòmica vigent des de finals de la guerra. Al llarg dels quasi quaranta anys de dictadura franquista, l'economia estatal va passar per tres períodes ben definits. La idea que el país podia subministrar tot allò ne-

* Cal fer dos agraïments previs: un a Josep Ventura Humet per la seva tasca de recerca fotogràfica, la paciència i el desprediment a l'hora d'atendre'm a casa seva. L'altre a la família d'en Pere Riera que, molt amablement, ha confiat a les nostres mans i criteri el seu arxiu fotogràfic familiar.

cessari per a l'economia va marcar la primera etapa. Són els **anys quaranta**; l'intervencionisme radical del model autàrquic establert ofegava les forces econòmiques i socials. Cal tenir present que l'estat de guerra s'allargà fins al 1948 amb una economia totalment en funció d'aquesta situació. El balanç d'aquesta primera etapa no pot ser pitjor, amb una veritable depressió a l'economia espanyola. Entre 1946 i 1950, per exemple, Itàlia, Grècia i Iugoslàvia duplicaren els seus índexs de producció industrial, i Espanya només aconseguí multiplicar per 1,1 el referit índex¹. La producció industrial, la renda per càpita... tots els indicadors macro i microeconòmics no varen refer-se fins al 1951, any de represa dels índex del 1936, quan l'economia catalana i espanyola havia aconseguit entrar en la dinàmica europea després de trenta anys de creixement. Tot es va perdre amb la guerra i la postguerra autàrquica, de mercat negre i cartilles de racionament, no eliminades fins al 1953.

La **dècada dels cinquanta** comença el segon període per a l'economia franquista, etapa frontissa entre l'autarquia i el "desarrollismo". De 1950 a 1958 l'índex de producció espanyol es multiplica per 1,9; el d'Itàlia per 1,8; el de Iugoslàvia per 2 i el de Grècia per 2,1. La renda per càpita creix de 694 dòlars el 1950 a 1.042 el 1960². La modesta liberalització produïda aquests anys no l'hem d'entendre com un estímul sino com l'eliminació dels obstacles i barres prèvies. Davant el fracàs de l'autarquia, les autoritats franquistes cerquen readequar l'economia espanyola, encotillada per una mentalitat reglamentista de tipus casernari. Per il·lustrar aquest tarannà, Garcia Delgado explica la pretensió de fer petroli a partir de pissarra de Puertollano³, sembla ser que factible, però només en laboratori. Havia de ser aquesta la solució al problema d'abastament d'or negre.

L'intervencionisme estatal escanyava les forces que començaven a manifestar-se en una societat que endegava lentament un canvi econòmic i social també. Mostres d'aquesta nova situació són la vaga de tramvies del 51; l'aparició d'un film com *Surcos*, obra hipercrítica i carregada d'àcid contra l'Espanya estraperlista i l'emigració per causes econòmiques; els llargmetratges de Bardem; *La Colmena* de Camilo José Cela... A Catalunya les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos (1950); l'aparició de *L'Infantil* (1951), còmic en català per a infants, al qual s'afegirà el 1961 *Cavall Fort*; la Primera Assemblea Lliure d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (1957)...

Davant de tanta ebullició, una part dels responsables franquistes cercaren solucions, amb la posada en marxa de la tercera etapa en l'evolució econòmica del franquisme, el període del "desarrollismo". Amb els "Planes de Desarrollo" intentaren agafar el tren del desenvolupament sense pagar el bitllet de la modificació de les estructures polítiques i socials, necessàries per a la veritable homologació amb la resta de països europeus. Des del punt de vista econòmic, el "Plan de Estabilización y Liberalización" del 1959 va consistir, bàsicament, en: restricció del crèdit pujant el tipus d'interès; contenció de la despesa públi-

ca i dels salaris (congelats per disminuir la pressió de la demanda); devaluació de la pesseta un 42% i una nova legislació sobre inversions estrangeres, entre altres mesures. El més que notable creixement econòmic entre 1961 i 1973-74, resultat de la voluntat del règim de deixar la política aïllacionista i liberalitzar l'economia, va tenir molt de parcial recuperació d'oportunitats perdudes en les dècades anteriors.

2.- L'ECONOMIA PERPETUENCA PRÈVIA AL CANVI. L'AVI HUMET

Els perpetuencs encaraven aquestes dècades difícils de postguerra adaptant-se lentament als canvis que s'acostaven. L'economia bàsicament agrícola del nostre municipi donava un tomb entre 1960-75 cap a una industrialització massiva. La indústria no era, però, aliena a la història local. Pascual Madoz, al seu diccionari estadístic⁴, constata l'existència d'una empresa tèxtil el 1845 i Claudi Arañó amb el "Vapor" a finals del s. XIX, i "ca L'Andal", a principis del XX, completaven els ingressos del camp que donava feina a moltes dones de la localitat i generava un primigeni teixit industrial. Al segle XIX, l'activitat industrial era complementària a la base agrícola i així va mantenir-se fins als anys seixanta. L'evolució econòmica de la primera meitat del segle la podem copsar al següent quadre:

<i>Quadre 1. Creixement econòmic 1900-1950</i>				
ANY	n. contribuents	n. comerços	n. indústries	n. oficis, professions/serveis
1900	35	17	2	16
1910	44	21	5	18
1920	39	17	5	17
1930	101	49	17	35
1940	112	54	16	42
1950	123	60	23	40

Font: Memòries Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell i Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda, Llicències Fiscals.

De la primera meitat del segle, caldria destacar la dècada 20-30 com de gran creixement, si considerem el salt cap amunt en el nombre de contribuents de les llicències fiscals que varen multiplicar-se per 2,6; les industrials van multiplicar-se per 3,5 i els comerços per 3. Va ser l'impuls donat per la inversió pública que significà la construcció del nou "Grupo Escolar", l'escorxador municipal i l'inici de la construcció del pont sobre la Riera de Caldes. Cal afegir la iniciativa privada amb el començament de la urbanització de la Plana d'en Pipa (espai delimitat per la Rambla i l'actual avinguda de Barcelona)⁵.

La postguerra va ser molt difícil per a les empreses perpetuenques com a conseqüència de la manca de matèries primeres i les restriccions d'energia. Les

dues empreses tèxtils de Santa Perpètua treballaven amb moltes dificultats. La més petita, Amalio Vieco-El Vapor, en tenir menys telers, no es veia tant afectada. Hijos de Miguel Piferrer, més gran, entre 1940-44 va arribar a tenir una vintena de telers aturats, on treballaven només tres o quatre dies a la setmana. El cop de gràcia va venir el 1946, quan s'establiren talls de corrent dos dies laborables per setmana i restriccions en l'enllumenat d'un 20% en indústria. També afectà un 40% en l'enllumenat del comerç, un 50% en cafès, un 30% en el particular i un 25% en el públic⁶. A Ca l'Humet salvaren aquest entrebanc amb un generador de motor dièsel marca MATACÀS per fer anar els torns que funcionaven amb el "sistema d'embarat", recorda Josep Ventura. Aquest context explica perquè entre 1940-50 el nombre d'empreses gairebé no s'incrementés (de 16 a 23) i molts treballadors perpetuencs es van veure obligats a buscar feina a Sabadell o Mollet.

Els anys cinquanta, Santa Perpètua de Mogoda duplicà el nombre de contribuents industrials (de 23 a 46). Comencen a arribar empreses de Barcelona i consoliden la seva posició fàbriques antigues de la localitat com Amalio Vieco, Hijos de Miguel Piferrer, la Bòbila Bellsolà i Bombes Humet.

Anunci de bombes Humet aparegut al 1945 a la revista *El cultivador moderno*, nº 1.

La gènesi d'Humet Hidràulica SA, paradigma del desenvolupament local, es dona aquests anys previs al conflicte civil. El 1918, Joan Humet Sala (l'avi Humet) feia de lampista a Sta. Perpètua i s'encarregava del manteniment de la Electra Perpetuense, segon ens va explicar Josep Ventura Humet⁷: *L'avi Humet era un home inquiet que al taller de casa seva va inventar una bomba d'extracció d'aigua dels pous que bastien les llars perpetuenques. Allà on no hi havia electricitat, les feia funcionar amb un molí de vent.*

Abans de la Guerra Civil, l'empresa era integrada per 7 o 8 treballadors. Després, Joan Humet va romandre associat amb Fermí Vinyals⁸ però aviat va a tornar a treballar pel seu compte i perfeccionà els productes que tenia, creant-ne altres de nous, com una bomba a pressió per rentar cotxes. Però l'embranchada forta la va donar el seu fill, Josep Humet Creus. Ell va establir relacions amb comerciants de Barcelona i va fer-se representar per l'empresa anglo-italiana Pizzala y Crory, i per Harry Walker. Aquestes distribuïren els productes Humet: Walker les bombes de cotxe i Pizzala les bombes d'aigua d'alta pressió i molins de vent. Això li va permetre establir bons contactes amb industrials i comerciants. A aquests distribuïdors caldria afegir molts lampistes de poble que, per la seva feina, també feien aquesta tasca. L'empresa anava millorant i ampliant els tipus de productes com els aerogeneradors elèctrics, producte estrella creat per dotar d'electricitat a masies aïllades i que també va ser utilitzat per l'exèrcit espanyol al Sàhara.

Publicitat dels productes Humet
comercialitzat per l'empresa anglo-italiana
Pizzala & Crory.
Revista *El cultivador moderno*,
nº 1, 1945.

AGUA!!!

Puede usted obtenerla con
nuestras modernas bombas
y molinos a viento

"VELOX"

y en caudales de 300 a
100.000 litros por hora,
con las

"VERTA"

Grupos electro-bombas centrífugas
de diversas capacidades y volúmenes

"CENTRI-VERTA"

Grupos electro-bombas centrífugas
acopladas con motor a gasolina

Bombas de pistón, a fuerza motriz y a mano, de
diferentes tipos y rendimientos

PIDAN FOLLETOS ESPECIALES
Tuberías :: Grifería :: Accesorios riego

PIZZALA Y CRORY, S. A.
LAURIA, 20-22 :: CASPE, 31
BARCELONA

El "boom" industrial a ca l'Humet es va donar a finals dels 50, quan a Europa començava a estendre's el rec per aspersió i a Espanya era importat per una empresa anglesa. Humet va decidir entrar en aquest nou mercat i va enviar un tècnic a Suïssa per mirar de captar la tecnologia. En contacte amb un venedor suís de reg per aspersió, el senyor Emch, aquest va acompanyar el nostre home per diverses indústries amb l'excusa de voler mostrar-li com funcionava el sistema de reg. Les proves per posar a punt el nostre model varen ser àrdues. L'aspersor (peça circular que dissemina l'aigua) el va inventar l'avi Humet però, com que era massa gran per segons quines aplicacions, varen haver d'importar-ne un de petit nord-americà (Rainbird) i un de mitjà d'Itàlia (Comet). Al principi, el tub de l'estructura era d'acer però aviat varen començar a estudiar la seva substitució per un d'alumini.

H-103, l'aspersor dissenyat per l'avi Humet
Pere Riera, 1958

H-103, regant el camp del Barça. Pere Riera, 1958

Tota aquesta activitat i innovació va permetre fer créixer l'empresa. El 1951, quan vaig entrar d'auxiliar administratiu a ca l'Humet, érem 27 treballadors; a principis dels seixanta érem 100 i en sis o set anys la plantilla comptava amb vora de 400 persones a Santa Perpètua, 100 a Palència i un total de 1200 per tot el grup. Aquell any 51, el sou d'un aprenent de primer any era de 42 ptes/setmana. Al principi, els treballadors érem tots del poble i hi havia famílies amb dos, tres o més membres treballant, i ca l'Humet era un referent de seguretat per a la gent: si ca l'Humet va bé, Santa Perpètua va bé, es deia al carrer. I l'Humet corresponia a aquesta concepció d'empresari paternalista deixant que els pagesos que treballaven a la seva factoria agafessin permís a l'època de sega i verema per fer les tasques corresponents, si més no, durant els primers anys dels cinquanta.

3.- DELS CAMPS DE CEREALS ALS POLÍGONS INDUSTRIALS

La industrialització accelerada que la comarca va tenir entre 1960-75 fou la conseqüència directa de l'emigració de moltes fàbriques situades dins de Barcelona, en especial empreses tèxtils i del metall. La sortida cap a la perifèria va tenir com a destí municipis del Baix Llobregat i el Vallès Oriental i Occidental, indrets on també s'instal·laven noves indústries d'arrel local com Humet Hidràulica. La deslocalització endegada a l'àrea barcelonina va necessitar de grans extensions de sòl, raó per la qual els nous emplaçaments varen fer-se majoritàriament fora dels nuclis urbans tradicionals, en els anomenats polígons industrials. Dins d'aquest nou concepte urbanístic pensat per ubicar les indústries amb tots els serveis que calguessin per facilitar la seva funció, podem incloure des de simples promocions municipals sobre terreny amb diversos propietaris, fins a zones totalment equipades amb diferents serveis. Al final del procés, el canvi del paisatge ha estat radical.

Seguint el criteri de les qualificacions urbanístiques fetes aquells anys i de l'existència constatable d'un espai urbanitzat per a la instal·lació industrial, a Santa Perpètua sorgiren sis polígons: Can Bernades - Subirà (1963), més conegut per les sigles de l'empresa promotora URVASA, que va reunir la majoria dels serveis bàsics, situat al nord del poble, a tocar la carretera de Caldes. La Florida (1964) va ser una barreja dels dos tipus anteriors, creat entre la N-152 i el riu Besòs, que comparteix terme municipal amb la Llagosta. Promogut sobre sòl propietat del Marqués de Comillas, sense cap tipus de servei, va millorar després per acció dels seus ocupants. Can Vinyals (1966), situat a la confluència de les carreteres de Sabadell-Sta. Perpètua-Sentmenat, patia mancances d'alguns serveis. Malgrat tot, tenia la qualificació urbanística d'industrial. En situació similar es trobava Ca n'Oller (1966), situat al marge dret de la Riera de Caldes. La seva mala situació s'ha allargat fins a l'actualitat en què,

finalment, s'asfalten els seus carrers. Santiga (1969), construït per l'empresa PROVASA a l'extrem oest del terme municipal, el 1976 estava ben urbanitzat. El projecte inicial pretenia construir-hi habitatges per als treballadors i serveis, com instal·lacions esportives o escoles, segons la idea del polígon industrial com un espai on empreses i treballadors trobessin tot allò necessari per a la seva activitat.

Fora de tota classificació, va quedar el polígon de Les Pareres, construït a tocar de la Llagosta, al marge dret de la N-152, però amb un escàs nombre d'indústries i sense serveis. Encara ens caldria afegir el polígon industrial de la Mogoda (1968), promogut pel Marques de Comillas, i amb tots els permisos formals, si no fos perquè el Pla d'Ordenació de Gallecs l'afectà amb l'expropiació de la finca.

L'expansió industrial va fer-se en aquests polígons per empreses que marxaven de Barcelona per manca d'espai i a la recerca de llocs on trobar possibilitats de créixer amb condicions, serveis mínims i preus assequibles. El 1969, un pam quadrat de terreny industrial valia a Sabadell entre 50 i 60 ptes, però si la zona era ben urbanitzada podia arribar fàcilment a les 100 ptes.⁹ A Santa Perpètua, el mateix any, els preus eren: Bernades Subirà i Can Oller, 25 ptes/pam quadrat; Can Vinyals 16-20 i la Florida, 30-40 ptes. El resultat de vendre a Barcelona i comprar a la zona de Santa Perpètua significava tenir un cost inicial baix i obtenir bones plusvàlues directament de vendre car a Barcelona per fer-hi habitatges. Moltes empreses, a més, varen comprar més terreny del que necessitaven les seves instal·lacions com una inversió de futur segura.

Construcció de les noves instal·lacions d'Humet al polígon Can Bernades, amb l'avi Humet d'esquena observant la construcció. Les negociacions per la compra dels terrenys varen començar amb l'ofertament d'1pta./pam per acabar pagant 3 ptes./pam quadrat per un solar envoltat de camps i sense urbanitzar.

L'abundància d'aigua va ser la segona raó per cercar la localització d'empreses a aquesta zona, tal com reconeixien els empresaris protagonistes d'un estudi premiat el 1976 per la Caixa de Sabadell, titulat: *Aspectes de la localització industrial a la zona de Mollet-Santa Perpètua de Moguda*¹⁰. Com a conseqüència de les característiques tècniques dels seus processos productius, els sectors de la pell, tèxtil i químic, necessitaven d'aquest element en quantitat. La conseqüència, a la llarga, va ser una sobreexplotació de les aigües freàtiques amb disminució del seu nivell i un increment de la contaminació. Un aspecte no explicat pels empresaris a les entrevistes fetes pels autors de la recerca, però important sens dubte, va ser la poca distància al riu Besòs i la Riera de Caldes, que els permetia llençar els residus amb cost mínim o nul.

Llençar al riu tot allò que fa nosa no és un costum iniciat als seixanta ni un invent exclusiu d'empresaris sense consciència. El 1867 l'alcalde de Sant Adrià de Besòs es queixava al governador civil: *... con motivo del estado de corrupción y hedor que espiden los animales muertos que arrastra dicho río (el Besòs) de las poblaciones próximas*. L'autoritat provincial instava els alcaldes a prohibir i sancionar aquest comportament incívic i insalubre.¹¹ Als anys vint, les actes municipals de Santa Perpètua reflectien les sancions que el consistori es veia obligat a establir contra un determinat nombre de veïns que embrutaven amb les seves deixalles els pous i contaminaven les mines d'aigua subterrània que els bastien. El problema de la manca de consciència mediambiental és antic, com veiem, i s'incrementà la seva gravetat amb el creixement en volum de les restes generades per empreses i particulars com a conseqüència del procés d'industrialització.

Cap dels industrials enquestats va plantejar-se els factors negatius de la seva decisió, per la qual cosa no varen tenir presents els costos externs de la inversió que anaven a fer: cap mena de cost social amb les conseqüències de greu contaminació que tots coneixem. La manca de consciència mediambiental també cal atribuir-la a les autoritats del moment. L'arquitecte responsable de la Memòria del Projecte d'Ordenació del polígon de la Llagosta deia el 1962: *En el mismo (el plànol del projecte) se ha grafiado un colector que entrando en los terrenos del término municipal de la Llagosta, dice a la estación depuradora sin indicación alguna de su emplazamiento y características. En (...) la Memoria, se dice que el colector general desaguará en unos pozos de fermentación y sedimentación de la estación depuradora, pero no se actara la situación o emplazamiento de la misma, (...)*¹². La primera fase de construcció de la depuradora de la Llagosta va iniciar-se el 1994.

La manca de consciència i el fet que fos més rendible pagar les improbables sancions que no fer inversions en sistemes de depuració, transformava les facilitats per contaminar en factor positiu de localització. El Full Informatiu de l'Agrupació Familiar de juliol de 1975 recollia les queixes pels resultats d'aplicar aquests criteris empresarials: *... el día 3 de mayo, a las nueve de la mañana, una*

*niebla de gas Coscou cubrió una parte de nuestro pueblo (...) a este suceso unimos otros más palpables (...) como el mal olor y el humo que desprenden los desperdicios que se queman en la Riera de Caldes (...) y no descartamos el agua que vierten las fábricas a la riera, que producen olores fétidos*¹³.

L'aigua ha estat un dels elements naturals que més ha patit aquestes agressions, atès que els residus anaven creant una capa impermeable al llit del riu impedit la penetració de l'aigua al subsòl i filtrant matèries contaminants. L'explotació dels àrids (sorra i grava) de les conques del Besòs i la Riera també ha estat depredadora. Habitualment, una explotació d'àrids aixeca la capa superficial de terra cultivable per deixar al descobert la grava o la sorra, filtrats naturals. Finalitzada l'explotació, el forat s'omple i pot tornar-se a utilitzar per cultius excepte si es fa servir runa i escombraries per omplir, perquè destrueixen les condicions naturals del terra, les seves possibilitats agrícoles i contaminen l'aqüífer. Les dues explotacions d'àrids de la Llagosta, per exemple, han deixat al descobert la capa freàtica, i han alterat greument el règim aquífer de la zona¹⁴.

Una darrera raó de localització a la nostra zona era la menor conflictivitat laboral. En un moment social on les reivindicacions obreres començaven a generalitzar-se amb la recuperació del moviment obrer, els empresaris de l'àrea Mollet-Sta. Perpètua eren unànimes en afirmar que la manca de conflictivitat havia estat un element positiu. Malgrat certa recança davant l'increment d'indústries, tothom estava d'acord que no arribaria mai als nivells del Baix Llobregat, bàsicament per la manca d'empreses grans, de més de mil treballadors, capdavanteres en les lluites obreres.

4.- L'EMBRANZIDA INDUSTRIALITZADORA, 1960-75

Si alguna característica té la industrialització dels anys seixanta a Santa Perpètua i els pobles del voltant és la intensitat del fenomen. El nombre de llicències fiscals registrades a l'Ajuntament de Santa Perpètua passaren de 167 el 1960 a 1.532 el 1979, nou vegades més, i les llicències industrials, concretament, varen multiplicar-se per 7¹⁵. Respecte a les llicències d'obres de tipus industrial que al llarg dels cinquanta sortien a una per any de mitjana, entre 1960-62 passen a ser 18¹⁶. El vigorós creixement encara es pot acotar més segons l'estudi de la Caixa de Sabadell¹⁷, ja citat anteriorment. Realitzat sobre un total de 33 empreses situades a la zona Mollet-Sta. Perpètua, constatava que el 64% de les indústries s'havien instal·lat entre 1960-69 i el 18% entre 1970-75, establint dos moments més curts en un procés per sí mateix breu.

L'esclat industrial, 1960-1969. Són els anys d'inici d'aplicació de les mesures endegades pels plans de desenvolupament provocadores d'un creixe-

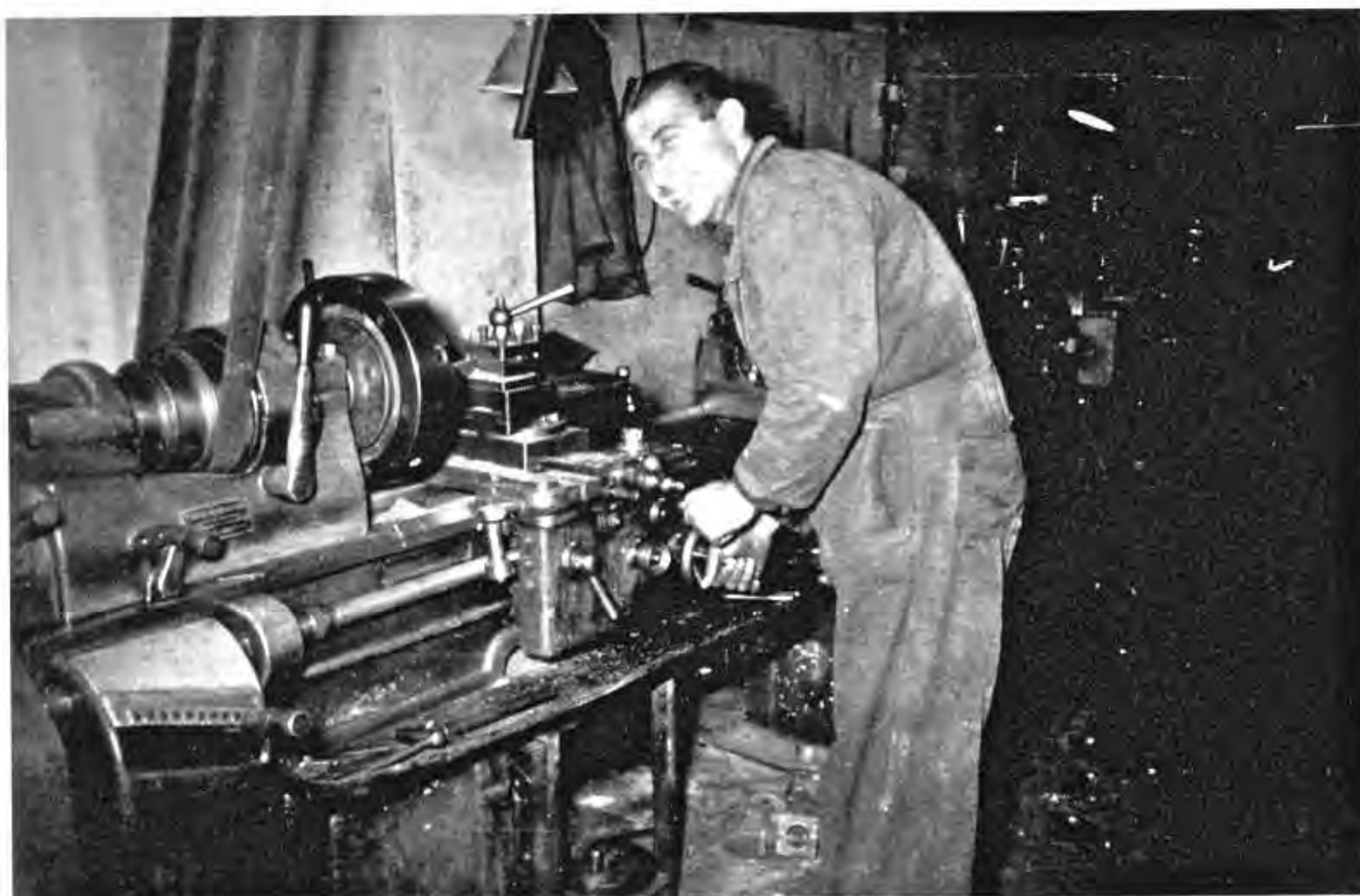
ment espectacular com per provocar que el Producte Interior Net català es multipliqués per dos o que la renda per càpita espanyola passés de 18.075 ptes a 31.036. L'impacte, pel que fa a la industrialització de la zona, va ser:

<i>Quadre 2. Nombre d'indústries i treballadors. 1964-70</i>												
	1964						1970					
	SPM		L.LLA		MOLLET		SPM		L.LLA		MOLLET	
Subsector	Ind	Treb	In	Treb	Ind	Treb	In	Treb	In	Treb	Ind	Treb
Extractives	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Alimentació	4	6	3	10	20	107	7	158	4	18	25	263
Tèxtils	10	251	1	8	11	1617	7	602	5	144	10	918
Pell/Confec	-	-	-	-	4	54	5	87	-	-	5	504
Fusta/Moble	5	26	5	26	17	95	10	50	8	85	28	208
Paper/Graf	-	-	2	59	6	32	1	1	3	150	6	45
Químiques	2	37	6	155	10	118	13	198	7	271	15	239
Mat/Contr	4	71	4	29	9	46	6	83	2	16	8	41
Metall	16	536	8	105	48	920	36	873	39	548	100	1504
Total	42	930	29	392	125	2989	85	2052	68	1232	198	3724

Font: DD.AA. *Aspectes de la localització industrial a la zona Mollet-Santa Perpètua de Mogoda, 1976.*

Observem que el creixement a la zona és inversament proporcional a l'antiguitat de la presència industrial als pobles. És a dir, Mollet, amb un sector industrial major i de més tradició, és el que menys creix, les empreses es multipliquen per 1,6 i el nombre de treballadors per 1,2. Santa Perpètua, el segon en tradició industrial, multiplica la quantitat de les seves empreses per 2 i els treballadors, per 2,2. La Llagosta, població segregada el 1944 de Sant Fost¹⁸, veia néixer el seu primer polígon industrial i multiplicava per 2,3 les seves indústries i per 3,14 les persones que hi treballaven. Si considerem globalment el període 1964-74 (quadres 2 i 4), l'aportació humana a les empreses dels pobles multiplicà la seva contribució per 1,45 a Mollet; 3,20 a Santa Perpètua i per 6,20 a la Llagosta.

La força del fenomen industrialitzador i la gestió dels tecnòcrates de l'Opus, dirigida a rendibilitzar les limitades reformes fetes, estirà l'empenta expansiva. Feta sobre un model econòmic amb fortes esquerdes i desequilibris, suposaren freqüents dificultats conjunturals, com la que es donà el 1965 amb un rebrot inflacionista del 13%, no corregit fins el 1967 amb noves mesures estabilitzadores: devaluació de la pesseta i congelació de preus i salaris durant més d'un any. El Pla d'Estabilització del 1967 va provocar un refredament tan fort que la

En Toni Rabasó treballant en un torn mecànic mogut per sistema d'embarrat, definit pel diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans com un «arbre de transmissió proveït de politges i corretges per l'accionament de diverses màquines per un sol motor central». Pere Riera, 1955.

creació d'empreses va decaure un 13% a Santa Perpètua, en paral·lel a la caiguda de les inversions a la zona:

Les inversions que, val a dir, no provenien del sector públic ni dels plans de desenvolupament sinó de la iniciativa privada, no recuperaren els valors de 1967 fins ben entrada la dècada dels setanta i sense arribar als volums de diners assolits en l'etapa d'inici. Resulta irònic que el 1968, any d'entrada en vigor del segon "Plan de Desarrollo" fos un any d'aturada total. Podem observar que Santa Perpètua va concentrar un major nombre d'inversions, lògic respecte a la Llagosta si comparem l'extensió dels dos municipis. Pel que fa a la comparació amb Mollet, els autors de *Aspectes de la localització...* apuntaven que Santa Perpètua gaudia d'estar més a prop de Barcelona com a explicació, malgrat les

<i>Quadre 3. Inversions període 1964-74 (en milers de pessetes)</i>										
	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73
M	13.442	16.228	28.462	38.458	25.393	52.673	14.465	89.563	1.950	57.901
SPM	—	27.187	6.180	141.200	73.137	53.384	46.420	28.781	58.237	81.978
L.LL	2.409	8.441	31.890	27.963	37.185	3.543	49.855	21.283	43.758	24.897

Font: DD.AA.: *Aspectes de la localització industrial a la zona Mollet-Sta. Perpètua de Mogoda*. 1976.

deficients comunicacions que hi havia el 1976¹⁹. Nosaltres ens inclinem a pensar que la més gran quantitat de sòl destinat a polígon industrial va atraure molts inversors interessats per les plusvàlues futures en uns terrenys sens dubte a millor preu que a Mollet.

Aturada i crisi, 1970-1975. La política practicada de parada i arrancada va determinar que no es comencés a sortir del dalta baix del 1967 fins el 1972-73, a les portes de la crisi del petroli que acabà amb els anys del desenvolupament.

Situació de l'etapa respecte a les xifres:

<i>Quadre 4. Nombre d'indústries i treballadors. 1970-74</i>												
	1970						1974					
	SPM		L.LLA		MOLLET		SPM		L.LLA		MOLLET	
Subsector	Ind	Treb	In	Treb	Ind	Treb	In	Treb	In	Treb	Ind	Treb
Extractives	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Alimenta	7	158	4	18	25	263	2	210	1	13	-	-
Tèxtils	7	602	5	144	10	918	6	510	3	393	6	1187
Pell/Confec	5	87	-	-	5	504	5	133	1	49	2	490
Fusta /Mobl	10	50	8	85	28	208	1	9	2	67	-	-
Paper/Graf	1	1	3	150	6	45	2	155	3	193	1	134
Químiques	13	198	7	271	15	239	15	632	9	430	10	891
Mat/Constr	6	83	2	16	8	41	4	87	1	21	-	-
Metall	36	873	39	548	100	1504	16	1267	22	1278	61	1628
Total	85	2052	68	1232	198	3724	51	3003	42	2444	80	4330

Font: DD.AA.: *Aspectes de la localització industrial a la zona Mollet-Santa Perpètua de Mogoda, 1976.*

Les fonts estadístiques d'aquest període són dispars quant als valors absoluts. Els autors d'*Aspectes de la localització...* recullen l'existència a Santa Perpètua de 51 empreses el 1974, molt lluny de les 209 citades a la memòria de la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell d'aquell any. No tant dispar és la xifra del nombre de treballadors: 2.956 segons la Cambra, enfront dels 3.003 recollits a *Aspectes de la localització....* L'explicació rau en les diferents fonts directes emprades: sindicats verticals, ajuntaments, afiliació cameral, Ministeri d'Indústria, estudis d'entitats financeres, empresarials, etc. El fet és que ens trobem en l'etapa de formació de l'administració de l'estat central i perifèrica moderna però mancada de recursos. Si hi afegim la manipulació per interessos fiscals o polítics d'unes autoritats corruptes, el resultat és un deficient tractament estadístic de la informació.

De tota manera, el sentit del que estava succeint no es perd, i amb les dades de què disposem, deduem una certa recuperació del ritme de creixement amb la quantitat de treballadors industrials, que a Santa Perpètua es multipliquen per 1,4, a la Llagosta per 2 i a Mollet per 1,16.

L'estructura empresarial derivada de l'evolució industrial va quedar caracteritzada per l'increment d'ocupació de la mà dels sectors del metall i químic, en detriment del tèxtil. Els anys seixanta varen ser, per aquest sector, de reestructuració i crisi. Les dificultats d'importació de maquinària moderna per la legislació, la manca de cotó a la península, la feblesa del consum, els aiguats... tot plegat va voler superar-se mitjançant un seguit de "Planes de Ordenación y Desarrollo de la Indústria Textil" (1960, 1963, 1969 i 1973) que tingueren una sort relativa al llarg d'aquests anys. A Santa Perpètua el nombre de treballadors ocupats al sector entre 1964 i 1974 va baixar del 27% del total al 17% i a Mollet la reducció va ser de la meitat. Per contra, a la Llagosta, com a zona de nova industrialització, es van incrementar del 2% al 16% entre l'inici i el final del període.

Mandrinadora mecanitzant una tapa de reductor de velocitat de l'equipament de les bombes. Pere Riera, 1955.

El sector del metall va consolidar-se fins a convertir-se en un dels protagonistes dels anys setanta. El 1964 ocupava ja el 57% dels treballadors perpetuencs i el 1974, iniciada la crisi, continuava donant feina a més del 42%. Els metal·lúrgics de Mollet s'incrementaren, durant el cicle, un 5%, i

acabà l'etapa donant feina a més del 36% del total de treballadors. La Llagosta, novament, té els percentatges més alts: 27% el 1964 i 52,3% el 1974.

L'increment del sector químic s'hi afegia, durant aquesta fase, amb energia. Molt beneficiat de la ràpida obertura del comerç amb l'estranger i la liberalització econòmica, va veure possibilitada l'entrada de quantitats importants de capital forà per un sector químic molt localitzat a Catalunya. Als inicis dels seixanta, a Santa Perpètua les empreses químiques ocupaven al 4% dels treballadors locals per acabar, a mitjan setanta, donant feina al 21%. A Mollet, a l'inici d'aquesta fase, hi havia un 4% d'ocupats que arribaren a ser més del 26% del total. La Llagosta tornà a significar-se atès que, com a territori verge, va engegar el cicle amb una alta ocupació de treballadors en el sector emergent, un 39% del total, per al final només donar treball al 17%, qüestió que palesà una certa especialització d'aquest municipi en el sector del metall.

Al costat de metall i químic, la construcció es revifava a l'escalf de l'augment de les necessitats d'habitatge derivades del creixement demogràfic. Cal tenir present que més del 60% dels habitatges que hi havia el 1981 no tenien més de 20 anys. A la Llagosta, per exemple, el 1960 hi havia 308 habitatges; el 1970 eren 2.043²⁰.

Les dimensions de les empreses establertes aquests anys són reduïdes. Normalment representen la típica empresa familiar catalana petita que es mou entre 50 i 500 treballadors i, dins d'aquest arc, destaca el subgrup d'empreses entre 50 i 250 treballadors. Concretament al 1974, final dels anys d'expansió, el 63% d'indústries amb seu a Santa Perpètua tenien menys de 50 treballadors; d'entre 50 i 100, n'hi havia un 20%; de 100 a 250, un 13%; i de 250 a 500, un 4%²¹.

Mollet era el poble, dels tres comparats, on la indústria tenia els establiments més importants. Concretament, el 44% del cens industrial treballava en empreses de més de 250 treballadors. El sector de la pell i confecció, amb la Teneria al davant, ocupava el 76% dels treballadors d'aquest grup d'empreses. El seguien el tèxtil, amb el 44%, i el metall, amb el 22% del total d'empreses de més de 250 empleats. Santa Perpètua i la Llagosta destacaven per tenir bona representació d'indústries de 100 a 250 treballadors.

Finalment, cal observar que hem parlat fins ara de "creació d'indústria" i el terme no és gaire exacte. Destaca en aquests estudis que el 64% de les empreses eren traslladades a Santa Perpètua d'altres indrets, Barcelona principalment. Només el 36% eren noves indústries.

Fent balanç d'aquells quinze anys, cal concloure que la recerca de l'equilibri econòmic feta pels tecnòcrates no va ser tal. Mai van prendre mesures per atacar els veritables responsables de la inflació estructural característica de la dècada 1964-74, es a dir, l'especulació immobiliària i l'ús inadequat dels recur-

sos financers i de la despesa pública. És més, afegim nosaltres, el desenvolupament es va donar malgrat el règim, més que gràcies al règim. Convé recordar-ho en aquests temps de revisionisme apologetic del règim franquista. Per no ser acusats en aquest punt de parcials, transcriurem el testimoni d'un ciutadà perpetuenc que va viure aquells anys amb lucidesa i va deixar escrites les seves impressions. Deia Joan Soley i Sala. *Els anys 1960-68 quan tot era eufòria en el país per la gran expansió industrial-comercial i de la construcció, tot anava sense cap tipus de control ni ordre, tolerant-se tots els defectes i estafes, de tal manera que moltes edificacions es derruïen mentre es construïen a causa de la infraestructura, ja que les empreses ho toleraven. En aquell temps, tot hom era empresari, comercial o bé industrial encara que no entengués res del que tocava, però com que tot anava endavant, tot hom s'espavilava* ²².

Més enllà de la propaganda i els plans de desenvolupament, les forces econòmiques del país respongueren a l'expectativa d'un creixement sostingut com ho demostrà l'augment de la renda per càpita catalana, d'un 119% entre 1964-71.

El 1972 l'empresa familiar Bombes Humet va transformar-se en "Humet Hidràulica", SA. Ca l'Humet, continuava desenvolupant-se expansivament enmig de tota aquesta activitat. *El proper pas endavant* –explica Josep Ventura– *va venir a principis dels 70 i va ser el rec gota a gota. Aquest va ser un sistema inventat pels israelians amb la intenció d'aprofitar al màxim l'aigua disponible. Humet Hidràulica va ser l'empresa que va*

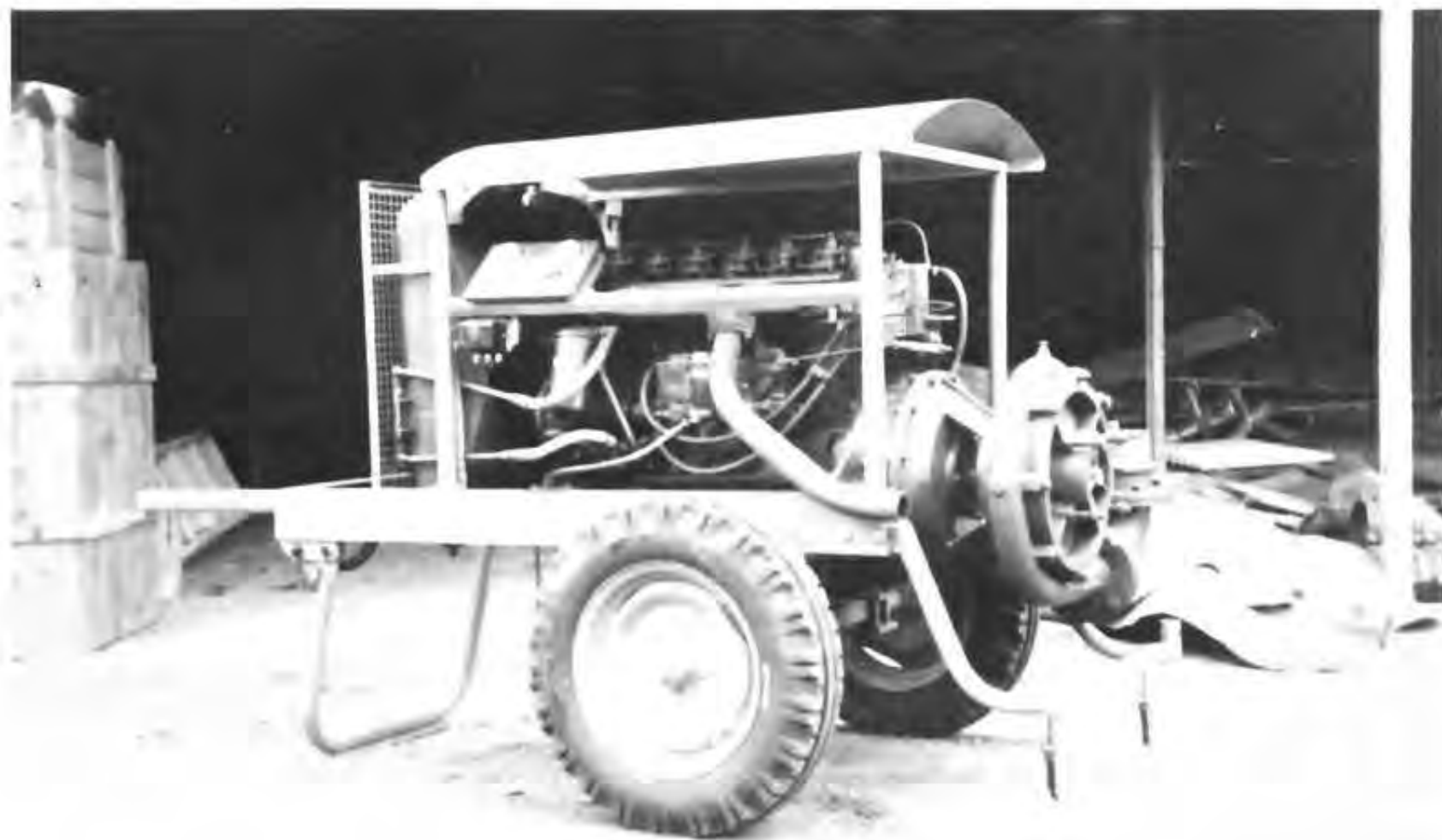

Els tubs d'alumini del sistema de rec, llestos per embarcar cap a Cuba
Pere Riera, 1967

introduir el mètode a l'estat espanyol i a Europa. Per fer-ho, vàrem contactar amb Baruk Gornat, professor a la Universitat de Tel-Aviv i tanquista durant la guerra dels Set Dies. La seva tasca va ser principalment pedagògica, ja que explicà per tot el sud d'Espanya les virtuts de l'invent i la miller manera de treure'n profit. La zona on primer va incidir va ser Canàries per a les plantacions de plataners i tot seguit Almeria, on establí una delegació a El Egido. Humet va ser, d'aquesta manera, un dels impulsors de l'agricultura almerienca.

Als moments àlgids, a ca l'Humet exportàvem prop del 60% de la producció a tot el món, i teníem delegacions a diferents punts d'Europa, França i Suïssa entre d'altres, fins i tot Finlàndia, a més de grans operacions amb Cuba i països àrabs. Enmig de tota aquesta activitat, s'havia adquirit la fàbrica de Madrid, batejada com "Riegos Perpetuenses, S.A. (RIPESA)" i el 1975 va arribar la construcció d'altra factoria a Fuentes de Valdepero (Palència). Els conreus extensius de cereals castellans van ser els més importants clients del rec per aspersió, per això, la ubicació a Valladolid de la primera delegació comercial a fora de Catalunya i, després, les fàbriques al centre de la península.

Tot el creixement sense treva que vam viure a la casa va fer-se a base d'autofinançament i crèdits constants. En Pepito Humet tenia hipotecada tota l'empresa i el seu patrimoni personal per finançar tots els projectes que

Carret equipat amb motor Barreiros i bomba Humet per expedició a Cuba
Pere Riera, 1967

sorgien. Recordo que, tant entrava, tant sortia... com que sempre s'anava venent no hi havia problema. Això va acabar-se a mitjans dels setanta. Tots els països del nord d'Àfrica tenien uns plans d'expansió agrícola a base d'aplicar els més sofisticats sistemes de reg dels quals nosaltres érem els principals productors. Però la crisi del petroli del 73 i les guerres àrabs del 75 varen tallar les comandes en un moment de gran endeutament." Tot just el 75, recordem-ho, s'havia fet la fàbrica de Palència, que doblava la capacitat productiva.

La suspensió de pagaments de ca l'Humet va ser el juliol del 1979, amb un deute acumulat de 1.800 milions de pessetes. Un diari d'aquell mes, la "Hoja del Lunes", feia cinc cèntims de la situació: "los problemas de Humet comenzaron a aflorar en 1977, al paralizarse el plan de financiación de créditos del IRYDA a los agricultores; y se agravaron en 1978, porque la caída de la demanda y la infrautilización de la capacidad productiva de la empresa se tradujeron para ésta en unas pérdidas de 400 millones de pesetas".

D'aquesta primera crisi ens en vam salvar gràcies a una subvenció estatal en temps d'UCD de 300 milions. Durant aquest període, va imposar-se la presència d'un gerent i es va cercar una empresa comercialitzadora que va ser del grup Uralita, amb la qual cosa va desaparèixer la xarxa comercial. La manca d'atenció al mercat va afavorir l'aparició de petits productors i tot plegat va conduir a la fallida, el 1982, amb un passiu de 2.710 milions.

Estic convençut que si en Pepito Humet no hagués mort a principis del 80, ca l'Humet encara funcionaria. Ell pot representar una part de l'empresariat català definit per una barreja d'individualisme, autoritarisme i paternalisme, propis del període. El recordo com un home d'una capacitat de treball enorme i molt convençut de les seves capacitats: 'jo sempre trobaré una solució millor que la teva, em va dir en una ocasió'. El seu caràcter va fer marxar de l'empresa moltes persones qualificades. La confiança d'Humet en sí mateix es justificava pels resultats i perquè, al llarg dels seixanta, havia sabut superar totes les crisis provocades pels successius plans d'estabilització que castigaren l'economia espanyola.

La gran activitat que va desenvolupar als anys seixanta va saldar-se amb un atac de cor als 54 anys, del qual va trigar un any a recuperar-se. Aquell any, el recordo com de tranquil·litat a l'empresa i com de redreçament de les feines de gestió. Malgrat els consells facultatius, no trigà gaire a tornar a la seva activitat normal i, uns anys més tard, un nou i definitiu atac va ocasionar la seva mort als passadissos d'un hotel a Las Vegas quan participava en una convenció, el 1981, amb la seva dona.

5.- EL CANVI DE VALOR DE LA TERRA

El canvi de valor de la terra va ser la conseqüència més destacable de tot aquest atzucac econòmic. De ser la principal font de riquesa fins a mitjans del segle XX, va perdre l'hegemonia de prop de mil anys a favor de la indústria, en una transició de menys de quinze anys. Fins aquí hem anat acumulant dades i percentatges, però no podem deixar passar el fet que tot plegat significava deixar de regir-se per la cadència temporal que marcava el rellotge del campar o les tasques agrícoles de cada estació de l'any. Ara les sirenes de les fàbriques començaren a marcar el ritme de les nostres vides.

Un indicador d'aquest canvi de valor de la terra el trobem als censos de la contribució rústega conservats a l'arxiu municipal. El 1900 hi havia 263 propietaris agrícoles per una població de 1.742 habitants, és a dir, un 15% de propietaris. El 1975, els propietaris agrícoles representaven un 2% respecte al total de població.

Rec dels camps de Mogoda utilitzant la barra de transmissió del tractor com a motor.
Pere Riera, 1961

A principis de segle, el 71% de l'impost agrícola l'aportaven 13 veïns²³, la majoria terratinents, com el marquès de Comillas, i residents fora de Santa Perpètua. La gran propietat era majoritària al terme municipal. A la dècada dels setanta, més del 80% de les parcel·les censades tenien una extensió inferior a 1 hectàrea: d'1 a 5 hectàrees tenien prop del 17%, i de més de 5 hectàrees només constava un 1,65%. La desaparició dels terratinents dels tributs agraris és la

conseqüència d'haver transformat en terrenys urbanitzables les seves propietats, ja fossin per promocions d'habitatges urbans o per polígons industrials. Actualment queden 675 hectàrees d'ús agrícola²⁴ de les 1.300 registrades el 1969²⁵. Santa Perpètua, amb una extensió de 1.570 hectàrees, ha reduït el 82% de territori dedicat a ús agrícola abans de la industrialització, a només un 43%.

Els quinze anys que ens han ocupat, ens han mostrat la transició vers la industrialització massiva de Santa Perpètua i el seu entorn durant els anys seixanta. Després del parèntesi obligatori provocat per la crisi del petroli, tornà el creixement al llarg dels anys vuitanta, i s'incrementà el nombre d'indústries a 414 el 1990²⁶ i a 560 el 1998²⁷. La conseqüència més important pel que significa de condicionament del futur desenvolupament físic del poble, és que el 58% del sòl urbà és ocupat per sòl industrial²⁸.

D'aquesta manera tan brusca (recordem: 64% d'empreses noves instal·lades en tan sols 9 anys), l'economia local va passar de la seva font tradicional, el camp, a la indústria. Aquest pas significà la redistribució de la seva població activa per sectors d'activitat econòmica:

	1964	1975	1999
PRIMARI	41 %	4 %	0,14 %
SECUNDARI	55 %	69 %	72,93 %
TERCIARI	4 %	27 %	26,93%

Font: Memòries Cambra Comerç Sabadell (1964-75)
i Ajuntament Santa Perpètua.

Les xifres ens demostren que Santa Perpètua entra al s. XXI consolidant la seva característica d'economia eminentment industrial, caracteritzada per un predomini de la petita i mitjana empresa i una quasi desaparició de la població dedicada al camp. El 1974, el 63% de les indústries perpetuenques tenien menys de 50 treballadors. Els estudis més acurats sobre teixit industrial fets el 1997 permetien confirmar la característica i precisar més, el 51% eren empreses "migro" (menys de 10 treballadors)²⁹.

Cal destacar, de l'evolució econòmica, el comportament del sector terciari, que el 1969 només significava el 6% de la població activa i va créixer fins al 27% en només 5 anys. Un increment insuficient, tal com assenyalaven els autors de *Dinàmica y perspectiva del Vallés*³⁰ el 1970. Consideraven que a les poblacions de creixement immigratori només s'havia atès (i deficientment) l'allotjament dels nous vinguts, sense que els serveis haguessin crescut al mateix ritme. Per provar-ho, destacaven com un fet important, la relació entre població activa municipal, 2.413 el 1969, i llocs de treball oferts al municipi,

1.471 el 1969. La conclusió lògica del contrast de les xifres era que el creixement de la població obeïa més a l'augment de l'oferta d'habitatges que a la pròpia industrialització, característica que es manté actualment: l'any 2000, dels 14.484 llocs de treball oferts al municipi, 10.130 estaven ocupats per no residents (un 70%)³¹.

Sta. Perpètua ha continuat creixent en població per la mateixa causa: una important oferta d'habitatge. Fa trenta anys, pels treballadors que venien d'altres zones de l'estat i dels municipis propers; als anys 80-90, com a resposta a la fugida de barcelonins i ciutadans del seu cinturó. Fenomen, d'altra banda, no exclusiu de Sta. Perpètua sinó comú als diferents pobles i ciutats que formen l'entorn metropolità com a conseqüència dels elevats preus del sòl a Barcelona i ciutats més properes, de l'atractiva oferta de zones residencials i de les millors comunicacions.

Les previsions de futur no modifiquen la situació. Els tècnics municipals han calculat arribar a 23.247 habitants el 2011, amb un increment del parc d'habitatges d'un 23%, calculat a raó de 152 habitatges/any. El més probable, però, serà superar amplement les previsions en funció de l'actual ritme de construcció de noves promocions (Mas Costa, Can Folguera) que van incrementar en 753 els nous habitatges ja a finals del 2001.³² Pel que fa a la població, el març del 2002 èrem ja 21.471 habitants.³³

La població que habita les 1570 hectàrees perpetuenques també s'ha configurat en funció dels canvis descrits. Podem establir unes passes cronològiques semblants a les del desenvolupament industrial³⁴: cinquanta primers anys de segle de creixement moderat; rebrot de la tendència creixent entre 1950-60 amb un 34% d'increment i esclat del 1960 al 70 amb una crescuda del 78%. A partir d'aquí, les xifres mantenen augments alts: 1970-81, pujada del 49% i 1988-98, increment del 30%.³⁵ Amb l'agreujant d'observar-se una certa acceleració a finals dels noranta, tal com reflecteixen les taxes de creixement internes dels anys 1996, + 2,95%; 1997, + 3,37% i 1998, + 4,68%³⁶.

La conseqüència d'aquest canvi accelerat de societat agrícola a industrial va provocar una situació que podríem denominar desconcert d'identitat. Al marge de les modificacions en hàbits quotidians (horaris, ritmes estacionals, alteracions en la significació de les festes...) el fet que, el 1975, el 50%³⁷ de la població fos d'origen forà, generà conflictes socials, a més dels infraestructurals. Aquells anys es detectà una certa tensió cultural entre els nous i els vells perpetuencs, els nous i els vells catalans; entre el nou món industrial i el vell món pagès. Tensions que podrien reproduir-se amb la nova onada migratòria que vivim si no es prenen les mesures més convenientes, les que no varen poder ser preses durant els anys seixanta, com a conseqüència de viure sotmesos a un estat dictatorial on la llibertat era escatimada tant pel desenvolupament de l'economia com pel progrés de la societat.

Notes

1. Garcia Delgado, J.L.: "La industrialización y el desarrollo económico de España durante el franquismo". Dentro de Nadal, J.; Carreras, A.; Sudrià, C. (comp.): *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Editorial Ariel, Barcelona, 1987, pàg. 167.
2. Garcia Delgado, J.L.: "La industrialización y..." pàg. 171.
3. Garcia Delgado, J.L.: *Poder político y vida económica*. Conferència dictada a les jornades "titulades El franquisme, un balanç des de la fi del segle realitzades entre el 20-22 de novembre del 2000 a la Universitat Autònoma de Barcelona i organitzades pel Grup de Recerca sobre l'Època Franquista
4. Madoz, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Versió facsímil amb pròleg d'Antoni Pladevall, editat per Curial a Barcelona, 1985. Vol. II, pàg. 211.
5. Ricart, Joan; Díez, Maribel; Vilàs, Ernesto; Aymerich, Lúdia i Morral, Joan; *El que sabem del segle XX. Història de Sta. Perpètua de Mogoda, 1900-1979*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, abril de 1999, Sta. Perpètua, Vol. I, pàgs. 52, 83 i 91.
6. Ricart, J.; Vilàs, E.; Díez, M.: *El que sabem...* Vol. 2, pàg. 34
7. Josep Ventura Humet (Sta. Perpètua, 1936) va tenir l'amabilitat d'explicar-me, el 1998, les seves experiències a Ca l'Humet, empresa on va desenvolupar bona part de la seva vida laboral. A part d'això, és un membre actiu de la comunitat cultural i política perpetuana a través de la seva activitat a l'Associació d'Amics de Santiga i la seva militància a ERC.
8. Fermí Vinyals Rovira (Santa Perpètua, 1905-1994): Membre destacat de la Joventut Catòlica, treballà de mecànic i electricista abans de la guerra i com secretari de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos durant la postguerra. Cofundador del Grup Pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua, recollí el fruit de les investigacions pròpies i de l'entitat en diversos articles i en els llibres: *Preliminars de la Historia de Sta. Perpètua i Santiga* (1978); *Notes de la Història de Santiga, petit poble del Vallès* (1984); *Historia de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX* (1994).
9. Memòria de la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell, any 1970.
10. Canals i Ramon, R.M.: *Aspectes de la localització industrial a la zona de Mollet-Sta. Perpètua de la Mogoda*. Caixa d'Estalvis de Sabadell, Sabadell, maig del 1976., pàg. 86.
11. Butlletí Oficial de la Província, nº 156, 2 de juliol de 1867.
12. Arxiu Municipal de la Llagosta, Memòria del Pla Parcial d'Ordenació del Polígon Industrial de la Llagosta, preparada per l'arquitecte Damián Ribas Baranger el 1962. Capsa 1/62
13. Ricart, J.; Vilàs, E.; Díez, M.: *El que sabem...* vol. 2, pàg. 102
14. Rodríguez Montaner, Rogelio: *Estudio socio-económico de la Llagosta*. Treball inèdit del Curso de Formación de Agentes de Desarrollo Local impartit pel Centro de Estudios Urbanísticos Municipales y Territoriales. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. 1986, pàg. 15.
15. Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda, Llicències fiscals, any 1960-79.
16. Ricart, J.; Vilàs, E.; Díez, M.: *El que sabem...* pàg. 47.
17. Canals i Ramon, R.M. i altres: *Aspectes de la localització...* pàg. 75.
18. Els llagostencs reivindiquen l'any 1936 com el de la seva independència. Les autoritats franquistes varen anul·lar una decisió presa pel poble en plena guerra civil. Malgrat tot, els ciutadans de la Llagosta insistiren i el 1944 es feia oficial la segregació. Per a més informació consulteu a l'Arxiu Municipal de la Llagosta el treball inèdit de Teresa Valldeoriola i Ferrerons; *la Llagosta: 60 anys, segregació i constitució del municipi. 1936-96*.

19. Canals i d'altres: *Aspectes de la Localització...* pàg.48.
20. Rodríguez: *Estudio socio-económico de la Llagosta*. Pàg. 40
21. Soley i Sala, Joan: *Crònica del poble de Santa Perpètua de Mogoda, 1900-1986*. Joan Soley i Sala, en "Sila" (Santa Perpètua, 1900-1990) va ser pagès de professió, estigué molt vinculat a la Societat Coral Aurora Perpetuense fins a la seva dissolució i col·laborà amb altres entitats locals. Durant la República fou un dels dirigents del sindicat La Unió Agrícola, vinculat a la Unió de Rabassaires. L'any 1987 publicà aquesta "Crònica", segons va dir, sense cap pretensió d'historiador.
22. Soley i Sala, Joan: *Crònica del poble de Santa Perpètua de Mogoda. 1900-1986*
23. Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda. Declaracions Contribució Rústega. 1900.
24. Auditoria Ambiental de Sa. Perpètua de Mogoda. Prediagnosi. Desembre del 1999, pàg. 40
25. DD.AA.: *Dinàmica y perspectiva...* pàg. 125, vol. 2
26. Carvajal de Álvarez, Esther: *Mercado laboral y expectativas formativas en los municipios de Sta. Perpètua, Polinyà, Palau de Plegamans*. Ajuntament de Santa Perpetua-INEM, Santa Perpetua, 1990
27. Auditoria Ambiental de Sta. Perpètua de Mogoda. Document II. Prediagnosi. Desembre de 1999. Pàg. 23.
28. Auditoria Ambiental... pàg. 38.
29. Grau i Seriol, Rita: *"Estudi de la petita i mitjana empresa de Sta. Perpètua de Mogoda*. Ed. Patronat Granja Soldevila; Dep. Promoció Econòmica; Ajuntament de Sta. Perpètua de Mogoda, Sta. Perpètua, 1997, pàg. 21.
30. DD.AA. *Dinàmica y perspectiva del Vallés, 1969. Sabadell y su zona de influencia*, Caixa d'Estalvis de Sabadell, Sabadell, 1970, vol 2, pàg. ... 125
31. Feiner, Carles: Avant-projecte POEC Santa Perpètua. Servei de Comerç i Autoocupació. Patronat Granja Soldevila, Març de 2000, Santa Perpètua de Mogoda, pàg. 21 27.
32. Auditoria Ambiental.... pàg. 35-36.
33. Segons un certificat expedit pel secretari municipal de l'Ajuntament de Santa Perpètua a petició del grup d'ERC al consistori.
34. Pel que fa a la població cal consultar "El que sabem...", cap. 5, pàg. 87 a 95 i annex "Evolució demogràfica, 1900-1979", pàg. 164, on la Maribel Díez fa una excel·lent exposició de la qüestió.
35. Memòria Municipal del 1998, Ajuntament de Santa Perpètua, Santa Perpètua, 1999, pàg. 10.
36. Auditoria Ambiental... pàg. 36.
37. "El que sabem..." pàg. 91.

Fonts i Arxius

Arxiu Fotogràfic Família Riera
 Arxiu Municipal de la Llagosta
 Arxiu Històric de Santa Perpètua de Mogoda
 Biblioteca Caixa d'Estalvis de Sabadell
 Biblioteca de Santa Perpètua de Mogoda

Bibliografia

- Auditoria Ambiental de Sta. Perpètua de Mogoda. Document II. Prediagnosi. Santa Perpètua de Mogoda. Desembre de 1999.
- DD.AA.: Història Econòmica de la Catalunya Contemporània, Vol. 6. S.XX. *Indústria, finances i turisme*. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989.
- Barbé i Durán, Ll.(Dir.): *Dinàmica y perspectiva del Vallés. Vol. 2, Sabadell y su zona de influencia*. Centro de Estudios de Economía y centro de estudios Sociales. Caixa d'Estalvis de Sabadell, Sabadell, 1970.
- Canals i Ramón, R.M.; Gratacòs i Bau, A.; Ragàs i Prat, J.; Sudria i Triay, C.: *Aspectes de la localització industrial a la zona Mollet – Santa Perpètua de Mogoda*, Premi d'Estudis Sòcio-econòmics i Culturals, 1975. Caixa d'Estalvis de Sabadell, Sabadell, 1976.
- Carvajal de Álvarez, Esther: *Mercado laboral y expectativas en los municipios de Sta. Perpètua, Polinyà, Palau de Plegamans*. Ajuntament de Santa Perpètua-INEM, Santa Perpètua, 1990.
- Garcia Delgado, J.L.: "La industrialización y el desarrollo económico de España durante el franquismo". Dins de Nadal, J.; Carreras, A.; Sudrià, C.: (comp.): *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ed Ariel, Barcelona, 1987, pàg. 167.
- Garcia Delgado, J.L.: *Poder político y vida económica*. Conferència dictada a les Jornades titulades "El franquisme, un balanç de la fi del segle", realitzades entre el 20-22 de novembre del 2000 a la Universitat Autònoma de Barcelona i organitzades pel Grup de Recerca sobre l'Època Franquista.
- Gordi, J.: Vilaginés, J.: *Moledo-Mollet, 993-1993*. Ajuntament de Mollet del Vallès, Mollet, 1993.
- Grau i Seriol, Rita: *Estudi de la petita i mitjana empresa de Sta. Perpètua de Mogoda*. Ed. Patronat Granja Soldevila; Dep. Promoció Econòmica; Ajuntament de Sta. Perpètua de Mogoda, Sta. Perpètua, 1997.
- Ricart, J.; Díez, M.; Vilàs, E.; Aymerich, L.; Morral, J.: *El que sabem del segle XX. Història de Santa Perpètua de Mogoda. 1900-1979*. Vols 1 i 2, Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, Sta. Perpètua, 1999.
- Riquer, Borja de; Culla, J.B.: *El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988*. Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar, vol VII, Ed. 62, Barcelona, 1989.
- Rodríguez Montaner, R.: *Estudio Socio-económico de la Llagosta*. Treball inèdit del Curso de Formación de Agentes de Desarrollo Local Impartit pel Centro de Estudios Urbanísticos Municipales y Territoriales. Ministerio de Trabajo i Seguridad Social. la Llagosta, 1986.
- Soley Sala, Joan: *Crònica del poble de Santa Perpètua de Mogoda, 1900-1986*. Ed. Joan Soley, Sa. Perpètua de Mogoda, 1987.
- Madoz, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Versió facsimil amb pròleg d'Antoni Pladevall, Vol. II editat per Curial a Barcelona, 1985.
- Memòries Oficials de la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell, anys 1950-1980.
- Memòria Municipal del 1998, Ajuntament de Santa Perpètua, Sta. Perpètua, 1999.
- Memòria Municipal del 2000, Ajuntament de Santa Perpètua, Sta. Perpètua, 2001.
- Molinero, C.; Ysàs, P.: *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*. Eumo Editorial, Vic, 2003.
- Valldeoriola i Ferrerons, Teresa: *La Llagosta: 60 anys, segregació i constitució del municipi. 1936-1996*. Ajuntament de la Llagosta, la Llagosta, 1996. Text inèdit.

Curiositats de Mollet, del 1880 al 1893, de la llibreta d'en Joan Tura i Pedragosa

Joan Planellas i Tura

Marcel Planellas i Aran

 Per a un arxiu familiar, la descoberta d'una llibreta escrita per un avant-passat és un gran esdeveniment. La llibreta d'en Joan Tura i Pedragosa és de tapes dures i estava folrada amb paper de diari. És petita, de vint per quinze centímetres, i els fulls són ratllats. La portada està decorada amb unes aigües, de colors gris i blau, i a la contraportada, el mestre Joan Isbert escriu que en Joan Tura ha començat aquesta llibreta l'1 de gener de 1882.

Les primeres trenta-vuit pàgines estan plenes de problemes de matemàtiques: sumes, restes, multiplicacions i divisions. La majoria dels enunciats dels problemes fan referència a la compravenda de quilos de patates o de blat, càrregues d'oli o de barrils i porrons de vi, o de porcs a pes de carnisseres.

En les pàgines següents, escriu la història de la seva vida des que tenia ús de raó fins el 1902. Comença explicant que a l'edat de set anys, com que era molt petit i desnerit, els seus pares l'envien a l'escola perquè aprengui les primeres lletres. Als dotze anys, el treuen de l'escola per a anar ajudar el seu pare al camp però, a causa de la seva feble complexió, al cap de poc temps decideixen que aprengui l'ofici de barber. Cinc anys després, quan ja era barber i volia anar a fer-ne a Barcelona, els pares el reclamen perquè els ajudi a pagès.

Diu que la primera vegada que sortí a ballar a la plaça, un dilluns de carnaval, tenia catorze anys i va ballar a totes les festes majors fins als vint anys, que es va casar amb Remei Pujol i Mayans. Del seu nuviatge descriu un viatge en carro que varen fer tots dos, per la segona Pasqua, fins a Sant Miquel del Fai, on van passar a saludar els parents de Caldes de Montbui i de Sant Feliu de Codines, i arribaren a Mollet a les deu de la nit. La Remei treballava a Granollers, perquè el vapor de Mollet estava parat, i als set mesos i onze dies de casada va morir a l'anar de part d'una nena que també va morir unes hores després. Al 1887, en Joan es va tornar a casar amb Margarita Valldeoriola i Vila, que feia un any que havia vingut de Sant Quirze de Safaja a Mollet per treballar a la fàbrica. D'aquest matrimoni varen tenir cinc fills: en Feliu (1888), la Rosa

(1893), la Vicenta (1896), la Laia (1898), i l'Àngela (1902). A la llibreta recull el dia i l'hora del naixement de cadascun dels seus fills, la data del bateig, el nom que els varen posar i qui foren els padrins. També hi ha petites necrològiques amb la data de la defunció dels familiars més propers.

Les darreres vint pàgines estan dedicades a comentar fets i vivències, des de 1880 fins a 1893, aplegades sota el títol de "Curiositats". Es tracta de petites notes, escrites a manera de dietari, sobre fets que li varen resultar sorprenents. La major part fan referència a Mollet i tenen relació amb fenòmens meteorològics, amb les collites i amb la vida social i cultural del poble.

Els autors han fet una tria d'aquestes curiositats, seguint el criteri de seleccionar les que permeten veure millor com era la vida a Mollet a finals del segle XIX, i les han traduït de l'original, que està escrit en un castellà molt forçat i ple de catalanismes, intentant, però, mantenir la màxima fidelitat possible.

La portada de la llibreta de Joan Tura i Pedragosa és de tapes dures i està decorada amb unes aigües de colors gris i blau. A l'etiqueta on va escriure el seu nom es pot llegir: "Barcelona, Casanovas, plaza de la Cucurulla, 2", que suposem és l'adreça de l'editor o de l'impressor de la llibreta. (Fotografia: Martí Planellas)

- “Després de la sequera, l’any 1880, es va recollir una collita molt bona, tant de blat, com de patates, de blat de moro i de raïm, de tot se’n va recollir molt. Nosaltres, a la peça de la Vinyota, d’una quartera sembrada de blat vàrem fer trenta-tres garbelles, quan normalment se’n feien set. I amb tot va passar el mateix”.
- “L’any 1881 només es van recollir tres quarts de collita perquè va començar un altra sequera, no tan forta com la del 1878, però va estar divuit mesos sense ploure, des de l’abril de 1881 fins l’octubre de 1882. La mina de cal Magre va deixar de donar aigua el juny, i altres recs, el juliol. Després es va posar una màquina de treure aigua prop de la “casi-lla” de can Pujol, però les collites ja estaven perdudes per culpa de la sequera”.
- “El 1882 vàrem plantar la vinya de can Besora. El 1883 es va recollir una collita força bona, las pluges i la temperatura van acompanyar. El raïm no va anar gaire bé perquè quan estava madur, el dia dos d’octubre, hi va haver-hi una pedregada, amb pedres de la mida d’un ou de gallina, que no va deixar cap raïm als ceps i ho va fer caure tot per terra”.
- “L’octubre de 1884 es van batejar dues campanes de l’església de Mollet: la mitjana i una de les petites. D’ambdues, varen ser els padrins els propietaris de la hisenda de can Ventalló i es va fer festa grossa”.
- “El mes de maig de 1884 van començar a posar la via del tren de Granollers a Barcelona. Aquest tram es va acabar el febrer de 1886 i va enllaçar amb el tram que va fins a Ripoll. El dia 5 d’abril van començar a circular els trens de passatgers i entraren amb una forta competència amb els de la línia de França. Es llençaren plets mútuament que els van costar milers de duros”.
- “Als darrers dies del mes de novembre de 1885 varen ser cridats a Barcelona tots els joves que eren de la quinta per passar la revisió, cosa que no s’havia vist mai. El 12 de desembre els van quintar i els que van ser considerats aptes els van enviar als seus regiments; als de Mollet els van enviar a Mataró”.
- “Un diumenge d’abril de 1886, coincidint amb els primers dies que corria el tren de Ripoll, va entrar per la part de dalt del poble un vent tan fort que tothom es va espantar molt. El vent es va emportar la teulada de l’estació, algunes de les fustes van arribar fins a can Mulà, i va fer caure la porxada i tot el tendal. Com que era diumenge, hi havia força gent que es va refugiar a dins de l’estació i només van resultar ferides lleus dues nenes de deu anys. El vent també va fer molt de mal al poble on van caure cases, pellers i arbres, al seu pas. Un nen d’uns quinze anys, va ser enlairat més

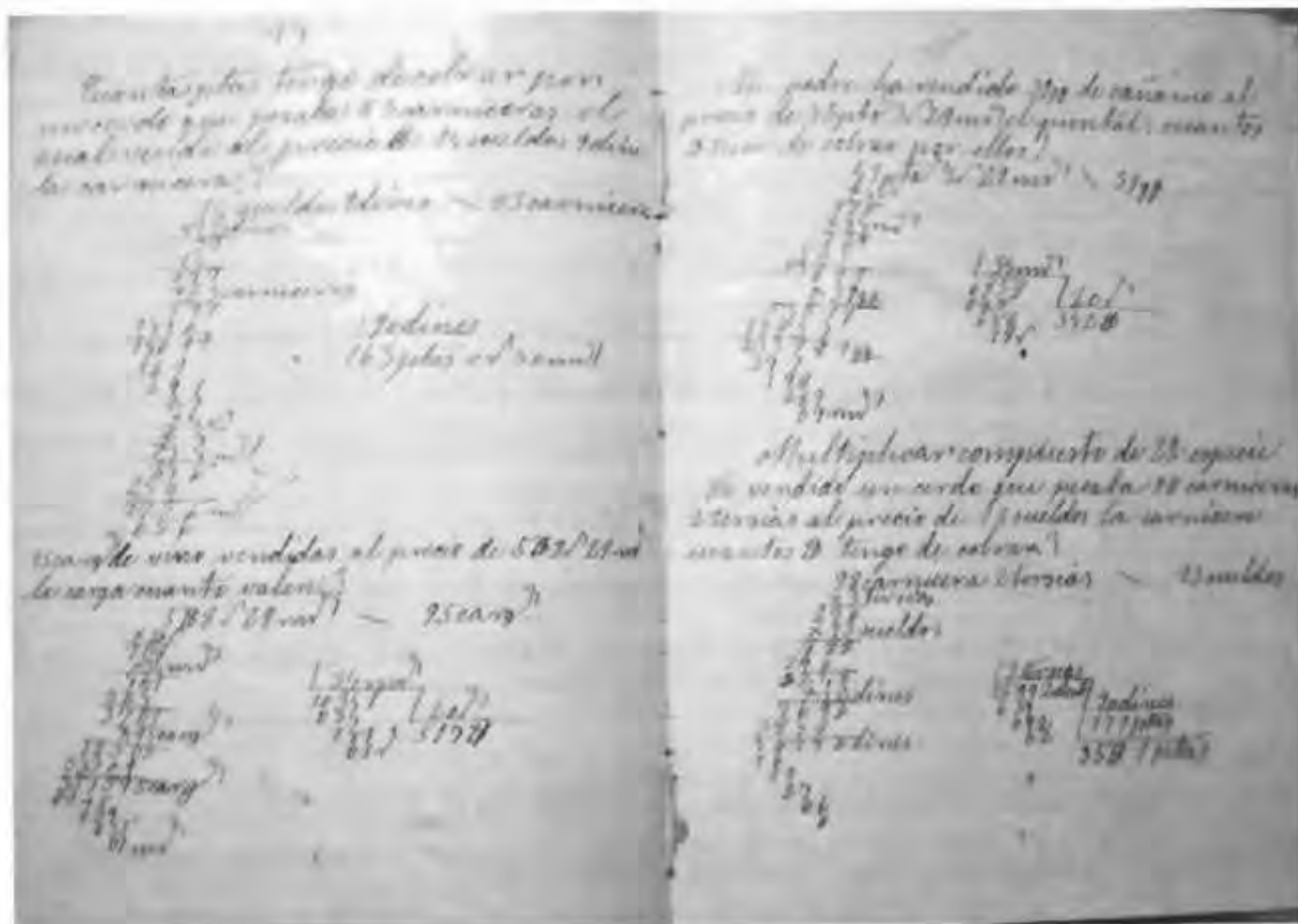
de vint pams pel vent i després el va tornar a terra sense fer-se mal. Aquesta mànega de vent només va durar cinc minuts perquè si arriba a durar més, no hagués queda res de Mollet”.

- “El mes de maig de 1886 vàrem arrendar una vinya de la hisenda de can Cabanyes, de dues quarteres, situades en el terme de Palou. El tracte va ser que, de cada cinc quilos, tres serien per nosaltres i dos per al propietari de la hisenda. Aquest tracte tindria una durada de deu anys”.
- “El 25 de desembre de 1886 es varen il·luminar els carrers de Mollet amb vint-i-sis llums que cremaven petroli i que es van posar als carrers principals. L'alcalde era Vicenç Pujol i el tinent d'alcalde Josep Mutgé, i s'encenen els llums els dies que la lluna no resplendeix”.
- “El dia de l'aplec de Sant Valerià, l'any 1887, s'estrenà la bandera de la Societat Coral de Mollet La Pau, que va ser pagada pels socis, ja que feia poc que s'havia fundat la societat i no hi havia fons per comprar-la”.
- “El mes de març de 1887 el Govern va comunicar a tots els pobles que s'havien de retornar totes les monedes de la senyora Maria Cristina, les d'Isabel II, i de l'Amadeu I, rei de les Espanyes. Aquestes monedes eren: duros, pessetes, peces de dos quarts (o sigui de sis cèntims), i quarts senzills que tenien el valor de tres cèntims. S'havien d'anar a canviar a Barcelona, i després van posar els cèntims”.
- “El mes de juliol de 1887 es va iniciar la plaga del míldiu que va assecar els raïms, les branques i, fins i tot, els ceps de totes les vinyes. Al terme de Mollet només es van salvar dues vinyes, conreades pel senyor Fèlix Ferran, que va comprar un medicament i va regar la part danyada, mentre feia netejar a les dones amb un pinzell les branques i el raïm. Aquest medicament era força verinós, perquè estava compost de sulfat i amoníac, i els raïms en contacte amb aquest líquid també van quedar emmetzinats. Un parell de vianants que passaven per la carretera i que es varen menjar un gra de raïm cadascun, es van posar tan malalts que fins i tot els van haver de donar l'extremunció. Després, van obligar a posar un vigilant en aquestes vinyes, tant de dia com de nit, per tal d'evitar que pogués passar alguna desgràcia”.
- “L'any 1887 va fer un hivern tan fred a Mollet, que els més vells del poble deien que des del 1829 no n'havien vist cap d'igual. Els pagesos van estar tot el desembre i el gener sense poder llaurar ni fangar la terra. Quan semblava que ja s'havia calmat, el dia 10 de febrer, cap a les quatre de la tarda, el cel es va tapar i començà a nevar i no va parar fins al dia següent a la mateixa hora. Al Vallès no es veuen mai nevades com aquesta; hi havia un gruix de quatre pams al pla i en d'altres punts encara més. A

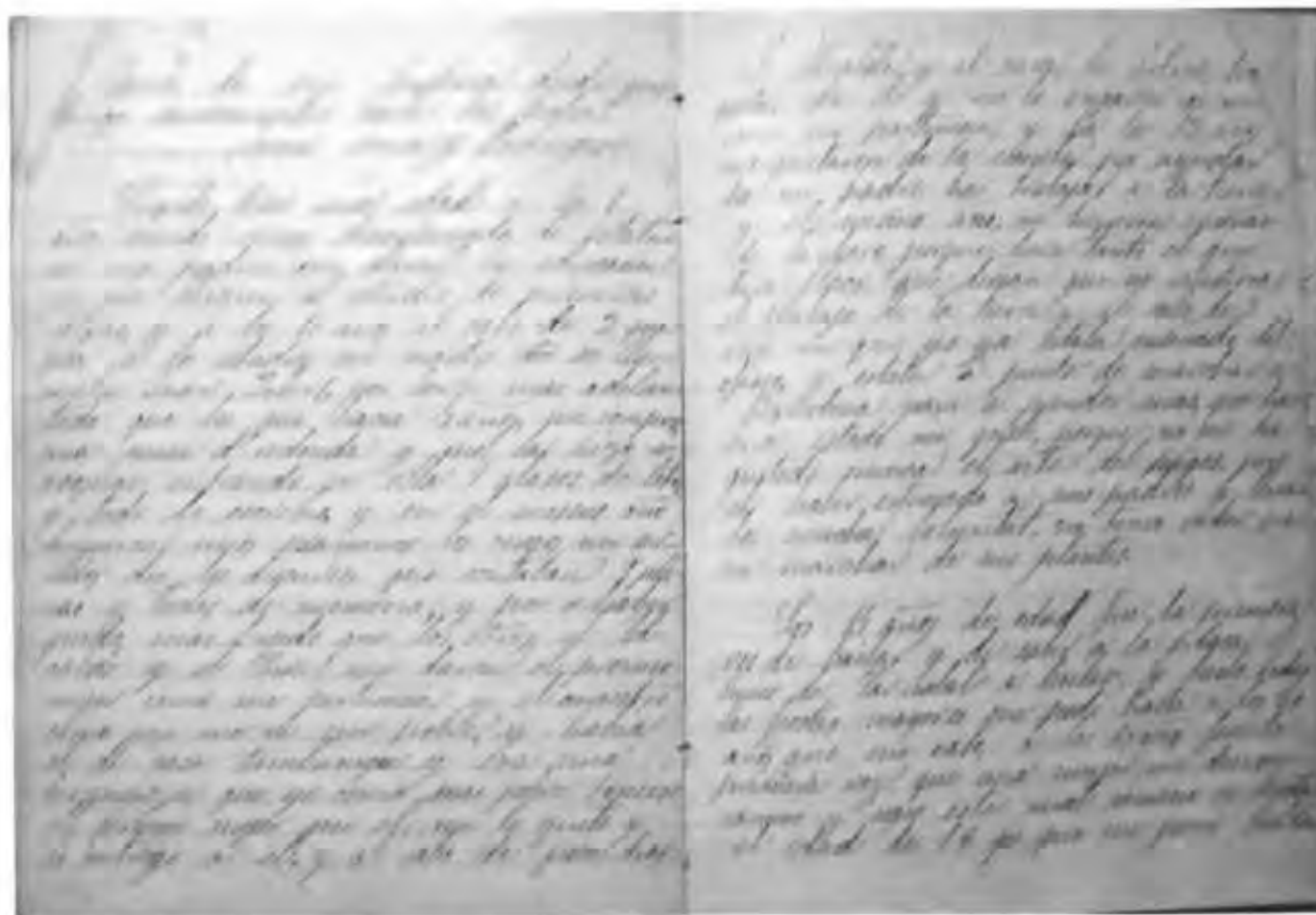
Barcelona van treballar el carros i els peons durant vuit o nou dies per treure la neu dels carrers. Com a jornal, als peons els donaven un duro i als carros dos i, malgrat aquest bon jornal, no trobaven qui volgués anar-hi, pel fred que feia. Vàrem estar dotze dies sense poder treballar la terra, per la neu i el fred que feia, i tres setmanes després encara es podia veure neu a les muntanyes de Martorelles i Sant Fost “.

- “Al 1888 es va fer l’Exposició Universal a Barcelona, organitzada pel Sr. D. Francisco de Paula Rius i Taulet. Va durar des de primers de juny fins als darrers dies d’octubre. El preu de l’entrada era d’una pesseta i podies visitar tots els edificis, com el Palau de Belles Arts, de la Indústria, de l’Agricultura, la Nau Central, la Galeria de Màquines, la Secció Marítima, la Font Màgica, i veure els focs d’artifici”.
- “El 10 de setembre de 1889 vàrem comprar una mula de quatre anys i mig al preu de vuitanta duros, a la fira de Parets, a l’amo de la casa Coll de Polinyà”.
- “El diumenge 8 de novembre de 1889 baixant amb carro de Sant Feliu de Codines, a dos quarts de set de la tarda, i quan ja era fosc, varen sortir dos lladres per robar-me a l’alçada de can Banús. Com que portava uns quants diners, vaig defensar-me; jo no tenia cap altra arma que la vara dels carreters i ells portaven ganivets. Només em van poder tocar un cop i em feren un trau a la brusa i a l’armilla. Després se’m va trencar la vara i em vaig escapolar com vaig poder”.
- “El dilluns de Carnaval de l’any 1890, que va ser un 17 de març, va ploure tot el dia i no van poder ballar les colles de gitanes a la plaça. Això és un fet històric; els més vells no recorden que no s’hagués pogut fer el ball de gitanes per culpa de la pluja. Cada colla ha hagut de ballar a la seva sala. A can Menna Coromina hi havien tres colles, una de petits, un altra de joves, i una de casats. Al Casino n’hi havia dues, una de joves i una de joves i casats i, com que no tenien lloc per ballar, van arreglar-se amb l’amo del Cafè de la Constància que els va deixar les cadires i els llums per ballar”.
- “L’any 1893, el 27 de juliol a les tres de la tarda, hi va haver una tronada molt forta per la part de llevant i en un quart d’hora el pla de regadiu de Mollet, des del riu Tenes fins a la riera de Caldes, va quedar cobert de pedra i van caure totes les mongetes i el blat de moro que s’havia sembrat tardanament. Els propietaris Mulà i Fonolleda van rebaixar fins una quarta part els arrendaments, però els altres, res”.
- “Els repartiments del rec Nou durant l’any 1893 van costar dinou pessetes amb seixanta cèntims i el rec del tren, catorze pessetes amb vuitanta cèntims per hora”.

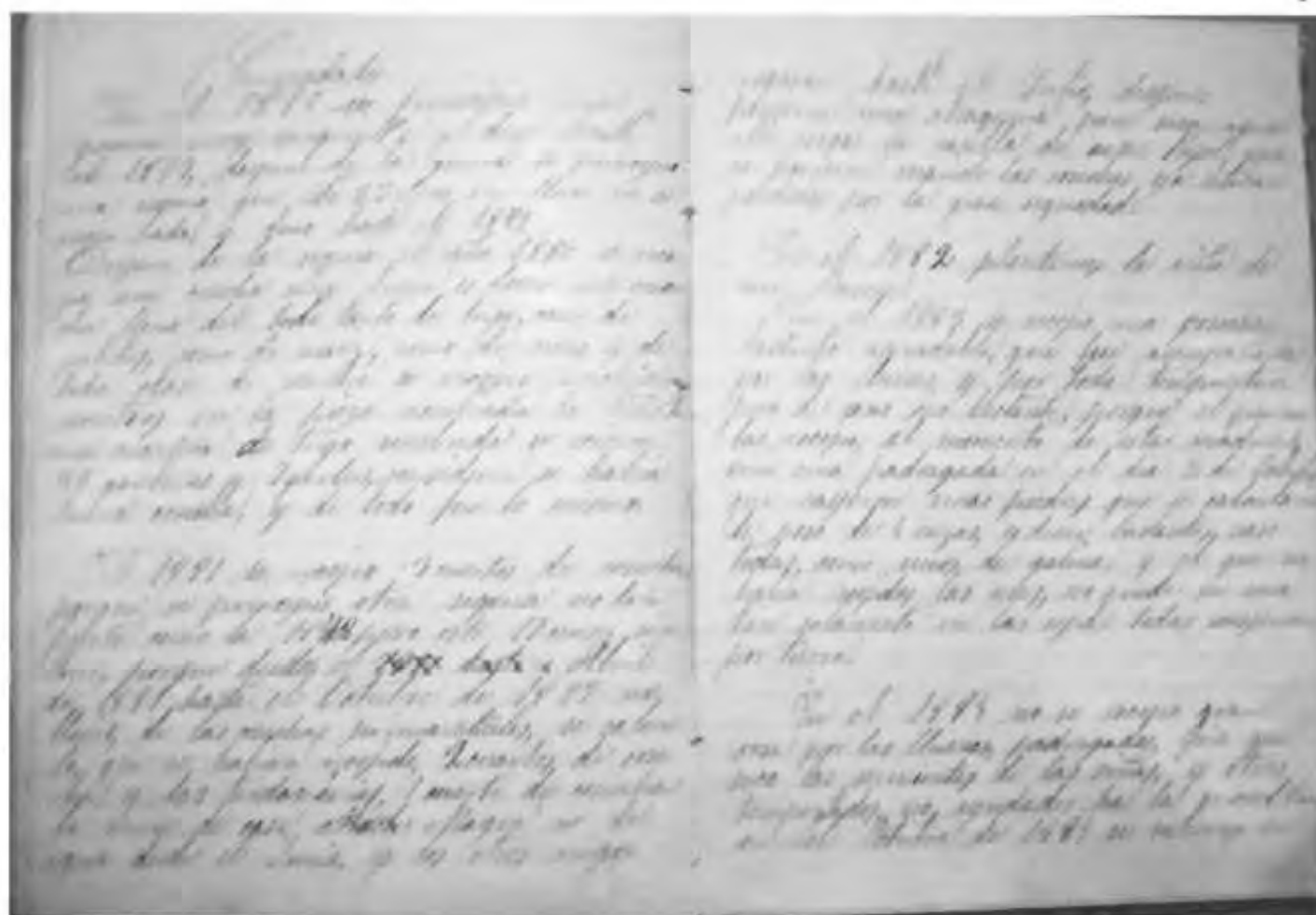
Aquest pagès molletà que va escriure, de forma concisa i precisa, sobre els esdeveniments que li picaven la curiositat en una petita llibreta, va arribar uns anys després, el gener de 1914, a ser alcalde de Mollet

Les primeres trenta-vuit pàgines de la llibreta estan plenes de problemes de matemàtiques sumes, restes, multiplicacions i divisions. Veiem com la majoria dels enunciats del mestre Joan Isbert feien referència a problemes que eren molt propers als pagesos, com la compravenda de quilos de patates, els barrils de vi o el pes dels porcs (Fotografia Marti Planellas)

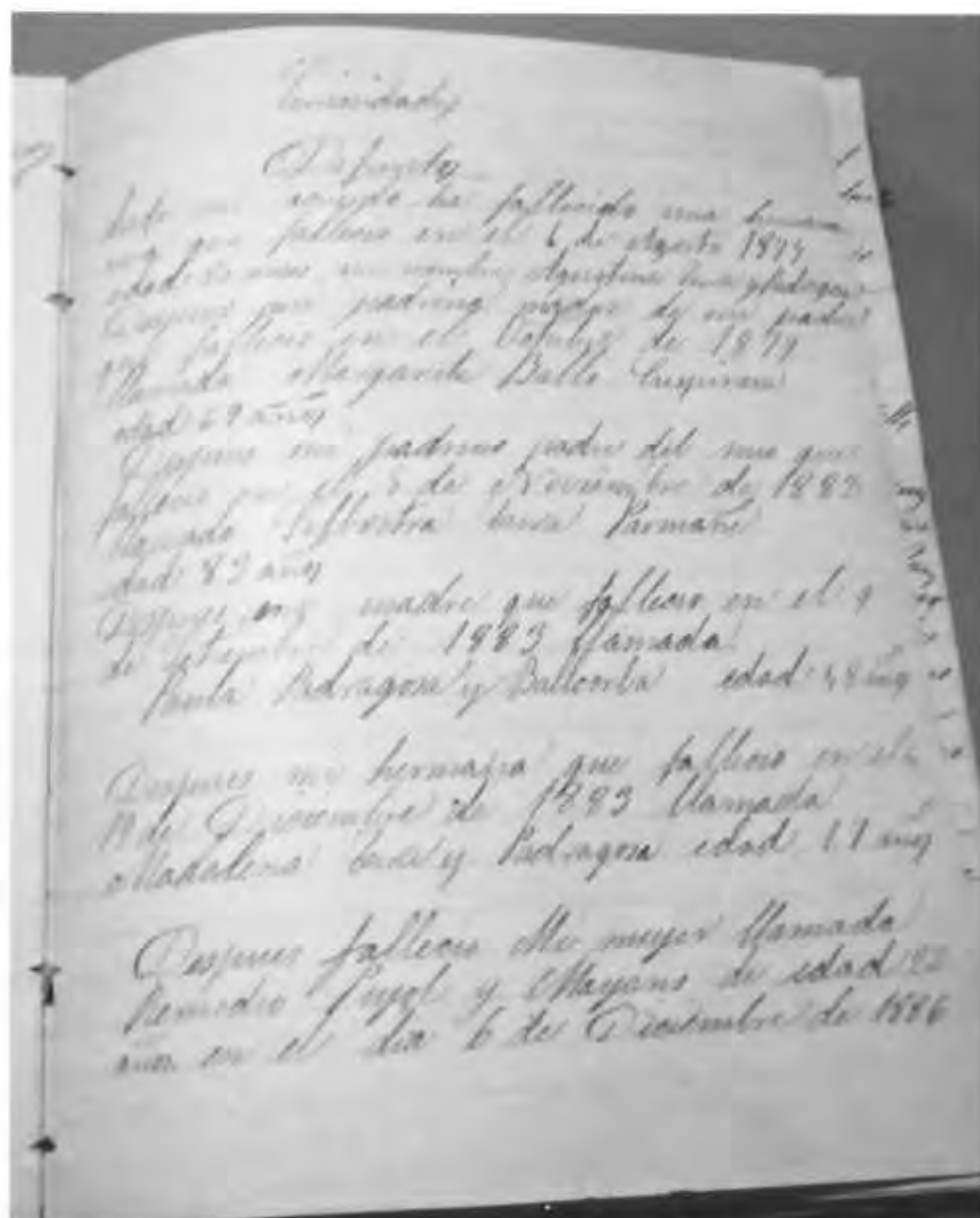

Els fulls de la llibreta, de vint per quinze centímetres, són ratllats i en Joan Tura i Pedragosa va escriure, amb tinta i una cal·ligrafia força entenedora, la història de la seva vida des que tenia ús de raó fins al 1902 (Fotografia Marti Planellas)

Aplegades sota el títol de "Curiosidades", les darreres vint pàgines de la llibreta de Joan Tura i Pedragosa estan dedicades a comentar fets i vivències, des de 1880 fins a 1893. La major part fan referència a Mollet i tenen relació amb fenòmens meteorològics, amb les collites i amb la vida social i cultural del poble

(Fotografia Martí Planellas)

En aquest full de la llibreta de Joan Tura i Pedragosa es poden veure les petites notes necrològiques dels familiars més propers. També recollia el dia i l'hora dels naixements de cadascun dels seus fills, la data del bateig, els noms que els posaven i qui foren els padrins.

(Fotografia Martí Planellas)

L'Ateneu de Mollet: influències en un poble *

Albert Francolí Manils

Al meu avi, Isidre Manils i Molins

LA MOTIVACIÓ I L'OBJECTIU

La Societat Recreativa Ateneu de Mollet del Vallès és una de les entitats culturals i recreatives més coneguda per molts molletans.

La decisió de fer la meua primera experiència de recerca històrica sobre la trajectòria d'aquesta entitat responia al fet que l'Ateneu va estar vinculat a la meua família, des de mitjan dels anys vint del segle passat fins que va desaparèixer.

Conèixer-la més a fons, i recuperar per a la memòria dades que podrien perdre's per sempre, em motivà a fer aquest treball. L'objectiu principal d'aquesta recerca era determinar quina fou l'aportació de l'Ateneu al conjunt de l'activitat cultural i associativa del poble de Mollet; quin paper va jugar en el seu desenvolupament i creixement cultural. En últim terme, comprovar si tota l'activitat que va generar durant la seva existència va tenir un paper cabdal en la dinamització cultural d'aquest municipi del Baix Vallès; verificar si els fets confirmaven l'opinió de molts molletans que coincideixen en considerar l'Ateneu com un referent, una fita important de la història de l'associacionisme local.

* Aquest article és un resum del treball guanyador d'un accèssit del IV Premi Juvenil Vicenç Plantada. El treball de recerca va ser realitzat durant el curs 2002-2003, quan l'Albert cursava batxillerat humanístic-social a l'Escola Pia de Terrassa, sota la direcció del tutor Àngel Rodríguez.

En el moment de publicar el volum 19 de Notes, l'Albert Francolí i Manils (Terrassa 1985) estudia Ciències Polítiques i de l'Administració a la Universitat Autònoma de Barcelona.

LA METODOLOGIA

L'Ateneu a Mollet és una realitat del passat, avui només ens resta el seu record; ara a Mollet s'anomena «pisos de l'Ateneu» al lloc on en el passat s'alçava un edifici modernista construït per esdevenir la seu d'una societat a l'estil de moltes altres anomenades amb aquest nom i distribuïdes arreu del territori català.

Per fer aquesta feina, les meves fonts d'informació van ser principalment de tres tipus: en primer lloc, les fonts orals, recuperades de la memòria de tots aquells que van viure i van participar en les activitats i en el món que envoltava l'Ateneu; un segon tipus són les revistes i diaris de l'època; i finalment també he consultat i aprofitat dades de treballs monogràfics sobre la història de Mollet.

Consultant aquestes fonts vaig fer una primera aproximació a la realitat de l'Ateneu, i després vaig començar a analitzar si realment l'Ateneu va ser un factor dinamitzador de la vida cultural molletana.

EL CONTINGUT

Necessàriament l'estudi havia d'abraçar tots els aspectes que implicava el tema i, per tant, havia d'integrar dades referents a l'economia, l'art, la història, i la cultura, i emmarcar aquest conjunt de dades en una època de canvis profunds a Mollet, sobretot demogràfics, urbanístics i econòmics.

L'ATENEU DE MOLLET

L'associacionisme és un fenomen cultural de les societats modernes i, com qualsevol societat moderna, la societat catalana ha desenvolupat una gran varietat d'institucions associatives i, entre elles, les dels anomenats ateneus, que són un tipus d'institució d'iniciativa privada creada per tal de difondre la ciència i la cultura modernes entre els associats i la població en general. Els ateneus, doncs, són universitats populars o centres de difusió cultural d'un gran dinamisme a tota Europa durant el segle XIX i els primers anys del XX. A Catalunya van tenir un pes específic molt important, per l'enorme quantitat d'ateneus que es van constituir al llarg del territori català i, entre els més emblemàtics, tenim l'Ateneu Barcelonès del carrer de la Canuda. La vitalitat dels ateneus es manifestà fins a la Segona República i és aquest període la seva època més brillant, tot i que els ateneus de tendència dretana i conservadora van seguir tenint pes al llarg dels anys posteriors a la Guerra Civil.

L'Ateneu de Mollet

L'Ateneu de Mollet va ser impulsat per Frederic Ros i Sallent, un home amb un gran poder econòmic, de tendència dretana, que l'any 1900 va tenir la idea de construir un magnífic edifici que pensava destinar a cafè i lloc de reunió dels seus correligionaris. El senyor Ros era propietari de molts terrenys del mig del poble, i decidí situar l'Ateneu en un solar que tenia al costat de cal Catafau, una botiga de roba i gènere de punt, situats al centre del poble, no gaire lluny de l'ajuntament i l'església. Volia donar al poble, en aquells moments en fase de creixement, un edifici important i identificador.

Va encarregar el projecte a l'arquitecte senyor Duran i Calvet, que va donar a l'edifici un caire marcadament modernista, amb uns detalls i uns acabats esplèndids però que alhora eren molt consistents, a petició expressa del senyor Ros. S'encarregà d'aixecar l'edifici un dels més anomenats constructors d'obres que hi havia en aquell moment al poble, el senyor Sebastià Mayol i Alemany, que tenia sota les seves ordres més de trenta paletes i els seus corresponents manobres. Joan Solé Tura afirma en el seu llibre *Mollet una mica d'història*

«(...) que l'edifici hauria desafiat el pas dels anys; si els homes no l'haguessin derruït encara subsistiria.»

L'Ateneu de Mollet es va inaugurar el 21 de juny de 1902, és a dir, dos anys després del començament de la seva construcció, que es va iniciar poc temps després de la idea del senyor Ros. Des d'un bon principi, els clients i usuaris de l'Ateneu van ser principalment de tendència dretana, i allí tenien lloc les reunions de la Lliga Regionalista i d'altres manifestacions de caire conservador que havia impulsat el senyor Ros. Però l'Ateneu aviat acollí moltes altres activitats que els molletans més actius i inquiets promovien. Tenia una magnífica

biblioteca a disposició dels socis i clients que la volguessin consultar, una Societat Recreativa que aplegava el sector més jove de la població, d'un gran dinamisme, i que es manifestava en una gran varietat d'activitats de tipus cultural i recreatiu organitzades dins del seu recinte. Aquest sector més jove, amb freqüència tenia idees i posicionaments diferents dels adoptats per la generació més madura que gestionava l'entitat, i de vegades s'enfrontava amb els plantejaments d'aquest sectors més conservadors, fins al punt que, als anys 30, els joves trencaren amb les directius de l'Ateneu i marxaren en bloc a crear una altra societat de característiques similars, però de marcada tendència esquerrana: el Tabaran.

Des de la seva fundació fins al 1924, la propietat de l'edifici era de la Societat Anònima Ateneu, formada per molts accionistes, entre ells la família Ros, però només l'edifici, que estava construït sobre un solar que continuava sent propietat de la família Ros, a la qual es pagava una quantitat en concepte de cens. A partir d'aquest any, aquesta propietat és adquirida pel senyor Isidre Manils Calbó que, a més de comprar les accions a la totalitat d'accionistes, va haver de redimir els censos que gravaven la propietat del sòl on s'havia construït l'edifici.

Des del 1924 fins al 1960, els propietaris de l'Ateneu, la família Manils, no gestionaren mai les activitats que es portaven a terme, ja que arrendaren el negoci del cafè i de la sala d'actes (on es feien les sessions de cinema, teatre, i actes diversos) a diferents llogaters. No va ser fins al 1960 que la propietat va passar a ser gestionada directament per la tercera generació de la família, els germans Manils Molins. Quan aquests es van fer càrrec de la direcció de l'Ateneu, les úniques activitats que es van conservar foren el cinema i el bar, amb algun tipus de jocs com a complement a la sala de bar, i desaparegué qualsevol altre tipus d'activitat de caire més cultural. Fruit d'aquesta nova orientació de la gestió de l'Ateneu, aquest va deixar de ser un lloc de dinamisme cultural i va passar a ser un simple negoci, que s'anà esllanguint de mica en mica. Finalment, l'Ateneu es va tancar el 3 de novembre de 1974 a les 10 de la nit, hora habitual de tancar les portes al llarg de tota la seva història, però mai més no es va tornar a obrir al públic. El futur de l'Ateneu era l'enderrocament de la construcció modernista per aixecar al seu lloc edificis d'habitatges. Aquest destí posava punt final a un projecte social i cultural de poble que va fer de l'Ateneu un edifici i una institució clau per al creixement i desenvolupament de la vida cultural i associativa de Mollet, i que havia estat lloc d'encontre per a molts molletans i molletanes. Una època s'acabava i amb ella també aquell projecte cultural ambiciós i il·lusionat, que havia donat fruits molt importants en el compromís de fomentar la cultura i dinamitzar l'activitat lúdica dels ciutadans de Mollet.

L'EDIFICI MODERNISTA

Una peculiaritat del model arquitectònic de l'Ateneu de Mollet, que ja hem afirmat que era modernista, és que no s'inspirava en edificis de tipologia semblant, construïts per acollir societats culturals i recreatives, sinó que ho fa en models dedicats a fàbriques. L'Ateneu de Mollet recordava l'arquitectura industrial, una arquitectura molt austera, on dominava com a principal material de construcció el maó, i rebutjava qualsevol mena d'ornamentació pròpiament dita; es limitava als elements propis constructius (pilars, parets, obertures, columnes...). Per tant, els trets més destacats que feien de l'edifici una obra esplèndida eren justament aquests elements arquitectònics, principalment les obertures de les finestres i de les portes, i els acabats superiors dels pilars que aguantaven tot l'edifici.

Les obertures eren de grans dimensions, per aprofitar al màxim la llum del sol, i donar una gran il·luminació a les sales de l'interior. Les de les finestres estaven dividides en tres grans segments separats per dues columnes, i tant el capitell com la base estaven dissenyats amb formes esglaonades, que continuaven en el marc superior de la finestra. Per tant, hi havia un clar domini de la línia recta, tot trencant amb el predomini de la línia corba que es dona en tot el modernisme català i també l'internacional. Les obertures de les portes seguien el mateix patró de les finestres, i es tancaven amb grans portes de fusta ornades amb un traçat de línies corbes de gran elaboració i, en aquest cas sí, de característiques marcadament modernistes.

L'altre element eren els acabats superiors dels pilars, en els quals també hi predominava la línia recta, i tot un seguit de petites obertures que representaven figures geomètriques: quadrats, triangles i alguna petita circumferència. Aquests acabats podien representar unes grans xemeneies que sobresortien de l'edifici de la fàbrica, i així es complia el fet que era una arquitectura que intentava en molts detalls reflectir les característiques pròpies de les construccions i els edificis de les fàbriques.

Una altre element típic del modernisme de l'Ateneu era la balustrada que coronava l'edifici i el voltava tot sencer, i que no tenia cap utilitat aparent, però que, de forma discreta però decisiva, ajudava a l'ornamentació i a la bellesa exterior de l'edifici, tot complint la regla que el què ornamenta són els propis elements de construcció. A l'interior de l'Ateneu, l'arquitectura era molt més funcional i pràctica, i el modernisme només era palès en algunes làmpades de ferro on dominaven les formes ondulades, i llums rodons de colors, i també alguns dibuixos del sostre que recordaven les formes modernistes.

LES ACTIVITATS

L'inventari de les activitats que es feien a l'Ateneu i l'anàlisi dels seus continguts és el cos principal del treball, i allò que ens havia de confirmar el caràcter cultural de tota la seva trajectòria: en definitiva, havien de ser el testimoni de en quina mesura havia estat una entitat cultural amb una marcada utilitat per al foment de la cultura per als molletans.

Al llarg de tota la seva trajectòria, les activitats realitzades a l'Ateneu eren considerades amb prou importància com per ser anunciades en la premsa o en qualsevol altre mitjà escrit destinat a informar el possible usuari o participant en aquestes activitats; és per això que la informació sobre bona part de tot el que es feia allà dins la podem trobar en fonts escrites. L'època que em va semblar més interessant per aprofundir en aquesta anàlisi fou la que va de l'any 1927 al 1931. El context històric d'aquests anys és molt interessant, ja que comprèn el final de la dictadura de Primo de Rivera i l'inici de la Segona República Espanyola i, per tant, a cavall de dues etapes ben diferenciades ideològicament; una de marcat autoritarisme i la segona de clara tendència democràtica.

La tipologia de les activitats fou la mateixa, tot i que a la primera època, el contingut ideològic fou mediatitzat per la situació política, i es manifestà una gran llibertat durant la segona època.

Feta la tasca d'anàlisi, podem afirmar que els continguts i la intenció era cultural, que hi participava una gran varietat de grups i també donava cabuda a diferents ideologies, que l'activitat era molt intensa i, en conseqüència, l'Ateneu va ser el centre neuràlgic de la vida associativa i de la dinàmica cultural del poble de Mollet.

Les anàlisis de les activitats en altres èpoques posteriors no responen a objectius d'intenció cultural per sobre de qualsevol altra i, concretament en els últims anys de la seva existència, l'objectiu era l'explotació econòmica.

LES CONCLUSIONS

Després d'aquesta recerca, afirmem que en la societat, des de la seva creació els primers anys del segle XX, i al llarg del primer terç d'aquest segle, hi va haver una idea d'Ateneu com a espai de dinamització cultural, que es reflectia en les activitats, moltes i molt variades, així com en la participació dels ciutadans de la més diversa tendència ideològica..., i per tant s'acomplia l'objectiu. L'Ateneu, que disposava de l'espai social –físic– més gran que hi havia al poble en aquella època, també fou el més obert a tot tipus d'inquietud social i cultural d'aquests anys per als ciutadans de Mollet. Però cal afegir que, passats aquests anys, les circumstàncies socials, culturals, econòmiques, i sobretot polítiques, canviaren molt; i amb elles la vitalitat de temps passats es va

perdent, orientant-se vers un canvi de contingut de les activitats que es programen i realitzen en el recinte; amb els anys, s'acabà convertint en un negoci familiar, sense cap pretensió cultural per part dels seus gestors. Tot això s'esdevé en dos moments diferenciats: la pèrdua de vitalitat associativa i l'empobriment de continguts de les activitats es donarà de mica en mica, coincidint amb els anys del franquisme més estricte; i una última etapa, que va aproximadament de l'any 1960 fins al tancament definitiu, en la qual es perd del tot el seu sentit cultural inicial i, per tant, no s'acompleix l'objectiu principal i la raó de ser inicial de la pròpia entitat.

Així, doncs, els motius pels quals afirmem que en la primera etapa l'objectiu del treball s'acompleix, són bàsicament dos: el primer, la idea i pretensions inicials dels primers socis i fundadors, on la voluntat de crear una institució cultural era molt important; i el segon, pel conjunt d'activitats que es feien en el si de l'Ateneu, el seu caire fonamentalment cultural, i la implicació dels ciutadans en aquestes.

Però l'etapa on l'objectiu inicial del treball i alhora de la pròpia entitat no s'acompleix és la que va de 1960 fins a l'enderrocament definitiu de l'edifici i de la societat de l'Ateneu. En aquesta etapa final els Manils agafen de manera definitiva la direcció de l'Ateneu, i el converteixen en un negoci basat en l'explotació del bar i del cinema. Per aquest motiu, en aquesta darrera etapa l'Ateneu perd el seu sentit inicial d'entitat de dinamisme cultural, i el pilar principal és el manteniment del negoci, cercant el màxim rendiment.

Tot i aquesta gran diferència entre espai cultural dels primers temps i negoci estricte de l'etapa final de l'Ateneu de Mollet, després d'una anàlisi feta des de la perspectiva històrica trenta anys més tard de la seva desaparició, cal afirmar que el pas del temps ha demostrat que l'Ateneu va ser una fita cultural important en la trajectòria d'un poble que aquells anys va fer l'evolució més important de la seva història, en convertir-se de poble a ciutat. En aquesta evolució, l'Ateneu ha estat una de les entitats que més han fet perquè la identitat cultural molletana no es perdés ni es desdibuixés amb la força dels canvis. El desaparegut edifici de l'Ateneu n'és un referent arquitectònic que dona fe de les inquietuds culturals de molts molletans del segle passat; un dels llocs més importants on es va construir la identitat espiritual de Mollet. I, sobretot, que donen fe de com el temps és implacable i ho acaba fent desaparèixer tot.

Els primers temps de la repressió franquista a Catalunya. “Sumaríssims d’urgència”

Joan Corbalán i Gil

Historiador

 El passat mes d'octubre del 2002 es va celebrar a Barcelona un congrés sobre els camps de concentració i presons franquistes que, a nivell historiogràfic, va marcar un abans i un després sobre aquest nou front d'història i historiografia del franquisme, a causa de la seva importància, a més de tenir en compte que aquest és un tema desconegut pel gran públic en general. El congrés va quedar emmarcat dintre del que serien els recents moviments i associacions que intenten “recuperar la memòria històrica”. No es tractava (ni es tracta amb aquestes línies, que quedi ben clar des del principi), doncs, d'obrir velles ferides, odis ni rancúnies passades. Era un acte més per donar a conèixer un període difícil, molt dur i amagat per la historiografia més conservadora, i també per donar a conèixer els seus protagonistes, en definitiva tothom que va patir l'*empresonament* tant des de dintre com des de fora de les mateixes presons i camps de concentració franquistes (les famílies principalment).

Poc temps després de l'esmentat congrés (el 20 de novembre del 2002) el Congrés dels Diputats condemnava de forma explícita el cop militar del 17-18 de juliol de 1936 contra el govern legalment constituït de la Segona República. Semblava que la situació canviaria en favor dels lluitadors i lluitadores per la llibertat i repressaliats pel franquisme.

Fa unes poques setmanes, durant l'octubre del 2003, el partit majoritari al mateix Congrés negava la revisió i absolució dels molts judicis que s'endegaren, a partir de l'ocupació militar, de moltes persones fidels al govern republicà. Les diverses al·legacions que va presentar el Partit Popular al congrés en contra d'aquesta proposició van ser força desagradables (per dir-ho d'alguna manera), malgrat les més que evidents irregularitats legals (els diversos mitjans de comunicació van recollir aquestes expressions que hom pot consultar a les hemeroteques. De què va servir la condemna del 20 de novembre del 2002?).

D'igual forma, a principis de desembre del 2003, mentre que la majoria dels partits representats al Congrés retien un homenatge (molt tardà, això sí) a tots

els repressaliats franquistes (món de l'exili, guerrillers i els seus col·laboradors i col·laboradores, "nens de la guerra", familiars de desapareguts, antics militars, expresoners...); els portaveus del PP tornaven a les seves males formes, intentant centrar l'atenció ciutadana en velles rancúnies i odis del passat que provenien de la temuda Guerra Civil... com si defensar la història i els seus protagonistes fos un delictes i que aquesta "memòria" s'hagués d'oblidar ja que portaria a nous enfrontaments igual que en aquells temps(?).

No és la meua intenció criticar ni menysprear ningú recordant aquests fets polític-socials recents sobre la memòria històrica. El que passa és que després d'haver silenciats la memòria col·lectiva, la de la majoria de la població, un cop que es vol recuperar aquesta, no es fa una anàlisi del que van representar tots aquests anys de guerra i dictadura. Ni per part d'uns que se'n recorden massa tard ni pels altres que volen obviar(?) una dictadura militar i les seves actuacions. Tampoc és el moment de parlar de com eren de valents i lluitadors uns, i com de covards i feixistes els altres... Senzillament els guanyadors, el bàndol feixista, per refermar la seva victòria van passar per sobre de tot i de tothom que representava anar contra el seu poder i/o els seus interessos, implantant una "política de terror" vers els vençuts. Aquí a Mollet del Vallès, igual que a la resta de Catalunya i d'Espanya, en van tenir de tots colors, però el color guanyador va ser només un.

Per als guanyadors d'una "croada" i "guerra d'alliberament", els perdedors no van ser considerats ni "espanyols"; van ser els enemics i per tant van quedar exclosos de la nova Espanya pels seus errors comesos en el passat, per la seva ideologia. La repressió que es va exercir sobre ells intentava transmetre als perdedors que eren culpables i, per tant, havien d'acceptar(!) els càstigs. Després de la resignació s'iniciava un altre procés que era el de l'adoctrinament en la religió catòlica i en el camp polític. Aquesta era una forma de penedir-se i congratular-se amb la nova societat, amb el nou règim.

Dintre d'un treball més ampli que estic realitzant, de recuperació d'aquesta "memòria històrica" sobre la repressió franquista, que alguns volen que oblidem, he tingut accés a una sèrie de documentació que fins fa poc temps era molt difícil de consultar. Em refereixo als sumaris militars del Govern Militar i a les fitxes personals dels empresonats a la "Model" de Barcelona, i sempre en referència a totes aquelles persones que ho foren per motius polítics. Aquesta és una feina llarga, lenta i feixuga, però alhora (i sempre des del punt de vista d'un historiador) recompensa el poder estudiar la veritat del que allà va passar. Veure el món penitenciari franquista i el dels judicis militars és entrar, com aquell que diu, en una altra concepció del passat molt difícil d'entendre per a nosaltres. Les barbaritats comeses pels guanyadors estan a l'ordre del dia, però amagades sota el mantell d'unes noves lleis fetes en aquest mateix sentit: anorrear els vençuts. Per cert, en aquest sentit, aprofito l'ocasió per recoma-

nar una visita a l'exposició que, sobre les presons, es mostra al Museu d'Història de Catalunya, al Palau del Mar de Barcelona.

El CEM ja ha publicat diversos treballs sobre el primer terç del segle XX amb la Segona República i la Guerra Civil com a protagonistes de la història de la nostra ciutat i algunes de les seves conseqüències (com la repressió i l'exili). No obstant, no estaria de més poder fer un altre cop d'ull a la nostra pàgina més trista de la història recent, posant a més protagonistes que podríem dir "anònims" que no varen ocupar càrrecs polítics importants de certa rellevància (com per exemple el Feliu Tura, el Josep Fortuny o el Joan Ambrós mateix). Cal pensar en les altres persones i famílies que no han tingut la sort de ser "reconeguts i en certa forma rehabilitats", i que també van patir les situacions adverses de la repressió; que aquestes línies serveixin de petit homenatge als seus patiments... tot i recordant que només mostrarem, a tall d'exemple, alguns fragments dels sumaris consultats i ja treballats, com el sumaríssim d'urgència núm. 337 contra cinc veïns de Mollet fet el 16 de juny del 1939. A aquest cas se n'hi van sumar d'altres que també incloïen a altres molletans, just el mateix dia que també va ser jutjat Josep Fortuny:

- Vicente Falomir Linares, que va ser condemnat a mort i commutada la seva pena per la immediata inferior;
- Josep Maynou Camps, condemnat a mort i executat el 16 de novembre d'aquell mateix any al Camp de la Bóta;
- Manuel Navarro Pérez, condemnat a 20 anys;
- Alfonso Falguera Castells, també condemnat a 20 anys.
- Ramon Soler Treserres, condemnat a 15 anys; i
- Pedro Cano Hernández, absolt entre cometes, ja que malgrat la seva absolució la sentència acaba: "OTROSI DECIMOS: Que el Consejo llama respetuosamente la atención de la Autoridad Judicial sobre el procesado absuelto, PEDRO CANO HERNÁNDEZ, por si cree oportuno destinarle a un Batallón de Trabajadores, por haber prestado servicio voluntariamente en el Ejército enemigo y asimismo llama la atención sobre el otro absuelto J.S.A., por si estima oportuno que dado sus antecedentes izquierdistas sea objeto de una sanción de tipo gubernativo de privación de libertad".

El 19 de juliol del 1939 la *Jefatura de Prisioneros de Guerra*, Auditoria de Guerra, 4ª Regió, notifica al *Sr. Juez Instructor del Juzgado de Liquidaciones*, que Pedro Cano Hernández passa a un batalló de treballadors.

A més, completarem el present treball amb una nova aportació sobre el sumari del Josep Fortuny que, malgrat que ja va ser publicat en el seu moment en el seu llibre biogràfic, ara podem mostrar més documentació que en aquell moment no ens va ser facilitada pel Jutge Militar de llavors. Aquest és el cas de

l'aval que va presentar el seu sogre i que ens servirà com a exemple d'aval "oficial", ja que en altres sumaris hem trobat els avals en forma de carta de veïns o companys de treball d'algun dels encausats.

Com explicava anteriorment, la investigació original portarà força temps, ja que el buidatge es fa de forma sistemàtica i exhaustiva, creuant dades de diverses fonts i arxius com són les fitxes personals dels presoners de la Presó Model de Barcelona, el llibre de registre d'entrades de la mateixa presó, el llibre de defuncions que portava el mossèn que s'encarregava d'aquesta presó, els arxius del Cementiri de Montjuïc de Barcelona, diferents números dels diaris de l'època com "La Vanguardia", i els diferents sumaris que, ara per ara, al Tribunal Militar de Barcelona es troben a disposició del públic en general sense cap mena d'entrebanc. Al contrari del que passa a d'altres Tribunals Militars de la resta de l'estat, com per exemple València o Cartagena, on les dificultats per fer consultes similars són moltíssimes.

El final de la Guerra Civil Espanyola (1936-39) va imposar a Espanya una dictadura feixista durant un llarg període de temps, fins a la mort del dictador al seu llit ocorreguda el 20 de novembre del 1975. Per a Catalunya, el franquisme va significar, a més a més, la pèrdua de l'autonomia aconseguida, això sí, en un extraordinari estira i arronsa favorable, a les Corts espanyoles de la Segona República. El franquisme no va anul·lar només l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, sinó que va dur a terme una persecució implacable contra qualsevol signe de catalanitat, però es va produir d'una manera general i sistemàtica. Catalunya (emblema republicà, igual que ho va ser el Madrid del *no pasarán*) era un país enemic i ocupat militarment que calia "espanyolitzar" i "reeducar". Tots els símbols d'identitat catalana (la senyera, l'himne, institucions culturals, la sardana, la publicació de llibres i revistes...) van ser prohibits. El nom de Catalunya va ser eliminat de carrers i places. Es va prohibir l'edició de premsa i llibres en català i, en general, l'ús públic de la llengua catalana. La repressió va ser especialment intensa en l'àmbit de l'ensenyament: s'amenaçà els mestres perquè no utilitzessin la llengua catalana i prohibissin que la parlessin els alumnes. Es va castellanitzar el nom dels municipis catalans i es va prohibir inscriure noms catalans al Registre Civil¹.

En el context internacional, els primers anys del franquisme coincideixen amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), de la qual Espanya restà al marge, malgrat les simpaties del règim franquista per Itàlia i Alemanya. Tan sols l'aparició d'una *División Azul* formada per voluntaris (molt d'ells forçosos per la tria a dit, o bé com a manera de poder netejar o allunyar el seu nom i la seva família de la imatge de roig) al "front rus". El final de la guerra va comportar la pràctica desaparició dels règims feixistes europeus, i Franco i el

seu règim es van trobar aïllats internacionalment. Uns anys més tard, l'aparició de l'anomenada "guerra freda" durant el temps de la postguerra i de l'enfrontament entre el capitalisme representat pels EUA i el "comunisme", representat per la desapareguda URSS va fer possible que el franquisme, "primer vencedor del comunismo en el campo de batalla", aconseguís el seu reconeixement internacional, amb el retorn dels ambaixadors (1950-51) que havien marxat el 1945, la signatura d'acords de col·laboració amb els EUA (1953) i, finalment, l'admissió a l'ONU (1955) i en altres organismes internacionals.

La ràpida ocupació militar de Catalunya pels exèrcits sollevats va durar molt poc temps, entre el 23 desembre de 1938 i el 10 de febrer del 1939. Arreu del país les noves autoritats militars franquistes van nomenar els nous càrrecs municipals, que gairebé sempre eren persones repressaliades pels republicans, afectes al nou règim, «lligaires» o conservadores, i amb certa rellevància econòmica a la localitat. Com a tots els pobles de Catalunya, l'exèrcit franquista organitza l'administració local col·locant al capdavant dels ajuntaments persones repressaliades pels republicans, afectes al nou règim o «lligaires». A Mollet del Vallès, el dia 28 de gener, el comandant militar Hilario Martínez Bustos nomena a dit al nou alcalde franquista Simeó Rabasa i Singla, industrial important de la localitat, i als nous regidors que seran: Enric Guiu, Isidre Segura, Joaquim Mañosa, Ermengol Joval, Josep Mora, Andreu Estrada, Josep Gaspà, Joan Ventura, Ramon Pou, Timoteu Parera, Miquel Busquets, Jaume Paradell, Vicenç Solà i Agustí Torrents. Es nomenarà també jutge municipal a Joan Gay, jutge suplent a Ramon Esteve i fiscal a Joan Comadrán.

Paral·lelament s'havia posat en marxa la repressió emparada per la legalitat vigent tan necessària per deslliurar Espanya dels enemics i aconseguir «una unidad de destino en lo universal». El dia 15 de febrer, l'ajuntament obre expedient de depuració a tots els funcionaris, administratius i subalterns, cessant-los el dia 3 de març, tant si havien ingressat abans del 19 de juliol de 1936 com després. En canvi es reincorporen als seus càrrecs els repressaliats per l'esquerra, com la llevadora municipal Antònia Aguilar destituïda el 1937, per «*su indiscutible adhesión al GMN que el Ayuntamiento agradece*»². Així mateix es procedeix al nomenament dels nous càrrecs del partit únic essent nomenats Arcadi Viñas com a Cap de Milícies de FET y de las JONS, Dionís Escamilla delegat local de la CNS, i Isidre Segura Cap Local de FET y de las JONS³.

El nou règim franquista es dedicarà, com s'ha anat repetint diverses vegades, a perseguir a tots els ciutadans sospitosos de ser «rojos» o «separatistes» i, davant de les noves jurisdiccions especials que es van anar creant, s'aplicaren la Llei de 9 de febrer de 1939 de *Responsabilidades Políticas*, el Decret de 17 de novembre de 1936 de *Jurisdicción y Justicia Militar (Restablecimiento de Tribunales de Honor)*, la Llei d'1 de gener de 1940 de *Jurisdicción antimasónica y anticomunista* i el Decret de 26 d'abril de 1940 de *Instrucción de la «Causa gene-*

ral» sobre los hechos delictivos cometidos en todo el territorio nacional durante la «dominación roja». Aquests van ser els principals «instruments legals de la repressió». Aquesta repressió serà un dels fonaments de la consolidació del nou estat franquista.

Se celebraren molts consells de guerra (autèntiques paròdies de justícia), que dictaren un gran nombre de penes de mort: entre 1938 i 1957 van ser executades a Catalunya, al menys, unes tres mil quatre-cents persones (de fet fins poc abans de la mort del dictador, ocorreguda el 20 de novembre del 1975, es van anar produint diverses execucions). Molts catalans i catalanes varen morir afusellats o bé a les insalubres presons franquistes, pel sot fet de ser d'esquerres i/o catalanistes. D'altres catalans varen quedar reclosos en presons, camps de concentració i batallons de treballadors servint, en aquest darrer cas, de mà d'obra barata dintre del model dels camps nazis alemanys. En una entrevista efectuada al Sr. Ricard Saborit, durant el maig del 2000 a la seva casa de Tona, explicava que els presoners del Camp de Santa Ana, a Lleó, tenien la mateixa imatge dels alliberats dels camps d'extermini nazi al final de la Segona Guerra Mundial: esquelètics, els ulls enfonsats, sense esma per poder fer res, bruts, plens de polls... fantasmes en vida o ànimes en pena... i això que el Ricard Saborit, addicte al nou règim, va estar poc més d'una setmana detingut i no va passar els diversos «interrogatoris» ni va patir les penúries de la majoria d'interns a Santa Ana, perquè es va poder demostrar que, efectivament, era un desertor de l'Exèrcit Republicà (cosa que havia aconseguit a la Batalla de l'Ebre), que havia patit la persecució dels rojos al seu poble, i que tenia un germà, major que ell, que lluitava com a tinent de la Legió. Finalitzant l'entrevista i referint-se als camps explicava amb un to trist que «de tot el que va fer el franquisme, el pitjor van ser aquests camps de concentració». Només els anys van suavitzar algunes de les disposicions restrictives i es van permetre algunes activitats en català, especialment aquelles que tenien un caràcter molt minoritari o folklòric.

En fi, tal com explicàvem anteriorment, a partir del febrer del 1939 el nou règim dictatorial va iniciar els judicis sumaris de tots aquells organismes, institucions i persones pels esdeveniments ocorreguts des dels fets d'octubre del 1934, així com també pels fets ocorreguts durant la Guerra Civil. La justícia al revés, que deia Serrano Suñer: l'any 1939 s'exigeixen responsabilitats per activitats legals el 1934. L'article 1r de l'esmentada Llei de responsabilitats Polítiques (LRP) diu el següent: «Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde el 1º de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España y de aquellas otras que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave»⁴. Es va portar a terme una nova estructuració dels diferents apa-

rells de l'estat i es va iniciar una depuració del funcionariat i la persecució sistemàtica dels polítics republicans com alcaldes, regidors i altres càrrecs polítics republicans.

Aquesta normativa legal (o més aviat il·legal) va ser dictada pel règim franquista sense la legitimitat (bé, podem dir de la que es van adjudicar *de facto*) i vulnerant tots els drets reconeguts per la Constitució del 1931. Les persones van ser classificades en dos grans grups: "afectos y desafectos" al nou règim mitjançant les juntes creades amb aquesta finalitat. Primer als camps de concentració de presoners i després, ja amb caràcter civil, a les poblacions. A Mollet del Vallès la "Comissió d'Informes municipal", va ser creada el 24 de febrer de 1939. Segons consta a l'acta municipal del mateix dia 24, estava formada per Arcadi Viñas, Ramon Pou, Vicenç Camps, Ramon Esteve, Josep Ribas, Antoni Creus, Isidre Segura i Dionís Escamilla; juntament amb aquesta, en la mateixa sessió es va constituir una nova comissió encarregada de canviar els noms dels carrers; els seus membres foren el sr. Casi "conocedor de las calles de nuestra población"; el sr. Viñas "como de hechos históricos nacionales", i el sr. Camps i "Don Isidro Falguera como hijos de la población"⁵. A partir del 1940 s'inicià la recopilació de tota la informació possible mitjançant la "Causa General" contra totes aquelles persones que havien col·laborat d'una manera o altra a favor de la República, o bé fos sospitosa d'haver-ho fet. A Mollet hi trobem força incoherències respecte el que s'explica a la Causa i els sumaris consultats fins ara. El cas més flagrant és el del Josep Fortuny, acusat al sumari de la mort del cap dels requetès molletans, Josep Puntí; a la Causa, però, no existeix ni el nom de Josep Fortuny ni cap altre nom relacionat amb la seva mort... tot un misteri de la burocràcia franquista.

El mecanisme judicial es va iniciar sobre l'ordre militar sumari mitjançant, principalment, els Consells de Guerra i/o pel Tribunal d'Honor per als funcionaris depurats, o també per una mena de jurisdicció especial com va ser la *Represión de la Masonería y el Comunismo*. Els consells de guerra sumaríssims són un procediment judicial que fan els militars amb una operativitat molt senzilla, i alhora eficaç per als seus objectius de pacificació de la reraguarda en temps de guerra (i també en temps de pau), i de repressió vers els vençuts; són un «instrument jurídic» que legitima la repressió. Aquells que es van aixecar en armes contra el govern legalment establert pel sufragi, jutjaven els seus contraris pel delictes de rebel·lió militar! Una altra incoherència legal més.

Segons el Codi de Justícia Militar, els acusats podien ser inculpats, per l'article 237 de 'Rebelión Militar'; l'article 283 (paràgraf segon), "Adhesión a la rebelión militar", i per l'article 240, 'Auxilio a la rebelión militar', els acusats queden subjectes a les penes que els tribunals militars imposin. La tipificació que se'n feu fou sota aquest conceptes: "auxili a la rebel·lió militar", de 6 anys

i 1 dia a 12 anys; “rebel·lió militar”, de 12 anys i 1 dia a 20 anys; “adhesió a la rebel·lió militar”, de 20 anys a 30 anys o pena de mort. Aquestes penes també comportaven civilment la pèrdua de béns i altres sancions.

Abans de la celebració del judici davant del Tribunal Militar existia tot un procediment burocràtic: l'auditor dóna ordre de procedir amb els expedients; llavors es formen els consells de guerra nomenats per la Capitania General de la IV Regió Militar. El tribunal era format per un president, dos assessors i un procurador. (...) Per a la resolució dels expedients hi havia el ponent, procedent normalment dels *Juzgados de Instrucción y Magistrados* i assimilats a capità jurídic, que era l'únic que realment tenia coneixements jurídics. Els defensors eren persones lligades al Dret i alhora oficials d'armes que foren destinats, sobretot en capitals petites, als consells de guerra i que en molts casos havien tingut molt poc temps per estudiar els casos que havien de defensar.

Els atestats i expedients que constituïen el procediment eren elaborats per l'alcaldia, pel cap local de FET i de les JONS i del comandant de la Guàrdia Civil del lloc; evidentment no eren cap garantia jurídica. Com a norma, el fiscal sol·licitava les penes més dures, el defensor demanava clemència al tribunal, i si hom preguntava a l'inculpat: ‘¿Tiene algo que alegar?’ i aquest s'estenia en explicacions, li ordenava: ‘Limítese a contestar sí o no’. Quan el tribunal es retirava a deliberar, el ponent l'assessorava sobre les lleis que cada cas exigia i la pena que s'hi imposava. D'aquí prové que moltes persones ignoressin durant força temps la seva condemna⁶. És curiós observar que els al·legats que presenten els fiscals són redactats amb èmfasi i entusiasme i amb felicitacions, per contra els que presenten els defensors sempre són del tipus, “s'espera que s'apliquin penes inferiors”.

A nivell pràctic aquesta justícia immediata que s'aplicava als dirigents polítics i sindicals de cada localitat funcionava en base a les denúncies fetes sobre la marxa i que moltes vegades ja constituïen les proves que servien per a la condemna. S'havia d'eliminar potencialment els adversaris.

Aquestes mostres sobre diferents sumaris que es presenten a continuació són tot això que hem volgut expressar, un exemple de la justícia franquista i de la burocràcia que acompanyava a tot el procés. Des de l'inici, amb l'obertura de les diligències, fins als diferents finals que es podien tenir: empresonament, batallons de treball (o de càstig) o, la més terrible de totes, la mort.

Notes

1. «Respecto al uso del dialecto catalán, hay que atenerse estrictamente a las órdenes de la Superioridad; pero quiero dirigirme a todos los españoles de esta provincia para decirles que los momentos actuales exigen que todos demos pruebas de un ferviente españolismo y entusiasmo por la Causa. Estos sentimientos es necesario evidenciarlos y exteriorizarlos; y, lógicamente, se da una prueba de ello no hablándolo en público (por lo menos).» *El Delegado de Orden Público a Lleida, 10 agost 1938.*
Sancions per fer servir la llengua catalana
«Por los motivos que a continuación se exponen, han sido impuestas por el gobernador civil las siguientes sanciones:
«Multa de 10.000 pesetas a la casa comercial titulada “La Saldadora” por la publicación de anuncios no redactados en el idioma nacional.
«Multa de 1.000 pesetas y destitución del alcalde del Ayuntamiento de Teyá, por empleo del dialecto catalán en las comunicaciones oficiales.
«Multa de 1.000 pesetas y destitución del alcalde de San Agustín de Llusanés por lo mismo que el anterior.»
La Vanguardia Española, 29 agost 1939.
2. Acta municipal 21/4/39 (AHMV)
3. Acta municipal 28/4/39 (AHMV)
4. Solé i Sabaté, J.M.; *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*; Edicions 62; Barcelona, 1985; pàg. 41.
5. Acta municipal 24/2/39 (AHMV).
6. Solé i Sabaté, J.M.; Op. Cit. Pàgines de la 62 a la 65.

Bibliografia

- BALCELLS, A.; ARDIT, M.; SALES, N.; *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*; Ed. Edhasa; Barcelona, 1980.
- BOSCH, Anna: *L'alcalde Fortuny*, a Notes nº 5. Ajuntament de Mollet del Vallès-Sala Fiveller; Mollet del Vallès, 1991.
- CORBALÁN, J. I LARDÍN, A.: *Josep Fortuny i Torrents. Una biografia política*. Col·lecció Vicens Plantada, nº 5. Editen Centre d'Estudis Molletans i Ajuntament de Mollet del Vallès. Mollet del Vallès, 2000.
- FIGUERAS, Josep M^a: *El Consell de guerra a Lluís Companys. President de la Generalitat de Catalunya*. Editorial Proa; Barcelona, 1997.
- GALTÉS i PUJOL, Joan; *Un rector de Mollet en temps malastrucs. Mn. Josep Casanovas i Casanovas (1934-1948)*, a Notes núm. 4; Ajuntament de Mollet del Vallès-Sala Fiveller, 1990.
- PI, Carme; *Un rabassaire a l'alcaldia: Feliu Tura*; a Notes núm 4; Ajuntament de Mollet del Vallès-Sala Fiveller; Mollet del Vallès, 1990.
- PI, Carme i NORÓ, Jaume; *De principis del segle XX fins els anys cinquanta; a Moledo Mollet 993-1993*; Ajuntament de Mollet del Vallès; Mollet del Vallès 1993.
- RABASA, Simeó: *85 anys de la vida d'un home*. Edita Rabasa-Derby. Barcelona, 1987.
- REIG, Alberto: *Ideología e historia: sobre la represión franquista y la guerra civil*; Editorial Akal; Col. España sin espejo, nº 2; Madrid, 1986.
- REIG, Alberto: *Violencia y terror; estudio sobre la guerra civil española*; Editorial Akal; Col. Akal universitaria. Serie Historia contemporánea. Madrid, 1990
- RIQUER, BORJA DE, I CULLA, JOAN B.: *El Franquisme i la Transició Democràtica (1939-1988)*, a *Història de Catalunya (vol. VII)*, dirigida per Pierre Vilar. Segona Edició. Barcelona, 1991.
- SOLÉ i SABATÉ, Josep M.; *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*; Edicions 62; Col. Catalunya sota el franquisme núm. 1; Barcelona, 1985.
- SOLÉ TURA, J.: *Mollet, una mica d'història*. Edt. Gráficas Aster. Mollet del Vallès, 1981.
- SOLÉ TURA, J.: *Mollet, una mica més d'història*. Edt. Gráficas Aster. Mollet del Vallès, 1982.
- SOLÉ TURA, J.: *Cent vides, cent històries*. Edita L'Aixernador, edicions argentonines. Argentina, 1986
- SUÀREZ, Mª À.: *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Col·lecció Vicens Plantada, nº 4. Editen Centre d'Estudis Molletans i Ajuntament de Mollet del Vallès. Mollet del Vallès, 2000.

Fonts

- Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMV).
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Fons Generalitat de Catalunya de l'Arxiu de Salamanca.
- Arxiu del Tribunal Territorial Militar Tercero de Barcelona
- Entrevista amb el Sr. Ricard Saborit, maig del 2000

Annex.

Exemple d'un sumari:

AUDITORIA DE GUERRA DE LA CUARTA REGION MILITAR

Consejo de Guerra de Barcelona. - Juzgado Militar de 2ª y 3ª Instancia

SUMARÍSIMO DE URGENCIA

Número de Juzgado 20.1939.

Número de Auditoría 1.000

Instruido contra VICENTE, FALOMIR, RAMON y contra sus

Delito REBELION MILITAR

Lugar del hecho MOLLET

Se inició el procedimiento el día diez y seis de Febrero

de mil novecientos treinta y nueve. III AÑO TRIUNFAL.

4/6/39
Consejo de 16 de 1

JUEZ INSTRUCTOR SECRETARIO

D. CAYETANO ESCOBERO RODRIGUEZ D. RAMON FERNANDEZ FERRANDEZ

Alferez Honorífico del C.J.M. Licenciado en Derecho.

mes y años antes de iniciarse.

Vicente Solomir Cuatrecasas

O.2087.004

DECLARACION DEL DETENIDO
VICENTE PALOMI LINARES

En la ciudad de Barcelona a ocho de febrero de
mil novecientos treinta y nueve. III AÑO TRIUNFAL.

Ante el señor Juez Militar de Guardia ha comparecido el
detenido que se indica al margen, y es natural de Morriol
(Castellon de la Plana) hijo de Jaime y de Ana, de cuantos
digo de 36 años, casado, curtidor, vive en Mollet calle de
Entenza treinya siete, e interrogado convenientemente dijo;

Que ratifica en todas sus partes la declaracion que -
tiene prestada ante la Guardia Civil de Mollet leida que le
sido sin que tenga nada que variar reconociendo como suya y p
puesta de su puño y letra la firma y rubrica que se halla al
pie de la misma sin que nada mas pueda añadir-

Leida y hallada conformes la firma con el señor de que
doy fé.-

Vicente Salomés

0.2087.002

revisado

DECLARACION DEL DETENIDO
JOSE MAYNOU CAMPS

En la ciudad de Barcelona a ocho de febrero de mil novecientos treinta y nueve. III AÑO TRIUNFAL.

Ante el señor Juez Militar de Guardia ha comparecido el detenido que al margen se indica, el cual dice es natural de Mollet, hijo de Jaime y Francisca, de cuarenta y dos años, casado, domicilio en el pueblo de Mollet nº 3, el cual interrogado convenientemente dijo;

Que se afirma y ratifica en su declaracion que antecede y tiene prestada ante la Guardia Civil del puesto de Mollet, leida que le ha sido sin que tenga nada que variar reconociendo como suya y puesta de su puño y letra la firma que aparece al pié de la misma; y que no tiene mas que decir excepto de que no es cierto que el declarante perteneciera a la FAI y que tampoco tomara parte en los juicios que esta sindical celebraba contra las personas de derecha para condenarlas a muerte,

Leida y hallada conformes la firma con el señor Juez de que doy fé.-

DECLARACION DEL DETENIDO

MANUEL NAVARRO PEREZ/

En la ciudad de Barcelona a ocho de febrero de mil novecientos treinta y nueve. III AÑO TRIUNFAL.

Ante el señor Juez Militar de Guardia ha comparecido el detenido que al margen se expresa, que dijo es natural de Mazarrón (Murcia), hijo de Miguel y Antonia, de cuarenta y un años, casado, jornalero domiciliado en Mollet del Vallés, calle Entenza, el cual interrogado convenientemente dijo;

Que ratifica en todas sus partes la declaracion que tiene prestada ante la Guardia Civil de Mollet, leidas que le ha sido sin que tenga nada que variar, reconociendo como puesta de su puño y letra la firma y rubrica que al final de la misma aparece, y que nada mas tiene que añadir-

Leida y hallada conformes la firma con el señor Juez de que doy fé.;

manuel navarro

cuarenta y tres
O.4708.874

DECLARACIÓN INDAGATORIA DEL ENCARTADO

VICENTE PALOMIR LINARES

En la Plaza de Barcelona a cuatro de junio
de mil novecientos treinta y nueve. ~~Ante S. S. y mi el Secretario, comparece el acusado~~ *Ante S. S. y mi el Secretario, comparece el acusado*

Vicente Palomir Linares

Instruido por S. S., con arreglo a derecho, fué exhortado a decir verdad, y examinado convenientemente manifestando:

Que se llama como queda dicho, de treinta y tres años de edad, de estado casado hijo de Jaime y de Ana de profesión curtidor natural de Burriol (Castellón) y vecino de Mollet calle Antenza número 37 que sabe leer y escribir y nunca fué procesado

Sus señas personales son: estatura mediana color moreno pelo castaño, ojos negros, nariz recta boca regular barba redonda señas particulares ninguna

Viste en este acto traje azul de mahon.

DECLARA: Que se afirma en el contenido de las declaraciones que con su nombre y apellidos figuran en los folios tres y seis de las presentes actuaciones, declaraciones que le fueron leídas y que lo único que puede interesar aclarar es que su segundo apellido aunque corrientemente le dicen Palomir, es Palomir, como ha firmado en todas sus declaraciones.

Reconoce que algunas veces asistió a algunos mítines en Mollet, con anterioridad al Movimiento; que iniciado éste se afilió a la C.B.R., siendo inciertos los restantes cargos que se le imputan como pueden demostrar los obreros de la fábrica en que trabajaba.

Y no teniendo más que manifestar, leída la presente hallándose conforme, la firma con S. S.: doy fe.

Jaime *Vicente Palomir*

0.4708.576
cuarenta y cuatro

DECLARACIÓN INDAGATORIA DEL ENCARTADO

ALFONSO FALGUERA CASTELLS

En la Plaza de Barcelona a cuatro de junio
de mil novecientos treinta y nueve. ~~Tercer Año Triunfal~~ Año de la Victoria.

Ante S. S. y mi el Secretario, comparece el acusado
Alfonso Falguera Castells

Instruido por S. S., con arreglo a derecho, fué exhortado a decir verdad, y examinado convenientemente manifestando:

Que se llama como queda dicho, de treinta años de edad, de estado casado hijo de Francisco y de Teresa de profesión Químico textil natural de Mollet y vecino de Mollet calle Doctor Durán número 108 que sabe leer y escribir y nunca fué procesado

Sus señas personales son: estatura elevada color blanco- pelo castaño, ojos castaños, nariz regular boca regular barba redonda señas particulares ninguna

Viste en este acto traje gris claro.

DECLARA: Que se afirma y ratifica en sus declaraciones presentadas ante el Jefe del Puesto de la Guardia Civil de Mollet y ante el señor Juez de Guardia en Barcelona, declaraciones que le fueron leídas.

Reconoce perteneció al Comité de Control de la Fábrica Ros y Campañá, habiéndosele nombrado sin matiz político, sino simplemente como elemento técnico.

Que son inciertos los restantes cargos que se le atribuyen.

Leída, ratifícase y firma con S. S.: doy fe.

[Firma]

[Firma]

O. 4708.574

DECLARACIÓN INDAGATORIA DEL ENCARTADO

JOSÉ MAYNOU CAMPS

En la Plaza de Barcelona a cuatro de junio
 de mil novecientos treinta y nueve - ~~XXXXXX~~ Año de la Victoria
 Ante S. S. y mi el Secretario, comparece el acusado

José Maynou Camps

Instruido por S. S. con arreglo a derecho, fué exhortado a decir verdad, y examinado convenientemente manifestando

Que se llama como queda dicho, de cuarenta y dos años de edad, de estado casado hijo de Jaime y de Francisca de profesión curtidor natural de Mollet y vecino de Mollet calle Ramón Casas número 3 que sabe leer escribir y nunca fué procesado, aunque sí detenido

por su participación en los sucesos de octubre, aunque no actuó.

Sus señas personales son: estatura regular color moreno pelo canoso, ojos castaños, nariz recta boca regular barba redonda señas particulares ninguna

Viste en este acto traje negro.

DECLARA: Que se afirma y ratifica en las declaraciones prestadas ante la Guardia Civil de Mollet y el señor Juez de Guardia de Barcelona, declaraciones que le fueron leídas y que figuran en los folios cuatro y suete de las presentes actuaciones,

Reconoce pertenecer a la C.N.T. con anterioridad al Movimiento, siguiendo afiliado a la misma organización, durante el citado Movimiento.

Que son inciertos los restantes cargos, habiendo permanecido, sin actuación alguna, en su casa y en el trabajo.

Y no teniendo más que manifestar, leída la presente, ha llándola conforme la firma con S.S.; doy fe.

[Firma]

José Maynou

franklinave

DECLARACIÓN DE JAMES
DE VALLEJO

En BOLLET
a tres de Junio de 1935
novecientos treinta y cinco de la Victoria, ante el señor
Juez y presente secretario, compareció, previamente citado al
efecto, la persona anotada al margen, quien advertida detalladamente de que iba a
prestar declaración, así como la obligación que tiene de decir verdad en cuanto supiere
y le fuere preguntado, incurriendo si faltase a ella en las penas señaladas por la Ley, al
reo de falso testimonio juró
ser veraz en sus manifestaciones.
y siendo preguntado a tenor del artículo 453 del Código de Justicia Militar, Dijo:
Que se llama como queda dicho
de sesenta y dos años de edad, natural
de Bollet, estado casado
profesión curtidor, domiciliado en Bollet
calle Cortes Catalanas nú-
mero 17, que sí sabe leer y escribir Y sabe el motivo por el cual
presta declaración, que no tiene amistad ni enemistad ni inte-
rés directo o indirecto en este procedimiento

PREGUNTADO DECLARA:

Que JOSE MAYNOR CAMPS, es extremista peligrosísimo.
Que desde el año diez y ocho se halla afiliado a la C.R.T.
en cuyo año y a raíz de una huelga y por no quererla secundar
el declarante, fue amenazado de muerte por el encartado, y
aunque no llevó a cabo su amenaza, fue perseguido durante mu-
cho tiempo y el encartado al frente de otros obreros, le des-
truyeron un villado de un valor aproximado de cuatro mil pese-
tas. Que en todo tiempo se dedicaba a repartir hojas clandes-
tinas y periódicos de la F.A.I., que tomó parte activa en los
sucesos revolucionarios de Octubre, pasando a ser armado por la
población. Que a raíz de cuestiones de trabajo hirió con arma
blanca a un operario de la fábrica en que trabajaba el encar-
tado. Gran propagandista anárquico-separatista y de pésimos
antecedentes.

Que iniciado el movimiento fue uno de los prime-
ros en echarse a la calle con armas, y por su actividad en
la C.R.T. pasó a ser el hombre de máxima confianza del Comité.
Que públicamente decía a las personas de derechas que debían
ser asesinadas y le consideraba responsable de cuanto le ocurri-
do en Bollet, tanto asesinatos, como requisas, detenciones, in-
posición de multas, etc.

Leída retificase, firma con J. J. y certifica

[Firmas]

do a Franco!!!

30

iii Arriba España!!!

FRANQUE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA DE LAS J. O. N. S. DE MOLLET

En contestación a su atto.
oficio de fecha 16 del ppdo. mes de Febrero
tengo el honor de informarle que, JOSE MAINOU
CAMPS este pertenecio a la F.A.I. y actuo en
el Juzgado de la misma y por la calle decia
publicamente las penas que a las personas
de orden les pondria cuando el, llegara a
juzgarles.

Por Dios, España y su Revolu-
ción Nacional Sindicalista.

Mollet, 14 de Marzo de 1939
III Año Triunfal
El Jefe Local

[Handwritten signature]

AL JUEZ MILITAR DE GRANOLLERS.

veinticuatro

co, Franco, Franco!

[Arriba España]

Comisión de Informes

Informe Político-Social de *José Maynou Comas 42 años*
hijo de Jaime y Francisca
citado según

Partido político social a que perteneció antes de iniciarse el Glorioso
 Movimiento Nacional *C. N. T. comunista*

Partido político o social a que perteneció después de iniciado el Mo-
 vimiento *C. N. T.*

Trabajos desempeñados durante el dominio rojo *del Tribunal*

ingresó voluntario o forzoso en el Ejército y por que motivo

intervino voluntariamente en saqueos, robos, requisas, incendios
 asesinatos *se ignora*

le puede considerar adicto al G. M. N.?

ACTAMEN DE LA COMISION *como directivo*
responsable de la seguridad en la
localidad

AYUNTAMIENTO DE MOLLET

SALIDAS

N de Registro 44

Fechas de 3 Salidas 1939

Mollet, 21 de *Marzo* de 1939

La Comisión,

III Año Triunfal

Arinas

Arinas

GARANTIA A FAVOR DE

Jose Antonio Forcés natural de *Mollet del Vallés*
 (Prov. de *Barcelona*) vecino de *Mollet* Prov. *Barcelona*
 de *34* años de edad; estado *casado* profesión *perito*

El Camarada *Manuel Delgado González* de *72* años de edad;
 estado *casado* profesión *carpintero* con domicilio habitual
Barcelona calle *Alfama de Llorens* n.º *23* y accidentalmente
Barcelona calle *de San* n.º *232* afiliado

FALANGE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA Y DE LAS J. O. N. S. con carnet
 de la Provincial de *Barcelona* que exhibe,

DECLARA conocer al informado *Jose Antonio Forcés* por su sujeción
 se encuentra actualmente en *Campament de St. Quia prov. de Léon*

Sabe y le consta que pertenecía con anterioridad al 18 de Julio
 al partido de *República Republicana* y que su actuación social antes
 dicha fecha fue *de orden en todo, como doctrina del comunismo*

No ha tenido intervención en el movimiento rojo-revolucionario y
 actuación político-social durante el Glorioso Movimiento Nacional ha
 sido la siguiente: *La corrupción de al cargo de concejal del Ayuntamiento de Mollet del Vallés que ha desempeñado hasta ahora*

lo cual y a todos los efectos, garantiza su adhesión al GLORIOSO
 MOVIMIENTO NACIONAL.

Observaciones: Previamente enterado de la responsabilidad que con-
 grega al efectuar este aval, la acepto plenamente, respondiendo con-
 y solidariamente con el avalado de su adhesión al GLORIOSO MO-
 VIMIENTO NACIONAL

Y para que conste lo firmo en *Barcelona* a *4* de *marzo* de *1939*
 III Año Triunfal.

Manuel Delgado

COLOCAMOS la firma que antecede del camarada

Manuel Delgado

A.9.102.934

cuarenta y seis

AUTO - RESUMEN

En la Plaza de Granollers a seis de junio de mil novecientos treinta y nueve, Año de la Victoria.

RESUMEN Que se inició el presente sumario de urgencia contra

VICENTE PALOMAR LINARES, de treinta y tres años de edad, casado, curtidor, natural de Burriol (Castellón) y vecino de Mollet del Vallés, a quien se atribuye: estar encuadrado en la C.N.T. o en la F.A.I. con anterioridad al Glorioso Movimiento Nacional, haber tomado parte en los sucesos revolucionarios de octubre del año treinta y cuatro, asistir a los mítines de izquierdas, y, ser un propagandista de sus ideas; iniciado el Movimiento, seguir afiliado en la C.N.T. o en la F.A.I., ser miembro del grupo o comité que por cuenta propia detenía a las personas de orden y las juzgaba, siendo el encartado el que les interesaba mayores penas; verse siempre con armas, y es tenido como elemento activo y peligroso.

ÉLLO niega el estar afiliado a la C.N.T. con anterioridad al Movimiento, aunque reconoce asistió a algunos mítines de izquierdas, reconoce haberse afiliado a la C.N.T. después de iniciado el Movimiento, y dice ser inciertos los restantes cargos que se le imputan.

MANUEL NAVARRO PÉREZ, de cuarenta y un años, casado, fogonista, natural de Mazarrón (Murcia) y vecino de Mollet del Vallés, al que se atribuye: ser un extremista de acción, encuadrado en la C.N.T. o en la F.A.I. habiendo estado encarcelado por su actuación en los sucesos del año treinta y cuatro o por otros motivos, al parecer un homicidio; durante el Movimiento, siguió encuadrado en la C.N.T. o en la F.A.I., se le veía armado, como directivo de tales organizaciones y en representación de las mismas se trasladó algún tiempo a Barcelona, desde donde delataba a las personas de orden de Mollet; fue voluntario al frente; en su vida privada se ignora de qué vivía, lo que hacía suponer era auxiliado por el S.R.I. o alguna otra organización similar, por los servicios a la misma prestados; elemento activo y peligroso, estuvo encarcelado por los mismos marxistas, durante su dominio.

ÉLLO reconoce estar afiliado a la C.N.T. con anterioridad al Movimiento Nacional, haber sido condenado a treinta años por homicidio; haberse ido voluntario al ejército rojo, por carecer de trabajo; haber sido encarcelado por sus compañeros, debido a vender carnes sin la correspondiente autorización; negando los restantes cargos.

PEDRO GARCÍA HERNÁNDEZ, de veinticuatro años, soltero, curtidor, natural de Aguilas (Murcia) y vecino de Mollet del Vallés, al que se le imputa: ser un extremista con anterioridad al movimiento; iniciado éste haberse alistado en la C.N.T. y al parecer también en las Juventudes Libertarias, verse siempre con armas, haber patrullas de control y suponerse haber alcanzado alguna graduación en el ejército marxista, al que concretamente no se sabe si se incorporó voluntaria o forzadamente.

ÉLLO reconoce estuvo afiliado a la C.N.T. iniciado el Movimiento Nacional, que se incorporó al ejército rojo forzadamente, siendo inciertos los restantes cargos que se le atribuyen.

ALFONSO BALBUENA CASTELL, de treinta años de edad, casado, químico textil, natural y vecino de Mollet, a quien se le atribuye: estar encuadrado en la C.N.T. con anterioridad al movimiento y ser un gran luchador extremista; haber sido secretario de la F.A.I., iniciado el movimiento y ser por ello un conocedor, al menos de todo lo ocurrido en Mollet, debido a que tal organización era la de mayor influencia en el citado pueblo; ser del Comité de Control de la Fábrica Ben y Campa; estando considerado como un extremista peligroso.

ÉLLO, solamente reconoce haber pertenecido al Comité de Control de la fábrica en que trabajaba y ello como elemento técnico, no por su ideología o significación política.

JOSÉ MARC CAMP, de cuarenta y dos años, casado, curtidor, natural de Mollet del Vallés, a quien se atribuye: ser un extremista y separatista, encuadrado en la C.N.T. o en la F.A.I.; haber amenazado a uno de los testigos por no secundar una huelga, habiendo agredido otro compañero de trabajo, estando considerado como un provocador y desafiador; repartidor de periódicos y hojas clandestinas, más también de propaganda, por su actuación, en los sucesos de octubre; iniciado el movimiento perteneciendo a la C.N.T. o a la F.A.I.; desde los primeros meses se echó a la calle armado, formaba parte del grupo o comité que cuidaba sobre todo organismo o comité, debido a su influencia y tener a su cargo a todos, sobre la suerte de las personas de orden; decía públicamente las penas, siempre graves, que deberían imponerse a las personas de las que habían sido denunciadas o detenidas; responsable directa o indirectamente de cuanto ocurrió en Mollet, es tenido en este pueblo como de antecedentes.

CAMP reconoce estuvo afiliado a la C.N.T. antes y durante el levantamiento, siendo inciertos cuantos cargos se le atribuyan, pues estuvo en su casa y trabajando.

CONSIDERANDO que se han practicado las diligencias pertinentes para el esclarecimiento de los hechos, sus circunstancias y personas responsables de los mismos, a tenor de lo dispuesto en el párrafo B) del Artículo 41 del Decreto de 1º de noviembre de 1.936 en relación con el 1º del de 27 de febrero de 1.937, procede declarar concluso este procedimiento.

VISTAS LAS DISPOSICIONES citadas y demás de aplicación.

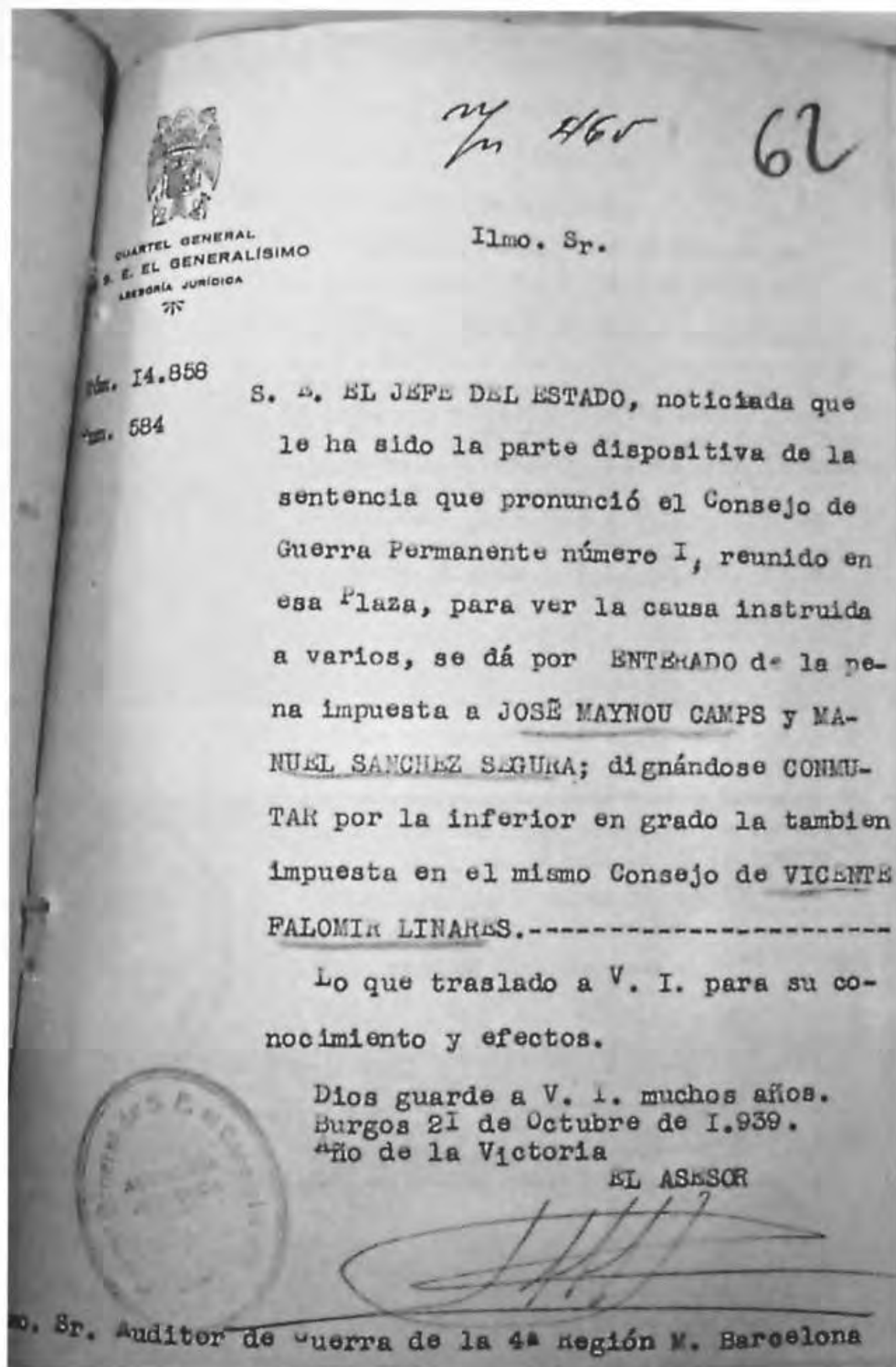
El Sr. Juez por ante mí el Secretario, dijo:

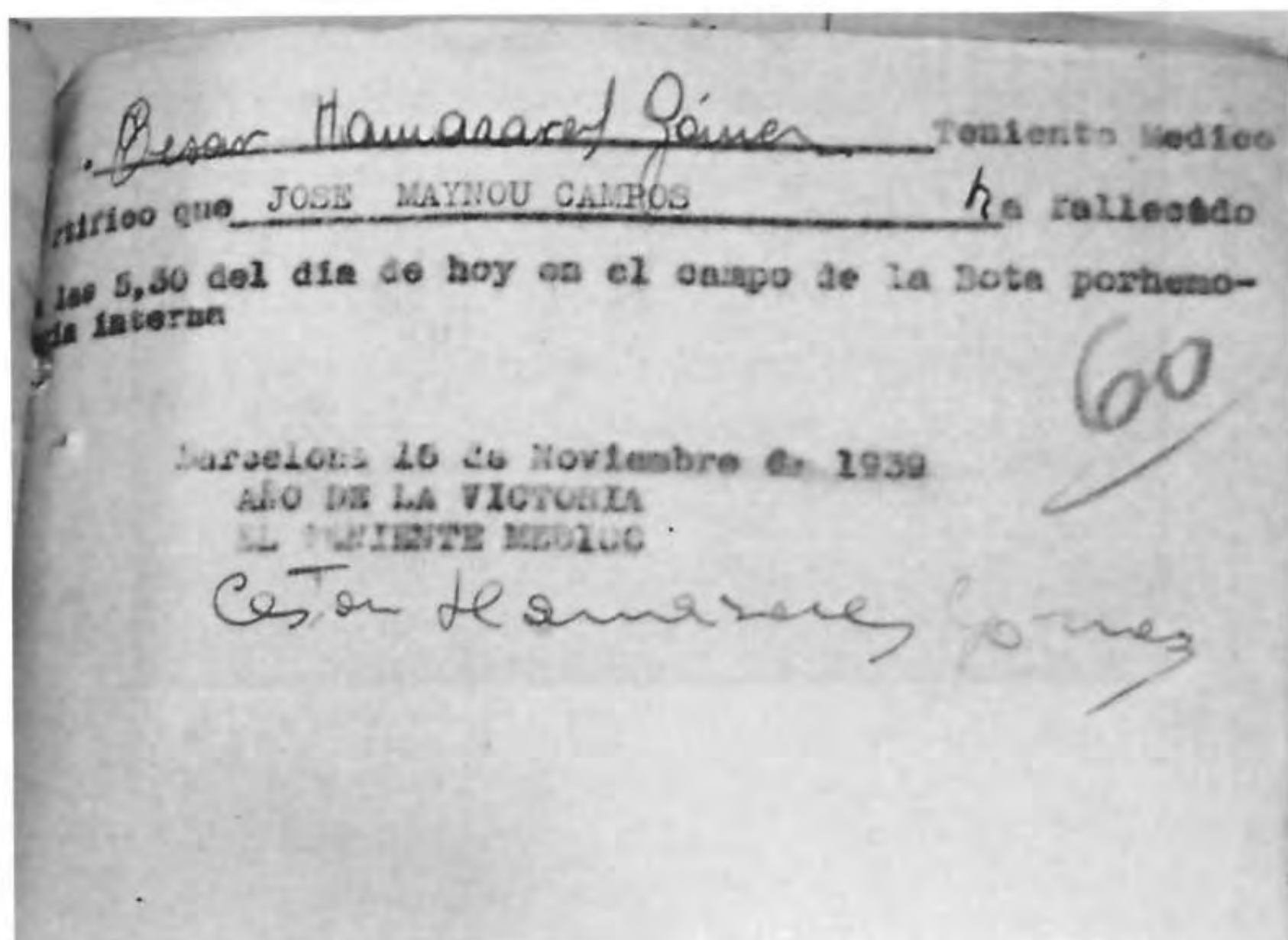
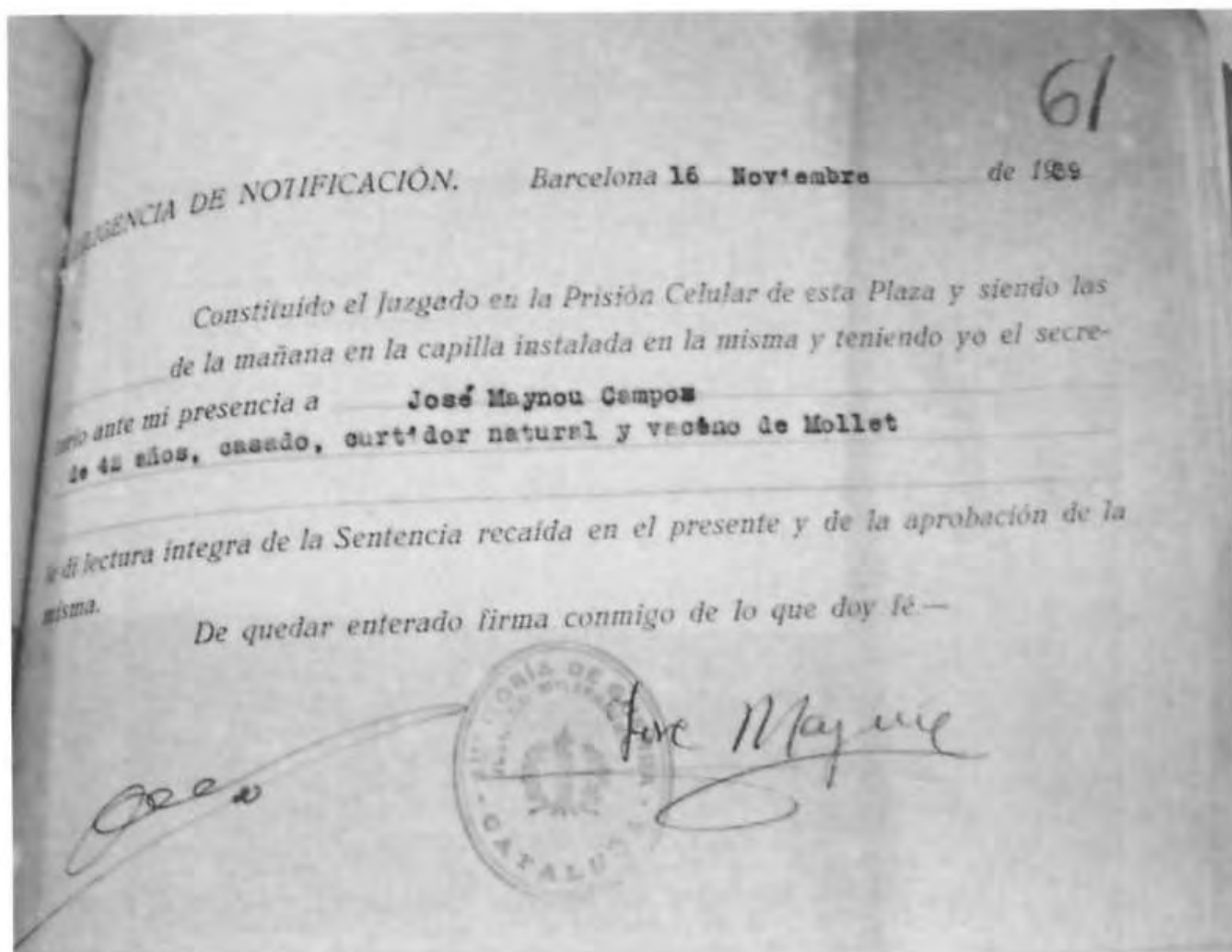
Se declaran procesados y sujetos a las responsabilidades de este procedimiento a VICENTE PALOMAR LINARES, MANUEL FAVARERO PEREZ, PEDRO CAMERON, ALFONSO PALOMAR CASTAÑO y JOSE MARC CAMP, y elévense estas resoluciones al Consejo de Guerra Permanente de Barcelona.

Así lo acordó y firma el Sr. DON CANDIDO ESCUDERO RODRIGUEZ, Juez Instructor de Granollers, y yo Secretario certifico.

Candido Escudero Rodriguez

[Signature]

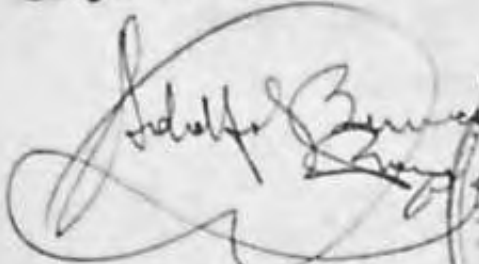
64

DILIGENCIA DE EJECUCIÓN. Barcelona 16 Nov^embre de 19 39

Lo extendiendo yo el Secretario para certificar que
a las 2, 30 de la mañana fué entregado el condenado
Jose Maynou Campos

al Jefe de la fuerza encargada de llevar a cabo la Ejecución de la Sentencia, la cual se verificó en
Campo de la Bota a las 5,30 de la mañana.

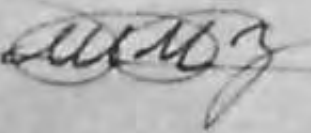
Conste y certifico

DILIGENCIA DE ENTERRAMIENTO. Barcelona 16 de Nov^embre de 19 39

Personado yo el Secretario en el Cementerio Municipal de la Plaza y teniendo
ante mi al enterrador del mismo le hice entrega de 1 cadaver de JOSE MAYNOU CAMPOS

el cual fué enterrado en la fosa común y con su media filiación, de todo lo cual por haberlo visto
doy fé.—

66

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA
CEMENTERIO DEL SUD-OESTE
ADMINISTRACIÓN

Il. tre. Sr.

N.º 1522

REFERENCIA

maior Campos

En contestación a su atento
oficio de fecha del día

de *may*
tengo el honor de comunicar a
V. S. que el cadáver anotado al
margen fue inhumado en la
misma fecha, en la pose-
sión de este Cemente-
rio

Dios guarde a V. S. muchos
años.

Cementerio del Sud-Oeste 16 de
Noviembre de 1939
Año de la Victoria

El Administrador,

Al. T. ...

Militar
Sr. Juez del Juzgado n.º 4 de esta Ciudad.

*Les barreres arquitectòniques de Mollet del Vallès **

Sergio Pascual Rodríguez

 El tema d'aquest treball de recerca ha estat triat atenent al fet que aquest any s'ha declarat com **Any mundial del discapacitat**, i per tant, ara més que mai, s'hauria de garantir a les persones amb mobilitat reduïda o qualsevol altra limitació, l'accessibilitat i la utilització dels béns i serveis de la societat, i també promoure la utilització d'ajudes tècniques adequades que permetin millorar la qualitat de vida d'aquests persones, mitjançant l'establiment de les mesures de foment i de control en el compliment de la normativa existent adreçada a suprimir i evitar qualsevol tipus de barrera o obstacle físic o sensorial.

Abans d'entrar en matèria i de començar a parlar del treball en sí mateix, cal tenir clars dos conceptes bàsics: el primer és el de barrera arquitectònica i el segon, el de persona amb mobilitat reduïda. Segons el Decret 135/1995, de 24 de març, de desplegament de la Llei 20/1991 de 25 de novembre, de promoció de l'accessibilitat i de supressió de barreres arquitectòniques, i d'aprovació del Codi d'accessibilitat¹, s'entenen per barreres arquitectòniques tots aquells impediments, traves o obstacles físics que limiten o impedeixen la llibertat de moviment de les persones. D'altra banda, s'entén per persona amb mobilitat reduïda aquella que té limitada temporalment o permanent la possibilitat de desplaçar-se.

El tema específic del qual es parla és el de les barreres arquitectòniques que es troba un discapacitat en cadira de rodes quan dona un tomb per Mollet del Vallès. Per tal d'estudiar aquest tema, s'ha formular la següent *hipòtesi*:

* Aquest article és un resum del treball guanyador del IV Premi Juvenil Vicenç Plantada. El treball de recerca va ser realitzat durant el curs 2002-2003, quan en Sergio cursava Batxillerat Social a l'Escola Sant Gervasi de Mollet del Vallès, sota la direcció del tutor Miquel García i Martínez.

En el moment de publicar el volum 19 de Notes, en Sergio Pascual Rodríguez (Santa Perpètua de Mogoda, 1985) estudia psicologia a la Universitat Autònoma de Barcelona.

La ciutat de Mollet del Vallès no està ben adaptada als discapacitats que van amb cadira de rodes.

A partir de la hipòtesi, s'han plantejat quatre objectius a assolir per tal de verificar, o no, la hipòtesi.

OBJECTIUS

1. Trobar a Mollet del Vallès les barreres arquitectòniques a
 - la via pública,
 - als edificis públics
 - i als transports públics
 que generen problemes als discapacitats que van amb cadira de rodes, basant-nos en el Decret 135/1995, de 24 de març.
2. Buscar altres problemes que es troben els discapacitats amb cadira de rodes a Mollet del Vallès, que no apareixen en el decret mencionat anteriorment.
3. Determinar quins barris i quins carrers estan menys i més adaptats per a les persones que van amb cadira de rodes.
4. Buscar totes les solucions possibles per a millorar l'adaptació de Mollet del Vallès a les persones que van amb cadira de rodes.

METODOLOGIA

Per tal de verificar la hipòtesi, s'han utilitzat metodologies diferents, a causa de les grans possibilitats que dóna el tema.

Primer de tot, ens hem documentat amb el Decret 135/1995, de 24 de març, document que es troba al final del treball com a annex. Mitjançant la lectura i l'estudi d'aquest decret, s'han escollit els capítols dos, tres i quatre amb els seus corresponents annexos u, dos i tres, ja que contenen les disposicions sobre els diferents tipus de barreres arquitectòniques, les urbanístiques (via pública), les de l'edificació i les del transport públic amb les especificacions tècniques a seguir. La resta de capítols, a annexos, no s'han utilitzat perquè la informació que donen, especificada al capítol corresponent a les bases teòriques, no és rellevant per al treball. Paral·lelament a això, s'ha fet un treball de camp que consisteix en una sèrie d'enquestes realitzades a discapacitats que van amb cadira de rodes. D'aquesta manera es pot contrastar el Decret 135/1995, de 24 de març, amb la realitat i arribar a la conclusió de si aquest decret puntualitza tots els obstacles o bé si n'hi ha algun que s'omet. Com a última metodologia emprada per a la documentació, s'ha experimentat la sensació

d'anar un dia en cadira de rodes per Mollet del Vallès per tal de fer una valoració més propera a la situació que viuen les persones que van amb cadira de rodes, i per determinar altres barreres arquitectòniques que amb la vista serien pràcticament impossibles de percebre. Un cop finalitzada la documentació, s'ha observat la via pública, alguns edificis públics i els transports públics de manera detallada, amb la utilització d'unes graelles en les quals hi apareixen els paràmetres dels tres primers annexos del Decret 135/1995, de 24 de març, corresponents a les barreres arquitectòniques que hi ha a la via pública, als edificis públics i als transports públics respectivament, amb la finalitat de trobar tots els obstacles que impedeixen als discapacitats que van amb cadira de rodes accedir a llocs públics de Mollet del Vallès. Per últim, s'ha utilitzat una darrera metodologia que consisteix en una presentació en Power Point i que mostra els obstacles més rellevant que s'han observat en cadascun dels barris de Mollet.

CONTINGUT DEL TREBALL

Quant al contingut del treball, s'estructura en sis capítol, als tres primers dels quals, Hipòtesi, Objectius i Metodologia, ja s'hi ha fet referència en els paràgrafs anteriors. El quart capítol, amb el nom de Bases teòriques, està format per les tres fonts d'informació bàsiques que hem emprat per a la realització del cinquè capítol, el qual correspon a l'Observació, capítol en què es poden apreciar les barreres arquitectòniques observades a l'àmbit públic de Mollet del Vallès. Aquest cinquè capítol està format per tres subcapítols, cadascun d'ells per a cada tipus de barrera arquitectònica (BUA, BAE i BAT). A més a més, el subcapítol corresponent a les barreres arquitectòniques urbanístiques (BAU), està fraccionat en tots els barris que formen part del municipi per així mantenir un ordre i poder establir comparacions entre ells. Per últim, el sisè capítol pertany a les Conclusions. En aquest capítol s'ha fet un recull dels aspectes més significatius de l'observació dels tres tipus de barreres arquitectòniques, unes possibles variacions del vigent Decret 135/1995, de 24 de març, unes solucions plantejades per a les barreres arquitectòniques que no apareixen al citat Decret; i finalment, una valoració personal sobre persones que van amb cadira de rodes.

CONCLUSIONS

Aprofundint en el capítol corresponent a les conclusions, cal dir que els barris que disposen de més barreres arquitectòniques de caire urbanístic són el barri de l'Estació del Nord (158), el barri dels Col·legis Nous (153), i el barri de Santa Rosa (152). Contràriament, els barris que disposen de menys

barreres arquitectòniques de caire urbanístic són el de la Riera Seca (12), el barri del Calderí (13) i el barri de Can Borrell (40). Cal tenir en compte que no tots els barris tenen les mateixes dimensions i que cadascun es va edificar en èpoques diferents; per tant, és força normal que hi hagi aquestes diferències. Parlant ara d'alguns espais urbanístics concrets (carrers, places, parcs, avingudes...), cal dir que hi ha punts del municipi que estan insuficientment adaptats per a les persones que van en cadira de rodes, com per exemple el carrer de Joan Maragall, situat al barri de l'Estació del Nord, el carrer de Francesc Macià, situat al barri de l'Estació de França, l'avinguda de Caldes de Montbui, entre els barris de Can Borrell i el de Plana Lledó; el carrer de Sabadell, al barri de Santa Rosa i el carrer d'Antònia Canet, al barri dels Col·legis Nous. D'altra banda, hi ha punts del municipi que sí que estan ben adaptats, com és el cas de la plaça de Sant Isidre, situada al barri de l'Estació del Nord, la plaça de Joan Abelló, al barri de l'Estació de França, el passatge de Jacinto Benavente, al barri de la Plana Lledó, la plaça de Padron, al barri de Can Pantiquet, i el carrer de les Bugaderes, al barri de la Riera Seca.

Respecte a les barreres arquitectòniques a l'edificació (BAE), els edificis més antics s'han d'anar restaurant i alhora adaptant per a totes aquelles persones que van en cadira de rodes. També cal que l'Administració Pública, entenent per aquesta l'Ajuntament i la Generalitat de Catalunya, obligui les constructors a complir el Decret 135/1995, de 24 de març, en tots els edificis nous, fet que no s'ha vist reflectit en el mateix Ajuntament, entitat oficial que hauria de donar exemple. D'aquesta manera, les persones que van en cadira de rodes no tindrien cap problema d'accessibilitat a l'hora d'anar a la Policia o al Registre de la Propietat, per exemple.

En referència a les barreres arquitectòniques en el transport públic, cal dir que part de la culpa de l'existència d'aquestes és de les empreses privades, com Plana o Segalés en el cas del autobusos, ja que només alguns d'aquest vehicles estan adaptats tal com diu l'annex 3 del Decret 135/1995, de 24 de març. A més a més, algunes de les parades d'autobusos distribuïdes per la ciutat s'haurien d'adaptar millor per tal de facilitar l'accessibilitat. També és cert que l'Administració Pública hauria de preocupar-se més per tal de resoldre definitivament aquestes barreres arquitectòniques. Quant a les dues estacions de ferrocarril que hi ha a Mollet del Vallès, també s'haurien de condicionar millor, sobretot els accessos al recinte i a la manera de canviar d'andana, on en ambdós casos s'han observat deficiències. Per altra banda, RENFE també hauria de procurar de buscar un sistema de pujada i baixada dels trens que fos més regular i sense previ avís per part de la persona disminuïda.

Gràcies a l'observació exhaustiva de l'àmbit públic, es va poder comprovar que el Decret 135/1995, de 24 de març, presenta algunes mancances. Per tal de suprimir-les, s'haurien de fer les següent modificacions:

En els darrers anys s'ha fet un esforç important de supressió de barreres arquitectòniques, tant en els vials nous com en l'adaptació dels existents

- Afegir, en el punt 13.4 de l'article 13 del capítol 2, els contenidors com a elements del mobiliari urbà
- Especificar els obstacles en el punt 1.1 de l'annex 1 que s'haurien d'evitar, com les caixes del llum, els desguassos, els pilons, els escocells, les tanques protectores de les canonades i les voreres que acaben amb una paret
- Afegir, en el punt 1.2.1 de l'annex 1, llambordes com a un tipus de paviment no adaptat
- Afegir, en el punt 1.2.5 de l'annex 1, les rampes esglaonades i les rampes no enrasades com a rampes no adaptades.
- Afegir, en el punt 1.3.2 de l'annex 1, la posició de les cabines telefòniques, és a dir, evitar la col·locació en zones amb pendent. En el cas que fos impossible, no s'han de col·locar encarades cap a pendent
- Afegir, en el punt 1.3.2 de l'annex 1, com han d'estar adaptades les fonts, els quioscos i els contenidors.
- Afegir, en el punt 2.2 de l'annex 2, com han d'estar adaptades les portes exteriors i les portes interiors dels edificis i també evitar les portes amb molles, sobretot les que estan molt rígides. Ús de portes corredores sempre que es pugui.
- Afegir, en el punt 2.2 de l'annex 2, les catifes com a elements que dificulten el pas d'una persona que va en cadira de rodes.
- Afegir, en el punt 2.2 de l'annex 2, les guies de les finestres que estan per sobre del nivell del paviment com a barrera arquitectònica.

- Afegir, en el punt 3.1.3 de l'annex 3, com passar d'andana a andana en el cas que el pas sigui subterrani amb escales, o que aquest estigui a la superfície amb separacions entre fustes.
- Afegir, en el punt 3.1.3 de l'annex 3, l'alçada a la qual hi ha d'haver els horaris i altres tipus d'informació.

Per tal de solucionar les barreres arquitectòniques anteriors que no apareixen en el present Decret 135/1995, de 24 de març, es proposen tot un seguit de

SOLUCIONS

- Els contenidors de peu, que no es poden fer servir per una persona que va en cadira de rodes, perquè pot utilitzar la barra interior i perquè la maneta superior queda a una gran alçada, es podrien adaptar mitjançant una palanca situada en un dels laterals dels contenidors, de manera que al tibar-la, la tapa dels contenidor pugés. Aquest sistema no seria vàlid en el moment que el contenidor estigués allunyat de la vorera o perquè fos inaccessible per qualsevol altre motiu.
- Les caixes de la llum adossades a les parets, en comptes de col·locar-les al nivell del terra, es podrien col·locar a partir d'1.40 m aproximadament.
- Els desguassos adossats a les parets, en comptes d'anar fins a terra, es podrien tallar a una alçada d'1.40 m aproximadament.
- Els pilons de les voreres simplement es podrien treure, igual que les barres protectores d'algunes cantonades. Per tal d'evitar que els cotxes aparquin a la vorera, caldria augmentar l'alçada de la vorera fins a uns 30 cm en relació al nivell de l'asfalt.
- Es podrien senyalitzar les voreres que finalitzin amb una paret, i fer un itinerari adaptat amb guals adaptats per tal de superar aquesta barrera.
- Les cabines telefòniques s'haurien de col·locar transversalment en els carrers o zones amb pendent. Una altra solució seria aplanar la zona de la cabina.
- Les fonts podrien dissenyar-se de forma que el reposapeus de la cadira no topés amb el suport de la font i on el plat per on surt l'aigua, després de pressionar el polsador, estigués a una alçada accessible.
- Les rampes esglaonades s'haurien de tornar a cimentar per tal d'evitar els reguixos, i les rampes no enrasades simplement s'haurien d'enrasar.
- Els escocells dels arbres s'haurien de cobrir amb reixes ja que, d'aquesta manera, les persones que van en cadira de rodes podrien passar per damunt sense cap problema.
- A les portes exteriors dels edificis, difícilment es poden col·locar manetes de pressió o palanca, ja que hi hauria problemes de seguretat, però les

- portes interiors no tenen cap tipus d'impediment per tal d'implantar manetes amb aquests sistemes o bé portes corredores. A més a més, la duresa de moltes de les portes s'hauria de regular. Una altra solució més simple seria implantar portes d'obertura automàtica.
- Les guies de les finestres que estan una mica per sobre del nivell del terra s'haurien de col·locar una mica per sota.
 - Les catifes que són molt toves no haurien de col·locar-se en l'itinerari per on ha de passar una persona que va en cadira de rodes. Les catifes de goma són una solució.
 - Les llambordes, tot i no ser una gran barrera arquitectònica, són molt incòmodes per a les persones que van en cadira de rodes; per tant seria convenient allisar aquestes zones.
 - Per passar d'una andana a una altra de l'estació del tren, la millor alternativa és fer-ho per la superfície per tal d'evitar les escales, ja que d'aquesta manera només caldria omplir les juntes que hi ha entre fusta i fusta del pas a nivell amb ciment, per exemple.
 - Els horaris i qualsevol altre tipus d'informació que hi hagi a les estacions haurien d'estar situats a una alçada en que, des del camp de visió d'una persona que va en cadira de rodes, es pugui llegir tot amb prou nitidesa.

Per concloure definitivament aquesta memòria sobre barreres arquitectòniques que hi ha a Mollet del Vallès, vull fer una petita reflexió. En l'hipotètic cas que totes les barreres arquitectòniques es solucionessin i, per tant, hi hagués una accessibilitat plena per a totes les persones que van en cadira de rodes, creieu que aquestes persones deixarien de tenir dificultats per arribar a la independència plena? Segons el meu punt de vista, aquestes persones continuarien tenint unes altres barreres. Em refereixo a les barreres que la societat els posa dia rera dia, com per exemple a l'hora de buscar feina, quan la plaça d'aparcament per a minusvàlids està ocupada per un cotxe que el seu conductor no té cap tipus de minusvalia, quan hi ha cotxes aparcats a les voreres o en els mateixos guals, quan hi ha deixalles o, fins i tot, altres obstacles com per exemple els excrements dels nostres gossos. Per tant, seria bo que, de mica en mica, tots anéssim prenent consciència per tal de facilitar una mica més les coses a aquestes persones que, recordem-ho, no deixen de ser persones com nosaltres; és a dir, **són persones amb drets**, amb inquietuds, amb interessos, amb objectius, amb desigs i, sobretot, són persones amb ganes de viure.

Notes

1. A partir d'ara, quan aparegui el nom del Decret 135/1995, de 24 de març, ens referim al que desplega la Llei 20/1991, de 25 de novembre, de promoció de l'accessibilitat i de supressió de barreres arquitectòniques, i d'aprovació del Codi d'accessibilitat.

Monogràfic

Empreses emblemàtiques de la
industrialització de Mollet del Vallès

Presentació

El passat mes d'octubre es van celebrar les Jornades del CEM 2003. Sota el títol *Empreses emblemàtiques de la industrialització de Mollet del Vallès* es van portar a terme unes sessions en què s'aprofundí en el coneixement de la indústria del nostre poble, motor de l'economia molletana al llarg del segle XX. Les Jornades es van estructurar en dos blocs: el primer consistí en unes ponències al Centre Cultural La Marineta a càrrec de quatre industrials, que molt amablement van acceptar a participar en les Jornades. I el segon bloc consistí en unes visites guiades a tres fàbriques: la Farinera Moretó, les Indústries Químiques del Vallès i la Pelleria.

De la monografia sobre la indústria que segueix a continuació, els estudis *De vila rural a ciutat industrial* i els relatius a les fàbriques Moretó, la Pelleria, la Derbi i les Indústries Químiques del Vallès, són fruit de les ponències que es van exposar durant el primer bloc de les Jornades. La resta d'articles de la monografia són aportacions de diferents estudiosos que contribueixen a donar una visió més àmplia de la industrialització a Mollet del Vallès. Des d'aquesta presentació volem agrair la bona predisposició de les empreses que han col·laborat en les Jornades del CEM 2003 i als estudiosos que han fet possible el monogràfic que segueix a continuació.

Ramon Boter de Palau i Gallifa

Coordinador de les Jornades del CEM 2003

De poble agrícola a ciutat industrial: els inicis de la industrialització a Mollet del Vallès

Jordi Planas i Maresma

*Professor d'història de l'Escola Universitària d'Estudis Empresarials
(Universitat de Barcelona)*

INTRODUCCIÓ

Segons Pau Vila, cap al final de la tercera dècada del segle XX, Mollet del Vallès sumava un miler d'obrers per a una població total d'uns cinc mil habitants, fet que considerava "una proporció netament industrial, subratllada encara pel fet que hom no hi compta més que uns 300 treballadors de la terra"¹. Aleshores Mollet ja era la segona població del Vallès Oriental (només per darrera de Granollers, amb 12.699 hab. el 1930) i sobresortia d'entre els municipis del seu entorn (Sant Fost, Martorelles, Montornès, Montmeló, Parets, Palau-solità i Santa Perpètua) per la seva notable concentració industrial.

La gran expansió econòmica es produí a partir de la dècada de 1950, en què Mollet es va convertir definitivament en un municipi "no agrari" (< 10 % de població activa agrària) i el creixement de la indústria va suposar l'arribada de població d'arreu d'Espanya. L'indicador més clar d'aquesta gran transformació el trobem en l'evolució de la població. Si fins al 1950 la població molletana s'havia mantingut pràcticament estancada al mateix nivell de l'any 1936 (6.219 hab.), a partir d'aleshores el creixement fou exponencial: 8.358 hab. (1960), 20.232 hab. (1970), 31.163 hab. (1976), 38.407 hab. (1986), 41.911 hab. (1996), 48.727 (2002), segons les dades dels padrons municipals.

Fou, doncs, durant la segona meitat del segle XX, quan Mollet va adquirir la seva fesomia actual. Però va ser en el període anterior

quan es produí el canvi transcendent, això és, la transformació de Mollet des d'uns orígens completament agrícoles en una ciutat industrial. Aquest canvi marcarà el seu recorregut històric i determinarà l'evolució de Mollet fins a l'actualitat (*path dependence*), un fet evident quan ens adonem que algunes de les grans empreses industrials del Mollet actual van tenir el seu origen fa ja més d'un segle.

L'objectiu d'aquest article és descriure aquest procés de transformació de Mollet de poble agrícola a ciutat industrial. A mitjan segle XIX Mollet comptava amb poc més d'un miler d'habitants (1.418 hab. l'any 1860); tot i que ja s'hi localitzava una fabriqueta de cotó, era aleshores un municipi totalment agrícola. Tanmateix, com veurem, reunia les condicions perquè s'hi desenvolupés el creixement industrial, que ja s'inicià durant la segona meitat del segle XIX i s'afermà durant el primer terç del segle XX, posant les bases per a l'expansió ulterior que donà lloc al Mollet actual.

MOLLET AGRÍCOLA

Com era Mollet a mitjan segle XIX? Si atenem a la descripció que en feia Víctor Balaguer en la seva *Guía de Barcelona a Granollers por ferrocarril* (1857), Mollet era un poble agrícola de tants:

*"Nada ofrece de notable al viajero y al curioso. Sus productos son el trigo, el cáñamo, las legumbres, el maíz y el vino; su industria consiste en una fábrica de algodón"*²

Aquesta fàbrica cotonera ja s'esmentava en el *Diccionario geográfico...* de Madoz³, i per tant datava del començament de la dècada de 1840. A la mateixa època a Granollers ja funcionaven sis fàbriques de cotó, una amb telers mecànics moguts per una màquina de vapor⁴. Certament, les primeres fàbriques "modernes" no van tardar a arribar a la comarca; però, tant a Granollers com a Mollet, el creixement industrial fou molt feble fins al final del segle XIX.

Vicenç Plantada, en la seva *Geografia local de Mollet* (1893) encara ens deia que "la riquesa del poble està en l'Agricultura"⁵. Aleshores ja hi havia instal·lades a Mollet dues fàbriques mogudes a vapor. Una era de teixits de cotó i comptava amb un centenar de telers mecànics i amb prop de dos-cents treballadors. Tenia, com a antecedent, la fàbrica que a començaments de la dècada de 1870 havia fundat Claudi Arañó (1827-1884), un important fabricant de teixits de llana, que va ampliar la producció de la fàbrica originària de Sant Martí

de Provençals amb la instal·lació d'una fàbrica a Mollet i una altra a Santa Perpètua⁶. La de Mollet va tancar a mitjans de la dècada de 1880 i passà més tard als hereus de Joan Tomàs Ballvé⁷. L'altra fàbrica moguda a vapor era la serradora dels germans Moretó, de la qual parlarem més endavant.

Però, tal com afirmava Vicenç Plantada, Mollet continuava essent un poble eminentment agrícola. Quina era la producció de Mollet a la segona meitat del segle XIX? Víctor Balaguer esmentava el blat, el cànem, els llegums, el blat de moro i el vi, per aquest ordre⁸. El blat era sens dubte el principal producte de conreu, atès que també era el principal aliment de l'època. Se'n conreava tant en terres de secà com en regadiu, que a Mollet era abundant. La major part de les terres de conreu de la comarca es destinaven a blat, i tot i així, respecte del consum, es produïa sovint un dèficit de farines, que s'importaven de Barcelona, procedents sobretot de Castella i de l'Aragó. Durant el primer terç del segle XX continuà essent el primer producte de conreu.

El segon producte esmentat era el cànem, una planta industrial per a l'obtenció de cordes i espardenyes, que a la comarca va tenir una expansió molt important durant el segle XIX. Els cànems que es produïen a la plana del Vallès a mitjan segle XIX gaudien d'una gran anomenada per la seva qualitat:

*"El cultivo de los cáñamos es uno de los más importantes del llano del Vallés, en el cual se recolectan cáñamos que gozan de fama europea. De tal modo es inmejorable su calidad que hace pocos años las fábricas de jarcia que proveen al Almirantazgo inglés pusieron por condición, en la subasta de adquisición de primeras materias, que los cáñamos debían ser del llano de nuestra comarca"*⁹

El cànem es conreava en terres de regadiu i requeria força adob. Mollet era una de les localitats on es produïa a gran escala, tot aprofitant els aiguamolls del costat del riu Besòs¹⁰. S'utilitzaven llavors de diverses procedències, entre les quals cal destacar les d'Itàlia, que donaven una fibra més sedosa i que en la dècada de 1870 ja s'havien començat a assajar¹¹.

Però el desavantatge dels cànems vallesans es trobava sobretot en la seva manipulació posterior per a l'obtenció de la fibra, és a dir en l'operació de bregar. Segons un propietari del Vallès, els cànems que es collien eren d'una qualitat excel·lent, *"pero todos están conformes en asegurar que con nuestros trabajos rutinarios que les damos*

los echamos a perder, en tanto que su precio es después el del más inferior que los extranjeros presentan á nuestros mercados"¹². Alguns propietaris van provar d'introduir procediments més avançats en l'elaboració del cànem, amb màquines que abaratissin el cost de producció; però la majoria dels pagesos van continuar utilitzant les bregadores tradicionals.

Un d'aquests esforços més remarcables per mecanitzar l'operació de bregar es produí a Mollet al començament del segle XX, quan aquest conreu ja havia començat a retrocedir davant de la competència dels cànems italians i també del jute, una fibra tèxtil substitutiva que s'importava principalment de l'Índia. L'any 1903 es fundà a Mollet una petita empresa amb el nom de "Bregadora del Vallès" que, amb maquinària importada d'Itàlia, donava servei als pagesos de la comarca, *fent tan bona feyna que a ella hi és portat bona part del cànem de la comarca y pèl fet de la resistencia y funcionament d'ella s'aguanta una mica més lo conreu en qüestió*¹³.

La iniciativa va sorgir d'un jove propietari de Mollet, Frederic Ros i Sallent (1875-1956), que el 1901 havia viatjat a Itàlia juntament amb l'industrial barceloní Jaume Martí i Calvell per estudiar els mètodes moderns de bregar cànem, i que va importar una màquina Bonvicinni que empleava una vintena d'obrers i bregava 3.000 kg. de cànem en una jornada, quan al Vallès, amb una bregadora de mà, una persona produïa aleshores 30 kg. com a màxim.

Frederic Ros fou un home molt actiu en la introducció d'innovacions tècniques en l'agricultura: en les seves finques¹⁴ va experimentar amb nous productes per aclimatar-los a la comarca (blat de primavera, cànem italià, guanos...); fou també l'introduïdor de la batuda mecànica a Mollet, amb dues màquines mogudes per força elèctrica que van cridar l'atenció més enllà de la pròpia comarca¹⁵; autor d'articles de divulgació tècnica agrària, també va ser professor de la Càtedra Agrícola ambulant Pere Grau i pronuncià conferències a diverses localitats catalanes.

La seva activitat en el camp de l'associacionisme agrari, tant en l'àmbit local com en un àmbit més ampli, és igualment destacable: va ser administrador del Centre Mutual de Sant Isidre de Mollet (1899), secretari de l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès (1900) i després de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1903); va fundar i presidí el Sindicat Agrícola de Mollet (1907) i, des de l'any 1914, fou també el president de la Junta de Defensa de les Aigües del Mogent

i del Besòs; participà en els congressos que la Federació Agrícola Catalano-Balear organitzava en diferents localitats de Catalunya i de les Illes Balears, fou un dels fundadors i membre del Consell Central de la Unió de Vinyaters de Catalunya (1911) i va formar part de la junta directiva de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1917-1921), que era la principal associació dels propietaris rurals catalans.

Però, a més, fou un home emprenedor en el camp industrial, amb la creació de la fàbrica de sedes Ros i Campañà (coneguda com can Mulà), fet que li confereix un caràcter encara més extraordinari, atès que si bé molts industrials o financers catalans van invertir en explotacions agràries (i fins i tot alguns s'implicaren en la gestió i modernització d'aquestes explotacions) el cas invers és molt més insòlit. Tot i que des del final del segle XIX les grans explotacions agràries tendien a perdre rendibilitat, les barreres d'entrada al negoci industrial eren probablement altes per a uns propietaris rendistes que, a l'hora de diversificar la inversió, en tot cas preferien actius més segurs com ara deute públic o obligacions de les companyies ferroviàries¹⁶. No era, però, aquest el cas de Frederic Ros.

Una personalitat tan extraordinària havia de deixar la seva empremta en la vida pública local: membre de la Lliga Regionalista, va fundar i construir un Ateneu amb cafè, sala de ball, teatre i biblioteca, com a lloc de reunió dels seus partidaris i, durant el seu mandat com a alcalde de Mollet (1906-1909), va tancar el centre recreatiu dels cacics, Trianon. De la seva actuació com a alcalde cal destacar la instal·lació d'aigua potable, electricitat i servei de telèfon a la vila, la inauguració de l'escorxador municipal i la construcció de la xarxa de clavegueram per recollir les aigües residuals. Fou suspès en el càrrec pel Governador Civil per la seva oposició al secretari municipal, patrocinat pels cacics del districte, i amb motiu d'això va rebre un homenatge dels seus partidaris tot aprofitant l'avinentsa dels actes de Solidaritat Catalana a Mollet. Tornà a presentar-se a les eleccions municipals de 1916, però va patir una forta derrota que, probablement, va propiciar que es dediqués des d'aleshores a la direcció de la seva fàbrica de teixits¹⁷, tot i que va continuar com a regidor de l'Ajuntament fins als anys 1920. Va tenir també un paper destacadíssim en la fundació de la Caixa d'Estalvis i Previsions de Mollet (1911), del consell directiu de la qual va ser el tresorer fins almenys l'any 1933, i fou membre del patronat de la sucursal de la Caixa de Pensions i d'Estalvis a Granollers (1912), que l'any 1940 acabaria absorbint la Caixa de Mollet.

La “Bregadora del Vallès” fou la primera empresa del seu gènere a Espanya i alguns anys funcionava durant sis mesos seguits, per la qual cosa fou necessària una ampliació amb una millor instal·lació l’any 1912¹⁸. Tot i així, no va evitar el retrocés del conreu del cànem. Durant els anys de la Primera Guerra Mundial, amb la sobtada puja de preus, s’intensificà de nou el conreu; però a partir dels anys 1920 va esdevenir pràcticament nul. A Mollet sembla que aquest procés s’endarrerí una mica més; però el resultat també acabà essent la desaparició completa del cànem.

Juntament amb el blat i el cànem, un altre producte habitual en les rotacions de conreus en les terres de regadiu eren els llegums (faves, mongetes, cigrons, etc.), que constituïen un bon complement proteínic a l’alimentació basada en pa¹⁹. El blat de moro, que també podia introduir-se en aquestes rotacions, s’orientava, en canvi, principalment al consum animal, i va tenir una importància creixent en funció de l’especialització ramadera que, com veurem, es produí a Mollet i a la comarca vallesana durant el primer terç del segle XX.

Les patates, que no eren esmentades en la relació de productes de mitjans del segle XIX, van tenir també una expansió molt important durant la segona meitat del segle en les terres de regadiu. Inicialment eren de pell negra, destinades exclusivament al consum del bestiar; però la introducció de qualitats noves de patates i el seu valor nutritiu van convertir-les en un producte cada vegada més present en els àpats de la població del Vallès. El seu apogeu es situa cap al 1890; però, a diferència del cànem, van conservar la seva posició durant el primer terç del segle XX. En els anys 1930, el Sindicat Agrícola de Mollet va impulsar la producció de patates primerenques per a l’exportació i, fins i tot, va arribar a patentar una marca de patates amb el nom de *Rabassunio Potatoes Catalunya. Productions Mollet*, tal com explicava un dels seus dirigents:

“[...] El Sindicat va prendre una certa importància. A la Llotja comprava farines, gra i adob. Feia contractes amb Liverpool, Londres, Bèlgica, Holanda i amb les cooperatives de Suïssa. Fins i tot tenia una patent *Rabassunio Potatoes Catalunya Productions Mollet*. Es feien intercanvis amb Lituània, Estònia i Renània. Els pagesos de Mollet, en suprimir els intermediaris, aconseguien comprar més barat i vendre més car”²⁰.

Ens queda, finalment, parlar de la producció vitivinícola, que va experimentar una veritable edat d’or durant la segona meitat del segle XIX, a causa de la destrucció de les vinyes a França per la plaga de

fil·loxera i les possibilitats d'exportació que això va oferir al sector vitícola català. Al Vallès Oriental el conreu de la vinya no va assolir les proporcions d'altres comarques litorals o prelitorals, com ara al Penedès o al Garraf, on l'expansió de la vinya s'havia iniciat molt abans; però l'especialització vitivinícola va ser, sens dubte, el canvi més important en l'ús del sòl agrícola de la segona meitat del segle XIX. Entre 1860 i finals de la dècada de 1880 l'extensió de vinya de la comarca va passar de 5.200 ha a 8.200 ha, és a dir un creixement de més del 50 %. El 1880 a Mollet es registraven 425 ha de vinya, el que corresponia aproximadament al 40 % del seu terme municipal. En producció, amb 6.740 hectolitres, Mollet era el tercer municipi de la comarca, després de Caldes de Montbui (7.000 hl) i la Roca (6.800 hl)²¹, però aquests eren municipis amb un terme i una extensió de vinya molt superior, de manera que l'especialització vitícola de Mollet era més rellevant.

Aquesta expansió tan ràpida de la vinya va acabar bruscament amb l'arribada de la fil·loxera, un petit insecte que matava totalment els ceps. A Mollet el juliol de 1886 ja es denunciaven les primeres clapes de vinya atacades per la fil·loxera²². L'única solució que es va trobar davant d'aquesta crisi fou la replantació de les vinyes amb ceps americans immunes a l'insecte. A Mollet i, per extensió al Vallès Oriental, el capdavanter de la replantació fou el propietari de can Fonolleda, Fèlix Ferran (1814-1895), un dels propietaris més actius en la introducció de millores tècniques i productives en l'agricultura vallesana de la segona meitat del segle XIX i especialment en el camp de la viticultura²³. Soci de l'IACSI des de 1856, fou membre de la Subdelegació de Granollers i el primer president de l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès (1876-1878). També va ser vocal fundador de la Lliga de Contribuents de Barcelona (1892) i l'any 1887 fou designat, pel Ministeri de Foment, vocal de la Comissió provincial de defensa contra la Fil·loxera, càrrec que tornà a ocupar l'any 1893. Segons Joan Solé Tura, *fou inclús cridat al Ministeri d'Agricultura de Madrid, on va desenvolupar una tasca molt meritòria i encara que desvinculat momentàniament del nostre poble degut al seu treball, mai ens va oblidar, efectuant visites molt sovint [...]*²⁴. Va ser alcalde de Mollet els anys 1855-1857 i 1859-1861.

La replantació de la vinya va ser molt problemàtica no sols pels costos que suposava la inversió, sinó també perquè s'hi sobreposaren repetides crisis de malvenda del vi. La progressiva integració del mercat mundial del vi i l'augment de la productivitat de la vinya ame-

ricana van donar lloc a una situació generalitzada de sobreproducció en el mercat europeu.

En un context com aquest, els rabassaires van començar a veure la renda que pagaven als propietaris com una càrrega massa feixuga que no els permetia compensar els costos amb els preus de venda, i la reivindicació de "La terra per qui la treballa!" va començar a tenir un ampli seguiment entre la població pagesa. La mobilització pagesa i la sensibilitat que van mostrar-hi els polítics republicans van alarmar els propietaris, que van mostrar-se intransigents davant de qualsevol concessió, i l'enfrontament entre uns i altres desembocà en un dels períodes de més conflictivitat que ha viscut el camp català. A Mollet també trobem un dels protagonistes d'aquesta mobilització, el dirigent rabassaire Feliu Tura i Valldeoriola (1888-1956), que fou alcalde de la localitat en els anys 1930²⁵.

La davallada dels preus del vi també explica que el conreu de la vinya ja no recuperés l'extensió del segle XIX: l'any 1922, a la comarca només es registraven 6.200 ha de vinya i encara es va reduir més enfront dels cereals, les lleguminoses i els arbres fruiters, entre altres conreus. Segons una estadística agrícola de Mollet de 1930, els productes amb més extensió de terra cultivada eren el blat (38 %), les mongetes (18,7 %), els avellaners (13,6 %), els presseguers (9,3 %) i les patates (6,3 %), mentre que la vinya ja només ocupava el 4,2 %²⁶.

Un conreu que també va créixer durant el primer terç del segle XX foren els farratges com l'alfals, com a resultat de la nova especialització ramadera. La proximitat de Barcelona, que estava experimentant un creixement de població extraordinari, i la facilitat de les comunicacions (per ferrocarril i carretera), van estimular l'especialització en el sector vaquí productor de llet per a la creixent demanda barcelonina. Els anys 1920, el Vallès Oriental concentrava més del 10 % del bestiar vaquí lleter de Catalunya, només darrera del Baix Llobregat i de la comarca d'Osona²⁷. Els protagonistes d'aquesta gran transformació agrària foren els petits pagesos: dels 365 pagesos que hi havia a Mollet cap al 1930, 66 eren vaquers, amb unes quatre-centes vaques en total, de manera que la majoria tenien unes 4 o 5 vaques (el màxim de caps de bestiar registrat era de 15 vaques). Durant la Guerra Civil s'establí a Mollet un centre de refrigeració de llet (Indústria Làctia Socialitzada) amb una flota de més de quaranta camions²⁸.

MOLLET INDUSTRIAL

A l'alçada dels anys 1930, Mollet ja era una població "netament industrial", com afirmava Pau Vila. Entre els principals determinants d'aquesta evolució trobem les mateixes condicions que varen induir l'especialització ramadera del primer terç del segle XX, és a dir la proximitat del nucli barceloní i les bones comunicacions, especialment el ferrocarril. L'any 1884, en un acte social que es va celebrar a Mollet, un dels propietaris rurals del municipi va pronunciar un discurs on ja pronosticà la importància industrial que assoliria la ciutat uns anys més tard:

"[...] La mala fama que tenia Mollet d'ésser poch saludable acaba ja de desapareixer, per sapiguer tothom que s'ha canviat del tot lo seu estat climatològich, ab la total desaparició de las ayguas encalladas que encara hi havia uns cinquanta anys enrera; que no trigarà, no ho dubto, que aqueix hermós pla de que disfruta ab sas someras ayguas subterràneas, que las tres vias férreas que la trapitjan, que lo estar a uns 18 kilòmetres de Barcelona, farà obrir los ulls dels capitals veninhi a aixecar grans fàbricas ab altas xemeneys, quals plumalls de fum indicarán als viatjers que aquí hi ha molta vida y progrés"²⁹.

En efecte, els aiguamolls que hi havia hagut a Mollet ja s'havien convertit en terres de conreu i la localitat es trobava en una situació immillorable en relació a les infraestructures viàries: des del 1848 comptava amb la carretera que, seguint l'antic camí ral, anava de Barcelona cap al nord; l'any 1854 arribà el ferrocarril que es va prolongar cap a Girona i Portbou, i l'any 1862, una segona línia (la del Nord) que va continuar cap a Sant Joan de les Abadesses; el 1880 s'hi sumà encara una tercera línia (la del Calderí) de Mollet a Caldes de Montbui, orientada al transport de viatgers cap a les aigües termals, que només va funcionar fins als anys 1930³⁰.

La importància decisiva del ferrocarril en l'arrencada industrial de Mollet és fàcil d'advertir simplement observant l'emplaçament de les fàbriques que es fundaren al final del segle XIX: al carrer "de l'Estació" (actual Berenguer III), com en el cas de la sederia Fàbregas, i immediatament al costat de l'estació del ferrocarril de França, com en el cas de la Pelleria. La farinera Moretó, que s'instal·là inicialment al costat de l'estació de ferrocarril de França, va trobar un nou emplaçament al costat de l'altra estació (Santa Rosa).

Si observem una mica més de prop la creació d'aquestes empreses, podem extreure algunes conclusions. Els Fàbregas eren uns industrials

Perspectiva de la Pelleria presa des de l'Estació de França, a principis del segle XX
Fotografia de l'Arxiu Martí Pou i Torrents

amb una tradició en la branca de la seda que es remuntava almenys al segle XVIII. Cap a finals del segle XIX tenien una fàbrica a Gràcia que ocupava dos centenars d'obrers i una xarxa comercial per a tot Espanya (amb cases a Madrid, València i Màlaga a càrrec de representants exclusius)³¹. Fou aleshores quan van decidir obrir una segona fàbrica a Mollet i una tercera a Viladecans. L'elecció de Mollet fou decidida, segons sembla, per Gaietà Fàbregas Ricart que, cap al final del segle XIX, va visitar la vila de Mollet i va considerar-la apta per desenvolupar-hi la indústria; tanmateix, la nova fàbrica fou edificada pel seu successor al capdavant de l'empresa, Joan Fàbregas i Jorba. El març de 1897 ja es transportava pedra de la pedrera de can Lladó (Sant Fost de Campsentelles) per a la construcció de la fàbrica i dos mesos més tard ja es començaven a fer els fonaments de la fàbrica³².

Quines raons varen influir en aquesta decisió? Segurament l'opció per deslocalitzar les plantes de l'àrea barcelonina tenia a veure amb els costos de congestió (preu del sòl, cost de la mà d'obra,...) i externalitats negatives que se'n derivaven, com ara una conflictivitat obrera superior; però per explicar que Mollet fos una opció atractiva, cal remetre'ns a les consideracions que feia Pere Ventalló el 1884, és a dir: la proximitat de Barcelona i la facilitat per al transport que

donava el ferrocarril, juntament amb la disponibilitat d'aigua. Això determinà no tan sols la instal·lació d'una de les fàbriques sederes més modernes d'aquell moment a Espanya, sinó també l'especialització de Mollet en la producció sedera, en contrast amb el model productor dominant al Vallès Oriental basat en el sector cotoner³³.

La fundació de la Pelleria a Mollet el mateix any 1897 va obeir segurament a raons semblants. La iniciativa va partir d'un francès, Octave Lecante, que ja tenia experiència prèvia en el sector de l'adoberia a França. Amb la creació de l'empresa, probablement intentava evitar l'increment dels costos aranzelaris que va suposar el gir proteccionista del govern espanyol de 1891. A Mollet va trobar, d'una banda, la facilitat de transport que permetia el ferrocarril de Barcelona a França, i de l'altra, l'aigua abundant que proveïa el riu Besòs, adequat també a les necessitats d'aquest ram productiu pel seu poc cabal, atès que si el corrent era massa fort s'emportava les pells³⁴. Va establir la fàbrica precisament entre el riu i l'estació del ferrocarril (en uns terrenys adquirits al pare de Frederic Ros), i la va anar ampliant progressivament. Inicialment era una petita pelleria que ocupava una quinzena de treballadors, però l'any 1910 ja eren més d'una quarantena. El desembre de 1911 l'empresa es constituí en societat anònima, amb un accionariat francès encapçalat pel mateix Lecante (40 % de les accions), fet que li donà l'impuls definitiu. Naixia d'aquesta manera la *Tenería Moderna Franco-Española, S.A.*, que va adoptar nova maquinària elèctrica, i va construir unes noves naus i oficines, amb seu oficial al Passeig de Gràcia de Barcelona. L'any 1913 ja ocupava uns quatre-cents treballadors i durant els anys de la Primera Guerra Mundial, en què la producció va experimentar un creixement espectacular, el nombre d'obriers encara s'incrementà més i s'havien de fer hores extres. Octave Lecante va continuar com a administrador delegat de l'empresa fins que l'any 1929, després de moltes dificultats, l'empresa va passar a dependre del Banc Urquijo Català, i ell marxà de nou a París per encarregar-se de l'agència de vendes de la Teneria³⁵.

La tercera de les empreses esmentades més amunt també va ser fruit d'una iniciativa vinguda de fora de Mollet. Els germans Moretó eren originaris de ca l'Alzina (Olzinelles), una finca forestal orientada a la producció de llenya i suro. L'any 1884 van fundar una serradora a Sant Martí de Provençals; però el 1890 ja van comprar un camp de regadiu a Mollet, l'anomenada "Feixa Llarga", a la riba del Besòs, i un any més tard hi van traslladar la serradora. És probable que el motiu principal del trasllat fos la necessitat d'aprovisionar-se fàcilment

Vista del carrer de Berenguer III, des de l'Estació de França, la dècada dels anys trenta
Fotografia cedida pel Sr. Martí Moretó i Puigdomènech

de primera matèria; però, de nou, l'elecció de Mollet no era atzarosa: el ferrocarril permetia transportar a baix cost tant les primeres matèries com la producció, i tampoc no faltava l'aigua. L'emplaçament originari de l'empresa fou precisament al costat de l'estació del ferrocarril de Barcelona a Portbou, en el camí de l'únic pont que a Mollet travessava el Besòs. Durant els primers anys, la producció continuà essent la mateixa que s'havia fet a Sant Martí de Provençals: taulons i caixes d'embalat. Però l'any 1895, per aprofitar l'excedent d'energia que produïa la màquina de vapor, van instal·lar un molí per moldre cereals. Al cap d'uns quants anys, aquesta es convertiria en l'activitat principal i després exclusiva de l'empresa, que va créixer i va modernitzar la seva producció progressivament. L'any 1909 va renovar la maquinària amb tecnologia importada de Gran Bretanya i l'any 1918, davant de la impossibilitat d'expandir les seves instal·lacions al costat de la Pelleria, va comprar terrenys a la família Dalmases per desplaçar la producció a un nou emplaçament al costat de l'altra estació de ferrocarril de Mollet per la línia del Nord³⁶. Les primeres instal·lacions de la farinera foren adquirides per Octave Lecante per continuar l'expansió de la Pelleria; i en el nou emplaçament de Santa Rosa, la Farinera Moretó ha portat a terme una expansió que l'ha situat, en l'actualitat, entre les grans empreses espanyoles d'aquest sector.

Els paral·lelismes que s'adverteixen en els orígens de les tres empreses són ben evidents i remeten a aquella aflluència de capitals que ja pronosticava Ventalló l'any 1884. No són tres exemples escollits a l'atzar, sinó les empreses que han protagonitzat el creixement industrial de Mollet durant el segle XX i que es troben entre les empreses industrials més importants de la comarca. En els anys 1980, tant la Pelleria com la successora de can Fàbregas (Sedunion, S.A.³⁷) encara ocupaven més de tres-cents treballadors cadascuna³⁸. Amb un pes comparable només trobaríem la fàbrica tèxtil de can Mulà, (en aquest cas, com ja s'ha destacat, fundada l'any 1911 per un propietari local, Frederic Ros), que va tenir un gran desenvolupament fins a la crisi del sector en els anys 1960. Va fer fallida l'any 1971 (aleshores ja com a Indústria Tèxtil Ibèrica, ITISA).

CONCLUSIONS

Els inicis de la industrialització a Mollet del Vallès van tenir en el sector tèxtil un clar protagonista, amb la particularitat local (en relació a la resta de la comarca) de l'especialització en els teixits de seda. L'any 1931 les empreses tèxtils de can Mulà, can Fàbregas i la de Josep Fusté (coneguda com "la fàbrica de cotó" per oposició a les dues anteriors, que produïen teixits de seda) aportaven més de la meitat de la contribució industrial de la localitat³⁹.

La indústria agroalimentària, en canvi, no va tenir un desenvolupament parangonable, tot i el context marcadament agrari durant tot el segle XIX. Fora del cas excepcional de la farinera Moretó (i, més tard, de la farinera Serra), hi ha poques iniciatives empresarials remarcables. Cap al final del segle XIX, cal destacar la fàbrica de licors i aiguardents de Jaume Fonolleda i la fàbrica de pastes per a sopa de Francesc Paradell, dels anys 1880; i, ja entrat el segle XX, les caves Vilarrosal per a l'elaboració de xampany, fundades el 1931, i després les caves Gomà, inaugurades l'any 1943 i que van mantenir la producció fins als anys 1960. Però el sector agroalimentari no ha tingut una expansió remarcable fins molt recentment, precisament a partir de la crisi del tèxtil dels anys 1970, i encara molt per darrera dels sectors metal·lúrgic i químic (amb grans empreses com ara Derbi, Fredenhagen, Pelikan, Merck, Indústries Químiques del Vallès), que han estat els protagonistes de la recuperació industrial.

Una altra característica del primer període de la industrialització de Mollet és el protagonisme de les grans empreses i, amb alguna excep-

ció remarcable (com ara la fàbrica de can Mulà), sorgides d'iniciatives forànies, sense connexió amb la producció ni amb els capitals d'origen local. Eren iniciatives sorgides per aprofitar els avantatges de localització que oferia Mollet: prop de Barcelona (per primeres matèries, tecnologia, capitals i per mercat), en la dotació de recursos naturals (disponibilitat d'aigua) i d'infraestructures de transport (ferrocarril i carretera).

La importància de les comunicacions modernes en el desenvolupament econòmic de Mollet és una veritable constant històrica, atès que des dels anys 1970 la construcció de les autopistes també ha situat la ciutat enmig d'un nus de comunicacions. Mollet ha estat, històricament, un lloc de pas, ben comunicat i amb facilitat per atraure recursos productius. La seva industrialització és el resultat de la seva capacitat per atraure: a) mà d'obra (inicialment sobretot femenina, dels pobles veïns, i més tard, sobretot durant la segona meitat del segle XX, procedent d'altres regions espanyoles) i b) els capitals que han servit per bastir el seu teixit empresarial modern. Al llarg del segle XX Mollet ha sabut aprofitar els seus avantatges naturals i històrics; aquest és també, sens dubte, el seu repte de futur.

Vista de les fàbriques de Can Mulà i Can Moretó des del carrer del Dr. Lluís Duran, a principis del segle XX. Fotografia cedida per la família Figuera i Duarte.

Notes

1. Pau Vila, "Un assaig de geografia comarcal: el Vallès", Granollers, 1930 (reeditat dins *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila*, Barcelona, Curial, 1984, pàg. 265).
2. Víctor Balaguer, *Guia de Barcelona a Granollers per ferro-carril*, Barcelona, 1857, pàg. 69.
3. Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845 (reed. per Curial, 1985, vol. II, pàg. 143).
4. *Ibidem*, vol. I, pàg. 594. La Font de l'escot fou la primera fàbrica de Granollers que incorporà el vapor com a font d'energia i que, per les seves dimensions (uns 70 telers), produïa per a un consum d'abast supracomarcal (Jordi Abel i Jacint Jordana, *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*, Barcelona, El Racó del Llibre de Text, 1987, pàg. 212).
5. Vicenç Plantada, *Geografia local de Mollet del Vallès ab notícia geogràfica-escolar dels pobles dels contorns i son mapa topogràfic*, 1893 (publicada juntament amb el mestre de l'escola pública local Josep Payà i Raurich), dins de Ferran Pérez (a cura de), *Obres completes de Vicenç Plantada*, Centre d'Estudis Molletans, Mollet del Vallès, vol. 2, 1998, pàg. 55.
6. Francesc Cabana, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994, vol. 3, pàg. 171-174. L'any 1877 figurava com la primera empresa industrial de Sant Martí de Provençals segons la quota fiscal (Jordi Nadal i Xavier Tafunell, *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona, 1847-1992*, Barcelona, Columna, 1992, pàg. 301).
7. Josep Gordi i Jaume Vilaginés (coord.), *Moledo-Mollet (993-1993)*, Mollet del Vallès, Ajuntament de Mollet, 1993, pàg. 86.
8. Probablement transcriu la descripció de Mollet al *Diccionario geográfico...* de P. Madoz, que conté la mateixa relació.
9. Ramon Garrabou i Jordi Planas (a cura de), *Estudio Agrícola del Vallés (1874)*, Granollers, Museu de Granollers, 1998, pàg. 108.
10. Juan Cadevall Diars, *Nociones de geografía física, descriptiva e histórica del Vallés*, Granollers, 1886. L'any 1900 Vicenç Plantada va enviar mostres de canem produït a Mollet a l'Exposició Universal de París que van obtenir una Medalla de Plata, una Medalla de Bronze i Diploma d'Honor (N. Dalmau, "La evolución industrial en Mollet – Sant Fost – Martorelles", *El Correo Catalán*, Edición 2/Vallés especial, 8.2.1974).
11. L'empresari Andreu Estruch, un dels primers productors d'adobs a Catalunya, va importar algunes quarteres de llavor de canem d'Itàlia i el va distribuir entre alguns coneguts, entre ells Josep Pi, de Mollet, el qual amb aquesta llavor va aconseguir una producció superior. De totes maneres, les dificultats en la comercialització de les llavors van fer difícil la seva generalització (*Estudio Agrícola del Vallés (1874)*, op. cit., pàg. 109).
12. Arxiu de can Maspons de la Vall, lligall 8: Carta de Pere Maspons a Luis Justo Villanueva, datada l'any 1868.
13. Jaume Maspons i Camarasa, "Agricultura", dins: Francesc Carreras i Candi (dir.), *Geografia General de Catalunya*, Barcelona, s.d., vol. I: Catalunya, pàg. 636.
14. Hereu de can Mulà de Gallecs (30 ha) i d'altres peces de terra a Mollet que sumaven una extensió similar procedents del seu pare, Ramon Ros i Parellada, Frederic Ros també heretà de la seva mare, Maria Teresa Sallent i Serra, la finca de can Sallent (301 ha) i dues peces més de terra a Castellar del Vallès, i també fou propietari de can Farriol (120 ha) a Santa Perpètua de Mogoda i d'una altra finca d'una extensió semblant a Sant Feliu de Llobregat.

15. "Hem tingut ocasió de veure funcionar les dos màquines batedores que mogudes per força elèctrica, de corrent contínua y conducció bi-filar, te instalades el senyor Frederic Ros en el poble de Mollet. Durant onse hores de treball, cada una bat, aixafa la palla y neteja el gra de 80 garveres, necessitantse solament 10 operaris" (*Revista de la Cámara Agrícola Ausetana*, 8.1908). També s'en feien ressò a una revista de Madrid: "Ha conseguido introducir en su pueblo la trilla a máquina movida por electricidad" (*El Progreso Agrícola y Pecuario*, 31.1.1909).
16. Ramon Garrabou, Jordi Planas i Enric Saguer, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Ed. Eumo, 2000.
17. Joan Solé Tura, *Mollet, cent històries, cent vides*, Argentona, Ed. L'Aixernador, 1986, pàg. 51.
18. "Mollet productor", Programa de Festa Major de Mollet, 1912.
19. Xavier Cussó i Ramon Garrabou, "Alimentació i nutrició al Vallès Oriental en les darreres dècades del segle XIX", *Lauro*, 21, Granollers, 2002, pàg. 26-34.
20. Pere Bonvilà, *Més de tres-cents anys d'història, 1640-1936* (mecanoscrit citat a *Moledo-Mollet, op. cit.*, pàg. 106). Sobre aquest tipus d'exportacions, vegeu Jordi Pomés, *Les "Mataró's Potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1991, el qual destaca la importància del Sindicat Agrícola rabassaire de Mollet. Aquest es convertiria en l'intermediari entre la secció cooperativa de la Unió de Rabassaires i els sindicats agrícoles del Vallès Oriental que hi estaven adherits (Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires. Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, pàg. 399 i 403).
21. R. Roig i Armengol, *Memòria acompanyatòria al Mapa Regional Vinícola de la Província de Barcelona*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico Editorial La Academia, 1890.
22. Josep Iglésias, *La crisi agrària de 1879 a 1900. La fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62, 1968, pàg. 152.
23. Jaume Maspons i Camarasa, "Agricultors catalans. Fèlix Ferran i Coll", *Calendari del Pagès per a 1929*, pàg. 54-57.
24. Joan Solé Tura, *Mollet, una mica d'història*, Mollet del Vallès, Gràfiques Aster, 1981, pàg. 60.
25. Vegeu Carme Pi, "Un rabassaire a l'alcaldia: Feliu Tura", *Notes*, 4, Centre d'Estudis Molletans, 1990, pàg. 51-71.
26. M. Àngels Suárez, *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*, Mollet del Vallès, Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès, 2000, pàg. 34.
27. Josep Pujol, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la Guerra Civil*, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1988, pàg. 208 i ss, i també, del mateix autor, "Especialització i canvi tècnic en l'expansió del sector ramader català entre 1880 i 1936", *Recerques*, 37, 1998, pàg. 42-43.
28. M. Àngels Suárez, *La Segona República...*, *op. cit.*, pàg. 39.
29. Discurs de Pere Ventalló a Mollet el 16 de novembre de 1884 ("Datos curiosos del Mollet de hace medio siglo", *Vallés*, 18.8.1946).
30. Aquesta línia de ferrocarril va suspendre l'activitat l'any 1932 i només va reemprendre-la durant els anys de la Guerra Civil. Després de la constitució de RENFE, l'any 1941, no va ser incorporada a la xarxa estatal per considerar-la deficitària i fou abandonada definitivament (Raimundo Garcia, *El Calderí. Història del ferrocarril Mollet-Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui, Ajuntament de Caldes de Montbui, 1984).
31. Francesc Cabana, *Fàbriques i empresaris...*, *op. cit.*, vol. 3, pàg. 224.
32. "Datos curiosos del Mollet...", art. cit.
33. J. Abel i J. Jordana, *L'activitat econòmica...*, *op. cit.*, pàg. 217.
34. Pere Ysàs (coord.), José Fernando Mota Muñoz i Javier Tébar Hurtado, *Història*

- gràfica de la Tèneria Moderna Franco-Espanola. Cent anys de la Pelleria a Mollet del Vallès*, Barcelona, Fundació Cipriano García, 1999, pàg. 19.
35. Octave Lecante va continuar vinculat a l'empresa fins al 1935, en què va presentar la dimissió per diferències amb el consell d'administració, i va morir a França pocs anys més tard, el 1944 (*Història gràfica de la Tèneria...*, *op. cit.*, pàg. 28-30).
36. Vegeu Belén Calderón i Ramon Boter de Palau, *La Farinera Moretó*, Monografies urbanes de Mollet del Vallès, Mollet del Vallès, Ajuntament de Mollet del Vallès – Fills de Moretó S.A., 2000.
37. El primer de gener de 1973 es constituí Sedunion S.A. com a resultat de la fusió de les empreses Batlló S. A. i Sederes Jordi Fàbregas S.A., concentrant tota la producció a Mollet.
38. El nombre de treballadors de la Farinera Moretó no havia augmentat pràcticament des dels orígens de la fàbrica al final del segle XIX (una trentena); però en aquest cas es tracta d'una producció molt intensiva en capital, que no és comparable amb les altres produccions.
39. Cal tenir en compte que el registre no incloïa la Pelleria ni les farineres Moretó i Serra (M. A. Suárez, *La Segona República...*, *op. cit.*, pàg. 54).

La Farinera Moretó

Joan Moretó i Raventós

Director general de Fills de Moretó, SA i Farinera Moretó, SA

INTRODUCCIÓ

L'objecte d'aquest article és inserir la petita història de la Farinera Moretó en el marc molt més ampli de la història de la molinaria, i entendre quines foren, han estat i són les circumstàncies que propiciaren primer la creació, després el creixement i actualment una oportunitat i un repte per al futur de l'empresa.

Si bé la farina és un producte tradicional i mil·lenari, que aparentment ha romàs invariable des de la més remota antigor, de fet ha sofert modificacions notables en el transcurs dels darrers cent cinquanta anys fruit de les modificacions, molt més notables encara, sofertes per la molinaria en aquest període.

EVOLUCIÓ DE LA MOLINERIA: DELS MOLINS A LES FARINERES

L'evolució de la molinaria, com la de qualsevol altra activitat humana, es pot estudiar des de moltes perspectives diferents. En aquest article considerarem en primer lloc, i com a força impulsora dels canvis, l'evolució tecnològica, la qual imposarà consegüentment modificacions dràstiques en el teixit industrial de l'activitat.

EVOLUCIÓ TECNOLÒGICA

La molinaria és, sens dubte, una de les activitats humanes més antigues, tant com la pròpia agricultura. A diferència de fruites i hortalisses que poden ésser consumides crues, els cereals i llegums necessiten forçosament un procés de cocció per a ésser consumits. En el cas dels llegums i de l'arròs aquest procés consisteix en general

en bullir-los i condimentar-los, però en el cas dels cereals, en general no es consumeixen en gra sinó que prèviament es redueixen a farina, la qual barrejada amb aigua i altres ingredients permet l'elaboració d'una immensa varietat de productes cuits, des de simples farinetes, passant per tota mena de galetes o coques, tot tipus de pasta, i arribant al producte més sofisticat, fruit d'una fermentació alcohòlica de la massa llevada, que anomenem pa.

La reducció del gra a pols, és el procés nuclear de la molinaria. D'aquest procés se'n poden considerar tres aspectes diferents. En primer lloc l'instrument utilitzat per moldre, en segon lloc, la font d'energia emprada per impulsar-lo, i en tercer lloc, la utilització d'alguna forma de cernut per separar la farina del segó.

La tècnica més antiga (8000 aC) utilitzada per moldre el gra és el morter, encara usada avui en algunes tribus africanes per moldre el mill o el sorgo. Aquesta és una forma molt fatigosa de moldre, ja que cal alçar la maça per a cada cop. D'altra banda, la quantitat de farina produïda és petita i molt irregular.

Ja en l'antigor, i ben documentada en les pintures i escultures dels antics egipcis, es començà a usar una nova tècnica que consistia en una pedra lleugerament còncaua d'uns 60 cm de llargada per 40 cm d'amplada sobre la qual s'estenia una petita quantitat de gra, que es molia desplaçant manualment amunt i avall una altra pedra allargada (4000 aC). Aquest sistema era més eficaç que l'anterior, ja que no calia alçar la pedra sinó tan sols desplaçar-la, però la posició de treball, de genolls, era força incòmoda.

Un nou pas endavant es produí quan, a partir de l'esquema anterior, es passà d'un moviment de vaivé a un moviment de rotació, amb el qual la pedra mòbil passà a ser un disc d'uns 40 cm de diàmetre amb un mànec inserit en un forat per fer-lo girar. Amb la introducció d'un segon forat al centre del disc, es podia anar alimentant amb gra aquest molí rudimentari sense haver d'alçar la pedra (1000 aC). Aquests molins permetien treballar asseguts en una posició molt més còmoda que els anteriors. Al Museu d'Història de Catalunya a Barcelona es poden veure, i fins i tot manipular, molins d'aquest tipus usats a la nostra terra en temps dels íbers i ja citats a l'Antic Testament (Deuteronomi XXIV).

Tots els instruments esmentats fins aquí eren instruments essencialment domèstics, utilitzats per subvenir a les necessitats d'una família o grup reduït i impulsats per l'esforç manual, segurament femení.

Amb el pas del temps les moles de moldre van augmentar de dimensions per aprofitar el pes de la mola volandera, amb el qual augmentava l'eficàcia molturadora i la productivitat (200 aC). Això era particularment interessant en una societat fortament urbanitzada com la romana, on la molinaria deixà de ser una activitat domèstica per esdevenir una activitat fabril combinada amb la de forner. Aquestes grans moles de 150 cm de diàmetre i fins a 180 cm d'alçada, de les quals se n'han trobat en perfecte estat a les runes de Pompeia, ja no podien ésser impulsades manualment sinó que calia l'esforç combinat d'alguns esclaus o d'animals de tir per fer-les girar amb uns braços fixats radialment a la mola volandera (en llatí *mola asinaria* o *mola jumentaria*). La mola sotana d'aquests molins romans tenia una forma cònica molt pronunciada, mentre que la mola volandera tenia una perforació de forma semblant a la d'un rellotge de sorra, que encaixava per la part inferior amb la mola sotana i per la part superior servia de tremuja d'alimentació de blat. Tot i que aquests molins de "sang" eren els habituals en aquella època, l'arquitecte i enginyer romà Vitruvi Polius Marcus (88-26 aC) ja descriu un molí impulsat per una roda hidràulica.

Els molins de "sang" giraven molt lentament, de 5 a 10 rpm. Els molins hidràulics, àdhuc els més primitius, giraven molt més ràpidament, de 40 a 80 rpm, amb la qual cosa, la capacitat molturadora per a un parell de moles de les mateixes dimensions es veia multiplicat per un factor de 8. A finals de l'Imperi Romà, aparegueren les primeres rescloses per impulsar els molins, i durant tota l'alta edat mitjana els molins hidràulics i també posteriorment en algunes àrees els molins de vent, van prenent el relleu als molins de "sang". Cap a l'any 1000 la substitució ja era pràcticament total.

Durant aquest període, les moles es van anar aplanant i adquiriren la forma que van mantenir durant més d'un mil·leni, fins a la seva desaparició definitiva, ja al segle XX. Les moles, que encara es poden veure com a element decoratiu en molts entorns rurals, eren discs de pedra d'un diàmetre entre 80 i 150 cm, un gruix de 15 a 20 cm i un pes entre 300 i 750 kg, que giraven a una velocitat d'entre 100 i 150 rpm, segons les dimensions: les més grans giraven més lentament. Si bé les moles inicialment eren fetes d'una sola peça massissa, al final se solien produir ajuntant diversos fragments de pedra tallats oportunament i lligats mitjançant un cercol de ferro.

Durant centúries, la molinaria no sofrí canvis significatius. No fou fins a finals del segle XVIII que hi hagué un canvi substancial en la tecno-

logia: l'aparició dels primers molins impulsats per màquines de vapor. A Londres, l'any 1780 el propi Sr. Watt construï dues màquines de 40 CV per impulsar un molí proveït de 20 parells de moles, que molia 1.800 kg/hora. Aquest molí fou destruït l'any 1791 en un incendi provocat pels moliners tradicionals, que ho consideraven una competència deslleial. L'any 1785, el Sr. Evans de Philadelphia construï el que fou el primer molí automàtic, impulsat per vapor, amb 7 parells de moles, on els productes passaven d'una mola a la següent mitjançant elevadors de catúfols. A França, en plena revolució l'any 1789, es construï el primer molí impulsat per una màquina de vapor; la causa immediata fou la necessitat de disposar de molins que poguessin moldre també quan el fred glaçava els rius o quan la calor els eixugava. Aquest primer molí, però, només sobrevisqué durant tres anys: el carbó a França era car i no pogué competir amb els molins hidràulics que tenien l'energia de franc. Malgrat aquests inicis primerencs, no fou fins als anys 1850-1880 quan s'imposà de forma generalitzada l'ús del vapor. Per exemple l'any 1880, a França ja hi havia 2.036 màquines de vapor instal·lades. Aquest fou, però, el cant del cigne de les màquines de vapor, ja que pocs anys més tard començaren a ser reemplaçades per l'electricitat, molt més versàtil, i, curiosament, sovint produïda en aquella l'època per turbines que utilitzaven les infraestructures hidràuliques creades per impulsar els antics molins, alguns dels quals s'havien reconvertit en petites centrals elèctriques.

El segon canvi decisiu que transformà la molinaria coincidí en el temps amb l'expansió de la utilització de les màquines de vapor. Es tracta de la substitució de les moles de pedra per corrons d'acer. A partir de l'any 1750 començaren a aparèixer diverses patents sobre molins que utilitzaven corrons per moldre: 1753, 1774, 1775 i 1810 a Anglaterra, 1818 a França, 1821 i 1825 a Àustria, 1823 als EUA, la majoria de les quals no desembocaren en cap realització pràctica.

No és fins l'any 1830 que el Sr. Jacob Benoist Sulzberger construï a Frauenfeld (Suïssa) un molí hidràulic que utilitzava corrons d'acer. L'any 1838 en construï un segon a Budapest per al comte Stepan Szchenyi. La nova empresa Pesther Josef Walzmühle, reconstruïda l'any 1850, després d'un incendi, i ampliada l'any 1869, esdevingué un aparador mundial de la nova tecnologia. L'empresa Ganz & Co. De Budapest s'especialitzà a construir els nous molins, els quals no parà de millorar, i eren exportats arreu del món: tenien sucursals a Ratibor (Alemanya), Milà, Belgrad, Bombai i Melbourne.

Aviat aparegueren noves empreses que es dedicaren a la nova maquinària per a molinaria: Germans Bühler a Uzwil (Suïssa) l'any 1860, amb sucursal a Espanya des de 1898. El Sr. Henry Simon s'estableix a Manchester l'any 1867 on l'any 1878 hi construí el primer molí complet. L'empresa Thomas Robinson & Sons Ltd. fundada l'any 1840 era una serradora a Rochdale (Anglaterra). L'any 1854 es traslladà prop de l'estació del tren. En aquella època bona part de la maquinària de molinaria era feta de fusta i ells s'hi especialitzaren i, a partir de l'any 1883, passà a ser la seva activitat principal. L'any 1909 varen subministrar la maquinària de la primera farinera de l'empresa Germans Moretó.

El tercer canvi que configurarà la molinaria moderna fou la introducció sistemàtica del cernut als molins per obtenir farina blanca. Fins al segle XVIII, als molins la farina s'obtenia passant el blat una sola vegada per les moles ben serrades. La farina integral resultant sortia molt calenta de les moles i era impossible de cerndre-la. El pa elaborat amb aquesta farina era un pa integral, d'una qualitat que avui considerariem força mediocre. Cerndre aquesta farina integral per elaborar un pa més blanc, article aleshores de luxe, era tasca reservada al forner, el qual ho feia amb sedassos manuals més o menys eficaços.

Per a un cernut eficaç cal una tela de cernut homogènia. L'any 1774 aparegueren al mercat les primeres teles de seda destinades específicament al cernut, però eren encara força primitives. L'any 1833, el suís Pierre Antoine Dufour establí al cantó d'Appenzell la primera empresa tèxtil dedicada específicament al teixit de teles de seda per al cernut, la qual continua essent líder en aquesta activitat fins avui. L'any 1868 apareixen les primeres teles metàl·liques, primer d'acer galvanitzat i un segle més tard d'acer inoxidable, més resistents que les de seda, però no podien teixir-se en teles prou fines i per tant, el seu ús es restringeix a les sèmoles. L'any 1955 hi hagué una revolució en el món del cernut amb l'aparició de les teles de niló, que en molt pocs anys van substituir totalment les de seda, atesa la seva enorme resistència al desgast i estabilitat davant els canvis d'humitat.

A partir de l'any 1785 en què es construí el molí Evans, del qual ja s'ha parlat, s'inicià el camí cap al cernut mecànic. Els primers cernedors moguts mecànicament foren els torns hexagonals o octogonals, els quals giraven a unes 20-25 rpm. L'any 1829 es patentà a Anglaterra el primer cernedor centrífug, que girava a unes 30-35 rpm. i aprofitava millor la superfície de la tela. Els turbocernedors encara són utilitzats en l'actualitat per algunes passades difícils de cerndre.

La màquina reina del cernut, el cernedor pla o *plansifter*, fou inventada per l'hongarès Karl Haggemaher l'any 1887, i comença a ser construïda als tallers de l'empresa Ganz & Co. anteriorment citada. El cernedor pla ocupava moltíssim menys espai que els torns, consumia menys energia i requeria menys superfície de tela de cernut, cara, i aquesta era de fàcil substitució; i per acabar, una sola màquina podia cerndre diversos productes alhora. La victòria estava cantada.

Amb la introducció del cernut mecànic als molins, la farina blanca comença a popularitzar-se, i la demanda no para de créixer. Per tal d'augmentar el rendiment en farina blanca de la mòlta del blat, calia poder separar la sèmola del segó obtinguts del que s'anomenava mòlta alta, és a dir el resultat de moldre el blat amb les moles poc serrades. Entre l'any 1802 i 1810 s'iniciaren els primers experiments amb corrents d'aire combinades amb un cernut per aconseguir aquesta separació, però no fou fins l'any 1860 que s'usaren al molí Benoit de Saint-Denis (França) els primers sassors. Vers l'any 1890 ja eren un utilitatge comú a les farineres de l'època.

Per no allargar indegudament la llista d'innovacions tècniques que s'han anat introduint a les farineres al llarg dels darrers 150 anys, només citaré les següents, de conseqüències molt importants: a partir de l'any 1950 s'introduí el transport pneumàtic de productes a l'interior del molí i començaren a desaparèixer els elevadors de catúfols. En aquest mateix període, els motors elèctrics van fent-se més petits i econòmics. S'instal·len progressivament motors individuals i comencen a desaparèixer embarrats, politges, corretges i altres elements de tracció mecànica. A partir de l'any 1980, s'inicia la revolució informàtica i pneumàtica, que permet assolir uns nivells d'automatització inimaginables pocs anys abans.

EVOLUCIÓ INDUSTRIAL

No tenim informació precisa sobre la situació dels molins tradicionals de moles al nostre país abans de l'aparició de les farineres modernes, però podem extrapolar les dades, molt interessants, del cens de molins que es va fer a França l'any 1809.

Llavors, a França hi havia 98.157 molins, 82.300 molins hidràulics i 15.857 de vent, dels quals 290 i 37 respectivament eren a la Catalunya Nord. La població de França a l'època era d'uns 29 milions d'habitants, amb la qual cosa en resulta una mitjana d'un molí per cada 300 habitants, amb una gran variació geogràfica, que va dels

5.015 habitants per molí a la ciutat de París als 105 habitants per molí a Còrsega.

El declivi a França fou ràpid. Dels 98.157 molins de l'any 1809, es passà a 37.051 l'any 1896, a 20.168 l'any 1921 i a 14.490 l'any 1931. Si considerem una densitat similar de molins al nostre país, tenint en compte que segons el cens de l'any 1787 la població catalana era de 875.400 habitants i l'espanyola de 10.409.000 habitants, resulta un nombre de molins en actiu de 2.900 a Catalunya i 34.700 a Espanya.

Setanta anys més tard, en el cens de l'any 1857, la població catalana havia augmentat fins als 1.652.611 habitants i l'espanyola fins als 15.454.514 habitants; però la competència de les fargues, papereres i fàbriques tèxtils per utilitzar els cabals d'aigua i la gradual introducció de les màquines de vapor, juntament amb la progressiva urbanització del país, va fer que el nombre de molins ja hagués començat a recular.

L'any 1886, quan l'empresa Villarroja & Castellano de Saragossa bastí la primera farinera moderna a Espanya, equipada amb molins de corrons, segurament el nombre de molins de moles en funcionament encara sobrepassava els 20.000 a Espanya i els 1.600 a Catalunya. Tot i la manca d'un cens exhaustiu, alguns estudis locals corroboren aquestes dades. Per exemple en l'obreta *Els molins hidràulics del Moianès i de la Riera de Caldes*, s'inventariaven, tan sols en aquesta comarca, 99 molins, i a l'obra *El Ripollès, "Molins Fariners"*, s'inventariaven en aquella comarca 113 molins.

Vint-i-cinc anys més tard, l'any 1912, s'havien construït a Espanya 806 farineres, 102 de les quals a Catalunya. En conjunt, podien molturar 10.837 Tm/dia, que equival a 2.709.250 Tm/any, quantitat que representava el 84% dels 3.219.900 Tm de blat consumit a Espanya l'any 1912, pels 20.231.000 habitants d'aleshores. És a dir, els molins tradicionals ja no produïen més del 16% de la farina consumida.

Disset anys més tard, l'any 1929, el nombre de farineres modernes a Espanya havia augmentat fins arribar a les 1.339, de les que 168 eren a Catalunya. La capacitat molturadora havia augmentat fins les 16.022 Tm/dia, equivalent a 4.005.500 Tm/any (sobre una base d'activitat de 250 dies/any), quantitat superior en un 15% a les 3.473.300 Tm efectivament consumides aquell any pels 22.761 habitants de l'Espanya de 1929. Per tant, en aquesta data no tan sols

les farineres ja havien desplaçat completament del mercat els molins tradicionals, sinó que ja havien iniciat el camí de la sobre capacitat de molturació, fet que configurà l'evolució de la molinaria durant la segona meitat del segle XX. A partir d'aquí, l'oposició ja no era entre farineres i molins tradicionals, basada en una diferència notable en el producte d'unes i altres; sinó entre farineres més eficients i farineres menys eficients, basada en factors essencialment econòmics.

Els estralls de la Guerra Civil i l'escassetat dels anys de la postguerra, amb el fenomen de l'estraperlo, provocaren una certa revifalla dels molins hidràulics que havien sobreviscut, que podien actuar fora dels controls oficials. D'altra banda, els anys d'autarquia del primer franquisme i el monopoli sobre el blat del Servicio Nacional del Trigo provocà el desplaçament del centre de gravetat de la molinaria cap a les zones productores de blat i la minva d'activitat dels molins a les zones deficitàries. Aquesta conjuntura permeté que el nombre de molins continués creixent i el problema de la sobre capacitat de molturació s'agreugés.

L'any 1951 es va tocar sostre amb 1.940 farineres actives a Espanya, amb una capacitat total de molturació de 30.650 Tm/dia. Manquen dades precises sobre l'ocupació en aquesta data, però es pot calcular en unes 28.000 persones. L'any 1970 s'havia iniciat el procés de contracció del nombre de farineres, que havia davallat a 1.674, és a dir 266 menys que dinou anys abans, però la capacitat agregada de molturació, a causa de les millores tecnològiques introduïdes als molins que romanien en actiu, encara havia crescut fins al màxim històric de 32.625 Tm/dia.

A partir d'aquí la crisi de la molinaria s'aguditzà enormement i l'any 1973 la Presidència del Govern establí el Pla de Reestructuració 2244/73, fruit del qual moltíssimes farineres abandonaren l'activitat: l'any 1980 només romanien actives 619 farineres, en deu anys n'havien plegat 1.055, i la capacitat agregada de molturació havia passat a 18.885 Tm/dia, és a dir 4.721.250 Tm/any o un 33% d'excés sobre el consum efectiu de 3.550.000 Tm/any. Es pot observar com el consum de blat, l'any 1929, amb una població molt menor, fou gairebé el mateix que el de l'any 1980, el qual continua essent gairebé el mateix en l'actualitat, ja que l'augment de la població espanyola s'ha vist compensat per la reducció del consum de pa per càpita durant aquests 75 anys.

A partir de la incorporació d'Espanya al Mercat Comú l'any 1986, s'acabà el monopoli estatal sobre el blat, i es pogué començar a im-

portar blat d'Europa, especialment de França, Anglaterra i Alemanya, particularment a partir de l'any 1992 amb la finalització del període transitori d'adhesió. Aquesta modificació en les condicions de subministrament de blat va invertir la situació entre les farineres situades a la perifèria deficitària i les situades a l'interior, fins aleshores privilegiades. Això provocà el desplaçament de la producció de farina cap a la perifèria, on les fàbriques que havien sobreviscut tornaren a créixer, en detriment de les fàbriques de l'interior, moltes de les quals van anar abandonant l'activitat.

De l'any 1980 a l'any 2000 continuà la tendència a la concentració de la molinaria. Aquest darrer any quedaven en actiu 249 farineres, és a dir 370 menys que vint anys abans, però malgrat aquesta reducció en el nombre de plantes, la capacitat de molturació havia tornat a augmentar fins a les 29.000 Tm/dia, per les millores tecnològiques introduïdes a les farineres romanents. Aquesta capacitat, que excedia en un 104% el consum efectiu de farina, s'atansava de nou a la que desencadenà la crisi dels anys 1970.

El desembre de l'any 2001 la Comissió d'Agricultura, Ramaderia i Pesca del Congrés de Diputats va presentar al Govern una Proposta no de Llei sobre la reordenació de la indústria farinera, que finalment va ser desestimada. La tendència a la concentració continuava: el novembre de 2003 queden en actiu 211 farineres, però continuen reformant-se algunes de les instal·lacions, amb la qual cosa la capacitat agregada de molturació no tan sols no s'ha reduït sinó que continua creixent. L'ocupació agregada de la molinaria espanyola, mentrestant, s'ha reduït a 2.832 persones, és a dir tant sols un 10% de la que generava fa 50 anys.

Aquesta tendència a la concentració de la molinaria en menys farineres cada cop més grans no és un fenomen exclusiu espanyol sinó que s'ha donat o s'està donant arreu d'Europa. En el moment actual, a Espanya hi ha una farinera per cada 190.000 habitants. A França, l'únic país de l'Europa comunitària amb una dispersió més gran que l'espanyola, n'hi ha una per cada 102.000 habitants. Ara bé, als països europeus on la concentració ha avançat més, s'ha arribat a valors de 765.000 habitants per molí a Dinamarca, 877.000 a la Gran Bretanya i 888.000 a Suècia. Fora d'Europa la concentració encara és més forta: als Estats Units, l'any 2000 hi havia una farinera per cada 1.421.000 habitants i a molts països on la industrialització ha estat recent i les farineres són de construcció també recent, com per exemple a Egipte, s'arriba a valors de 3.500.000 habitants per farinera.

Les farineres més grans arriben a produccions de 1.500 a 2.000 Tm/dia, corresponents al consum de 6.000.000 a 9.000.000 d'habitants, que marquen, així, la pauta pel que fa a productivitat. Aquestes farineres però, solen ser farineres portuàries, en el cas europeu destinades en bona part a l'exportació de farina, com per exemple Farinera Vilafranguina, a Càdiz, o Grandi Molini Italiani, a Venècia i, en el cas d'altres països, dependents de les importacions massives de blat.

L'última tendència que s'ha de mencionar i que ha agreujat severament la sobre capacitat de producció de la molinaria europea ha estat la pèrdua irreversible d'una bona part del mercat d'exportació. La campanya 1997/98, la UE va exportar 5.906.000 Tm de farina però la campanya 2001/02 l'exportació s'havia reduït a 2.643.000 Tm, és a dir una reducció del 55 % en tan sols 4 anys. La causa d'aquest fenomen ha estat la construcció massiva de farineres noves de planta a molts dels antics països importadors com per exemple Egipte, ja citat, però també Algèria, els Emirats Àrabs, el Sudan, etc.

FUNDACIÓ I CREIXEMENT DE LA FARINERA MORETÓ

Com ja s'ha dit a l'inici, l'objecte d'aquest article no és tant explicar en detall la història de la Farinera Moretó, d'altra banda ja publicada l'any 2000 en un petit llibre escrit pel Sr. Ramon Boter i la Srta. Belén Calderón, sinó entendre-la en funció dels antecedents descrits en els apartats anteriors.

Quan l'any 1884, els tres germans Josep, Joan i Joaquim Moretó i Prat, fadristeres de ca l'Alzina d'Olzinelles (Vallès Oriental), fundaren a Sant Martí de Provençals amb la dot rebuda, la serradora Germans Moretó, no feren altre cosa que reproduir el model familiar tradicional a les famílies rurals catalanes. L'activitat triada no ho fou a l'atzar sinó que responia al coneixement de la fusta que tenien d'explotar els boscos del mas familiar. La ubicació tampoc no fou casual: Sant Martí de Provençals era el gran polígon industrial de la Barcelona de l'època i la ciutat estava experimentant un creixement espectacular, amb el pla Cerdà encara en ple desenvolupament, que assegurava un mercat per als productes de la serradora.

L'any 1891, la serradora es traslladà a Mollet del Vallès i s'instal·là just davant de l'estació de França on disposava d'un apartador de ferrocarril propi. Aquesta proximitat al ferrocarril era essencial per assegurar la recepció de la matèria primera i l'expedició dels

productes manufacturats. La serradora, amb la segona màquina de vapor instal·lada al Mollet rural de l'època, era una empresa moderna i innovadora. Aquest esperit innovador tornà a aparèixer el 1899 amb la instal·lació d'enllumenat elèctric i telèfon a la fàbrica. Quatre anys abans, el 1895, s'havia iniciat la diversificació del negoci, concepte ben actual, amb el muntatge d'unes moles per moldre gra amb l'excedent d'energia de la màquina de vapor.

L'any 1902 amb la mort de Josep Moretó i Prat, el darrer dels tres germans fundadors, l'empresa passà a anomenar-se *Viuda de José Moretó e Hijos* i el molí prengué la denominació comercial de *La Vallesana*. La vídua, Anna Riera, emancipà el fill gran, Martí, als 16 anys, perquè es fes càrrec del negoci. Malgrat el canvi generacional i la joventut de la nova generació, l'impuls innovador no s'havia perdut i el 1909 es construí al costat de la serradora la primera farinera moderna, amb maquinària de l'empresa Robinson, citada anteriorment. La capacitat d'aquella primera farinera era de 12 Tm/dia, molt semblant a la de qualsevol de les 102 farineres que l'any 1912 hi havia a Catalunya. El 6 de setembre de 1915 l'empresa passà a denominar-se *Fills de Moretó SA*, nom que ha mantingut fins a l'actualitat.

L'any 1918, davant la impossibilitat d'ampliar la farinera allà on era, els germans Martí, Joan i Miquel Moretó i Riera decidiren traslladar-la a l'emplaçament on és actualment, davant l'estació de Mollet-Santa Rosa. La tria vingué de nou condicionada per la proximitat de la línia del ferrocarril. El nou solar, de més de 2 hectàrees de superfície, havia de garantir l'expansió futura de l'activitat.

Aquells foren uns anys molt bons per a la molinaria, com ho demostra el fet que, en 17 anys, Catalunya passés de tenir 102 farineres a tenir-ne 168. El declivi dels molins tradicionals ja era imparable i, d'altra banda, la destrucció a Europa a causa de la Primera Guerra Mundial facilità l'exportació de farina i assegurà la plena ocupació. Davant la bonança, l'any 1921 els tres germans decidiren comprar una segona farinera a Casetes (Saragossa) on anà el germà petit, Miquel. Amb la mort de Joan l'any 1925, tornaren a vendre aquella fàbrica i Miquel tornà cap a Mollet.

L'any 1929 es construïren les primeres sitges de blat. Eren de les primeres que es construïen al país, i així s'iniciava la manipulació del blat en orri. El renom de cal Pela Esquenes començava a perdre sentit, tot i que els sacs de farina continuaven essent de 100 kg i només bastants anys més tard començaren a reduir el pes, primer a 70 kg, després a 50 kg i, en l'actualitat, encara estan introduint-se els sacs de 40 kg i 25 kg.

L'any 1930 morí Martí deixant sol al germà petit, Miquel. Aquest però tirà endavant. L'any 1935, tornà a aventurar-se amb una nova farinera, aquest cop a Peñafiel (Valladolid), a la riba del riu Duero, que funcionava amb energia hidràulica. Amb la Guerra Civil, però, aquesta farinera es va abandonar. Aquell mateix any s'enjardinava la part del solar de la farinera que encara no s'utilitzava industrialment.

Passada la guerra, els anys de bonança de la molinaria ja només eren un record. Hi havia una mancança greu de blat i, amb la creació del Servicio Nacional del Trigo, monopoli estatal, el proveïment de blat afavoria descaradament les fàbriques situades a les zones bladeres de l'interior de la península. Aquesta situació permeté que, malgrat que ja hi havia una situació de sobre capacitat de producció, continuessin construint-se noves farineres a l'interior, fins arribar al màxim de 1940 farineres l'any 1951.

A partir de l'any 1942 s'incorporaren a l'empresa els germans Josep, Martí i Miquel Moretó i Puigdomènech, fills de Joan, tercera generació familiar al negoci. L'any 1950 es renovà totalment la maquinària del molí. El nou molí fou el primer a utilitzar el transport pneumàtic a Espanya, i a utilitzar sitges per a la farina, que permetrien lliurar farina en orri.

Aquells foren anys molt durs per a la molinaria, particularment la catalana, i tancaren moltíssimes fàbriques. De fet la Farinera Moretó estigué aturada durant gairebé un any, temps que s'aprofità per ampliar les sitges de blat. Malgrat això, hi hagué tres factors que permeteren a la Farinera sortir-se'n amb èxit. El primer fou el creixement explosiu de la població de Barcelona i el seu entorn, que impulsà el consum de farina a l'alça, consum del que, per la proximitat geogràfica, la Farinera fou un dels principals beneficiaris. El segon fou l'aposta decidida per la innovació tecnològica i l'eficiència industrial, cosa que permeté aprofitar l'oportunitat que representà el tercer factor. Aquest fou l'aparició, en l'entorn geogràfic de la Farinera, d'un nou tipus de client industrial, inexistent anteriorment, que requeria unes farines molt específiques per a usos nous, que quedaven fora de la competència de la majoria de farinaires. Els primers foren Bimbo a Granollers, que necessitava farina de força per elaborar pa de motlle americà, i Nutrexpà a Parets, que necessitava farina micronitzada per espessir el Cola-Cao.

A finals dels anys 1960, la legislació sobre el monopoli del blat per part del SNT havia anat evolucionant i permetia a operadors privats

que disposessin de sitges, llogar-les al SNT per emmagatzemar-hi blat, sobre el qual l'operador tenia prioritat de compra. Això feu molt interessant ampliar les sitges de blat i així, entre els anys 1968 i 1972, es construïren les grans sitges de blat que avui són la característica més visible de la Farinera i probablement del municipi.

L'any 1973 moria Miquel Moretó i Riera i, sis anys més tard, s'incorporaren a l'empresa els germans Joan i Josep Moretó i Reventós, fills de Martí, la quarta generació familiar, i la primera que gaudí de l'oportunitat d'una formació tècnica superior.

De l'any 1978 al 1981 es tornà a renovar totalment la maquinària del molí. Aquest cop però, va ser l'empresa Bühler l'encarregada del projecte, ja que Robinson, que havia estat durant 70 anys el proveïdor principal de maquinària de la Farinera, no havia sobreviscut a la crisi industrial. En la reforma s'augmentà la capacitat de 120 Tm/dia a 180 Tm/dia. En aquelles dates també s'introduïren els primers ordinadors a l'administració de l'empresa. La renovació era necessària perquè bona part de la maquinària ja tenia 30 anys i alguns dels molins encara eren els originals del 1909. Ara bé, es va aprofitar la renovació per ampliar notablement la capacitat de molturació i s'inicià, així, la participació de la Farinera en la carrera per la concentració i la productivitat a ultrança que ha estat el tret més determinant en l'evolució de la molinaria el darrer quart de segle.

L'any 1989-1990 s'amplià la capacitat d'emmagatzematge de farina en un 250% per tal de poder donar-li el repòs convenient. El nou edifici es construï en un dels magatzems a tocar de la via del ferrocarril. Cinc anys més tard, el 1995-1996, es tornà a ampliar el molí, de les 180 Tm/dia a les 320 Tm/dia actuals.

L'any 1997 *Fills de Moretó* creà, juntament amb una dotzena de fabricants de farina de Catalunya, Aragó i el País Valencià, un consorci per poder optar als grans contractes d'exportació, activitat que en aquell moment estava al punt àlgid. Durant un parell d'anys, s'exportà farina a Angola, Guinea Equatorial i, sobretot, a Algèria. Tres anys més tard, amb el virtual tancament del mercat Algerià i la fortíssima davallada d'expectatives en el mercat exterior, el consorci *Exportadora de Farines Mare Nostrum* es va dissoldre.

Serradora de fusta a l'Estació de França dels germans Moretó i Prat, a finals de segle XIX
Fotografia cedida per Fills de Moretó, SA

• Imatge de la Farinera Moretó quan estava a l'Estació de França
Fotografia cedida per Fills de Moretó, SA

Vista aèria de la Farinera Moretò en el barri de Santa Rosa
 Fotografia cedida per Fills de Moretò, SA

Molins de farina a la Farinera Moretò a Santa Rosa
 Fotografia cedida per Fills de Moretò, SA

Plansifters per garbellar la farina a la Farinera Moretó
Fotografia cedida per Fills de Moretó, SA

Els germans Josep, Martí i Miquel Moretó i Puigdomènech, membres de la tercera generació de la Farinera *Fotografia cedida per Fills de Moretó, SA*

Sitja de la Farinera Moretó construïda el 1929
Fotografia cedida per Fills de Moretó, SA

Vista de la Farinera Moretò a la dècada dels anys trenta
Fotografia cedida per Fills de Moretò, SA

Vista aèria del conjunt de la Farinera Moretò, l'any 1984
Fotografia cedida per Fills de Moretò, SA

SITUACIÓ ACTUAL I FUTUR

Fills de Moretó elabora en l'actualitat més de 20 tipus de farines, els quals es lliuren en sacs de 25 a 50 kg, solts o paletitzats, o bé en orri, a prop d'un miler de clients. Els clients van des del petit forn o pastisseria de poble fins grans indústries emblemàtiques com Bimbo, Panrico, Gallo, Nutrexa, LU, Tarradellas, etc. Prop del 90% de les vendes s'efectua a Catalunya, i s'envia la resta de farina als mercats insulars de Balears i Canàries i una petita fracció és exportada.

La gamma de farines inclou des de les farines de força, usades per elaborar pa de motlle, pizzes o pastisseria congelada, les farines de mitja força usades en brioixeria i per fer pa congelat, les farines panificables tradicionals per al pa de cada dia, fins les farines fluixes per a galetes o magdalenes.

Espanya és estructuralment deficitària en producció de cereals, i cada any importa al voltant del 40% del blat consumit, tant per a molinaria com per a l'elaboració de pinsos compostos. Aquest dèficit no és homogeni, i es concentra sobretot a la conca de l'Ebre, regió que importa el 66% de les importacions totals de l'estat, i on, per tant, el blat importat arriba a representar el 75% del consum. En el cas de la Farinera, situada en un entorn urbà i per tant particularment deficitari en cereals, la proporció del blat importat arriba al 85% del seu consum. Els orígens del blat importat varien lleugerament d'any en any però en general provenen, en un 60%, del sud de França i la resta es reparteix a parts iguals entre Anglaterra i els Estats Units.

En el moment actual, Fills de Moretó moltura unes 86.000 Tm/any de blat, això correspon a una facturació de 18 milions d'euros. La plantilla és de 46 persones. L'empresa disposa d'una capacitat d'emmagatzematge de 10.000 Tm de blat i 2.000 Tm de farina i ocupa la 12a plaça entre les 211 farineres espanyoles. La producció actual de la farinera correspon al consum de farina d'1.000.000 de persones, situada, fins i tot, per sobre de la mitjana dels països europeus on l'activitat està més concentrada, com Dinamarca, el Regne Unit o Suècia, tots ells amb mitjanes de 750.000 a 900.000 habitats per farinera.

La molinaria a Espanya no està distribuïda regularment pel territori, sinó que està fortament concentrada a la conca de l'Ebre: de les 11 empreses que hi ha per davant de Fills de Moretó en producció, les 3 primeres són a Catalunya, 3 a Aragó, 2 a Navarra i 1 a la Rioja; tan sols 2 són a Andalusia. Aquesta situació de competència impulsa a

Fills de Moretó a mantenir una estratègia de creixement, per poder continuar competint amb èxit.

Els darrers anys 2000-2001 s'han ampliat i automatitzat les instal·lacions de descàrrega de blat i de càrrega de farina en orri en previsió d'una futura ampliació del molí, que podria assolir les 640 Tm/dia de capacitat, amb el que es posaria a uns nivells d'eficiència comparables amb avantatge als dels capdavaners del país, a més de passar a ocupar la quarta o cinquena plaça estatal.

Aquesta ampliació desencadenarà la necessitat d'ampliar les sitges de farina, les quals hauran de doblar també la seva capacitat, ampliació que s'hauria de construir al costat de les sitges actuals de farina. En una etapa posterior, el desenvolupament de l'activitat logística de l'empresa i d'activitats paral·leles com poden ser l'envasat en paquet petit per al mercat domèstic, l'elaboració de premescles a mida del client, magatzem intel·ligent de mercaderies i comandes paletitzades, etc. necessitaran noves ampliacions en els solars, avui pendents d'urbanitzar, contigus a la ubicació actual.

Aquesta acceleració del ritme inversor per tal de mantenir-se al dia en tecnologia i capacitat de producció, força fins a l'extrem els recursos financers de l'empresa, que esdevé un factor que limita el creixement. Malgrat tot, la ubicació ideal de l'empresa a peu de ferrocarril, ben comunicada per carretera, pròxima al port de Barcelona i a les grans indústries alimentàries consumidores de farina, la proximitat a França, primer productor europeu de blat, la posició ja assolida dins del mercat nacional, les instal·lacions modernes i, sobretot, la il·lusió, tant del personal de l'empresa com de la família Moretó, permeten mirar el futur amb esperança de permanència.

Bibliografia

- Andrae M., C. *La industria molinera*, Editorial Labor S.A., Barcelona, 1952.
- Aymamí i Domingo, Gener i Pallarès-Personat, Joan, *Els molins hidràulics del Moianès i de la Riera de Caldes*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1994.
- Bézian, Jean et Huguette: *Les grandes heures des moulins occitans. Paroles de meuniers*. Plon, Paris, 1994.
- Bolòs i Masclans, Jordi i Nuet i Badia, Josep, *Els molins fariners*. Ketres Editora S.A., Barcelona, 1983.
- Bonjean, Alain et Leblond, Renaud: *Du grain au pain. Les trésors du blé*. Éditions Imp, Paris, 2000.
- Boter de Palau Gallifa, Ramon i Calderón Gonzálvez, Belén: *La farinera Moretó*. Fills de Moretó S. A., Barcelona, 2000.
- Burnett, R.G. *Through the Mill. The Life of Joseph Rank*. The Epworth Press, London, 1946.
- De Castro, Concepción, *El pan de Madrid. El abasto de las ciudades españolas del antiguo régimen*. Alianza Editorial S.A., Madrid, 1987.
- Crespo Parra, Francisco: *Moderna tecnología aplicada a la molturación del trigo*. Portada Editorial S.L., 3 volums, Sevilla, 1996.
- Cutrina i Sorinas, Gonçal: *El Ripollès. "Molins Fariners"*. Impremta Maideu, Ripoll, 1993.
- Drapron, Roger, Potus, Jacques et Laplume, France: *Notre pain quotidien*. Antenne Générale de Publication, Paris, 1999.
- Escalera Reyes, Javier y Villegas Santaella, Antonio: *Molinos y panaderías tradicionales*. Editora Nacional, Móstoles, 1983.
- Fierro, Alfred: *Histoire et dictionnaire des 300 moulins de Paris*. Éditions Parigramme, Paris, 1999.
- Jones, Glyn: *The Millers. A story of technological endeavour and industrial success. 1870-2001*. Carnegie Publishing Ltd., Lancaster, 2001.
- Lefébure, Christophe: *Moulins d'autrefois*. Flammarion, Paris, 1999.
- Lockwood, J.F.: *Flour Milling*. The Northern Publishing Co. Ltd., Liverpool, 1948.
- Miège, Jean-Louis et al.: *Les céréales en Méditerranée: Histoire, Antropologie, Économie*. CNRS Éditions, 1993.
- Morgades, J.M. *Anuario estadístico de Cereales*. J.M. Morgades Editor, Barcelona, 1935.
- Rivals, Claude: *Le moulin et le meunier. Une technique et un métier*. Empreinte Éditions, 2 volums, Toulouse, 2000.
- Smith, Leslie: *Tecnología de la molienda de trigos*. Editorial Aries, Barcelona, 1950?

La Pelleria

Jordi Guiu i Mesa

*President del consell d'administració de
Tenería Moderna Franco-Española, SAL*

QUÈ ÉS UNA EMPRESA D'ADOBS?

ot i que a la nostra ciutat tothom coneix la Pelleria i sap que treballa en pells, crec que una succinta explicació del que és una empresa d'adobs pot ajudar a entendre-la millor.

Fa mil·lenis que l'espècia humana domina l'agricultura i la ramaderia. Domesticar els animals ens va proporcionar la força de treball, la carn, la llet, la llana i, a la fi, amb la mort de l'animal, les pells. Cinc han estat els mamífers que al llarg de la història l'home ha domesticat com a font de recursos alimentaris: vacum, equí, oví, cabrum i porcí. L'equí ha anat desapareixent progressivament, sobretot a partir de l'aparició del motor d'explosió; del porc, per cultura, la pell ha tingut una altra utilitat: s'ha menjat. Han estat tres, doncs, les espècies domèstiques que han proporcionat pell a la indústria: el vacum, l'oví i el cabrum. Aquestes pells han estat, bàsicament, la primera matèria de la Pelleria.

Una altra consideració que també és important a la nostra indústria, és que, a diferència de la majoria, el preu de la primera matèria no depèn de l'oferta i la demanda. La matança d'animals mai depèn de la demanda de pells sinó de la del producte principal, ja sigui la carn, llet o llana, per a la qual s'ha criat. En poques paraules, pot haver-hi una crisi brutal a la indústria i que no baixi el preu de les pells, o al revés. Un altre factor que s'ha de tenir en compte és que el cuir, un cop conservat, és a dir, salat o adobat, pot tenir la consideració de valor refugi, sobretot en temps de crisi. Què vol dir això? Doncs que, per raons alienes al negoci, la nostra primera matèria és extremadament cara, i el negoci esdevé, si no impossible, molt complicat i necessita una gran quantitat de capital circulant, impossible de cobrir amb fons propis.

Entrem, sense més espera, a explicar la història de la Pelleria.

ORÍGENS

Un francès, Octavi Lecante, apareix a Mollet el 1897 i munta una petita empresa d'adobs de pell de be. La finca original és de 2.885 m² i el negoci va bé ja que, en pocs anys, compra finques per un total de 40.000 m² més, totes situades, bàsicament, als solars on avui hi ha l'empresa.

Per què un francès i per què a Mollet? No és fàcil respondre aquesta pregunta i potser no hi ha una resposta única, sinó un conjunt de factors. En qualsevol cas, avancem uns quants elements: un sector molt madur a França i tecnològicament poc desenvolupat a Espanya; abundància d'aigua, vital per adobar pells; una excel·lent matèria primera —la pell espanyola ha estat i és d'excel·lent qualitat—, bones comunicacions per ferrocarril i per mar, i, finalment, mà d'obra abundant i barata.

El 1911 Lecante s'associa a una empresa francesa "Anciens Établissements A. Combe et Fils" i amb un capital d'un milió de pessetes funden "Teneria Moderna Franco Española, SA". Lecante es dedica a la gestió i Combe, que és el soci majoritari amb un 52% del capital, ocupa la presidència. Dos homes de confiança de Lecante, Marechal i Sartiaux, ocupen els llocs de vicepresident i secretari, amb un 4% del capital cadascun d'ells.

Els fundadors de la Teneria Moderna Franco-Española (1912).

L'empresa que neix és totalment francesa, amb seu social a París, que és on es reuneix normalment el Consell d'Administració (fan les actes en castellà i en francès), i amb un creixement fulgurant: el 1913 ja té més de 400 treballadors i, de la mà de Come, exposen per primera vegada a Gant.

La plantilla de l'empresa (1913)

DURANT LA PRIMER GUERRA MUNDIAL, LA PELLERIA MADURA RÀPIDAMENT

Amplià la fabricació de cabrum, de vegades en competència amb l'empresa mare francesa; creà l'article més carismàtic de la història de l'empresa: la "molleta", un be per a la fabricació de calçat. Comprà als senyors Moretó els locals de la farinera, on avui hi ha Lefa. Va vendre terrenys a la companyia ferroviària per aconseguir un moll de càrrega; instal·là una xarxa especial de telèfon Mollet-Barcelona (no sabem si va ser la primera) i va conèixer la conflictivitat social, entesa com l'enfrontament entre obrers i empresaris, nova al Mollet de 1917. Té com a particularitat que, malgrat que hi havia raons pròpies que la sustentaven (les condicions de feina de l'època i les de l'adob, que eren dures), apareix a l'empara de les grans vagues de Barcelona (La Canadenca) i de la conjuntura internacional (la revolució russa). És a dir, hi ha un moviment obrer organitzat, reivindicatiu i fortament entroncat al seu entorn social, constant durant tota la vida de l'empresa, fins i tot en èpoques més difícils. Aquesta és una de les

raons fonamentals que va permetre, a finals dels vuitanta, sortir d'una de les pitjors crisis mitjançant la presa de la major part del capital de l'empresa per part dels treballadors, o de sortir d'una brutal guerra civil amb unes instal·lacions pràcticament indemnes.

A nivell més concret, aquell temps significà que els magatzems i despatxos es van traslladar a Barcelona i que es va negociar amb Govern Civil l'obertura d'una caserna de la Guàrdia Civil. L'empresa va cedir uns locals que van complir aquesta funció fins que, a principis dels noranta van ser venuts a l'Ajuntament, on actualment hi ha el Museu Abelló.

Llavors, Teneria Moderna era una de les empreses d'adobs més grans d'Espanya, eficient, internacionalitzada i, en aquestes condicions, fa front a la convulsa postguerra europea.

ELS ANYS VINT

Per entendre l'evolució de la Pelleria els anys vint, convé citar a grans trets quina era la situació a l'Europa de l'època: caiguda brusca del preu de les primeres matèries, sobretot de les considerades d'interès bèl·lic, entre elles, el cuir. Crisis demogràfiques brutals, tant a causa de la pròpia guerra com a les pandèmies (la coneguda com a grip espanyola va causar tantes morts com la pròpia guerra civil). Crisis financeres de les potències fins llavors dominants; ocàs dels imperis i desplaçament del poder polític i econòmic cap a Amèrica; pau venjativa i impossible sobre les potències vençudes; aparició d'un nou model social a la llunyana Rússia. Tot això, acompanyat de polítiques econòmiques autàrquiques, d'una gran volatilitat de divises i d'una gran conflictivitat social.

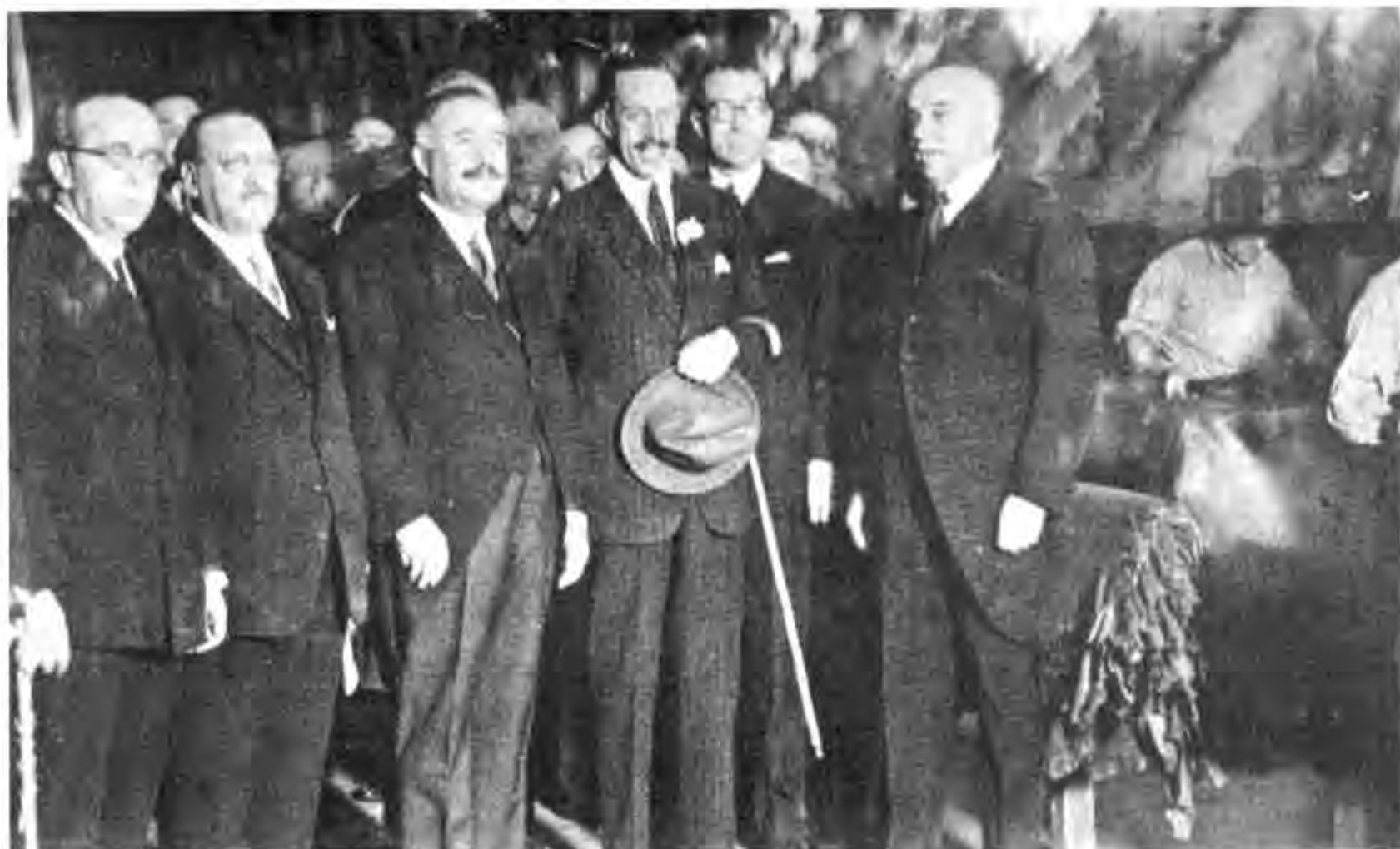
La crisi de Teneria va ser immediata. El 1919 es va ampliar el capital a quatre milions de pessetes; el 1920 hi va haver pèrdues per primera vegada. La política econòmica de l'època és magistral: la pesseta es revaloritza davant de les monedes europees; es prohibeixen les exportacions per "protegir el mercat interior"; les mercaderies que Teneria tenia als dipòsits europeus, sobretot a Londres i París, es devaluen brutalment.

Llavors s'adopten dues mesures que, com veurem posteriorment, canvien totalment l'empresa. Primer, l'emissió d'obligacions amb garantia hipotecària a 30 anys per valor de 5 milions de pessetes, emparades pel Banc Urquijo Català (BUC). Segon, la creació d'un

compte especial de fluctuació de preus de mercaderies i canvis. Les pèrdues que presentés aquest compte, eren assumides pel propi Lecante; la impossibilitat d'afrontar-les acabà, finalment, amb la seva sortida de l'empresa, en un ambient enrarit als seus òrgans de govern durant molts anys. Tanmateix, el més important va ser l'aparició en escena del BUC, que significà d'immediat el trasllat de la seu social de París a Barcelona i l'entrada, per primer cop, d'accionistes espanyols al govern de la societat: Trías Ronquier.

El 1923 la situació era molt precària. Es començava a fabricar vacuum com a alternativa i, com que sempre plou sobre mullat, una brutal sequera i la conseqüent falta d'aigua, obligà a reduir la producció en un 30%. El 1924 es van liquidar els estocs de París i de Londres, amb pèrdues de 2,6 milions de pessetes, que assumí Lecante.

Els anys següents la crisi s'aguditza. Hi ha enfrontaments entre els socis francesos i els espanyols. Dimiteix Combe com a president, augmenta l'endeutament amb el BUC i el 1927 s'arriba a una situació límit que sembla abocar al tancament de l'empresa. Què va passar que va sobreviure? Examinant la documentació que coneixem, no sembla que hi hagi raons econòmiques o de mercat que recolzin la nova inversió, més aviat sembla que hi ha raons polítiques i socials. El cert és que, en el pitjor moment de la seva història, el rei Alfons XIII visita la planta, acompanyat dels socis francesos i els caps del BUC, i

Visita del Monarca Alfons XIII (1927).

el 1928 es tira endavant una complexa operació financera que va suposar una primera reducció de capital en un 60% i una nova ampliació de 5 milions de pessetes. Amb aquestes mesures la majoria del capital queda en mans del BUC, i entraren al Consell d'Administració prohoms de la burgesia catalana de l'època: Coll, Trías, Sedó, Escalas, Domínguez, amb la presidència de Damià Mateu i Bisa.

Sembla que la Pelleria era una empresa puntera a l'Europa de l'època, amb més de 800 treballadors, important en el teixit industrial català i, malgrat tot, ben gestionada. De la magnitud de les dificultats de l'època destaquem que el 1925 l'empresa va posar en venda els seus locals del passeig de Gràcia de Barcelona però no es van vendre fins al 1942; no es volien malvendre però, certament, tot i necessitar-ho vitalment, no es va aconseguir fer-ho abans. Comparem-ho amb la situació actual, o amb qualsevol situació dels darrers anys.

L'ETAPA DEL BUC

Comprèn un període de disset anys, del 1928 al 1945. Fins al 1936, la situació econòmica era extremadament caòtica, no només a Espanya sinó també a Europa. Els problemes de fluctuacions de moneda, en general amb una pesseta revaloritzada, es mantenen. L'empresa és poc competitiva en mercats internacionals, el mercat local només accepta productes molt econòmics. A això s'hi afegeix la conflictiva situació política que hi havia a Espanya, que d'immediat es tradueix en conflictivitat laboral a l'empresa. A l'etapa francesa, els directius era adobadors i el cervell era fora. A l'època del BUC, els directius són financers i empresaris posats pel banc. El conseller delegat que substituï Lecante el 1929 era Fèlix Escalas, que després va ser president de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació. L'empresa era quelcom que els havia caigut al damunt i que havien de tirar endavant, a la qual cosa es dediquen amb militant dedicació però, de fet, els és aliena. Les reunions del Consell d'Administració es fan a la seu del BUC i ens consta que durant llargs períodes, sense remuneració. Potser era l'única solució tenir un banc al darrera que els permetés aplicar polítiques financeres sofisticades —per exemple, es cobrien les fluctuacions de moneda, que afectaven tant les primeres matèries que s'importaven com les pells situades als dipòsits a l'exterior, com compres de moneda estrangera; això feia que el menyscapte de moneda que poguessin tenir per les diferències de canvis, fossin assumibles. Tanmateix, la poca feina minà els recursos de l'empresa fins al punt que, el 1936 i després de diverses reduccions de personal i de jornada, es planteja

la paralització total de la fàbrica. Pel que fa als sindicats, la situació és radical i complexa; el sindicat dominant és la CNT. Hi ha, també, sindicats grocs, sobretot a les oficines i entre els comandaments intermedis, durament enfrontats. La política de la Generalitat era crear tribunals d'arbitratge que, en general, miraven d'acostar posicions i mitigar fins on podien els enfrontaments, però no ho aconseguiren. Totes les tensions que es vivien a la societat es reproduïen a l'empresa. Les grans vagues del 34 a Astúries (també a Catalunya), la proclamació de l'Estat Català... significaren duríssimes vagues a l'empresa.

A principis de 1936 mor Damià Mateu, el president de Teneria, i comencen a dimitir prohoms del Consell: primer Fèlix Escalas, després Santiago Trias, Ignasi Coll, Lluís Lledó... Semblava que abandonaven l'empresa a la seva sort. Es treballava amb un terç de jornada i cap companyia d'assegurances volia renovar "l'Assegurança d'incendi i motí" (aquest era el nom de l'assegurança).

ESCLATA LA GUERRA CIVIL¹

Aquest és el moment de presentar Francesc Pallarés i Corberó, personatge capital durant més de mig segle a la història de l'empresa. Pallarés apareix el 1928 com a secretari del Consell imposat pel Banc, després d'entrar a treballar com a simple meritori, lloc que ocupà fins que morí l'any 1979. Home honest fins al moll de l'os, va anar escalant posicions a l'empresa i a la societat catalana de l'època.

Era important introduir Pallarés aquí perquè va ser l'interlocutor de l'empresa el 1936. Quan es creà el Comitè obrer i de control, ell fou el que durant la guerra, després de passar a la zona nacional l'octubre, representà "l'empresa nacional".

Durant la guerra, l'empresa va viure dues realitats. El Comitè obrer i de control intentà que l'empresa fos cedida unilateralment; la direcció s'hi negà i es va exiliar (els que pogueren). L'empresa "republicana" va intentar, sense èxit, aconseguir recursos del Banc d'Espanya per poder treballar amb normalitat. La majoria de la cabana es trobava a la zona nacional, cosa que dificultava l'aprovisionament de primera matèria "per canvi". Per fi, després de ser col·lectivitzada, el 1938, amb la presa per part dels nacionals de les centrals elèctriques del Pirineu occidental, acabà paralitzant-se.

L'"empresa nacional", l'exiliada, intentà, i ho aconseguí, que els dipòsits de pell acabada que l'empresa tenia a Europa, no arribessin

a Mollet i van romandre a l'espera que fossin reclamats posteriorment. Com a unitat productiva, l'empresa no va patir danys. Pel que fa als danys humans, un apoderat i dos encarregats van morir a principis de la guerra per "ajustaments de comptes". No tenim notícies d'obriers morts al front. A la postguerra es va afusellar un dirigent de la CNT, i, tot i que després de la guerra hi van haver depuracions, sembla que van ser més qualitatives que quantitatives.

A la fi hi havia una empresa intacta, una direcció "la nacional, la continuista, la guanyadora" i un mercat captiu. Calia mà d'obra especialitzada, que se'n tenia, estava domesticada, era barata i això permetia ser generosos.

L'EMPRESA DE LA POSTGUERRA

Torna l'antiga direcció. Escalas i Trias reapareixen en el Consell en representació del BUC. Pallarés passa a ser administrador. Es comptabilitzen les pèrdues del període de la guerra en 1,7 milions de pessetes, que no sembla excessiu, i s'assumeixen els deutes; bàsicament els venciments de bons amb garantia hipotecària que, d'acord amb Hisenda i amb els creditors, es comencen a pagar el 1941. A l'estranger, durant la guerra, han vetllat pels interessos de Teneria, Pallarés, Trias i un personatge sinistre, Humberto Chianera, un italià que el 1942 participà en un frau d'una importació d'oli de balena de Portugal; la llicència d'aquesta importació anava a nom de Teneria i l'oli mai arribà. Chiarena, que aleshores tenia poder, els utilitzà per desviar-los, o al mercat negre o a les potències de l'Eix. El cert és que els britànics van demanar amb insistència que s'aclarís el tema i van dificultar molt altres importacions —era difícil obtenir llicències— de productes químics, sobretot sals de crom, producte imprescindible per adobar, la importació del qual només podia venir de les potències aliades.

Acabada la guerra, la fàbrica, després de dos mesos de posada a punt, entrà de nou en funcionament. Presidia la societat Josep Maria Domínguez Miralles. La dècada dels anys quaranta és la de l'autarquia i la de les carències: de la força elèctrica, de primeres matèries (el 44 apareixen les quotes per comprar pell), dels productes químics, i de salaris que són de subsistència. Però, d'altra banda, hi ha feina i es guanyen diners. En definitiva, per molt malament que vagin les coses, s'han de comprar sabates i per això cal pell i, en definitiva, Teneria és una gran empresa amb la capacitat de producció intacta, una

direcció organitzada i un banc al darrera. N'hi havia poques en aquestes condicions.

EL PACTE MENDICOUAGUE-VILLALOBOS-GANCEDO

El 1945 es ven l'empresa a un grup d'inversors del sector del cuir liderat per Pedro Mendicouague, adobador de Santander; entren José Villalobos Casado, recol·lector originari d'Astúries, José García Rubio i Alvaro Alonso, representants de Rodríguez Gancedo y Rubio, antics clients de l'empresa i propietaris d'importants botigues minoristes de calçat. Continua en el Consell d'Administració Fèlix Escalas i, amb Francesc Pallarés, que passa a director general, mantenen els antics lligams i compromisos de l'empresa. Aquest grup, amb participacions de, si fa no fa un 30% cadascun, lidera l'empresa fins a finals dels vuitanta. A més de la compra-venda d'accions, l'operació es completa amb una ampliació de capital de set milions de pessetes per liquidar deutes amb el BUC. S'emet una nova emissió d'obligacions de deu milions a trenta anys. El capital social final és de 16 milions.

Els anys següents s'inicia un procés de modernització de maquinària i d'autosuficiència motriu per ser més independents, ja que els problemes de subministrament elèctric generen constants alts i baixos de producció. La marxa econòmica de l'empresa és bona, ja que tot i que la política econòmica del país és errant —es tornen a liberalitzar preus, tornen a aparèixer quotes—, el mercat espanyol és un mercat captiu on hi ha més demanda que oferta. Aquesta situació es manté fins al 1948. Aquest any, la crisi d'Espanya s'aguditza, la petita liberalització —econòmica, és clar— genera inflació i especulació i, pel que fa a la política, l'aïllament és total. A més, l'any 1949 és un any extremadament sec. A la Teneria es van construir nous pous i pulmons d'aigua; fins i tot la producció es va adaptar a les disponibilitats d'aigua. (El 1949 havia esclatat la caldera i havia mort el treballador Manuel Revilla). La crisi va durar fins al 1950.

LA DÈCADA DELS CINQUANTA

Hi ha grans carències. La primera matèria va quedar devastada per la sequera fins al punt que s'autoritzaren importacions de pell i, és clar, de carn, d'Argentina. És una època inflacionista, ja que l'aïllament polític i econòmic, la poca inversió i una climatologia adversa (l'onada de fred del 56) llastren qualsevol possibilitat d'arrencada econòmica,

que no finalitza fins al Pla d'Estabilització dels anys seixanta. A l'empresa, el temporal es trampeja bé. Es comença a exportar, de manera important, als EUA, tot i que la contínua pujada de la primera matèria obliga a successives ampliacions de capital. Un fet remarcable és la falta de mà d'obra, causada per la progressiva industrialització de Mollet i dels voltants. Tan fortes eren les carències de l'època que les autoritats van pressionar molt perquè l'empresa construís habitatges per als emigrants. Teneria va comprar terrenys i va plantejar la construcció de 133 habitatges; el tema va durar més de quatre anys i al final, el 1961, per divergències amb l'Ajuntament amb la revisió del Pla Urbanístic de Mollet, es canvià la política per la de concessió als treballadors que ho demanessin de préstecs a llarg termini, amb baix o nul interès.

Sortida de la fàbrica (dècada de 1950)

És constant la preocupació per millorar la productivitat de l'empresa. Per això, es fa un viatge als EUA i es participa en diverses iniciatives del Ministeri de Treball espanyol, que culminen amb la creació d'una Oficina de mètodes i temps. El 1958 es proposa la creació d'una empresa independent per regenerar el cuir en locals destinats a la fabricació de sola; el procés culmina el 1961 amb el naixement de Lefa, primer en règim de lloguer i, després dels vuitanta, amb la compra de les instal·lacions. Tot i que en principi l'accionariat era molt similar, sempre va funcionar com una empresa independent.

LA DÈCADA DELS ANYS SEIXANTA

Es planteja per primera vegada la construcció d'una depuradora. Tot i que els primers contactes amb la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental daten del 1952, fins a principis del seixanta no es fa front al tema amb decisió. D'altra banda, la construcció de l'autopista –i, amb això, el pont de la carretera de Badalona–, esmicola l'empresa, que queda dividida en dues i perd importants parcel·les de terreny; entre altres, les naus de recepció de pells en cuir, el frigorífic i els terrenys destinats a la depuradora; així se'n retarda la construcció fins a principis dels anys setanta, un cop aclarits els límits definitius i acabades les negociacions amb Autopistas i les diferents administracions. Fruit d'aquestes negociacions i del preu just acordat, es modernitza la fàbrica, no només en allò afectat per les expropiacions, sinó tot el conjunt. El cos de l'empresa queda, amb poques variacions, tal com és ara.

Un altre fet important durant aquella dècada era la creixent dificultat per abastar-se de pells de be, matèria primera bàsica per l'article estrella de l'empresa, la "molleta". La creixent pressió dels adobers de confecció de roba cap a aquesta pell molt desitjada per ells (podien pagar més que els fabricants de sabates), va acabar expulsant la Teneria d'aquell mercat i l'empresa s'especialitzà en vacum. El mercat de la cabra –llevat d'èpoques molt determinades de moda rabiosa– acabà desapareixent quan va extingir-se la cabana espanyola, típica de país subdesenvolupat i aplicada a països que en produïen amb polítiques molt proteccionistes. El 1967, a instàncies de l'Ajuntament, es va vendre una finca de 600 m² a Telefònica per a la construcció d'una central a Mollet. El 1968 es jubila Pallarés, tot i que continua vinculat a l'empresa com a conseller. La pujada del preu de les primeres matèries obliga a desprendre's de terrenys situats al centre de Mollet i a successives ampliacions de capital per capitalitzar l'empresa.

A finals dels seixanta, amb la devaluació de la pesseta, es dibuixa una situació de mercat molt perjudicial per a Teneria, ja que a l'augment desbocat del preu de les primeres matèries, s'uneix la inestabilitat monetària i una crisi del sector sabater, que suposà a l'empresa una càrrega financera important i que, en reproduir-se a finals dels setanta, acabà amb una suspensió de pagaments el 1983. Però tornem enrera.

Els anys setanta van ser els de la crisi, la devaluació del dòlar, la inflació interna, l'encariment de la matèria primera —un cuir català era tan car el 1977 com el 2003—, la pressió sindical. A partir de 1972 es trenca l'esquema de relacions laborals que hi havia a l'empresa des del final de la guerra civil i apareix un sindicalisme reivindicatiu, no tutelat i, en general, una crisi profunda a Espanya, fruit d'errors estratègics importants en fer front a la guerra del petroli, sumat a la mort del general Franco i el pas a la democràcia, amb la inseguretat que suposà els primers anys i que no acabà fins als Pactes de la Moncloa, el 1978. Tot plegat no afavoria les expectatives de l'empresa, a més de la manca d'aigua, fruit de la sequera dels anys 75, 76 i 77. Si afegim a això una gestió poc honesta, es desemboca en la crisi de 1978, com una crisi de confiança entre accionistes i direcció, que acabà amb una depuració i la creació d'un conseller delegat amb plenes poders. Per fer front a la situació, l'empresa va vendre actius no essencials. La situació econòmica era complicada, l'empresa tenia un greu endeutament i els Gancedo, una de les tres famílies que controlaven l'empresa des del 1945, van vendre la seva participació.

ELS ANYS VUITANTA

La crisi larvada dels anys anteriors esclata i, després de dues suspensions de pagament, l'empresa està al límit. El sector del calçat entra en una severa recessió. Teneria presenta, el 1980, expedients de regulació d'ocupació per alleujar els forts estocs, emet lletres de col·lusió i recorre a altres arts de l'enginyeria financera; tot en va. El 1983 emet una hipoteca multilateral a favor d'un grup de bancs per emparar les lletres de col·lusió i s'acull als beneficis de la suspensió de pagaments. Això, i una millora del mercat els anys 84 i 85, li donen un respir. El 1985 acorda amb els proveïdors, després d'una negociació amb els bancs, que un d'ells fa un préstec hipotecari de 700 milions, que es fa servir per liquidar els creditors, amb quitances importants.

Pel que fa a la situació comercial, fa un gir de 180 graus per entrar en el mercat de l'adob de pells per a la confecció de roba que, a la

fi, resulta un desastre pel desconeixement de la matèria primera i per la pròpia debilitat del mercat. L'enginyeria financera i aquests canvis estratègics foren una fugida endavant que, després de l'ampliació de capital de 260 milions el 1987, acabà en una nova suspensió de pagaments, el 1988. Tot això, enmig de fortes tensions entre els accionistes, que culminen amb la presa majoritària de les accions de la societat per part del grup Villalobos. La suspensió de pagaments dóna un respir que permet reordenar la situació financera i, amb l'entrada d'una empresa auditora externa i una nova gerència, s'elabora un pla de viabilitat que aborda una reducció de plantilla de 84 persones mitjançant un expedient pactat. Després de la venda dels darrers actius no necessaris, entre ells el local que ocupava Lefa en règim de lloguer, es planteja una operació acordió de reducció de capital, en la qual les accions es valoren a pesseta. Es fa una nova ampliació de capital que, per una banda, subscriuen 160 dels 223 treballadors que llavors hi havia a la plantilla, i amb la conversió de deute en accions a tots aquells creditors que ho demanaren. A la fi quedà conformada una societat on els treballadors posseïen el 66% del capital i la resta quedava en mans privades.

EL FUTUR

La dècada dels noranta i el que portem de mil·leni, l'empresa no ha variat d'estructura i no l'analitzem perquè és un passat massa recent. En canvi, sí que comentem les perspectives de futur, ja que impliquen importants canvis.

Al llarg de més d'un segle, Teneria Moderna ha format part, més o menys important, de la nostra ciutat. S'ha sabut adaptar a situacions difícils però avui hi ha elements que ho qüestionen: l'aigua. La pressió mediambiental fa difícil la convivència d'una fàbrica d'adobs a pocs quilòmetres de Barcelona, que exigeix que el Besòs desemboqui amb un cabal d'aigua gairebé potable. La depuradora de Teneria aboca dins de les normes exigides pel Consorci de la Conca del Besòs, excepte en el paràmetre dels clorurs, és a dir, de les sals. L'aigua que nosaltres aboquem al riu és salada, i ho continuarà sent per molt que fem, ja que la primera matèria que utilitzem es conserva en sal i, quan la processem, s'elimina amb aigua i el riu no té prou cabal per diluir-la, que és l'única solució. Aquest problema no només afecta a Teneria sinó a altres empreses i no hi ha altre remei que construir un salmoeroducte que porti directament aquesta aigua a la depuradora de Sant Adrià i, des d'allà al mar, ja que l'aigua del mar és salada. El cost de parti-

cipar en aquesta inversió, per nosaltres és prohibitiu⁽¹⁾ i al final hem optar per no adobar, és a dir, treballar la pell semiprocessada. Aleshores, el problema és que ens sobren dos terços de la fàbrica.

EMPRESA	PARTICIPACIÓ EN EL PRESSUPOST PER AL CONEIXEMENT DE LA PROPIETAT (Sense IVA)	
Empresa 1	9.649.809 PTA	0,71 %
Empresa 2	84.918.321 PTA	6,24 %
Teneria Moderna	364.762.789 PTA	26,80 %
Empresa 4	96.498.092 PTA	7,09%
Empresa 5	12.866.412 PTA	0,95 %
Empresa 6	16.083.015 PTA	1,18 %
Empresa 7	14.796.374 PTA	1,09 %
Empresa 8	102.931.298 PTA	7,56 %
Empresa 9	15.439.695 PTA	1,13 %
Empresa 10	642.320.616 PTA	47,26 %
Total	1.361.266.422 PTA	100 %

(1) *Repartiment proporcional en base al cabal*

Un altre element important és que Mollet també ha canviat i s'està convertint en una ciutat que necessita serveis per a la població seva i de les poblacions veïnes, que la futura planificació urbanística situa a la nostra àrea. Per tot això, i per l'experiència d'altres adoberies d'Europa que han passat per les mateixes situacions que nosaltres, ens aconsellen replantejar-nos la nostra ubicació. A prop hi ha ciutats com Vic o Igualada que, amb una realitat diferent, estan plantejant construir "illes adoberes", és a dir, polígons industrials d'adobadors amb totes les condicions que necessita aquest tipus d'indústria i que permet a aquestes ciutats reubicar les fàbriques d'adobs que avui hi ha dins els nuclis urbans.

Teneria Moderna ha de fer front al segle XXI en un d'aquests polígons per tenir possibilitats de subsistència a llarg termini. Aconseguir-ho és el nostre repte, i en definitiva, el repte de la ciutat.

Notes

1. Hi ha poca documentació escrita d'aquesta època i qui subscriu intenta fer pocs judicis de valor. La veritat és molt més complexa i apassionada. El que escric aquí és el que dedueixo del que coneixem de la veritat, tenint en compte que no s'ha fet servir altra documentació que la que hi ha a l'empresa.

DERBI: vuitanta anys d'història

De com un modest taller de bicicletes va poder arribar a ser campió del món de motociclisme

Andreu Rabasa i Palet

President de DERBI

a història de Derbi va lligada, com la de tantes grans empreses, a la d'un home emprenedor, meitat visionari, meitat pragmàtic, que va saber innovar quan calia, i ser prudent quan els temps de crisis així ho aconsellaven.

Poc podia imaginar el senyor Simeó Rabasa Singla, amb 21 anys, quan es va instal·lar pel seu compte obrint un petit taller de bicicletes, que la seva trajectòria professional derivaria en la més important empresa espanyola de motocicletes, capaç, a més, de les més grans gestes esportives, i, el que és més important, sobreviure a les més serioses crisis, per la seva capacitat d'adaptació als temps, ja fossin de guerra o de pau, de penúria o de bonança econòmica.

L'any 1922, amb l'ajuda dels seus germans, aquest jove apassionat per la mecànica inaugurava a Mollet del Vallès un petit taller dedicat a la reparació i lloguer de bicicletes que, de mica en mica, anà ampliant les seves activitats. Primer el muntatge de bicicletes, després, la construcció de peces per a empreses externes, fins que, sis anys més tard, s'independitzà totalment de la família i obrí la fàbrica "Bicicletes Rabasa".

Aleshores l'empresa ja s'havia traslladat a la veïna localitat de Martorelles: fou exactament el 1931, en el mateix lloc on avui hi ha la fàbrica Derbi, actual testimoni de la continuació de l'obra de Simeó Rabasa.

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) només va alentir l'activitat de la fàbrica, que va veure com, després de la contesa, el seu creador era nomenat alcalde de Mollet, tornant amb força el 1941.

• Simeó Rabasa, fundador de DERBI, amb un amic als anys vint
Fotografia cedida per DERBI

Aquest retorn venia marcat per l'inici de l'interès de Rabasa per la motocicleta, un nou camp que podia complementar perfectament l'activitat industrial de la fàbrica i ampliar enormement els seus horitzons comercials. D'aquesta forma, les instal·lacions es van obrir a col·laborar amb alguna de les marques espanyoles del moment, amb la fabricació de components per a algunes, que cristal·litzà amb el muntatge de les mil primeres motocicletes Guzzi fabricades a Espanya. Aquest contacte, proporcionat per l'importador de Lancia, ja client de Derbi—s'havia adjudicat la llicència per fabricar les prestigioses màquines italianes, però no disposava dels mitjans necessaris—, obria definitivament els ulls de Simeó Rabasa al món de la moto, un món que va consolidar la seva iniciativa industrial amb el pas del temps.

En pocs anys, l'activitat de l'antiga petita indústria Rabasa havia anat constantment en augment, cosa que obligà el seu fundador a fer front a importants inversions econòmiques per poder aguantar les despeses que exigia la cada cop major capacitat de producció. Unes inversions per a les quals el seu patrimoni personal no arribava, per la qual cosa decideix convèncer un grup d'inversors perquè confiïn en el nou projecte empresarial. Així es va crear, el novembre de 1950, la Societat Nacional Motor, dedicada a la fabricació de motocicletes, denominació social que es manté avui i que deixava ben clar el camí que seguiria l'empresa.

Llavors —gràcies a l'experiència amb la fabricació de les motocicletes Guzzi— Rabasa ja fabricava el seu propi velomotor, denominat SRS (les sigles del seu nom i cognoms), un model molt bàsic propulsat per un motor Iresa, però que té l'honor de ser la primera motocicleta dissenyada pel nostre protagonista i, per tant, el primer graó d'una història que arriba fins als nostres dies.

L'èxit comercial d'aquell model va animar Rabasa a passar a cilindrades més grans i, gràcies a la injecció econòmica que va suposar la conversió de Bicicletes Rabasa en Nacional Motor, presentà a la Fira de Mostres de Barcelona de 1950, juntament amb el ciclomotor SRS i tota la gamma de bicicletes, el primer prototip d'una motocicleta de 250 cc, amb un nom que va fer història: Derbi 250. Aquesta denominació ve de la unió de les paraules DERivats de Bicicleta, tota una evidència de quina seria la trajectòria de la fàbrica en què s'havia convertit aquell taller de bicicletes trenta anys després de la seva obertura.

Ciclomotor de la marca SRS, que es fabricà durant el període de preparació de les primeres motos DERBI *Fotografia cedida per DERBI*

La dècada dels 50 marca l'augment de la producció de motocicletes en diferents cilindrades, amb una gamma que, abraçant des dels 49 cc fins als 350 cc., és la més àmplia que hagi tingut mai una marca espanyola. Però la lògica d'un mercat nacional en plena època de recessió econòmica portà a la marca a centrar-se cada cop més en les cilindrades més petites. Aquesta tendència va tenir la seva culminació a la dècada dels seixanta, quan va irrompre amb força un cotxe, el Seat 600 (denominació espanyola del Fiat 600), al mateix preu que una motocicleta de mitja cilindrada, cosa que provocà una fortíssima crisi en el mercat espanyol de les dues rodes, si més no, com a vehicle utilitari.

L'usuari espanyol, de mica en mica, començava a veure la llum després de molts anys de postguerra i, mentre el cotxe significava una icona del progrés social, la motocicleta passà a desenvolupar el rol de "vehicle utilitari". Però, al contrari d'altres marques espanyoles, Derbi va fer front a la crisi centrant els seus esforços en una cilindrada que de mica en mica anava prenent força a Europa, la dels 49 cc., que si potser no era el més prestigiós aparador de la seva capacitat tecnològica, sí que garantia la supervivència de la marca en un moment d'autèntica crisi en el sector de les dues rodes a Espanya.

Aquesta va ser una època daurada per a la marca, amb el naixement de models com l'*Antorcha 49* que, amb més d'un milió d'unitats fabricades, és el model de més permanència en el mercat espanyol i que va constituir un autèntic símbol de la motorització del país. Un vehicle tan brillant de prestacions, com barat i indestructible, qualitats que van ser molt preuades per la classe obrera espanyola, com el mitjà de transport preferit de les classes més populars.

Però a Derbi no es pensava només en motos utilitàries. La passió per l'esport i la seva especialització en cilindrades petites el portà a construir la Derbi 74 GS (Gran Sport), un model també d'aquella dècada, i que es convertiria en un dels més prestigiosos de la marca. D'orientació clarament esportiva, amb molt poques modificacions, podia ser utilitzat en competició. Representava una autèntica escola de pilotatge per als joves que s'iniciaven en el món de les curses, no només a Espanya, sinó també en aquells mercats europeus que cada cop més apreciaven els productes Derbi.

El domini de la marca catalana en models eminentment ciutadans, li va fer investigar en camps en els quals actuaren com a pioners. Per exemple, als anys seixanta ja hi havia al catàleg models com les *Derbimatic* i *Scotmatic*, avançades al seu temps i autèntics predecessors dels scooter automàtics d'avui. Anys més tard, el llançament d'un primer scooter, el *Scoot*, i sobretot del model *Variant*, el 1977, un autèntic supervendes de la marca que encara avui es

La família Rabasa en la visita a la fàbrica de Macià Alavedra, aleshores Conseller d'Indústria de la Generalitat de Catalunya. Fotografia cedida per DERBI.

manté en catàleg, va redimir amb escreix aquella anterior gosadia de la marca.

El fora carretera és un altre camp en el qual també Derbi va saber triomfar. Gràcies a la seva participació activa en motocròs, especialitat en la qual va obtenir diversos campionats d'Espanya a la dècada dels vuitanta, va poder desenvolupar una exitosa gamma de models de petita cilindrada. La pionera fou el model *Pirineus 74*, un model, una vegada més, massa avançat a la seva època (va aparèixer el 1966). Però més tard, amb les sèries *Coyote*, *Diablo*, *T T*, fins arribar a les actuals *Senda*, autèntic referent de la categoria pel seu elevat nivell de qualitat i disseny, i el model més venut d'Europa en la seva classe, Derbi té un nom fermament assentat en les cilindrades petites de fora carretera.

L'especialització de Derbi en les petites cilindrades va tenir una excepció els anys setanta, amb el llançament del model *2002*, un bicilíndric esportiu de dos temps, d'avançada tecnologia però que, per problemes de capacitat de producció, mai arribà a imposar-se amb èxit en el mercat; la seva producció s'aturà a principis dels vuitanta.

L'ERA SCOOTER

La dècada dels noranta arriba amb una impressionant revolució tecnològica, obligada per adequar-se als temps actuals, clarament marcats per la influència japonesa i italiana, amb l'scooter automàtic com a bandera de la mobilitat urbana dels temps moderns. Derbi afronta aquest repte de forma valenta: llença primer el model *Vamos*, amb motor italià, per després passar a fabricar el seu propi propulsor, que es va mantenir en els posteriors *Hunter*, *Manhatan*, *Paddock*, *Predator* i *Atlantis*, fins arribar als actuals GP1, ja amb motor *Piaggio*. La necessitat de fer grans inversions, obligades per una profunda renovació de la gamma, portà la marca a fer una ampliació de capital: el 1998 donà entrada a Mercapital dins de l'accionariat de Nacional Motor, SA.

Amb els esmentats models d'scooter, Derbi s'ha diferenciat de la competència pel camí de la innovació tecnològica i el disseny. Així, solucions com la suspensió posterior de tipus progressiu o el sistema de refrigeració del motor mitjançant un radiador lateral, entre altres detalls, han distingit els scooter Derbi dels seus rivals en aquest competitiu sector. Menció especial mereix el model *Atlantis*, un scooter

urbà de brillants prestacions i elegant disseny, que li ha valgut unes importants xifres de vendes a Espanya, mai assolides per la marca en aquest segment. Ara, l'scooter *Atlantis* forma part també de la gamma Piaggio, amb el nom de *Diesis*, en cilindrades de 50 i 100 cc.

La gamma de models de marques de Derbi continua sent molt potent. Els models *Senda* i *Supermotard*, amb el seu revolucionari xassís doble biga i l'alt nivell d'equipament, són líders de vendes en la seva categoria en molts països d'Europa, i els seus motors, de disseny propi, equipen també l'actual gamma de marques de Gilera.

Derbi afronta el nou mil·leni de la mà del Grup Piaggio, una unió que s'espera molt positiva per a ambdues marques, ja que cadascuna aporta un gran bagatge d'experiència i èxits en diferents camps. De la mateixa manera, el cognom Rabasa, continua sent protagonista a la Derbi, durant els darrers 25 anys. Derbi ha estat presidida per Andreu Rabasa i Negre, ara president d'Honor. El càrrec de president l'exerceix ara el seu fill Andreu Rabasa i Palet.

Equip de competició DERBI els anys noranta
Fotografia cedida per DERBI

Els primers fruits de la unió ja s'estan començant a veure, tant a les respectives gammes de producte, intercanviant components i, fins i tot, models complets, com en el camp de la competició, amb les Derbi d'Emilio Alzamora i Jorge Lorenzo en el Campionat del Món de Velocitat en la categoria dels 125 cc.

L'ESPORT: LES BALES ROGES I EL MOTOCRÒS

La vinculació de Derbi amb l'esport de la moto ha estat present des dels inicis de la marca, amb presència en pràcticament totes les especialitats del motociclisme. Però és a partir dels anys seixanta quan el nom de Derbi comença a sonar amb força en el panorama internacional. La primera victòria d'una motocicleta Derbi en un Gran Premi es remunta al 1962, aconseguida pel francès Jacques Roca a Clermont Ferrand; però això va ser força abans que la marca s'impliqués de forma oficial en el Campionat del Món.

El 1965 ja fabricava una *49 curses client* que permetia iniciar-se en el món de la velocitat de forma econòmica a gran quantitat de joves i, de forma progressiva, Derbi va començar a desenvolupar màquines

Jorge Martínez Aspar en una prova del Campionat del Món de Motociclisme
Fotografia cedida per DERBI

Youichi Ui en una cursa del Campionat del Món de Motociclisme
Fotografia cedida per DERBI

específiques per a la competició que culminarien el 1969 amb la consecució del Títol Mundial dels 50 cc a mans d'Àngel Nieto, davant una duríssima competència internacional de les primeres marques, entre les que no faltaven les japoneses Honda i Suzuki, les italianes Malanca, Minarelli o Morbidelli, o les alemanyes Zundap i Kreidler.

Va ser un autèntic triomf de la tecnologia Derbi davant d'empreses molt més potents industrialment. Però la il·lusió i l'estretíssim vincle de l'equip de competició amb la pròpia direcció de la fàbrica aconseguien registrar el nom de la marca amb lletres d'or en els anys del Mundial de Velocitat, amb la consecució de fins a vuit títols mundials de marques i deu de pilots, així com una interminable llista de victòries en Grans Premis, de la mà de pilots com Àngel Nieto, Jorge Martínez "Aspar" i Manuel Herreros. D'aquesta forma, les motos Derbi van ser campiones del món en les cilindrades de 50, 80 y 125 cc. els anys 1969, 70, 71, 72, 86, 87, 88 i 89, en les dues èpoques en les que va ser present en el Continental Circus de forma oficial.

En l'actualitat, Derbi torna a estar present en el Mundial de Velocitat amb un protagonisme rellevant. Des del retorn, el 1999, els èxits han retornat: victòries en GGPP, i la lluita per la victòria en el Mundial, els dos últims anys, fins l'última cursa. Les motocicletes Derbi es conside-

ren les millors del Mundial, i només els incidents propis de les curses en forma de caigudes van impedir que el 2000 fos, novament, un any victoriós per a aquesta marca.

Una faceta menys coneguda internacionalment, però de gran rellevància per a la marca, va ser la participació de forma activa en el camí del motocròs. De la mà de Toni Elías, pare de l'actual pilot de velocitat, Derbi aconseguí els Campionats d'Espanya de 125 i 250 els anys 1981, 82 i 83.

La gamma de productes Derbi s'ha beneficiat sempre de l'experiència en competició de la marca i, tal com als inicis, l'esperit esportiu continua sent un ingredient molt important en la filosofia de la marca, cosa que es tradueix en un dels valors més preuats pel públic juvenil, a qui va adreçat gran part del producte Derbi.

Les Indústries Químiques del Vallès: més de seixanta anys tenint cura dels conreus

Pau Relat i Vidal

Director General d'Indústries Químiques del Vallès, SA

HISTÒRIA D'IQV

QV fou fundada l'any 1935 per tres famílies de Mollet del Vallès. La fàbrica actual començà a produir l'any 1941. Inicialment fonia ferralla per obtenir coure metall, i fabricava sulfat de coure; posteriorment, es transformà en un fàbrica química de productes de coure per a l'agricultura: Caldo Bordelés (1968), oxiclòrur de coure (1973), hidròxid (1998)...

Aquest creixement en productes va anar acompanyat no només de noves instal·lacions, com els forns de fundició (1960-69), el magatzem (1980), els cristal·litzadors continus (1987), les línies d'envasat i plantes per a noves formulacions (2003), sinó també d'un important i continuat increment dels seus recursos humans.

Les Instal·lacions d'IQV a l'avinguda de Rafael Casanova núm. 81.

PERFIL D'IQV

IQV, una empresa global de productes per a l'agricultura, comercialitza la seva gamma de fitosanitaris a 35 països, a través de les xarxes de distribució locals.

IQV és líder mundial en sals de coure i té per clients les principals empreses multinacionals del sector amb les que ha establert nombroses col·laboracions.

El coneixement dels fungicides de coure ha orientat IQV cap als conreus de vinya i olivera, sense deixar de banda la resta de conreus i productes com els insecticides, els herbicides i d'altres.

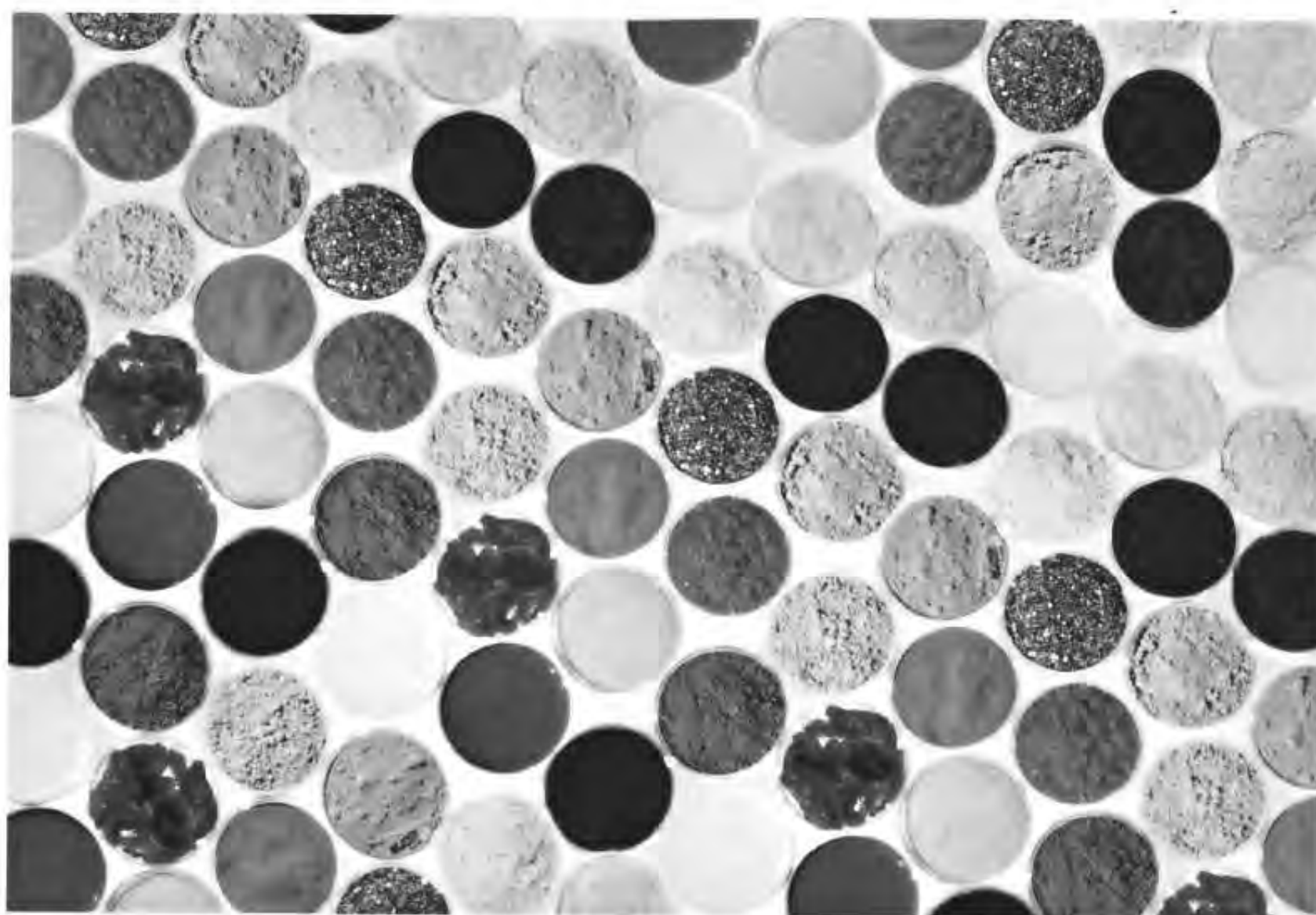
PRODUCTES

Dins la gamma de fungicides, destaquen les **sals de coure**. Aquests compostos s'utilitzen en agricultura des de 1885, any en què Pierre Millardet (Burdeus, França) descobreix que, amb una barreja de sulfat de coure i calç— el caldo bordelès manual—, podia controlar el míldiu que afectava les vinyes de la zona.

Des de llavors fins als nostres dies, han aparegut altres compostos de coure i barreges amb propietats similars. A IQV, tots es fabriquen de forma industrial; el primer Caldo Bordelès fabricat a l'estat espanyol l'any 1968, va sortir de les instal·lacions de Mollet del Vallès.

El Caldo Bordelès Vallès és un dels productes més emblemàtics d'IQV.

La gamma de productes d'IQV es completa amb les barreges de les sals de coure amb altres fungicides no cúprics, fungicides orgànics, insecticides, herbicides i adobs

Cal destacar que, malgrat ser productes tan antics, les seves característiques han permès que les sals de coure s'incloguin als protocols de Producció Integrada de tots els conreus. Això significa que contribueixen de forma activa a aconseguir sistemes de producció sostenible d'aliments d'alta qualitat mitjançant mètodes respectuosos amb el medi ambient, tot mantenint els ingressos de les explotacions. En aquest àmbit, la Unió Europea també permet la utilització de les sals de coure dins els seus programes d'Agricultura Ecològica.

PRESENCIA D'IQV AL MÓN

IQV es present a totes les comunitats autònomes de l'estat espanyol, especialment a les zones vinícoles i d'olivera, així com a tota la conca mediterrània.

A nivell internacional, IQV és present a 35 països de tots els continents. Especial importància tenen els països mediterranis, tant europeus com africans, seguits de la resta de països d'Europa. Altres grans països on IQV comercialitza els seus productes són la Xina, l'Índia, Argentina i Xile.

Al 2002, IQV va establir filials pròpies a Itàlia i a Portugal.

La gamma de productes IQV es distribueix a l'estranger de diverses formes:

- produint a Mollet per a les empreses estrangeres,
- comercialitzant els productes de marca IQV a través de xarxes de distribució locals i
- a través de les filials esmentades

L'EQUIP HUMÀ

La plantilla d'IQV s'ha incrementat de forma continuada des dels 45 treballadors el 1973, fins als 127 el 2001, passant pels 50 el 1980, 75 el 1990, 97 el 1997 i 115 el 1999.

Actualment, l'edat mitjana de la plantilla d'IQV és de 37 anys; l'antiguitat mitjana és de 9 anys.

El 45% dels treballadors són residents a Mollet del Vallès; aquesta xifra puja al 76% si es considera Mollet i la seva rodalia.

Les dones ocupen el 40% dels llocs de treballs tècnics i administratius.

INSTAL·LACIONS

Als 25.000 m² de superfície a Mollet del Vallès es produeixen 25.000 tones mètriques cada any de les quatre sals de coure utilitzades en agricultura. Aquesta xifra fa d'IQV el major productor mundial d'aquestes sals i l'única empresa del món capaç de fabricar totes quatre sals.

Els processos productius bàsics són les quatre produccions de sals de coure (sulfat de coure, sulfat doble de coure i calç, oxicleur de coure i hidròxid de coure), les seves formulacions i barreges d'aquestes sals amb d'altres fungicides orgànics.

Els darrers anys, la qualitat d'IQV ha estat reconeguda amb la certificació ISO 9001 per l'empresa alemanya TUV.

També ha estat seleccionada per la Comunitat Europea en el programa LIFE_Medi Ambient i ha estat elegida la PIME més competitiva de l'any 2002 a Catalunya.

De Can Fàbregas a Sedunion

M. Àngels Suárez i González

Historiadora

El present article ha estat possible gràcies a la col·laboració de Carlos Martí i Joaquim Cuní, treballadors de Can Fàbregas. Vull manifestar el meu agraïment a tots dos.

Can Fàbregas, indústria sedera, va ser durant molt de temps una de les fàbriques més importants de Mollet i comarca. També, a nivell de l'Estat espanyol, va ser pionera en la modernització d'empreses en tots els avenços de la seda. Malgrat que la família Fàbregas mai va estar vinculada a la vida social de Mollet, l'empresa sí que va influir en la feina i la vida de moltes famílies molletanes. L'empresa de Mollet, amb diferents noms, va restar oberta més d'un segle, concretament des de l'any 1900 fins al 2001.

La família Fàbregas, abans de construir la fàbrica de Mollet, ja comptava amb un llarg historial com a fabricants seders que es remunta al 1739. Cayetano Fàbregas Xavet¹, fabricant de seda, tenia un taller artesà amb un teler al carrer Bou de Sant Pere, de Barcelona². Més d'un segle més tard, l'any 1882, es va construir la primera fàbrica pròpiament dita, ja que estava totalment mecanitzada, a la vila de Gràcia³, al capdavant de la qual trobem Cayetano Fàbregas Rafart. L'empresa comptava amb una gran xarxa comercial a nivell d'Estat, amb cases comercials a Madrid, València i Màlaga. Es diu que la seva especialitat era el color negre⁴.

A final del segle XIX, a les sederies Fàbregas de Gràcia hi treballaven unes dues-centes persones, però el local se'ls feia petit i, a l'hora d'ampliar l'empresa, es va pensar en Mollet del Vallès per obrir una nova fàbrica.

CAN FÀBREGAS DE MOLLET DEL VALLÈS (1900-1958)

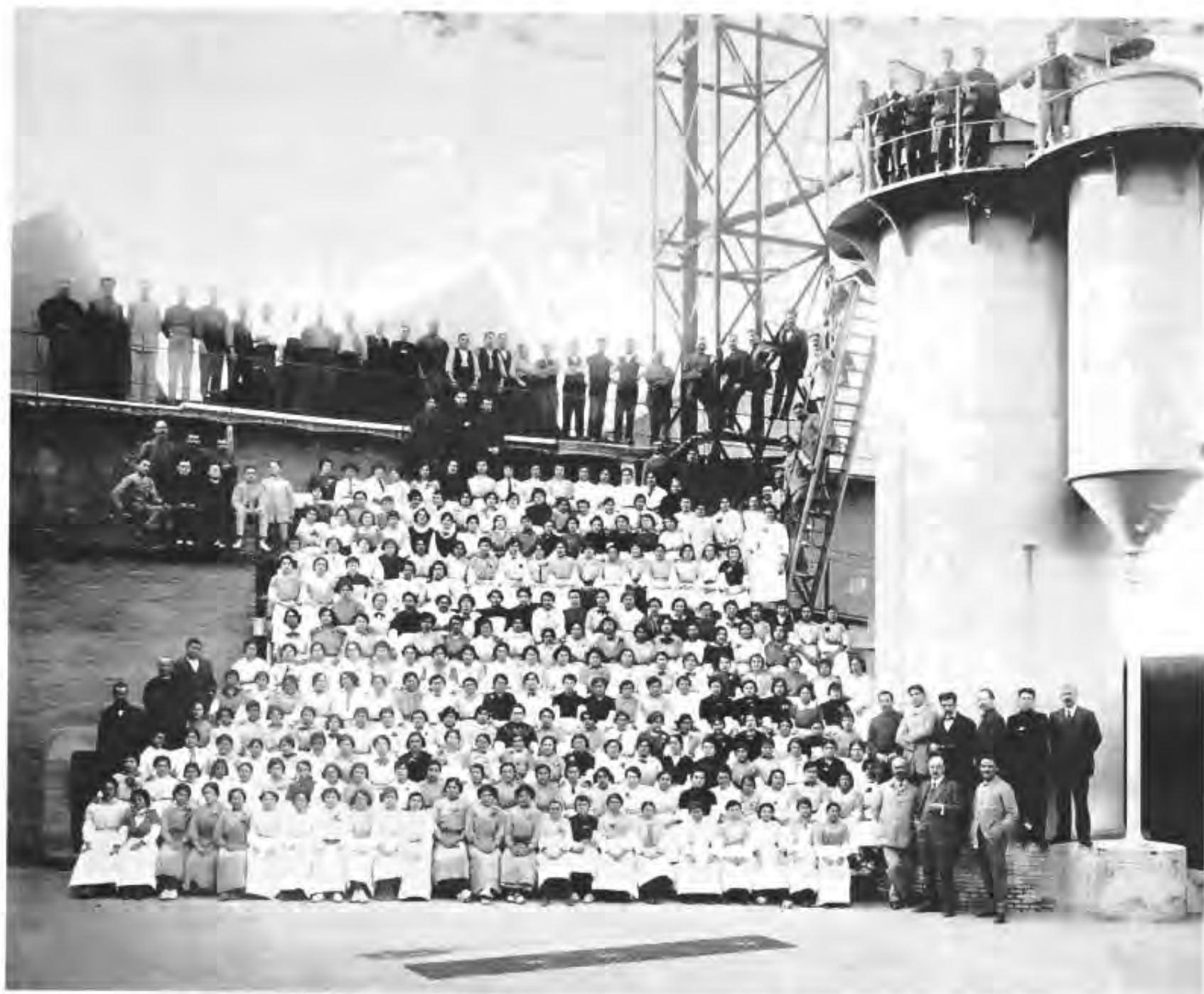
L'any 1898 Cayetano Fàbregas i Rafart inicia els tràmits amb l'Ajuntament de Mollet del Vallès per a la construcció d'una nova fàbrica entre el torrent Caganell i la carretera de Sant Fost. L'edifici de la fàbrica havia de tenir una gran sala de telers, una sala de reparacions, una sala de maquinària, una sala per a la caldera de vapor, una sala de comerç i el despatx.⁵ L'any 1900 s'inaugurà la fàbrica de Mollet amb els primers telers mecànics que es van instal·lar a Espanya a la indústria sedera.

Els telers mecànics suposaven un gran avanç respecte als manuals. El teler feia totes les operacions. El teixidor només havia d'intervenir per alimentar el fil de trama, reparar les trencades de fils i retirar el teixit de la màquina. Aquests telers permetien augmentar la producció i reduir el nombre de treballadors. De telers mecànics cada treballadora en podia portar dos, mentre que de manuals no podia portar-ne més d'un.

Als primers anys, el nombre de treballadors de Can Fàbregas oscil·lava entre els 150 i els 200. Comencen amb un centenar de telers mecànics per fer les teles de seda natural. Són telers suïssos de la marca Ruti, als quals s'unirien dos telers amb Jacquard⁶; uns 6 ordidors i unes 50 pues de trama, tots ells per a la preparació del fil per teixir. A la fàbrica es feia sencer tot el procés del producte. El procés s'iniciava a la sala de preparació del fil per al tissatge, passava a la sala on es teixia la roba, seguia a la sala de tint, on es donava color a la roba i finalitzava a la zona d'acabats, on es feia l'aprest, que majoritàriament consistia en planxar la roba per donar al teixit l'aspecte desitjat per anar al mercat. La maquinària funcionava amb energia elèctrica i per al tint i l'aprest es feia servir el vapor, que funcionava amb carbó. La sala de telers estava molt ben condicionada: a sota del terra hi havia unes galeries on un gran ventilador humitejava l'aire. A més, a l'hivern hi havia calefacció.

Els sous eren els habituals a la indústria tèxtil, una mica baixos comparats amb altres indústries. Sabem que les noies cobraven unes 12 pessetes a la setmana quan portaven dos telers⁷. Al cap de poc temps d'obrir-se la fàbrica, l'any 1902, els treballadors de Can Fàbregas van fer una de les primeres vagues organitzades a Mollet. El motiu va ser que els obrers van demanar festa pel dia de Carnestoltes, però Cayetano Fàbregas es va negar a donar-la i els treballadors es van plantar i van aconseguir que el dia de Carnestoltes es considerés festiu⁸.

L'any 1910, Cayetano Fàbregas decideix repartir les fàbriques de la seva empresa entre els seus fills, tot adjudicant a Juan Fàbregas Jorba la fàbrica de Mollet del Vallès⁹. Amb Juan Fàbregas l'empresa s'anirà consolidant; es faran reparacions i ampliacions. A la fàbrica de Mollet s'hi afegirà la de Viladecans, juntament amb la compra d'un edifici a Viladecans, on l'any 1920 instal·la una nova fàbrica amb 40 telers. El nombre de treballadors també anà creixent i l'any 1918 ja tenien uns 300 obrers.

Treballadors de Can Fàbregas al pati de la fàbrica Anys 1916 18

Als anys vint es fa una important adquisició de maquinària més moderna. Fàbregas compra una nova remesa de telers: són uns cent telers Diederichs, més ràpids, que podien treballar amb fils més gruixuts¹⁰. També entra una màquina d'encolar¹¹ per a la producció del raïó. Fins aquest moment havien treballat amb seda natural i cotó. Al mateix temps¹² es fa una ampliació de la fàbrica, especialment dels processos del *Ram de l'aigua*, és a dir, de la tintura del fil i del teixit.

A partir d'aquí, dels anys vint fins als seixanta, ja no es fan grans inversions, sinó que les actuacions són mínimes. Durant el període de

la guerra civil i la postguerra, l'empresa es manté estable. Les intervencions es redueixen a la construcció d'un pis per al menjador i vestuaris del personal de la fàbrica, o a la construcció d'un cobert al pati que havia de contenir un generador d'energia, a causa de les restriccions d'electricitat que tant afectarien la indústria durant la postguerra. Així ho justificava Juan Fàbregas: *Las disposiciones oficiales sobre restricción del consumo de fluido eléctrico han creado un grave problema que perjudica de manera directa al personal industrial, que ve reducidos sus ingresos normales.*

*Para salir al paso de este problema la Empresa ha adquirido una locomóvil de 60CV que deberá suministrar la fuerza necesaria a la sección de telares*¹³

La fàbrica de Can Fàbregas estava dividida en seccions on es realitzava tot el procés industrial. Hi havia:

- La secció de Preparació del fil per anar al tissatge. Aquí s'havien de fer diferents operacions:
 - a. El *Debanat*, per formar els rodets de fil a partir d'una madeixa.
 - b. Les *Bitlles*, on s'enrotllava el fil de trama a les bitlles per les llançadores.
 - c. Els *Ordidors*, per enrotllar paral·lelament una certa quantitat de fils sobre un corró que després anava al teler per teixir.
 - d. Els *Passats*, on es preparaven els llisos i les pues per anar al teler.
- La secció de Telers on es feia el tissatge. Tenia uns 250 telers de diferents marques i usos: Rütis, Diederichs i Jacquards.
- Un Magatzem de roba i control de qualitat.
- La secció de Tint, també anomenada *del Ram d'aigua*, on es tenyia la roba o el fil.
- La secció d'Acabats, on es feia l'aprest, que principalment consistia en planxar la roba.
- El Magatzem de roba i control final.

A més, hi havia els annexos:

- La secció de pues per a la reparació i neteja de les pues.
- El magatzem de fil.
- Les oficines i el laboratori de fil.
- El taller de reparació i manteniment de les màquines.

Quant a la direcció de l'empresa, va estar ocupada per gent de fora i també per gent vinculada a la vida de Mollet. Al començament, el director de la fàbrica era en Maspons, al qual seguiria un director francès. L'any 1929 entra Josep Molas¹⁴, un pèrit industrial de Sant Fost que va fer de director durant quasi quaranta anys, fins a la seva jubilació l'any 1967. Amb l'equip de Josep Molas van treballar Josep Arimany, encarregat dels telers; Jacint Maurell, cap de producció¹⁵ i Manel Cluet¹⁶, comptable, entre d'altres persones.

L'any 1927 té lloc un esdeveniment de singular importància per a molts dels treballadors de Can Fàbregas: la visita de S. M. el rei Alfons XIII. El 22 d'octubre, el monarca visita Mollet. Primer va ser rebut a l'Ajuntament, després va visitar la fàbrica de Can Fàbregas i més tard la Teneria. Els diaris van parlar de la sederia de Can Fàbregas, destacant-la com la primera fàbrica sedera d'Espanya amb tot el cicle complet de preparació, teixit, tint i acabat.

Durant la guerra civil la fàbrica va ser col·lectivitzada pels mateixos obrers¹⁷, igual que la resta de les indústries de Mollet, i es va constituir un Comitè d'Empresa que es va fer càrrec de la fàbrica fins al final de la guerra. Com a molts llocs, també es va construir un refugi antiaeri a dins de la fàbrica per als treballadors (es van condicionar les galeries que hi havia sota terra per aquest ús). En acabar la guerra, la fàbrica no havia patit destrosses sinó que, ben al contrari, comptava amb un estoc de producció que encara no havia sortit al mercat.

L'any 1944 l'empresa passa a denominar-se "Juan Fàbregas Jorba e Hijos"¹⁸. Els fills eren Luis i Jorge. De tots dos, serà en Jorge qui continuarà amb el negoci familiar de Mollet. A mitjans dels anys 50, la fàbrica de Juan Fàbregas es mantenia amb els 250 telers que ja havia assolit a començament dels anys trenta. És en aquesta època quan l'empresa decideix vendre la fàbrica de filatures que tenia a Campelles, a prop de Ripoll.

SEDERIAS JORGE FÀBREGAS SA (1958-1972)

Després de la mort de Juan Fàbregas, és Jorge Fàbregas Chaminade qui, l'any 1955, es fa càrrec de l'empresa com a únic propietari. L'any 1958 constitueix la firma Sederias Jorge Fàbregas, SA. Jorge Fàbregas Chaminade era un empresari que coneixia molt bé el procés de fabricació de la seva empresa. Quasi diàriament era a la fàbrica, on seguia de prop la marxa de la producció parlant directament amb els

treballadors. A Mollet li deien el Sr. Jordi. La clara visió que tenia de l'empresa el va decidir a fer una forta inversió en la modernització de les instal·lacions i en maquinària automàtica.

Vista frontal de Can Fabregas amb l'entrada al carrer Berenguer III i les noves instal·lacions a la part de darrera

Jorge Fàbregas inicia tot un programa per a la ampliació de les instal·lacions. Comença, el gener de 1956, per construir una nova nau industrial de 1500 m² al solar situat darrera de la fàbrica, continuació dels carrers torrent Caganell, Àngel Guimerà i Riera¹⁹, on va anar obrint seccions de producció: la de preparació del fil per teixir i la de tissatge. També pensava en la millora de la productivitat i la competitivitat i en la captació de nous mercats²⁰. Va fer venir un enginyer francès, René Barbe, per tal de millorar la productivitat. Barbe, després de fer un estudi de la productivitat, va ensenyar als directius de Can Fàbregas, el Sr. Martí i el Sr. Maurell, a fer el control de productivitat. Llavors era innovador fer el cronometratge del temps que un treballador trigava en fer una feina.

Amb Jorge es porta a terme l'automatització de la fàbrica, amb una renovació constant de maquinària. L'any 1957 es van introduir els quaranta primers telers automàtics de la marca Mas III, de producció nacional²¹. També adquirí un ordidor modern Benninger i una encoladora Zell. Alhora, incorpora als vells telers el para-ordits: un sistema de semiautomatització que atura la producció si es trenca el fil de la màquina. Es van substituir les velles barques de fusta per autoclaus²².

L'any 1963 comença la total renovació dels telers vells pels automàtics Rütli i Saurer que treballaven a una major velocitat; la productivitat

també era molt més alta i, a més a més, permetien fer articles més complicats. Al mateix temps continuen entrant telers Mas III fins arribar al centenar. Els telers automàtics van suposar un augment de la producció i una major qualitat del producte, però també una menor necessitat de personal ja que una teixidora passà de portar dos telers a portar-ne de 10 a 20, tot depenent de la marca dels telers i de l'estructura del teixit. Això és possible perquè els automàtics permetien el canvi de la bitlla del fil de la llançadora sense parar el teler o el canvi de llançadora amb una breu parada, si el teler era de canvi automàtic de llançadora.

Sederes Jorge Fàbregas SA Sala de telers, 1965 La incorporació dels telers automàtics va permetre una gran producció amb molt poc personal

La productivitat va augmentar molt. L'empresa va poder organitzar tres torns de treball: matí, tarda i nit, pràcticament amb el mateix personal d'abans. Els canvis també van afectar la font d'energia, i les velles calderes de vapor van ser substituïdes per les calderes tubulars de fuel que es van mantenir fins a mitjans dels anys vuitanta, quan s'introduí el gas natural.

Jorge Fàbregas també va donar una gran importància a la part humana i va buscar un equip preparat per fer front als nous reptes: hi va haver un canvi generacional, gent amb una formació nova per tal d'assumir la modernització de la indústria. D'aquest equip humà cal

destacar Lluís Prat, gerent de l'empresa; Carlos Martí, director; Josep Maria Prat, subdirector i Jacint Maurell, cap de productivitat; com a encarregats, els Vicenç Ventura (pare i fill), Isidre Puig, els germans Pere i Joan Saborit, Àngel Cuní i Joaquim Cuní (pare i fill), Francesc Moré, Ramon Bartolin, Joan Collell i Joan Rocabayera; com a químics, Lluís Villanueva, Francesc Segura i Jaume Saladrigues; com a teòric, Antoni Gorgas, i Joan Rocabayera com administratiu i cap de personal.

Lluís Prat va ser un eficient gerent i gestor que va saber dur a terme els projectes de Jorge. Les seves actuacions van transcendir més enllà de la fàbrica i també va deixar la seva empremta a Mollet: va promoure una sèrie d'associacions empresarials com el Centre de Càlcul per a la gestió de l'empresa amb ordinadors (on van participar indústries com la Teneria, ITISA i la Derbi), la Mútua d'Accidents, l'Economat i l'Agrupació d'Empresaris del Vallès.

Carlos Martí era un enginyer tèxtil de Barcelona que va entrar a l'empresa amb Jorge Fàbregas i, l'any 1967, substituï Josep Molas com a Director Tècnic de l'empresa fins a la seva jubilació a Sedunion.

Antoni Gorgas²³, enginyer tèxtil, era un dissenyador i un innovador que va saber relacionar-se amb els fabricants de fils sintètics de tot el món. Era capaç de crear articles de molt bona qualitat amb fils nous, anticipant-se al mercat, i va ser qui va portar la quiana²⁴ a Can Fàbregas.

Un altre repte de l'empresa va ser la formació de bones teixidores. Amb aquesta finalitat es va consolidar la figura de les Mestres Teixidores entre les quals cal destacar Pepita Peñafiel, Sofia Aragay, Teresa Bonet, Tomasa Maldonado, Joaquina Blasco, Maria Miralles, etc. que havien d'ensenyar l'ofici a les noves treballadores²⁵.

A Can Fàbregas es treballaven tres tipus de teixits: primer, la seda natural, tant per a vestits com per a teixit industrial. Després de la primera guerra mundial es treballa també amb fils artificials, tant de roba femenina com de folreria i finalment, cap als anys cinquanta, es treballa amb fils sintètics, procedents del petroli, com el nailon, que va permetre entrar en el sector de tela de paraigües i impermeables.

Els treballadors disposaven d'un servei d'economat, situat al magatzem que la fàbrica tenia al carrer de la Pau. Aquest economat propi es tancà l'any 1959, quan s'arribà a un acord entre la Teneria, les Sederes Jorge Fàbregas i la Indústria Tèxtil Ibèrica (ITISA) per tal de crear-ne un al Tabaran per a aquestes tres empreses de Mollet del

Vallès. Aquest economat va funcionar fins l'any 1978, quan es tancà a causa de la crisi industrial. Les protestes dels treballadors, però, van obligar les empreses a l'acord de creació d'una cooperativa de consum, La Sabadellenca, perquè aquesta cooperativa obrís un local al carrer de la Immaculada de Mollet, on podien anar a comprar els treballadors de Sedunion. La cooperativa va arribar a tenir 3.000 associats a la localitat però, a partir de mitjan anys vuitanta, entrà en crisi i, a final d'aquesta dècada, es tancà²⁶.

Va haver-hi un fet que va donar molta anomenada a Can Fàbregas: va ser l'any 1960 quan es va convocar un concurs a nivell nacional entre la indústria sedera per tal de triar la roba per a la boda de na Fabiola de Mora i Aragón²⁷. De les sederies que s'hi van presentar, el modist Balenciaga²⁸ escollí el *Ras de Sarga* de les Sederies Jorge Fàbregas per al vestit nupcial de la futura reina. Com és normal, aquest enllaç va cridar l'atenció de tots els mitjans de comunicació, que es van fer ressò d'una boda que convertia Fabiola en reina dels belgues. Tant Mollet del Vallès con les Sederies Jorge Fàbregas i la teixidora encarregada de la confecció de la roba, la Sofia Aragay²⁹ van ser portada de més d'un diari espanyol.

L'empresa vivia un creixement espectacular. Eren temps molt favorables quan Jorge Fàbregas, maladaurament, va morir com a conse-

16 noviembre 1960

Sederias Jorge Fabregas, SA.

Sr. Fábregas

Con cuánta ilusión he recibido los 25 m. de la maravillosa tela que tantísimo me ha gustado, para mi traje de novia. Con qué orgullo voy a llevarlo, el día de mi boda, sabiendo que muchachas compatriotas mías han puesto tantas horas de trabajo y cariño en su tejido!

De todo corazón agradecida a Ud. por su generoso regalo, como a todas ellas por su labor.

Suya affma.

Fabiola Mora y Aragón

Na Fabiola Mora y Aragón va enviar a Jorge Fàbregas una fotografia de la seva boda amb el rei de Bèlgica, Balduí I, amb el text que es transcriu al costat.

qüència d'un càncer (1960). La seva vídua, Inés Guardiola Amat assumí la presidència del Consell i amb l'ajuda del gerent, Lluís Prat Torrent, van continuar amb els projectes de Jorge Fàbregas.

A mitjan dels anys seixanta, l'empresa Sederes Jorge Fàbregas tenia 660 treballadors, dels quals 550 pertanyien a la fàbrica de Mollet, 65 a la de Viladecans i la resta als despatxos de Barcelona³⁰. A la indústria de Mollet, el 61% dels treballadors eren dones. Inés Guardiola tornà a contraure matrimoni i ho va fer amb Francesc Gòdia,³¹ membre d'una coneguda família de financers. Gòdia, que no ocupà cap càrrec a l'empresa, agafà amb il·lusió i entusiasme els projectes de millora de la fàbrica, en la qual seguia com a gerent Lluís Prat. Francesc Gòdia s'estava al despatx de Barcelona, però visità molt la fàbrica de Mollet.

A finals dels anys seixanta (1968) es tanca la fàbrica de tissatge de Viladecans, ja que la maquinària havia quedat antiquada i després de la forta inversió feta a Mollet, no es va creure oportú fer la renovació de Viladecans³². A principis dels anys setanta, l'empresa continua creixent i projecta la construcció d'un nou edifici al costat mateix de la fàbrica, la futura Sedunión.

SEDUNIÓN (1973-2001)

El dia d'Any Nou de 1973 es creà Sedunión SA, de la fusió de Sederes Jorge Fàbregas SA i Batlló SA, per absorció de la primera sobre la segona. Els Batlló³³ eren industrials de la seda, igual que els Fàbregas. Tenien una fàbrica de tissatge a Gràcia i una altra a Sta. Perpètua, de tissatge i estampació³⁴. En unir-se les dues empreses, durant un temps, hi va haver dos gerents a Sedunión: Lluís Prat, l'antic gerent de Fàbregas i Tomàs Batlló Umbert³⁵. Això durà fins el 1980, any en el qual Prat es jubilà i restà Tomàs Batlló com a únic gerent. La presidenta del Consell d'Administració de la nova empresa va ser Inés Guardiola. Els Batlló van aportar un bon mercat de novetats a l'empresa i a més, també, van aportar la incorporació del procés de l'estampació que Can Fàbregas no havia tingut mai.

Es tancà la fàbrica Batlló de Santa Perpètua i es va fer el trasllat de personal i de maquinària a Mollet. La secció de producció que va suposar un pes més important i significatiu, va ser la d'estampació que, com que no existia abans a Mollet, va quedar en mans del personal de Batlló: es tractava d'una trentena de treballadors que portaven tres grans màquines d'estampar. Des d'aleshores, Sedunión

comptà amb tots els processos de fabricació: el tissatge, el tint, l'estampació i els acabats.

Els articles més treballats eren els clàssics com la roba de núvia, la tela per a paraigües, la de mocadors per al coll i la de folre d'americanes. La roba estampada anava destinada a gènere de dona i per a mocadors. Gairebé tota la producció era poliester.

Vista de la nova fàbrica Sedunión

Per tal de poder continuar creixent i poder acollir la nova maquinària i el personal, es va veure la necessitat d'ampliar les instal·lacions i es creà l'empresa Faguar, SA³⁶ per gestionar la construcció d'un nou edifici situat en els terrenys emmarcats per la Riera Seca, la Ronda d'Orient, la Riera i el torrent Caganell. Concretament, es va construir una gran nau, l'any 1972, amb una superfície d'uns 2.000 m² que s'ocupà del tissatge, el tint, els acabats, l'estampació, i un gran magatzem. Posteriorment, l'any 1974, es va fer un nou edifici de 1.300 m² de superfície i de tres plantes destinat a oficines, vestidor, menjador i magatzem. L'entrada a la fàbrica es feia per l'avinguda de Can Fàbregas³⁷. Amb les noves instal·lacions de Sedunión, de

25.000 m² de superfície edificada, s'abandonà la fàbrica vella, que es va anar venent.

L'equip humà va continuar tenint una gran importància dins de l'empresa i es va continuar comptant amb els personal que havia treballat amb Jorge Fàbregas. Es pretenia aconseguir un equip de tècnics entesos en maquinària i informàtica que estiguessin al dia de les novetats. A l'antic equip de Fàbregas es van unir els nouvinguts de Batlló, entre els quals destaquem Joan Macau, a la secció de tissatge i, a la secció d'estampació, Francisco Altayó, que més tard seria substituït pel químic alemany Peter Suhr.

Secció de control de qualitat i empaquetat. Màquines d'inspeccionar TESTA.

La modernització de l'empresa també passà per l'automatització de la producció. A finals dels anys 80, tota la producció es controlava informàticament. Es treballava al cent per cent amb telers sense llançadora de les marques MAV i Dornier, maquinària d'alta velocitat i informatitzada. Això comportà que la secció de preparació del fil quedés molt reduïda. Els treballadors d'aquesta secció van fer possible ampliar els torns; es van fer el 4t i 5è torn, és a dir, que ara es treballava dissabtes, diumenges i festius. Es podia dir que Sedunion treballava tots els dies de l'any excepte tres: Nadal, Cap d'Any i l'1 de Maig. A les seccions de Tint, Estampats i Acabats, es treballava tres torns amb maquinària automàtica i informatitzada, tant en el procés de producció com en les seccions auxiliars; laboratoris, preparació de colors, magatzem ...

El procés d'automatització que havia iniciat Jorge Fàbregas es va veure completat. La producció era força alta: es van arribar a fabricar, en el moment de màxima producció, deu milions de metres de roba, uns quatre milions de metres d'estampats i sis de llis. Es treballava amb diferents matèries com la seda natural, les fibres

artificials (raió, acetat i fibrana) i les fibres sintètiques (poliamides, poliesters, acríliques i microfibres).

Durant les dècades dels setanta i vuitanta Sedunion es va guanyar un prestigi a nivell europeu, gràcies a què es van desenvolupar tres processos tècnics que feren que Sedunión marqués a nivell mundial el tèxtil d'alta qualitat amb teixits femenins. Aquests processos van ser:

- L'estampació sobre teixit de poliester ja tintat. Sedunion, juntament amb ICI, va experimentar i incorporar els nous colorants al procés industrial.
- El desenvolupament d'una tècnica japonesa de caustificació dels teixits de poliester, procés químic que modifica l'estructura de la fibra per donar al fil o teixit l'aparença i tacte de seda natural.
- La tècnica de cresponar, procés físic per donar voluminositat a les fibres del fil.

El juny de 1989 Sedunion va rebre la visita dels delegats del Comitè 113 Tèxtils de la Comunitat Europea. Van ser rebuts per Tomàs Batlló, president de la Federació d'Empresaris Tèxtils Seders i, mentre sonava l'Himne a l'alegria, s'exhibia el procés continu d'estampació d'una roba amb el blau i els estels de la bandera d'Europa³⁸.

Façana principal de Sedunion engalanada amb banderes europees per donar la benvinguda als delegats del Comitè 113 Tèxtil de la Comunitat Europea Juny de 1989

Es treballava per a grans marques comercials com Yves Saint Laurent, Manuel Piña, i d'altres que es consideraven firmes de la casa com Sabine Blanche, Prendas Practikhogar, CordiniSimo, ...³⁹ Però malgrat aquests anys d'eufòria, Sedunion no s'escapà de la crisi econòmica que va afectar el sector tèxtil a tot Europa. A partir dels anys setanta es començaren a notar els efectes de la crisi i la necessitat de fer la reconversió de la indústria tèxtil a Espanya. Com a conseqüència d'aquesta conjuntura, Sedunion patí una reestructuració que va suposar una reducció de plantilla continuada que començà amb les jubilacions voluntàries i acabà amb les forçoses. La introducció dels productes tèxtils fabricats en països més pobres, on els sous són més baixos, va fer que moltes tèxtils europees no poguessin competir amb els preus de fora.

Sedunion es va trobar que, a finals dels anys vuitanta, la roba sedera fabricada a l'Extrem Orient tenia preus més econòmics que la feta aquí. Per poder competir, va decidir reduir la producció de tissatge a Mollet i comprar la roba en cru a la Xina⁴⁰. A Sedunion, la roba importada es tenyia o s'estampava i s'acabava amb les marques que demanaven les cases comercials. La reducció del procés de Tissage suposà un excedent de treballadors que es mirà de solucionar tancant el quart i cinquè torn a principis dels anys 90. Encara fou una mesura de reconversió suau i mig pactada. El 1991, el nombre de treballadors s'havia reduït a 374 obrers⁴¹, és a dir, havia disminuït un 32%.

Però la competència dels països de l'Extrem Orient no s'aturà, i Sedunion optà per deixar de produir els productes bàsics i comprar la roba acabada a una empresa xinesa, mentre que els productes delicats es continuaven fent a la fàbrica de Mollet. Aquest nou canvi suposà una nova reducció de personal, que deixà de ser voluntària per fer-se forçosa. Començà el compte enrera de l'empresa: entre el 1992 i 1993 es van acomiadar uns dos-cents treballadors. Amb aquesta situació tan complicada, l'any 1989, Tomàs Batlló va patir una greu malaltia que el va obligar a deixar la gerència de l'empresa. En el seu lloc va entrar la seva neboda, Mercedes Ribas Batlló, que va fer front a l'etapa més trista de l'empresa: el tancament de Sedunion. Pocs mesos després morí sobtadament el teòric Antoni Gorgas i, seguidament, Francesc Gòdia. També llavors, es jubilà Carlos Martí, que havia estat director tècnic de l'empresa durant més de 25 anys, per les mans del qual havia passat l'encimbellament de la fàbrica. Fou substituït pel sotsdirector Vicenç Ventura, que exercí fins que va morir dins de la fàbrica, per un vessament cerebral.

La crisi del tèxtil a nivell europeu, juntament amb tot aquest seguit de circumstàncies, van portar Sedunion al tancament. Durant els anys noranta, Sedunion va començar a tancar sectors: primer van començar per vendre el sector de telers i preparació de fil, després van tancar el sector d'estampació, més tard es tancà la secció de tints i, finalment, els magatzems i el despatx. L'any 1996, Sedunion va decidir vendre a Sinya SL⁴² la secció de telers. Sinya es quedà a la mateixa fàbrica, amb la maquinària i els 50 treballadors d'aquesta secció i Sedunion li comprà la producció de teixit.

L'any 1999 es presentà un nou expedient de regulació d'ocupació, que afectà 63 treballadors dels 96 amb què comptava la plantilla. Una vintena dels treballadors que s'havien d'acomiarar van ser recol·locats a l'empresa Tintes Viscolan SA de Terrassa, empresa que, alhora, adquirí la maquinària de Sedunion⁴³, que va quedar amb 33 empleats de la secció comercial i de magatzem, a més de 15 de les firmes Bertex i 21 més de l'Àrea Tèxtil. El mateix any, Sinya SL també va haver de presentar un expedient de regulació d'ocupació amb tancament, que afectà 47 treballadors, dels quals 14 es van poder recol·locar en Protèxtil XXI per desenvolupar les tasques amb ordinadors, d'oficinistes i de personal de manteniment, dins de la mateixa nau de tissatge de Sinya

Moment en què és enderrocada l'última part de la façana de Sedunion per l'empresa constructora Vallehermoso. Font: J. E. Fernández/Contrapunt

Finalment, la fàbrica de Mollet s'acabà tancant el mateix 1999 i només es mantingué la part comercial i de magatzem fins al 2001, en què la gerent Mercedes Ribas traslladà la seu comercial a Barcelona⁴⁴.

La maquinària de Sedunion va ser venuda a altres empreses, l'edifici s'enderrocà i els terrenys, gestionats per Faguar SA, van ser venuts a l'empresa Vallehermoso per a la construcció d'habitatges.

Avui només resta com a testimoni de l'existència d'aquesta indústria sedera a Mollet, part de la façana del primer edifici que va albergar Can Fàbregas⁴⁵ al carrer Berenguer III i, això sí, el record que perdura en la memòria de totes aquelles persones que van dedicar part de la seva vida a Can Fàbregas - Sedunion.

Notes

1. Llibre intern de Sederias Jorge Fàbregas SA, de 1739 a 1964. *Estructura y planificación de la Empresa*. 1969.
2. Les oficines i el magatzem eren al carrer Montesión de Barcelona. Després, l'any 1894, passarien a la Ronda de San Pere, 37 i l'any 1954 al carrer Diputació, 280.
3. Carrer Travessera 95 i Verge de l'Amper, 8 de Barcelona.
4. Cabana i Vancells, Francesc. *Fàbriques i empresaris; els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*. Vol. 3. Barcelona. Enciclopèdia Catalana, 1992-94.
5. El director d'obres serà el Sr. Blay i l'enginyer, en Juan A. Molinas. Expedient d'obres, núm. 2, 1899. AHMMV.
6. El *jacquard* permetia fer dibuixos teixits mecànicament.
7. Força més endavant els obrers, amb mofa, parlaran de la fàbrica com "Paiseba" o "Pelasquena".
8. Solé Tura, Joan. *Mollet, una mica d'història*. Mollet del Vallès, 1981.
9. Cayetano Fàbregas Jorba rep la fàbrica de Travessera de Gràcia i Manuel Fàbregas Jorba la fàbrica del carrer Rubí, a Gràcia. Segons el llibre intern de Sederias Jorge Fàbregas SA, *Estructura y planificación de la Empresa de 1739 a 1964*. Any 1969.
10. Eren màquines polivalents que treballaven tant amb seda com amb cotó.
11. L'encoladora era una màquina que enfortia els fils per sotmetre'ls al procés de tissatge.
12. Concretament l'any 1929.
13. Expedient d'obres, núm. 28, 1945. AHMMV.
14. Josep Molas Rupelo. Va participar activament a la vida local de Mollet, va ser organitzador de l'Escola de Formació Professional, soci fundador del Casal Cultural, vicepresident de la Societat de Socors Mutus de Mollet, ... L'any 1972 se li va concedir la Medalla de Plata al Mérito en el Trabajo. Va ser col·laborador de la *Revista del Vallès* com a cronista de Mollet de 1944 fins a 1976.
15. Jacint Maurell va ser alcalde de Mollet de 1952 a 1958.
16. Manel Cluet era força conegut com a pianista d'una petita orquestra molletana.
17. Suárez, M. A. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Pàgs. 134-137.
18. L'any 1953 torna a canviar la denominació per la de Juan Fàbregas Jorba e Hijo.
19. Expedient d'obres, núm. 26, 1956. AHMMV.
20. Llibre intern de Sederias Jorge Fàbregas SA, de 1739 a 1964. *Estructura y planificación de la Empresa*. 1969.

21. Les lleis encara no permetien l'adquisició de maquinària estrangera.
22. Màquines tancades on la roba es blanquejava o es tenyia a pressió.
23. Antoni Gorgas era fill del director de la fàbrica de Viladecans.
24. Fibra que imitava la seda natural.
25. Anteriorment ja s'havien dut a terme cursos de formació per al joves que havien d'entrar a treballar a les fàbriques. Concretament, de 1949 a 1959, per iniciativa de Plácido Moreno, cap de la Falange a Mollet i treballador de la Maquinista, es van fer uns cursos de Formació Professional i Social per als joves treballadors als Col·legis Nous. Entre els mestres, hi havia José Molas i Jacint Maurell de Can Fàbregas i en Josep Maria Parera d'ITISA. També hi van participar els professors Benavente, Coll i Viñas.
26. Ysàs, Pere i altres. *Història gràfica de la Teneria Moderna Franco - Española: Cent anys de la Pelleria a Mollet del Vallès*. Ed. Fundació Cipriano García. 1999. Pàg. 42
27. Fabiola Mora y de Aragón (Madrid, 1928), reina de Bèlgica, filla de Gonzalo Mora y Fernández, quart marquès de Casa Riera. Es casà l'any 1960 amb el rei Balduí I de Bèlgica i no va tenir descendència.
28. Balenciaga, Cristóbal (1895-1972) va ser un prestigiós dissenyador espanyol de l'alta costura que va vestir tant a actrius com a aristòcrates.
29. Solé Tura, Joan. *Mollet, una mica d'història*. Mollet del Vallès, 1981
30. Catálogo conmemorativo del 225 Aniversario de Sederías Jorge Fàbregas, S.A. Barcelona, Mayo 1965.
31. Gòdia i Sales, Francesc (Barcelona 1920). Pilot automobilista i col·leccionista d'art. Especialment del 1954 al 1959, participà en diverses competicions de les categories turisme, gran turisme i fórmula 1. Adquirí l'edifici del Convent, vora el monestir de Pedralbes, on va reunir una important col·lecció d'art.
32. Era una fàbrica que només treballava amb articles senzills, de poc valor intrínsec.
33. Els Batlló havien començat en el negoci de la seda l'any 1880 quan, en morir l'industrial seder Reig, Fèlix Batlló i Masanella es féu càrrec del negoci constituint Reig, Batlló i Companyia, que més tard passà a ser Batlló i Companyia, societat en comandita. L'empresa es convertí en societat anònima, Batlló SA, l'any 1940.
34. L'estampació consistia en fer dibuixos sobre el teixit.
35. De fet, el contracte de fusió amb Can Fàbregas el va signar Antoni Batlló i Ibáñez, pare de Tomàs Batlló.
36. Aquest nom es va formar de la unió de Fàbregas i Guardiola.
37. Expedient d'obres, núm. 426, 1974. AHMMV
38. AITPA. *Crónica de 25 años, Aitpa, Asociación Industrial Textil de Proceso Algodonero*. Barcelona. Aitpa, 2002.
39. Fulletó editat per Sedunion SA com a propaganda de l'empresa. Any 1983-84.
40. L'any 1985 Sedunión va rebre la visita de la Consellera d'Estat i Ministra de Relacions Econòmiques i Comerç Exterior de la República Popular de Xina, Sra. Chen Muhua.
41. AAVV. *La transformació del Vallès Oriental*. Caixa de Catalunya, 1994.
42. Sinya SL, era de la família Maristany i va néixer mercès a la subrogació de la secció de telers de Sedunión.
43. *Contrapunt*, diari de Mollet. Núm. 25. 1 de novembre de 2001.
44. L'any 1996 es va decidir tancar l'oficina central de Barcelona i es traslladà tot a Mollet per tal de reduir despeses.
45. Actualment encara es pot llegir a la façana de l'antiga fàbrica el nom de *C. Fabregas Rafart*.

Bibliografia

- AITPA. *Crònica de 25 años, Aitpa, Asociación Industrial Textil de Proceso Algodonero*. Barcelona. Aitpa, 2002.
- Cabana i Vancells, Francesc. *Fàbriques i empresaris; els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*. Vol. 3. Barcelona. Enciclopèdia Catalana, 1992-94.
- DD.AA. *El món de la seda i Catalunya*. Diputació de Barcelona, 1991.
- DD.AA. *El sector tèxtil. Una aproximació territorial*. Ed. Ajuntament de Terrassa, 1998.
- DD.AA. *La transformació del Vallès Oriental*. Caixa de Catalunya. Barcelona, 1994.
- DD.AA. *Moledo-Mollet. 993-1993*. Ajuntament de Mollet, 1993.
- Solé Tura, Joan. *Mollet, una mica d'història*. Mollet del Vallès, 1981.
- Suárez, M. A. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicens Plantada 4. Mollet del Vallès, 2000.
- Ysàs, Pere i altres. *Història gràfica de la Teneria Moderna Franco - Española: Cent anys de la Pelleria a Mollet del Vallès*. Ed. Fundació Cipriano García, 1999.
- Catálogo conmemorativo del 225 Aniversario de Sederías Jorge Fàbregas, S.A, 1739-1964*. Barcelona, Mayo 1965.
- Sedunion SA, una industria forjada con ilusión y constancia*. Fulletó editat com a propaganda de l'Empresa. Any 1983.
- Sederias Jorge Fàbregas SA, Estructura y planificación de la Empresa*. 1969.
- José Molas: 32 Años de Prensa en el Vallés*. La Revista del Vallès. Núm. 378. Granollers, 15 juliol de 1983.
- De l'empresa tèxtil a l'illa d'habitatges plurifamiliars*. Contrapunt, diari de Mollet. Núm. 25. Mollet del Vallès. 1 de novembre de 2001.

Records (Per no perdre la memòria)

Glòria Arimon i Ventura

L'ELIONOR

L'Elionor tenia
catorze anys i tres hores
quan va posar-se a treballar.
Aquestes coses queden
enregistrades a la sang per sempre.
Duia trenes encara
i deia: «sí, senyor» i «bones tardes».
La gent se l'estimava,
l'Elionor, tan tendra,
i ella cantava mentre
feia córrer l'escombra.
Els anys, però, a dins la fàbrica
es dilueixen en l'opaca
grisor de les finestres,
i al cap de poc l'Elionor no hauria
pas sabut dir d'on li venien
les ganes de plorar
ni aquella irreprimible
sensació de solitud.
Les dones deien que el que li passava
era que es feia gran i que aquells mals
es curaven casant-se i tenint criatures.
L'Elionor, d'acord amb la molt sàvia
predicció de les dones,
va créixer, es va casar i va tenir fills.
El gran, que era una noia,
feia tot just tres hores
que havia complert els catorze anys
quan va posar-se a treballar.
Encara duia trenes
i deia: «sí, senyor», i «bones tardes».

Miquel Martí i Pol
La fàbrica

El meu avi matern, Fidel, a qui jo no vaig conèixer, vivia a Parets i treballava en una fàbrica, fins que l'encarregat li va "recomanar" que votés la seva opció política. Li va prometre que les seves condicions de treball i el sou millorarien, però ell no ho va fer i, abans que el fessin fora, va plegar i va anar a treballar a la Pelleria. Cada dia feia el camí de Parets a Mollet a peu, fins que va tenir diners per comprar-se una bicicleta. Com que treballava matí i tarda, es quedava a dinar a cal Bruno.

La Pelleria havia iniciat les seves activitats el 1897; s'havia situat en un indret privilegiat, al costat de l'estació de tren, del riu, i a prop de Barcelona. La Tèrnia Moderna Franco Española va ser la punta de llança de la industrialització de Mollet. El mateix any s'inicià la construcció de Can Fàbregas. Als pobles es pagava menys que a Barcelona i de moment, el moviment obrer només estava organitzat a les grans ciutats. En aquells temps, a la capital, el jornal d'un obrer home era de 20 a 25 pessetes a la setmana. Els anys següents, la vida va pujar molt més.¹

El meu avi patern, Josep, també treballava a la Pelleria, com tants homes de Mollet. Moltes vetllades d'hivern, al voltant del braser, m'explicava les baralles entre la patronal i la CNT, aleshores el sindicat brau i fort i la vaga de l'any 1917. Ell, llavors tenia vint anys i no sé si

Josep Arimon, que treballa a la Pelleria, i la seva neta Marta

ja hi treballava o ho explicava per boca d'altres. De petita, alguna vegada l'havia anat a esperar a la sortida, amb la meva àvia, i jo sempre em preguntava, veient aquelles pells brutes i sangonoses i sentint aquelles pudors tan persistents, com aquells homes podien treballar en aquelles condicions. De gran, vaig entendre que ells ni tan sols s'ho havien pogut plantejar. Hi treballaven, i això era tot. Quan el van jubilar, va freqüentar el Casal Cultural (apadrinat pel primer alcalde franquista de Mollet i alhora amo de la Derbi, el pròcer Rabassa), davant del col·legi de les monges, on jugava a cartes amb altres avis. A la fàbrica de motos Derbi, nascuda els anys trenta, també hi treballava molta gent de Mollet i de l'altra banda².

La generació del meu avi havia viscut un canvi fonamental: el pas de treballar al camp, al treball de la fàbrica. La Pelleria, que va arribar a tenir 800 treballadors, ara en té 140. Conserva les naus del principi, i altres més recents, però s'hi respira un aire de nostàlgia, més de record del passat que de present. Encara s'hi senten pudors i s'agafa fred als peus i se sent el terra mullat. Hi ha molt espai per tan poca gent. Com deia un responsable actual de l'empresa, és una fàbrica d'adobs on no s'adoba, ja que des del maig de 2003 aquesta part del procés es fa fora. Ja no hi arriben les pells amb la sang i trossos de carn incrustats, però encara hi fa pudor. Per mi, visitar la fàbrica, va representar una mena de túnel del temps al passat. Només calia tancar els ulls i veure aquella munió d'homes (la majoria eren homes i algunes dones) entrant o sortint d'allà, somrients o amb cara de cansats, parlant o silencis. El so de les sirenes. La porta que fa cantonada, amb les figures modernistes, ara tancada. Vaig recordar les escales que pujaven al primer pis on hi havia l'administració, un taulell molt llarg i al darrera, senyores i senyors oficinistes, amb les seves màquines d'escriure, papers, timbres, telèfons... allà sí, ben vestits, sense sang ni pols. Les finestres que donaven a les vies del tren i l'estació. Sí, allò era una altra cosa, em deia jo. L'única de les grans fàbriques que encara resta dempeus, el darrer baluard d'un passat, amb un final ja proper.

La filla del meu avi, la tia Rita, treballava a can Mulà, la fàbrica que inicià les seves activitats el 1911. Començava el torn a les 4.40 de la matinada. Jo, a aquelles hores, encara dormia, és clar, però moltes vegades l'anava a esperar a la sortida, a quarts de dues, per dinar amb tota la família. Treballaven, com a la majoria de les fàbriques, de dilluns a dissabte, i feien 48 hores setmanals. Recordo la munió de dones sortint al carrer per aquell portal de "l'avenida José Anto-

nio", tal com es deia l'actual avinguda de la Llibertat, que es tancava amb dues grans portes de ferro, la llarga filera de fitxes i els rellotges... Alguna vegada m'havien deixat entrar a dintre i el soroll era eixordador. Aquell dia vaig entendre perquè la meva tia era bastant sorda... Mai li va agradar, treballar allà i va tenir la sort que, quan can Mulà va tancar, va anar a treballar a la fàbrica de "les esterilles", com se la coneixia, la Daga, on s'hi va estar fins que es va jubilar.

Una cosa que em cridava l'atenció era la poca presència d'homes, i dic poca, perquè alguna n'hi havia: les teixidores i ordidores eren dones però els encarregats eren homes. Vaig comprendre aleshores que hi havia feines i oficis per a dones (els més baixos i més mal pagats) i feines i oficis per a homes, potser per allò de què ells portaven els pantalons (tot i que alguna dona ja gosava posar-se'n).

La fàbrica de can Mulà era tan gran (encara que es digués ITISA tots la coneixíem per can Mulà) que als despatxos s'hi entrava per la banda de Jaume I, la carretera. Una amiga de la tia, la Teresa Ros, hi

Grup de treballadores de can Mulà un dia que van anar d'excursió a Martorelles.
D'esquerra a dreta: Nuri Vallbona, Lola Ventura, Lluïsa Cuní, Dolors Guerra,
Rita Arimon Ajupida, Antònia Coromines.

treballava, i alguna vegada l'havíem anat a veure i ella treia el cap per una finestreta. Era una dona que cada dia es comprava el diari i li agradava molt llegir. Devia tenir més estudis que la tia i per això treballava en un lloc de més categoria. Era soltera i jo sempre m'imaginava que als homes no els devia agradar gaire una dona que llegís tant.

De fet, gairebé tota la gent en edat de treballar, durant molts anys treballava en una de les grans fàbriques: la Pelleria, can Mulà, can Fàbregas, la Farinera o, més endavant, la Derbi. La majoria de les famílies més antigues de Mollet tenen un pare, un avi, una àvia o una tia que han treballat en alguna d'aquestes grans empreses.

Davant de casa, al carrer de Barcelona, hi vivia la família Monserdà; el pare, en Josep, era fuster, i la seva dona, la Cebriana Torrents, tenia una botiga de gèneres de punt. De vegades l'ajudava una germana que vivia a Sant Fost, la Tereseta. Una altra germana, la Mercè, treballava a can Fàbregas. La Mercè va néixer l'any 1913 i va començar a treballar als 15 anys, a prop dels 16. "Ja era molt gran", diu ella, perquè n'hi havia que començaven més joves, als 11 anys. Algun cop hi havia anat una Inspecció i, com que era il·legal tenir noies tan joves, les feien amagar a sota d'unes caixes fins que els inspectors marxaven. Llavors treballaven de "dia a dia", és a dir, amb horari partit, de quarts de vuit del matí fins al migdia i de quarts de dues fins a les sis de la tarda, de dilluns a dissabte. Anys més tard es van establir els torns. A la Mercè la van posar a treballar a les bitlles, però no li agradava; després va anar a la secció del tint i aprest (preparaven les peces per tenyir, les entraven a dins, i un cop tenyides les hi retornaven i les empaquetaven). Llavors guanyava 12 pessetes setmanals però al cap d'un temps la van apujar a 15. Ella volia canviar de secció perquè en d'altres es guanyava més, i anaven a preu fet. Ho va demanar al senyor Maspons, el director d'aleshores, un bon home, afirma, però li va dir que de moment no hi havia cap plaça vacant. Llavors es va decidir a parlar amb el fill de l'amo, el Jordi, a qui veia cada dia entrar per la porta del carrer de Berenguer, ja que la secció del tint era a prop. El fill de l'amo entrava amb un cotxe esportiu. La Mercè baixava a peu des de Sant Fost. El Jordi la va escoltar i li va proposar d'anar als telers, però a la Mercè li feien por, i va preferir esperar que hi hagués algun lloc en una altra secció, que al final va ser la dels ordidors.

Mentre van treballar de dia a dia, a l'hora de dinar pujaven amunt, travessaven el Besòs i la seva germana li baixava el dinar, i menjaven

allà, a la intempèrie; si feia mal temps, anaven sota el ràfec d'un magatzem de l'estació de França però de vegades les deixaven entrar a la sala d'espera i dinaven allà.

La fàbrica de Can Fàbregas prosperava i els calia més ma d'obra. Va venir gent de fora; la Mercè recorda una família de Vic; el pare era guàrdia civil i les filles van entrar a treballar als ordidors; finalment, també li va tocar a ella ordir; en va aprendre aviat i al cap de poc ja guanyava de 25 a 40 pessetes a la setmana. Als ordidors nous que van entrar, més grans, es podien fer peces de seda de molta qualitat; una de les que hi treballava era la Teresa, coneguda com "la Negrita". Llavors duien un davantal i uns maneguins blancs, que s'embrutaven... fins que més endavant ho van canviar per les bates verdes. Ella, que diu que les cuidava molt bé, encara en guarda algunes sense estrenar i n'ha fet coixins, com el que té a l'esquena per repenjar-se a la butaca on seu.

Més endavant la Mercè va treballar de teixidora; la Pepeta de ca l'escolà li va ensenyar a dur el teler, però ella continuava tenint-li una certa por, perquè de vegades, a l'engegar, saltava la llançadora. El director Maspons havia plegat i llavors el substituï un francès a qui tothom anomenava "Musio Catchet"³, un home alt que amb una mirada ho dominava tot; era solter i vivia a la Nau. Un cop que va ploure molt i la tempesta les havia deixat xopes pel camí, li van demanar permís per tornar a casa i canviar-se; l'home els va dir que sí i els va oferir el seu paraigua. Amb el temps, l'empresa va posar un cotxe que anava a buscar a la gent de fora: la seva colla es trobaven a l'estanc de Sant Fost i el Benet les recollia i les duia fins a Can Fàbregas. Amb les humitats, la Mercè va agafar ciàtica i sovint sentia unes punxades que la deixaven clavada.

Amb la guerra del 36-39 les coses van anar malament; un cop passada, van tornar a la fàbrica però hi havia poca feina; de vegades acabava una peça al teler però no n'hi duien cap altra fins al cap de quatre o cinc dies; mentrestant, si no treballava, no cobrava. Van ser temps difícils. Quan un teler s'espallava, les noies avisaven el contramestre; en alguna ocasió, aquests tenien les seves preferències, i solucionaven els problemes d'una abans que els d'altres... La maquinària havia anat evolucionant però continuava tenint perill. Un dia, la Mercè es va enganxar el braç entre la peça i el plegador. Va cridar molt i van parar l'ordidor. Quan algú va preguntar si s'havia fet molt mal, l'encarregat va dir que suposava que no, perquè no plorava. I va afegir, per acabar-ho d'adobar: "i ja sabem que les dones ploren per

qualsevol cosa". Però no va voler anar al metge de seguida; la van acompanyar a casa seva, es va canviar de roba, i llavors, el seu cunyat i ella van pujar a l'autobús i van anar a Barcelona fins a la plaça de Tetuan, on hi havia la mútua a prop. Li van fer radiografies i li van dir que no era res; els dies següents, a casa, li feia molt mal; més endavant li van fer més radiografies i al final la van enguixar. Mentre va estar de baixa, cobrava tres quartes parts del sou (perquè era accident de treball; si era malaltia només cobraven la meitat) i, a més, li pagaven els viatges a Barcelona i els medicaments.

La Mercè va plegar cap a l'any 1944 i es va quedar a casa a cosir. La Dolors, la germana del seu cunyat, li va ensenyar "corte". Però tres anys després de la mort del pare i tenint la mare molt malalta, la situació familiar esdevingué molt dura, i va decidir tornar a treballar. Tindria un sou, pagues, vacances, i una assegurança. L'ambient no li agradava, però calia. Havia de tornar amb "les xinxes", com anomenaven a molts llocs a la gent que treballava al tèxtil. Havia estat fora deu anys i li feia vergonya anar a la fàbrica a demanar feina (no les rebien a dintre el despatx, sinó a la porta); si les excompanyes veien que anava a demanar feina i li deien que no... Per això va recórrer al que aleshores era director, el senyor Molas, que vivia a Sant Fost, com ella. La tarda d'un Dijous Sant el va anar a veure a casa seva; l'home li va dir que quan volgués podia tornar; ella li va demanar un parell de setmanes per acabar els compromisos de cosir, i retornà de nou als telers.

Quan va complir 60 anys, la Mercè es va jubilar. També es jubilava una altra companya i era costum que cadascuna posés una pesseta i se li fes un regal de comiat; en coincidir dues, ella, per por que el regal de l'altra no fos tan esplèndid, no ho va dir a ningú, però el senyor Molas (en van poder parlar dins del despatx, perquè llavors ja s'hi podia entrar) i l'ajudant, el dia que va plegar es van acomiadar d'ella i li van agrair la feina, i un grup de companyes li va fer un regal. Tanmateix, continuà tenint noies a casa a cosir i, més endavant, va tenir una botiga de vetes i fils.

La Lola Ventura també era soltera; va entrar a treballar a can Mulà l'any 1941, quan tenia 16 anys. Temps després, la van traslladar al torn de tarda (de dos quarts de dues a onze de la nit); a ella no li va fer gens de gràcia però havia d'ensenyar unes noies que havien entrat; més endavant ja s'hi havia acostumat. Recorda els 28 anys que hi va treballar com uns anys molt bons: la colla de les jovenetes xerraven i reien molt i de vegades el director, el senyor Parera, les renyava. Era

feliç. Quan la fàbrica va tancar el 1971, va anar a Can Fàbregas, com moltes altres companyes seves, i allà s'hi va estar 14 anys, amb bons records també, perquè era ben considerada.

La Lola, a més, ajudava el meu pare, que era sastre, a cosir. Recordo que venia a les tardes, es posava al voltant del vetllador, una tauleta rodona de fusta damunt la qual es col·locaven els estris que es feien servir habitualment (tisoires, agulles, guixos...) i cosia i parlaven. Als meus aniversaris, no hi faltava mai el seu regal.

Hi havia moltes famílies on diferents membres treballaven a la mateixa fàbrica. El Josep Sànchez m'explica que el seu avi havia treballat a la Farinera; el pare i la seva mare treballaven a Can Fàbregas, tots dos a la secció d'acabats. El Josep i la Maria portaven sovint peces a casa, per revisar i tallar fils, i així es treien un sobresou. Vivien al carrer de Jaume I, al costat de l'estanc; el pare era cabrer, però com que no guanyava prou diners, va entrar a treballar a Can Fàbregas, on feia el torn de tarda; devia ser a finals dels anys 40. A més, els matins treballava a la Derbi. Van tenir dues filles i un fill. L'Anna va entrar a treballar als 12 anys, als telers, i l'Antònia a la mateixa edat, de nuadora, també a Can Fàbregas. El Josep era molt petit quan el portaven a la fàbrica perquè la mare l'alletés; llavors feia el torn de tarda i la Maria cada dia tenia l'estona de berenar i mitja hora per alletar. Recorda que, més endavant, a casa, el pare li donava un bol de llet amb pa sucant i marxava a treballar de bon matí; després, els amics l'anaven a buscar per anar a escola. Ell s'havia llevat i vestit sol. Tenia 10 o 11 anys. Un cop que un circ es va instal·lar en un descampat a prop del carrer Vinzia, ell tenia moltes ganes d'anar-hi, però es va quedar sense; a casa seva tots treballaven i ningú li va portar. Ell es preguntava: si tots treballen, perquè anem tan justos i ens costa arribar a fi de mes?

El pare, com que era un maniàtic de la puntualitat, anava sempre traient el fetge per la boca: plegava de la Derbi a les 12 del migdia, arribava a casa amb la bicicleta, menjava en poca estona, i corria a Can Fàbregas, per entrar al torn de tarda. El seu fill recorda vagament una celebració anual de la Pelleria on li donaven una entrada per anar al cinema gratis, cosa que esperava amb delit.

La mare es queixava sovint dels nervis; les crisis nervioses sovintejaven i al final va plegar (era l'any 1965 o 66) i es va sentir molt alliberada. El pare va continuar. Algun cop anava a visitar la infermera de la fàbrica, la Carmeta Puntí, que sempre tenia algun remei per als seus

mals. De jove havia tingut poliomelitis i anava coix. No va veure el tancament de la fàbrica, perquè va morir abans, l'any 1976.

Les germanes Angelina i Enriqueta Sellarés també treballaven a Can Fàbregas. Les recordo d'anar-les a veure al teatre que feien al Centre Parroquial quan jo era petita. La mare d'elles ja treballava a Can Fàbregas i elles també hi van treballar. L'Angelina hi va entrar quan tenia 15 anys. L'Enriqueta, que estava a la secció de rodets, va plegar quan es va quedar embarassada del primer fill del matrimoni.

Les treballadores anaven amb un davantal blanc i més endavant els van donar uns uniformes verds. De joves, quan l'encarregat es despistava, les noies anaven als vestidors i xerraven. Un cop, l'Angelina es va amagar a l'armariet de la roba, perquè l'home no l'enxampés. Una altra vegada, unes quantes s'estaven emprovant unes sabates i van veure que venia l'encarregat; llavors ella va sortir corrents, amb una sabata sí i l'altra no.

L'Angelina portava dos o tres telers i quan els van automatitzar, en va arribar a portar fins a 35. Assolí les funcions de mestra, amb dues responsabilitats principals: "arreglar disbarats" (per exemple: si al teler 15 s'havia trencat un fil a les 12 h, ella hi anava, prenia nota de la incidència i li posava remei; més endavant, van disposar d'una mena d'ordinador). L'altra responsabilitat era ensenyar a teixir a les noies que entraven noves.

Mentre teixia, aprofitava molts moments per repassar mentalment el guió de la funció de teatre que feia setmanalment al Centre Parroquial.

Als telers, s'havien acostumat a parlar amb signes, pel soroll. No duien cap protecció (llevat dels darrers anys) i sovint patien de sordesa i de mals de cap; també hi havia molts problemes amb la humitat despresada per les sedes. Un malestar habitual era el cansament produït per les hores d'estar dretes, inflamació de cames i peus, etc. A l'estiu hi feia molta calor, perquè els telers duien un motor (en canvi, a l'hivern els anava bé, perquè els escalfava). Va plegar als 60 anys, després de 44 anys de treballar-hi.

L'any 1960, Can Fàbregas i tot Mollet, entraren en commoció. El motiu era que a la fàbrica s'estava fent la roba per al vestit de casament de la futura reina Fabiola. I tots dèiem: "quina il·lusració, la Fabiola es casa amb el rei de Bèlgica i a Mollet teixim la roba del vestit que farà el modist Balenciaga per a una reina!" Diuen que la

reina va enviar una foto dedicada a les teixidores que li havien teixit el vestit.

Unes altres germanes que treballaven totes a can Mulà eren les Vallbona, la Maria, la l'Hermínia i la Núria. Jo coneixia sobretot la Núria, perquè treballava amb la tia Rita i eren de la mateixa colla; Hi va entrar als 18 o 19 anys; primer va estar a les bitlles i després va passar a fer d'ordidora; s'hi va estar 21 anys, fins que van tancar. Sempre va fer el torn del matí i es va arribar acostumar a matinar. Tot i que passava bones i males estones, li agradava treballar. La Maria un dia es va tallar un dit en un ordidor i després li va fer por i va preferir teixir.

L'Hermínia recorda que hi va entrar als 16 anys i n'hi va treballar 32. Quan van tancar, va trobar feina a una empresa tèxtil de Santa Perpètua però era de nits i al cap de dos anys va anar a treballar a Montcada, a una fàbrica de pell. L'Hermínia feia el torn de matí i li agradava molt treballar; quan feia vacances, esperava amb delit la

Les germanes Maria, Nuri i Hermínia Vallbona,
que treballaven a can Mulà

tornada a la feina. Recordava una nau molt gran, on hi havia primer els ordidors, després les bitlles; una altra secció era la del tint. Hi havia una sala on anaven a esmorzar i allà feien la xerradeta. El jornal que els donaven cada dissabte, en un sobret, el donava íntegre a sa mare; aquesta, de vegades li donava alguns cèntims per a les seves despeses (anava a ballar els dissabtes), però com que anaven justos, algun cop li demanava que li tornés. Un cop, el senyor Parera la va seleccionar per anar a una Fira Internacional a Barcelona; ella tenia 17 i 18 anys i les instruccions eren molt clares: quan veiés venir una personalitat, havia de posar en marxa els telers. El mateix dictador Franco i l'Eva Peron van passar per allà. Quan es va casar, va passar de donar el sobre a la mare, a donar-lo al marit.

El dia que vaig anar a veure la Maria Vallbona a la Residència La Immaculada, hi havia al costat la Beatriz Martínez, que també havia treballat a can Mulà. Em deia que hi havia entrat quan tenia 8 o 9 anys i que no va tenir temps d'anar a escola. Tenia una germana que brodava molt bé i eren conegudes com les de cal Clementa. Ella, quan sortia de la fàbrica, també cosia i brodava. Han passat molts anys i moltes coses, però diu que, si pogués, tornaria a treballar a can Mulà.

A la mateixa residència, hi ha molta altra gent que recorda aquells temps:

La Josefa Pujol, de cal Cabasseta, que vivia a prop de l'estació del Nord, que es va passar la joventut treballant al camp i levant-se cada dia a la matinada per anar a Can Fàbregas. El Fermí Fontanau, de Santa Perpètua, que quan va fer 18 anys va començar a treballar a can Mulà, on va fer de contramestre durant quinze anys. La Rosa Guiu, que als 13 anys va anar a treballar a Can Fàbregas i ho va fer 35 anys de la seva vida; a la guerra li van matar el promès i després només pensava en treballar i treballar, per oblidar. El Josep Juriol, de cal Parrot, va néixer a Martorelles i després d'uns anys de fer de mosso i casar-se, va treballar a can Mulà, mentre la seva dona ho feia a Can Fàbregas. Primer teixia (guanyava 10 cèntims per passada feta) però no li agradava i va anar a la secció del tint. Més endavant, anà a la Farinera Moretó i descarregava sacs de més de cent quilos. Va esclatar la guerra i va anar al front i en tornar, al cap d'un temps tornà a treballar a can Mulà. L'Emilio Nicolau, de can Trop de Parets, va treballar al camp i de transportista i més endavant va entrar a can Mulà on feia d'ajudant de camioner, fins que es va jubilar. Dos o tres cops a la setmana baixava a Barcelona a portar gènere a una quinzena

de cases. La família de la Isabel Font tenia arrendada la casa de can Beira on els seus pares feien de pagesos (l'actual Residència La Immaculada). Després de la guerra va treballar a can Mulà fent rodets, però la van fer fora...

Homes i dones del Mollet de la primera meitat del segle XX van donar el millor de la seva vida en aquestes fàbriques, treballant durament, respirant pudors gairebé insuportables, llevant-se d'hora, sentint fred i calor, lluitant per unes millors condicions de treball, passant-se hores i hores dretes al peu del teler... i intentant, també, ser feliços. Ells i elles van ser els creadors de la riquesa a Mollet. Sense aquestes persones, Mollet no hauria estat el que és ara. Tots ens podrien explicar històries i vivències que guarden molt endins del cor. En aquest article, no preteníem arribar a tots, sinó donar veu a uns quants perquè tots plegats fem memòria (i qui no té memòria perquè és jove, que ho sàpiga). Tota aquesta gent, malgrat ser anònims per a la majoria, tenen nom i cognoms i una història al darrera amb sentiments, il·lusions, pors, fracassos, desitjos i esperances. A tots, un per un, una per una, amb la mà al cor, el meu profund homenatge.

Notes

1. Entre els anys 1918 i 1923 un quilo de porc havia pujat un 50%, el bacallà, un 100%, l'oli un 32% i els cigrons un 40% mentre que el sou d'un obrer només havia pujat un 13%.
2. Com anomenava la gent de Mollet els que vivien a Martorelles i Sant Fost, perquè vivien a "l'altra banda" del riu Besòs.
3. Se suposa que "Musio" era "monsieur"

Bibliografia:

- BOTER DE PALAU, Ramon, *L'Abans*, Mollet del Vallès, recull gràfic 1870-1965, Efadós editorial, 2003
- IZARD, Miquel, *El segle XIX, burgesos i proletaris*, Col·lecció Conèixer Catalunya, Dopesa, Barcelona, 1978
- MOTA, José Fernando, TÉBAR, Javier, YSÀS, Pere, *Història gràfica de la Tenerife Moderna Franco Española*, Fundació Cipriano García -Arxiu Històric de la CONC- TMFESAL, Ajuntament de Mollet del Vallès, desembre 1999
- La Beira, revista de la Residència La Immaculada, núm. 1, Mollet del Vallès, maig de 2003

Passeig fotogràfic: el silenci de les màquines

Ferran Mateo i Jerónimo

Fotògraf

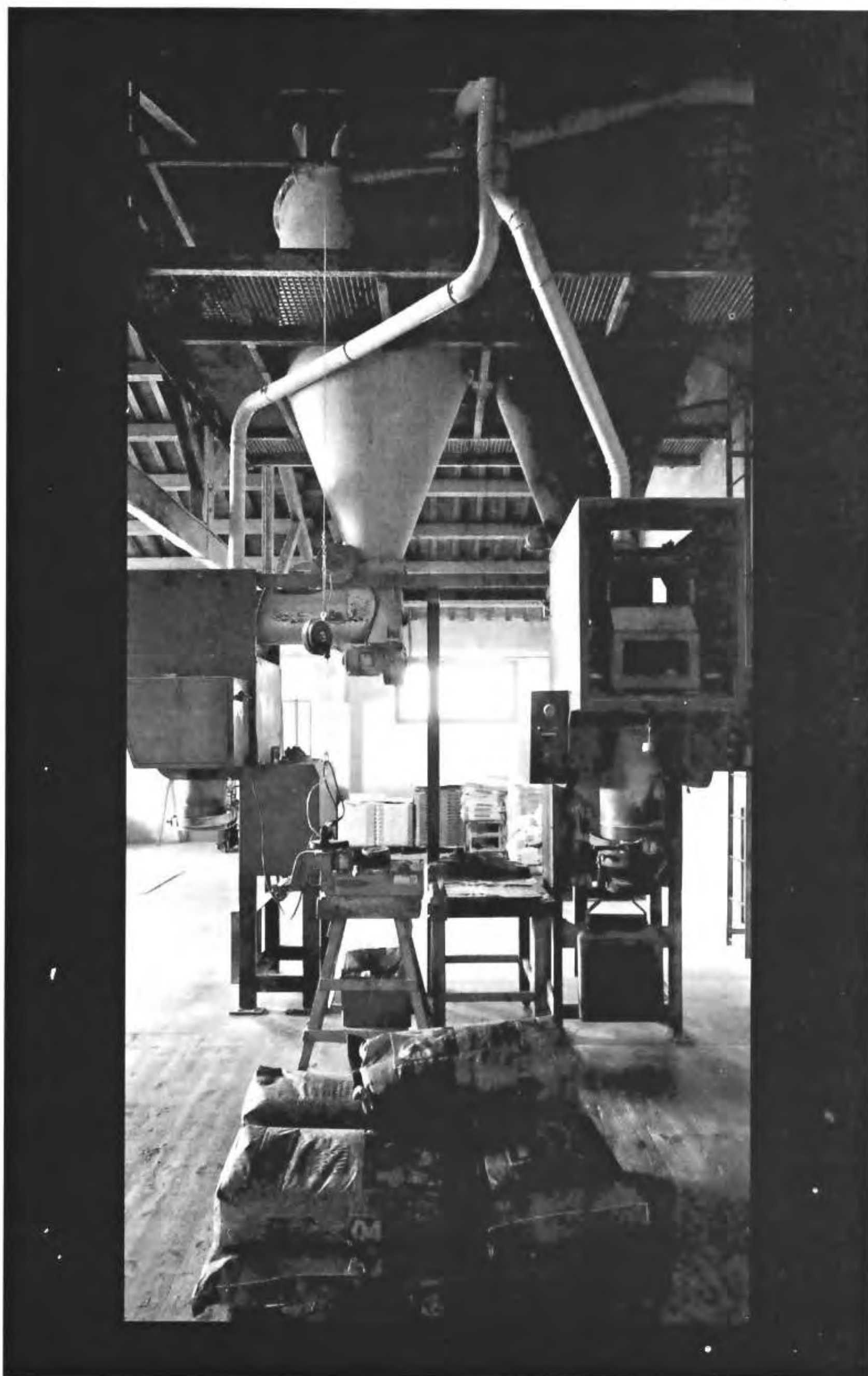

es imatges que veureu són una selecció d'una desena d'instants on s'aprecia el silenci de les màquines. Deu instantànies, sense treballadors i amb la maquinària aturada, de les empreses que van protagonitzar les Jornades del CEM 2003.

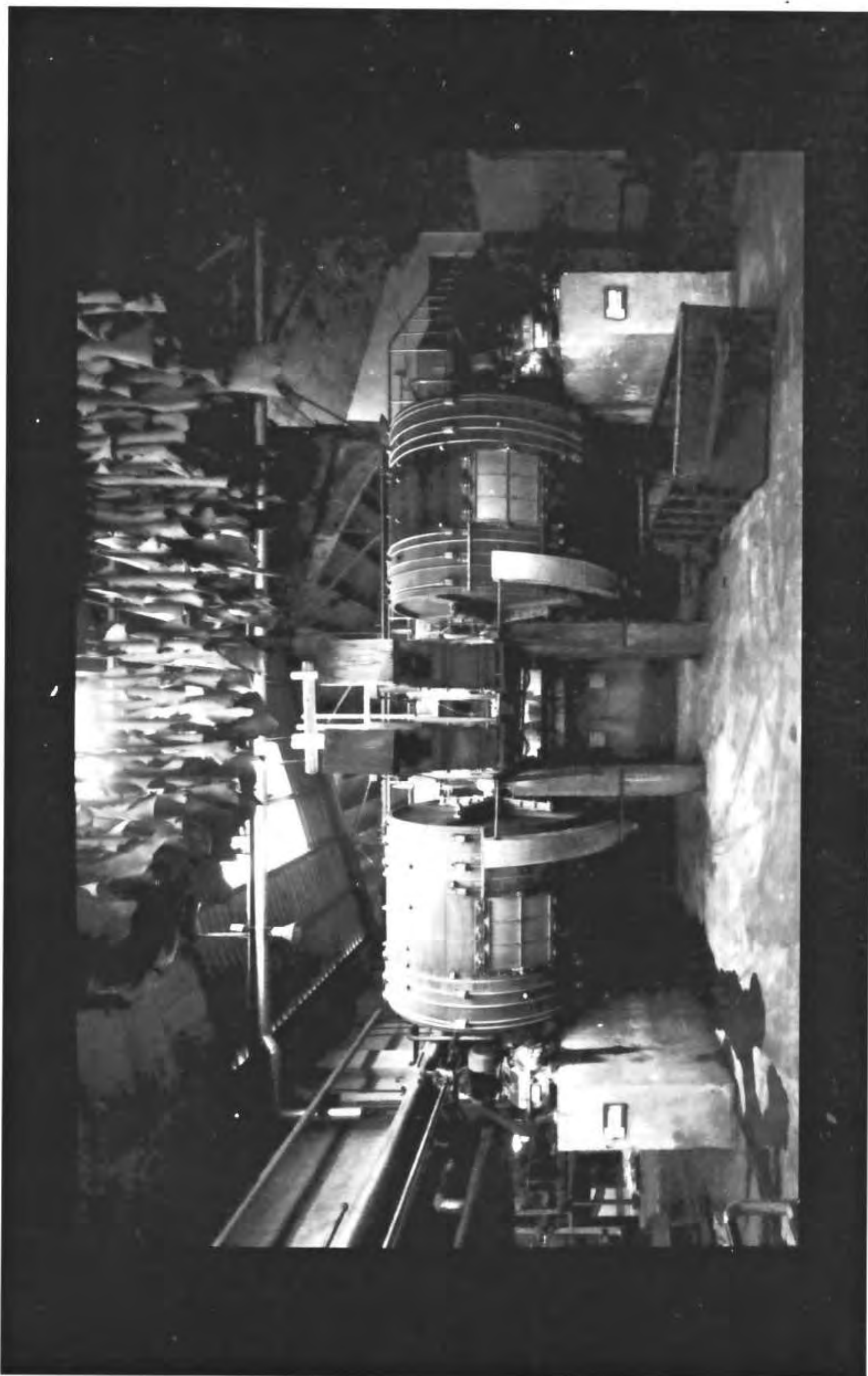
L'autor va fotografiar les empreses en un moment de pausa, quan el silenci s'imposa. Si en tots els espais hi ha presència, aquells que ha fabricat la gent poden absorbir-ne més. De vegades no fa falta el retrat per parlar dels homes i les dones que hi han passat, només amb la traça n'hi ha prou, i més, en el lloc on es va instaurar el gran canvi.

L'observador identificarà, sense gaires dificultats, tres imatges de la Farinera Moretó, tres de la Pelleria, dues de la fàbrica DERBI i dues més de les Indústries Químiques del Vallès.

ORTÍZ I CHACÓN, JOAN CARLES

SANTA MARIA DE GALLECS.

Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació

Col·lecció Vicenç Plantada, 8

Centre d'Estudis Molletans

ISBN: 84-931604-5-8

Primera edició: Mollet del Vallès,
maig de 2003

118 pàgs. 17 x 24 cm. Cartoné

El llibre que el lector té a les mans és el producte de la IV Beca Vicenç Plantada, atorgada l'any 2000. El Centre d'Estudis Molletans va editar aquest vuitè volum de la coneguda col·lecció Vicenç Plantada el mes de maig de 2003.

Aquest llibre dona força eines per conèixer la peça fonamental del patrimoni medieval de Mollet del Vallès: l'església de Sta. Maria de Gallecs, no tant des del vessant històric com de la construcció. A més, proporciona una sèrie de dades que permetran restaurar i conservar aquest conegut edifici.

Aquesta obra es pot dividir en cinc apartats:

Una primera part on figuren dades geogràfiques i històriques, amb fotografies fetes al llarg del segle XX, una descripció de l'edifici, diversos plànols de la planta i les quatre façanes, l'explicació de la tècnica constructiva original i de la restauració feta als anys 60, juntament amb l'excavació arqueològica i les troballes efectuades.

La segona part és un exhaustiu estudi dels materials constructius i de reparació. És la part més científica i s'hi expliquen les tècniques utilitzades, com la microscòpia òptica de polarització i la difracció de raigs X. Es descriuen els materials lítics i es poden veure dibuixos força explícits amb les façanes de l'església i els carreus que les formen, juntament amb els fragments ceràmics de reparació, amb un quadre explicatiu dels materials de què estan formats. Pel que fa als morters, s'explica l'ús dels originals (bàsicament fets amb calç) i dels de reparació (amb una important quantitat de morter pòrtland).

La tercera part fa una anàlisi de paraments i teulades i de l'estat de conservació, que l'autor qualifica de molt bo, en general. L'estudi ha detectat, però, alguns problemes, com pèrdues de morter, fissures, falta de carreus, patines i creixement de plantes superiors.

La quarta part fa una proposta de conservació i de restauració, que consistiria en una reposició de carreus (pedres), rejuntat amb morter de calç, eliminació d'agents biogènics (plantes arrelades a les juntes), substitució de les teules trencades i recuperació de la forma i les dimensions originals de les finestres.

La cinquena i darrera part consisteix en la descripció de la documentació emprada: documentació escrita procedent del fons documental del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, bibliografia i arxius consultats.

Estem davant d'una obra especialitzada però que, alhora, permet als profans en la matèria (tots aquells que no són geòlegs) endinsar-se en la realitat física de Santa Maria de Gallecs i, a partir d'una petita però suficient part geogràfica i històrica que fa d'introducció, conèixer l'estat de la construcció i saber què cal fer perquè aquest monument pugui seguir sent durant almenys uns altres mil anys, el referent històric de Mollet del Vallès.

Josep M. Bernís i Pueyo
Professor de Secundària

Autor: **Salvador Dalí i Domènech** (Figueres 1904-1989)

Títol: *Rocibaquinante*

Data: 1971

Tècnica: Gouache sobre paper

Mides: 39,5 x 59 cm.

Signat i datat «Dalí» a l'angle inferior dret.

Museu Abelló. Fundació Municipal d'Art . (núm. Reg 4737).

Observacions: Dedicat al Museu Abelló en la part superior central.

Exposicions: *Abelló 70 anys*, Centre Cultural Can Mulà, Mollet del Vallès, 10 de desembre – 14 de febrer de 1993 (repr. color pàg. 22, cat. núm. 15)

Dalí sobre paper. 1960 – 1980, Museu Municipal d'Art de Cadaqués, 30 de juny – 15 d'octubre de 1996 (repr. color b/n pàg. 125, cat. núm. D/22)

La Mirada de l'artista. Cinc visions, Museu Abelló, Mollet del Vallès, 1999 – 2002 (repr. color pàg. 118, cat. núm. 147)

Salvador Dalí. Lletres i Ninots, Museu Abelló, Mollet del Vallès, 2001 (repr. color pàg. 153)

Era l'any 1971 quan l'artista molletà Joan Abelló s'implicà plenament en un dels estrafolaris actes de Salvador Dalí. Aquest va tenir la brillant idea de regalar a la seva dona Gala un gran cavall blanc dissecat. Dalí va voler oferir-li en el luxós Hotel Ritz de Barcelona, amb motiu de la festa d'aniversari que ell mateix li havia organitzat en una de les "suites". La veritat és que la tasca de trobar amb certa rapidesa un cavall blanc dissecat i fer-lo arribar a l'Hotel Ritz no era gens fàcil. Però quan sorgien dificultats, allà hi havia l'Abelló per solucionar el problema. D'aquesta forma, se li va ocórrer d'anar a veure els Balanyà, als quals pogué comprar el cavall. Un cop aconseguit l'objectiu, va haver de contractar uns homes per poder portar-lo al taxidermista, per dur a terme així la dissecció i corresponent embalsamament. Superades totes les dificultats, varen aconseguir finalment fer arribar el cavall blanc fins a l'interior de l'Hotel Ritz. Ens podem imaginar la sorpresa de tothom, convidats, clients de l'hotel, premsa, etc., per l'esdeveniment organitzat per Dalí d'entrar el cavall a l'Hotel de la Gran Via.

Tots els presents feien les seves conjectures en referència a com s'havia dut a terme tot aquell esperpèntic acte. El curiós i a la vegada desconegut del cas és que el molletà Joan Abelló és qui va estar al darrera de l'operació, qui es va encarregar d'organitzar, transportar i pagar els costos per regalar finalment aquell cavall a Salvador Dalí. Un cop el cavall va arribar a la "suite", Dalí hi va pujar i començà a actuar. Curiosament, aquell mateix cavall que avui es conserva al castell de Púbol, el va utilitzar probablement com a model d'algunes de les seves composicions plàstiques, com la sèrie d' *Els Cavalls de Dalí* (1971) i *Trajàno a cavall* (1972).

Per tot plegat, Dalí va voler reconèixer el mèrit de Joan Abelló, artista extravagant com ell i amb l'afany també d'aconseguir en un futur el seu propòsit de fer realitat l'utòpic ideal d'inaugurar un Museu. D'aquesta manera, com una mostra d'agraïment i reconeixement per l'esforç que Abelló va fer en el *happening* de l'hotel Ritz de Barcelona, Salvador Dalí va pintar i va oferir a continuació aquest cartell que du per títol *Rocibaquinante*, en memòria d'un cavall que aglutina molts records i anècdotes d'una gran amistat entre dos grans amics, Dalí i Abelló, i que anticipa ja, a l'any 1971, la creació de l'actual Museu Abelló de Mollet del Vallès.

Josep Fèlix Bentz i Oliver
Historiador de l'art

Publicacions del Centre d'Estudis Molletans

Col·lecció Vicenç Plantada

a Col·lecció Vicenç Plantada té com a objectiu publicar, de manera rigorosa i divulgadora alhora, estudis i materials relatius a Mollet del Vallès.

La col·lecció pren el nom de Vicenç Plantada i Fonollera (1839-1913), l'estudiós molletà que tan importants contribucions va realitzar al coneixement de la seva ciutat.

1. Obres completes de Vicenç Plantada 1. Cròniques i articles en La Renaixença

Edició a cura de Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans i Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Col·lecció Vicenç Plantada 1, 263 pàg.

Mollet del Vallès. 1997

Juntament amb el segon volum, aquest va ser el treball guanyador de la 1ª Beca de recerca Vicenç Plantada. Es tracta d'una aproximació a la figura d'en Vicenç Plantada i Fonollera, molletà il·lustre i estudiós de les més variades disciplines. El llibre comença amb una aproximació a l'època en la qual va viure el protagonista (1839-1913). Trobem una completa biografia de Vicenç Plantada en els vessants de mestre i pedagog, veterinari i científic, naturalista, periodista i escriptor, polític catalanista, excursionista i folklorista. La base d'aquest llibre la constitueix el recull de les principals cròniques que va escriure a "*La Renaixença*" entre 1881 i 1905.

S'ha respectat la grafia original prenormativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

2. Obres completes de Vicenç Plantada 2. Monografies i altres escrits

Edició a cura de Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 2, 238 pàg. Mollet del Vallès. 1998

Segon volum de les obres completes de Vicenç Plantada, que aplega monografies sobre meteorologia, zoologia i geografia, diverses narracions breus de temàtica diversa aparegudes a *La Renaixença*, articles publicats al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, material folklòric, articles i cròniques publicats a les revistes *L'art del pagès i Agricultura*, *La Veu del Vallès* i *La Veu de Catalunya*, Juny, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. A més, podem trobar un curiós i divertit treball sobre homònims del Vallès.

Igual que en la publicació anterior, s'ha respectat la grafia original pre-normativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

3. Gallecs, espai obert

Edició a cura d'Oriol Nel·lo i Colom

Centre d'Estudis Molletans i Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Col·lecció Vicenç Plantada 3, 137 pàg. Mollet del Vallès. 1996. Exhaurit

Es tracta d'un recull de les actes de les Jornades *Gallecs. Els valors del patrimoni natural i cultural, i l'articulació de la seva protecció amb el planejament urbanístic*, que van tenir lloc a Mollet del Vallès, els dies 16 i 17 de juny de 1995. Els títols dels temes que tracta són: *Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs*, *L'activitat agrícola a Gallecs i la seva relació amb el patrimoni històric i ambiental*, *La gestió dels espais naturals a la regió metropolitana de Barcelona: Gallecs i Collserola, dos casos extrems*, *Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte* i *Gallecs en el sistema d'espais oberts de la regió metropolitana de Barcelona: dinàmiques territorials i planejament urbanístic*. El llibre clou amb índexs d'antropònims, topònims i institucions.

4. La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès

M. Àngels Suárez i González

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 4, 369 pàg. Mollet del Vallès. 2000

Aquest va ser el treball guanyador de la 2ª Beca Vicenç Plantada. Es tracta d'una publicació que abasta un període curt però molt important de la història de Mollet del Vallès: el que va de la instauració de la 2ª República fins al començament de la repressió, un cop acabada la Guerra Civil. És un exhaustiu treball que consta de cinc parts ben diferenciades: la població i l'economia dels anys 30, la República, la Guerra Civil i la postguerra. La part

més important és la que correspon a la Guerra Civil, on l'autora ens parla de temes com la revolució social, els Fets de Maig, l'economia de guerra, els soldats molletans, les víctimes de la repressió a la reraguarda, els refugiats, els bombardeigs i l'ensenyament. El llibre acaba amb una completa bibliografia, a més d'un annex documental i tres índexs: onomàstic, toponímic i de fotografies.

5. Josep Fortuny i Torrents. Una biografia política

Joan Corbalan i Gil i Antoni Lardín i Oliver

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 5, 187 pàg. Mollet del Vallès. 2000. Exhaurit

Es tracta de la biografia d'una de les personalitats polítiques més rellevants del Mollet del Vallès contemporani. Josep Fortuny va ser regidor i alcalde de la vila durant la Segona República i la Guerra Civil, i va morir afusellat per les tropes franquistes l'any 1939.

El llibre consta d'una part biogràfica, que narra la vida d'en Josep Fortuny, totalment lligada a la història del Mollet dels anys 30. L'apèndix documental és la part més àmplia i consta de fotografies, articles publicats a diverses revistes, una Memòria sobre l'època de la Dictadura, els informes políticossocials del processament, el judici sumaríssim, l'estada a la Model i la correspondència que en Josep Fortuny va mantenir amb la seva família. Com a annexos, destaquen diverses actes d'incautació durant la Guerra, un Informe per a la Causa General i un llistat d'organitzacions polítiques molletanes amb alguns membres locals (1936-1939).

6. Els noms de lloc i de persona de Mollet del Vallès

Enric Garcia-Pey

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 6, 413 pàg. Mollet del Vallès. 2001

Malgrat que els darrers anys havien aparegut diverses publicacions sobre els noms de lloc i/o persona a moltes localitats del Vallès Oriental, no n'hi havia cap que fes referència a Mollet del Vallès. Aquest llibre ve doncs a omplir un buit important.

L'autor fa esment al començament de l'obra de les fonts utilitzades, d'entre les que destaquen els manuscrits, mecanoscrits, plànols, arxius i una àmplia bibliografia.

El cos principal de l'obra, de 300 pàgines, es dedica al recull onomàstic. A continuació hi figura un índex onomàstic d'antropònims, classificats per

noms de fonts, cognoms, personatges i sobrenoms - motius, noms de casa, i un altre de topònims, classificats segons nom de la població, i temes com l'aigua, arbres singularitzats, construccions, culte, indrets arbrats, indrets singularitzats, masos, partides de terra, zones de pas, poblacions i parròquies, comarques i països i relleu. Aquest treball va ser el guanyador de la 3ª Beca Vicenç Plantada.

7. Joan Ambrós i Lloreda. Per Catalunya i la llibertat

Joan Corbalan i Gil i Consol Garcia-Moreno i Marchan

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 7, 526 pàg. Mollet del Vallès. 2002

En Joan Ambrós va ser regidor de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, soldat i escriptor i va morir a l'exili a França.

Aquesta obra pretén retre un homenatge a tots aquells catalans que, com ell, van haver d'abandonar el seu país per poder seguir defensant els seus ideals de llibertat, democràcia i catalanisme.

El llibre conté una aproximació a la vida d'en Joan Ambrós, amb Mollet com a centre i amb l'exili com a punt de referència. La part més extensa de l'obra és un exhaustiu recull dels seus escrits de joventut i, sobretot, dels seus escrits de l'exili, que inclouen poemes i sardanes, articles i un epistolari. Com a apèndix, figura un recull de fotografies, un altre de documents, la bibliografia i les fonts documentals emprades i un complet inventari general d'escrits d'en Joan Ambrós i Lloreda.

8. Santa Maria de Gallecs: estudis de materials, tècniques constructives i estat de conservació

Joan Carles Ortiz i Chacón

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 8, 118 pàg. Mollet del Vallès. 2003

L'església de Santa Maria de Gallecs és un edifici d'estil romànic, situat en el paratge del mateix nom dins del terme municipal de Mollet del Vallès.

El llibre consisteix en un estudi acurat dels materials originaris que es van utilitzar en la construcció de l'església i en les restauracions posteriors. Després d'un breu repàs històric i de les tècniques constructives, el cos del llibre se centra en els resultats analítics i de caracterització dels materials lítics, els morters i els elements ceràmics que formen part dels paraments de l'edifici. Finalment s'avalua l'estat de conservació, amb l'objectiu d'obtenir pautes per a futures obres de restauració.

Altres publicacions

Moledo – Mollet 993-1993

Joan Corbalan, Josep Gordi, Pere Gordi, Antoni Lardín, Jaume Noró, Xavier Pérez, Carme Pi, Lluís Vilà i Jaume Vilaginés
Ajuntament de Mollet del Vallès. 204 pàg. Mollet del Vallès. 1993.
Exhaurit

Síntesi històrica de Mollet publicada arran de la commemoració del seu Mil·lenari. Consta de set articles: "El marc físic", "Prehistòria i època antiga", "L'època medieval (segles X-XIV)", "L'edat moderna (segles XVI-XVII)", "El segle XIX", "De principis del segle XX fins als anys cinquanta" i "La població, l'economia i l'urbanisme (1950-1992)". El llibre acaba amb una cronologia fins l'any 1993, uns itineraris pel Mollet medieval i modern, pel Mollet dels segles XIX i XX i pel Mollet més recent, i una completa bibliografia de cada article.

ESTOV

**Centre
d'Estudis
Molletans**

Ajuntament de
Mollet del Vallès